

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. Curent 13948 Format I

No. Inventar..... Anul

Secția..... Raftul

INCERCĂRI CRITICE

DE

LITERATURA FRANCEZA

PRECEDATE DE UN STUDIU DE ESTETICĂ

de

Xenophon C. Gheorghiu

IAȘI

TIPOGRAFIA H. GOLDNER, STR. PRIMĂRIEI No. 17.

1898.

INCERCĂRI CRITICE

de

LITERATURA FRANCEZA

DE ACELAȘ AUTOR :

La Tipografia H. Goldner, Iași :

„ANTOLOGIA LATINĂ“ vol. I., 1893

La Tipografia „Voința Națională“, București :

„ROLUL ȘI CONDIȚIUNEA FEMEILOR“

în cele mai însemnate epoci din istorie, 1895.

N=1093/R. 9. / 1 Dec. 898

~~F. H. 8352~~

INCERCĂRI CRITICE

I 13948

DE

317280

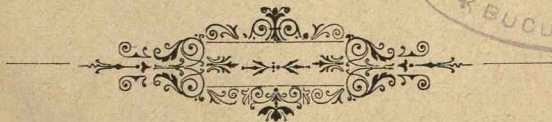
LITERATURĂ FRANCEZA

PRECEDATE DE UN STUDIU DE ESTETICĂ

de

Xenophon C. Gheorghiu

85998

IAȘI

TIPOGRAFIA H. GOLDNER, STR. PRIMĂRIEI No. 17.

1898.

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA
BUCURESTI
COTA 13948

ec 188/05

1961

D

B.C.U. Bucuresti

C86658

Domnului Ioan Kalinderu

Membriu al Academiei Române,

Ca o dovadă de cea mai deosebită și cea mai
dumioasă considerațiune,

Autorul închină această carte.

In loc de prefață.

Cineva 'mi zicea mai dăunăzi: „Dai la lumină un volum de studii de literatură franțuzască. Inse nici-un cuvânt de prefață!. Cea mai mică înștiințare despre aceasta! Aceasta se cheamă a te împotrivi obiceiului în chipul cel mai ciudat. Prefață de loc! Ce îndrăzneală! A pune la tipar o carte, fără a cere voe publicului cecitor! fără a-i cere cu smerenie indulgență! fără a-i spune sub ce inspirații și în ce împrejurări au fost scrise! Chipul, forma ce s'a întrebuințat! Acest lucru e cu totul ne mai pomenit!“

— „Așa dar, îi ziseiu eu, acesta-i mijlocul cel mai nimerit pentru a dobândi favoarea acestui public așa de pretențios, de caprițios, ba uneori chiar așa de nedrept?“ — „N'are a face! nu-i mai puțin adevărat că autorul și-a îndeplinit una din cele dintăi datorii a le lui: editori, librari, autori, (afară de D-ta), toată lumea spune că aceasta e de o neaparată trebuință. E calupul cunoscut pentru a îngroșa o carte, a mări volumul și, pentru unii oameni, cântarul și volumul sînt o recomandare. La urmă, fără a cheltui atăta vorbă, o prefață e un lucru minunat: așa

că nădăjduiesc că de altă dată n'ai să uiți această parte trebuincioasă unei cărți". — „Dar trebuie să ai ce spune, dacă nu nou, macar folositor.“ — „Ei bine ! neconținut temeri ; ori cum, repeți aceea-ce s'a spus până acum de sute și mii de ori, aceleași exagerări, aceleași laude, și cu chipul acesta scapi de învinuirea ce ți se aduce de un altul ce e de o idee cu mine“. — „Eată puternice argumente, o mărturisesc ; dar tot nu sînt bine lămurit.

Și nici nu știu bine ce să spun. Să mă pun, de pildă, să scriu că cea mai mare parte din aceste studii au fost deja îngrădite în pîrlazul „Convorbirilor literare“ sau a foastei reviste : Ateneul român ? Ori mai de grabă să vorbesc despre deosebitele genuri literare reprezentate de autorii cuprinși în volum ! Luptându-ne pentru fabulistul arab Lokman, să caut a dovedi că grecul de Esop și cu dînsul sînt doue persoane ? Nu fac aceasta ; am să fiu rău primit de numeroșii partizani a vre-un altuia care va pretinde că amîndoi nu fac de cât unul singur. Nu voi să intru în harță cu niște astfel de luptători. Să mă dedau la niște cercetări mai grele, pentru a dovedi că India, China sau Egiptul e leagănul fabulei ? Dacă voi spune că e India, se vor năpusti poate în contra mea un roi de învațați care mă vor face să ved că nu știu ce zic : chestiunea e ori prea spinoasă, ori nu duce la nimic. Să susțin cu fabulistul latin Fedru, — el care trebuia să știe ceva despre aceasta, — că apologul 'și are obârșia în robie, și că e o formă prin care cel obijduit putea să-și arete sentimen-

tele și să spună fără frică adevăruri ce suparau pe obijduitori? Nu; fiindcă cred că oamenii liberi s'au slujit de acest mod de comparare, înainte de fabuliștii sclavi, și că fabula departe de a fi o umbră aruncată asupra adevărului, e o lumină asupra-i: chip de a o face mai ademenitoare pentru mulți cetitori. Dar observ că subiectul meu mă duce prea departe; deși nu trebuie să rămân la jumătatea drumului, totuși de astă dată silit sint să mă grăbesc a sfârși cu acest soi de prefață, care, cred că nu va fi cea de pe urmă scrisă în viața mea. Tot odată 'mi iau îndatorirea solemnă că, în viitor, la cel întâi prilej, mă voi supune tiranului obicei, făurind o prefață în toată regula.

X. C. GHEORGHIU.

Iași, în Octomvrie 1898.

O CHESTIUNE DE ESTETICA

FRUMOSUL. — POESIA CONSIDERATĂ CA FORMA CEA
MAI PERFECTĂ DIN ARTĂ

NU e lucru ușor a da o definițiune exactă despre *Poesie*; în schimb însă, nimic mai ușor decât de-a da mai multe definițiuni. — După unii *Poesia* e arta, de-a vorbi în versuri; după alții e arta de-a zugrăvi prin cuvânt; unii pretind că ea consistă în uneltirea tipurilor și a caracterelor; alții în arta de-a mișca și de-a fărmece inima și sufletul. În deosebi, fiecare din aceste definițiuni nu este complectă, fiindcă ar trebui să le reunim pe toate la un loc pentru a avea o idee perfectă de obiectul definit. Fiindcă facultatea poetică se compune din darul de-a născoci și din darul de-a exprima, e invederat că trebuie să deosebim în *Poesie* forma și fondul.

Fondul este transformarea poetică a naturii prin ajutorul imaginațiunii artistului; forma este exprimarea gândirilor astfel născocite, gândiri ce nu pot fi traduse decât în limbajul ce li se potriveste, adică în limba musicală și cadențată a versurilor. Limba ritmată e deci tot atât de trebuitoare poeziei după cum e și armonia muzicii.

Prin urmare putem zice că *Poesia este arta de-a exprima în versuri toate varietățile frumosului*. În această definițiune intră într'un mod firesc toate genurile de poezie, începând cu poezia lirică care e exprimarea mișcărilor celor mai pasionate ale sufletului, și până și poezia dramatică care e zugrăvirea vieții omenești, și poezia descriptivă care se indeletnicește cu frumusețile naturei. Din această definițiune urmează că Poezia seamănă cu toate celelalte arte în aceea că are ca și dinsele de obiect *frumosul*, și că nu se deosebește de ele decât prin formele și mijloacele ce dînsa întrebuițează pentru a-l exprima. Prin *Frumos* se înțelege tot ceea ce e în stare de-a mișca pe oameni prin admirațiune, de a-i pasiona prin simpatie, de a-i deștepta și a-i înduioșa prin sensibilitate. Mai tot omul e destoinic a simți frumosul în lucrurile unde el se arată, ca să zic așa, fără perdea; puține persoane însă sunt în stare a-l traduce prin forme sensibile sau de a-l scoate de acolo unde nu e văzut de imaginațiunile leneșe sau de cele de rînd. Adeseori se întimplă că o pozițiune frumoasă pusă pe pînză ne produce mai mult efect și ne cășunează o mai mare admirațiune decât însăș natura când am văzut'o. Care e cauza ?

Cauza e artistul ce ne-a zugrăvit'o. Se mai întimplă că fiind noi de față la reprezentarea unei drame mișcătoare ne amintim că am fost marturi în o asemenea acțiune în viața reală, și suntem cu totul uimiți de efectele vrednice de admirat ce autorul dramei a scos din această acțiune foarte simplă, de frumusețele ce a desco-

perit în ea și pe care noi nu le văzusem : cauza este earăș mâna măeastră și dibace a scriitorului ce a știut să impodobească totul, Și unul și altul pentru noi, a infrumusețat natura, în sensul acesta că imaginațiunea lor a descoperit în ea un farmec misterios și cu toate aceste real, o frumuseță ascunsă, și cu toate aceste vizibilă, cari nu isbiseră imaginațiunea noastră. Mai mult încă : dacă punem mai mulți pictori în fața aceluiaș peisaj, fiecare din ei va face un tablou care nu se va asemăna cu tablourile celorlalți ; dacă dăm mai multor poeți aceeași acțiune ca să o pună în dramă sau în tragedie, vom avea niște opere foarte deosebite între dinsele.

Pentru ce ? Pentru că caracterele Frumosului sunt pretutindene multiple, și fiindcă fiecare descopere în aceste caractere acel caracter sau acele caractere ce se potrivesc mai bine cu forma spiritului său și cu natura imaginațiunii sale. Ei bine, această putere de imaginațiune, această facultate așa de prețioasă ce caracterizează pe artiști și pe poeți se numește *simțul Frumosului*, și am văzut că fiecare simte frumosul după chipul său de a-l pricepe.

Aceasta vine de acolo că fiecare își are idealul său propriu și care nu seamănă cu idealul celorlalți oameni. *Idealul* e o imagine abstractă a Frumosului, ce avem în noi, mai mult sau mai puțin obscur, mai mult sau mai puțin vădit, cu care comparăm tot ceace vedem frumos în jurul nostru ; așa încât tot ce nu-i seamănă sau îi seamănă prea puțin ne lasă reci și nepăsători, și tot ce-i seamănă ne isbește, ne mișcă, ne atinge, ne pasionează.

Idealul ce e în noi nu rămâne totdeauna statornic : poate că nu-î decât resultanta sentimentelor noastre, cugetărilor noastre, temperamentului nostru, a tuturor părților care compun natura noastră, căci se schimbă neconținut cu dinsele. Nu e acelaș la orice vîrstă ; nu e acelaș la vîrsta unde sentimentele noastre sunt delicate și inferbăntate ca și la vîrsta unde sunt reci și raționabile. Prin urmare, dacă fiecare om are idealul său propriu, după cum fiecare om are caracterul său propriu și temperamentul său particular, fără îndoială că și fiecare țară, fiecare climat are deasemenea idealul său, adevăratul felul său particular de-a pricepe și de-a simți frumosul, și în propășirea omenirii idealul nu e acelaș la deosebitele veacuri. Unele lucruri care par frumoase oămenilor de astăzi nu păreau frumoase oămenilor din antichitate ; altele de sigur n'au păstrat pentru ochii noștri caracterul de frumuseță ce se credea că au, în vechime. Așa încât idealul poetic s'a schimbat, și e ușor de înțeles pentru ce.

Creștinismul fără îndoială, a făcut în lumea morală, după cum a făcut și în organizațiunea societăților, mari transformări. El a ridicat sufletele cătră idealul unei fericiri mai înalte și mai curate, el a pus în locul Zeilor o concepțiune mai abstractă despre dumnezeire, el a imprăștiat în lume unele idei filosofice pe care antichitatea abia le intervăzuse, prin ochiul ager a acelor mai vestiți cugetători ; însfirșit Creștinismul a mărit orizontul în care se mișcă sentimentele și cugetările noastre, și a deschis pentru

om perspective nețermurite, dincolo de marginile materiei. Ajutat de influența Celtică, pentru care a lucrat din toate puterile, Creștinismul a început a pune din nou pe femei în rangul ce i se cuvine în societate, și pe care lumea antică nă voise a i-l da pe deplin. Numai în timpul celui mai mare poet grec, a lui Homer, femeia era într'o condițiune socială analoagă cu cea ce a câștigat mai târziu în veacurile posterioare lui Christos. În adevăr, toate femeile din poemele lui Omer „*Iliada*“ și „*Odyssea*“, *Andromaca*, *Penelopa*, *Elena* și alte figuri, au o măreție și o nobleță potrivite rangului lor în această societate eroică și necivilisată. Ele nu sunt numai mume și mance, însărcinate cu paza și îngrijirea gospodăriei : ci duc o viață comună cu bărbații lor, ascultă cântecele *aedului* și iau parte la banchet alături cu ei. *Elena* și *Andromaca* nu încetează de-a lua parte la convorbirea șefilor și a reșoiznicilor ; în sfat sunt ascultate. Femeia e socotită drept ceva, și nimeni atunci n'ar fi îndrăznit să zică :

„ Ce n'est rien,
„C'est une femme qui se noie“ (La Fontaine).

În timpurile moderne, ca și în timpurile omerice, femeia a câștigat egalitatea față cu bărbatul ; și dacă nu a câștigat în totul egalitatea de inteligență, de putere reală, cel puțin egalitatea de demnitate, de virtute, de respect. Și nu sunt drept când zic egalitate, adeseori am trebui să zicem superioritatea. Religiuinea pune

pe femei egală bărbatului, fiindcă sufletul ei cântărește tot atâta cât sufletul lui. Amorul o pune mai presus : ceeace o injosea în antichitate o ridică în timpurile moderne.

În veacul de mijloc, sub indoita influență a spiritului cavaleresc și a spiritului religios, femeia fu scoasă din injosirea în care fu ținută până în acea vreme, și luă în lume locul strălucit ce l'a avut deatunci. În al 13-lea veac, ea fu obiectul unei adevărate adorațiuni, și amorul are din acel moment un rol vădit în societatea cavaleriească : fiecare cavaler își are dama sa, fiecare damă cavalerul său, care poartă culorile damei sale, semn misterios, căci deși e văzut de toți, e înțeles numai de dînsa și de dînsul. În sala castelului, în camera damelor nu se auzea vorbindu-se decât de războiu și de amor. Acolo se discutau probleme ca următoarea : „Ce preferi din două sau ca amorează să moară sau să iea în căsătorie pe un altul ?“ — În cas de neînțelegere, chestiunea era dusă înaintea tribunalelor sau curților de amor. Aceste curți grațioase erau presidate de niște femei frumoșele și drăgălașe, pricepute în ale literaturii, și ajutate de cavaleri experți, un fel de jurisconșulți în galanterie, cari nu aveau decât glas consultativ. Hotăririle date de acest sfat aveau putere de lege ; cine s'ar fi încercat să se împotrivească lor trecea drept trădător și cavaler mincinos. Ideul acestei societăți era îmbunătățirea bărbatului prin femei.— „L'amour, zice un *Troubadour* din al 11-lea veac, *Raimbaud de Vaqueiras*, „l'amour améliore les meilleurs, d'un lâche peut faire un

„brave, d'un malotru un homme gracieux et „courtois. C'est le mieux de tout bien“. — Cuvintele de mai sus exprimă un mare adevăr. E sigur că dintre toate ființele cari trăesc pe lângă om nici una nu are mai mare putere asupra lui și nu-l interesează mai mult decât femeea. Omul începe prin a fi simțitor la priveliștea frumosului, admiră, se entusiasmează. Pe urmă are trebuință ca ființa ce el admiră să fie la înălțimea sentimentelor sale : o iubește fiindcă e bună. Pentru dînsul această ființă e curată, nevinovată și prin urmare vrednică de-a fi respectată. Acel care simte amorul până la acest grad, nu posedă oare toate sentimentele cele mai delicate și cele mai duioase hărăzite de natură neamului omenească, admirațiunea, entusiasmul, induioșura și bunăvoința ? Așa încât mai că s'ar putea zice că acel care n'a idealizat cea mai delicată și cea mai pură manifestare a speciei omenești, adică femeea, nu e în stare de-a idealisa vreodată ceva.

Dar pentru a reveni la deosebirea între antichitate și noi, nu trebuie să uităm că robia e ștersă de mult de pe cartă lumii civilizate. Să nu ne mirăm deci că idealul nostru poetic e cu totul deosebit de idealul celor vechi, nici că-î este superior. Și tocmai în aceasta stă propășirea literilor și a artelor, propășire ce-am fi în drept să tăgăduim dacă ne am mărgini numai la compararea formelor între dinsele. Nu e nimic în antichitate care să se apropie de idealul sublim decât câteva tragedii ale lui *Shakespeare* sau *Corneille*; și antichitatea n'a cunoscut deasemenea amorul ce joacă un rol așa de mare în literatura

contemporană, amorul care întărește inima, înalță inteligența și mișcă într'un mod puternic activitatea născocitoare a omului, amorul astfel cum l'a făcut cunoscut societăților moderne noua condițiune a femeii.

Dintre toate formele artei, poesia e fără îndoială cea mai perfectă. Ea are perspectiva și culoarea ca și pictura ; relieful și contururile ca și sculptura ; frumusețea liniilor și măreția planurilor ca și arhitectura ; ca și muzica are melodia care îmbătă sufletul și încântă urechia. Poesia are ceva mai mult decât toate celelalte arte, puterea de-a exprima durata, adevărată urmare a faptelor, sentimentelor și a cugetărilor. Poesia va fi deci aceea care, la un moment dat, va exprima mai bine idealul present al unei societăți. Trebuie să mai adăugim că ea este dintre toate artele, aceea care ne dă plăcerile cele mai variate, cele mai bine simțite, cele mai complete și cele mai trainice.

Uredem că aceste sunt indeajuns pentru a dovedi admirațiunea și entuziasmul ce poesia inspiră acelor cari o iubesc.

STUDII DE LITERATURĂ FRANCESĂ

C O R N E I L L E

PIERRE Corneille, născut la Rouen în 6 Iunie 1606, era fiul unui avocat general în parlamentul din Normandia. Muma sa, dintr'o familie însemnată, se numia Marthe le Pesant de Boisguilbert. De timpuriu Corneille fu pus de tatăl său în colegiul Iesuiților din Rouen; aici făcu studii strălucite, atrăgând luarea aminte a profesorilor săi prin câteva traduceri din poemul epic al poetului latin Lucanus, intitulat „Pharsalia”. Și Corneille păstra cea mai vie recunoștință, în tot cursul vieții, către vechii săi profesori. După ce eși din colegiu, se puse să studieze dreptul. Pentru a se supune voinței părinților săi, el fu nevoit să îmbrățișeze profesiunea de avocat, însă fără vocațiune și fără succes: timiditatea sa, exteriorul său ordinar și neîngrijit peste măsură, manierele sale stângace, vorba sa incurcată și greoaie, caracterul său tăcut, și mai presus de toate spiritul său înalt și caracterul său drept, toate acestea erau protivnice carierei pentru care-l menise părinții săi. Văzând că nu face parte din barou decât pentru a-și da pe

față și mai mult nedestoinicia sa în această ramură, pe de altă parte geniul său neconținut necăjit de marele concepțiuni ale poeziei, se hotări să părăsească pentru totdeauna avocatura, și se dădu (poate contra voinței familiei sale) trup și suflet literaturii dramatice. — El veni la Paris pentru a reprezenta o comedie, intitulată „Mélite“, întâia sa operă în 1629. Dădu, una după alta, *Clitandre*, la *Veuve*, la *Galerie du Palais*, la *Suivante*, la *Place Royale*, și *l'Illusion Comique*. Aceste piese, scrise în gustul timpului, care era puțin sever, dar mai conforme rațiunii, într'un ton mai potrivit și într'un stil mai puternic și mai ingenios decât acel al autorilor contemporani, avură mult succes, și aū fost priincioase lui Corneille, căci prin ele își atrase protecțiunea Cardinalului de Richelieu, care-l primise în numărul colaboratorilor săi. Corneille își petrecu mai toată viața la Rouen; nu se duse să locuească la Paris decât cam pe la anul 1662, la vârsta de cincizeci și șase ani. În 1634, Corneille fu însărcinat de arhiepiscopul de Rouen să celebreze în versuri latinești sosirea lui Ludovic al XIII-lea și a lui Richelieu în Normandia. Cardinalul de Richelieu, încântat de complimentele sale, îl puse și pe dînsul în comisiunea celor cinci autori, cărora le dădea să compună piese de teatru. Acești secretari, sau mai bine colaboratori ai săi erau: L'Estoile, Boisrobert, Colletet și Rotrou. Cardinalul își închipuia că face mare onoare lui Corneille, luându-l și pe dînsul al cincilea colaborator. Richelieu plătia bine pe poeți; în schimb însă cerea dela dînșii o supunere la care putea

cu greu să se deprindă geniul marelui Corneille. Din care cauză Cardinalul-ministru era mai puțin darnic către Corneille decât către supușii săi confrăți.

În 1635, Corneille reprezenta întâia sa tragedie, „Médée“, imitată din *Seneca*. Această piesă rău născocită, rău scrisă, fără artă, are cu toate acestea câteva versuri vrednice de Corneille. Poetul își găsisese adevărata sa chiamare; în anul următor, el publică întâia sa capodoperă, tragicomedia „le Cid“, subiect imprumutat dramei spanole a lui Guilhem de Castro. Geniul său crease tipul tragediei clasice franceze. Poetul se mărginise la legea celor trei unități. El strinsese la un loc, cu o artă minunată, toate evenimentele dramei sale, pentru a face să reeasă aceste scene însemnate, provocațiunea lui *Rodrigue*, povestirea bătăliei, convorbirile mișcătoare ale lui *Rodrigue* cu *Chimène*, acusațiunea lui *Cid* înaintea regelui și pledoaria lui *Don Diègue*. Succesul acestei tragedii fu foarte mare.

„Tout paris pour Chimène eut les yeux de Rodrigue“

„Beau comme le Cid“ deveni răpede un proverb.

Acest succes meritat înspăimânta pe poeții favoriți cardinalului de Richelieu. *Scuderi*, care în limbajul său îngâmfat zisese, pentru a lăuda pe tinerul poet Normand, după întâiele sale comedii: „le soleil est levé, disparaissez etoiles“ nu voi să măi recunoască soarele care se urca cu adevărat la cer, și ridică contra lui „Cid“

criticele cele mai inverșunate și cele mai neghioabe; *Mairet* se încerca prin pamflete să-și resbune tragedia sa „*Sophonisbe*“ care începea a fi uitată. Richelieu însuși fu gelos, și constrinse Academia franceză pe care o fundase de curând să scrie critica piesei „le Cid“.

Corneille nu primi de loc hotărîrea Academiei, și luă și el, într'un mod naiv, partida admiratorilor săi :

„Je sais ce que je vau, et crois ce qu'on m'en dit...“

Făcu mai mult decât să răspundă cu această nobilă încredere în el însuș; compuse noi capodopere. Acuzat că despoae pe Ispaniolă, el imprumuta noua sa dramă istoricului latin Tit-Liviu, și făcu „*Horace*“. Poetul știu să scoată dintr'o singură luptă, a *Horășilor* și a *Curiășilor*, materia unei acțiuni dramatice în cinci acte. În această tragedie, Corneille ne introduce în mijlocul societății romane, și ne arată iubirea patriei mai presus de orice sentiment duios din contrastul caracterelor a două femei *Sabine* și *Camile*, și a celor doi eroi *Horace* și *Curiace*.

Unul e mai aspru, celălalt mai simțitor.

Horace.

„Albe vous a nommé, je ne vous connais plus“.

Curiace.

„Je vous connais encore, et c'est ce qui me tue“.

Interesul se naște deasemenea din rolul vrednic de admirat al bătrânului „*Horace*“, tot atât

de eroic ca și bătrânul *Don Diègue*, mai încercat decât dînsul, și punându-se mai presus de orice nenorocire. În acest bătrîn e grămădită unitatea adevărată a piesei, unitatea de simpatie dramatică și unitatea de induioșare.

Puține luni după „*Horace*“ Corneille reprezintă „*Cinna*“, cel mai frumos model de tragedie istorică, și, după *Voltaire* piesa cea mai perfectă a poetului normand. O simplă anecdotă, găsită într'un tractat al filosofului stoic latin *Seneca* intitulat: „*De Clementiâ*“ fu pentru dînsul materia unei mari tragedii.

Insfirșit, în 1640, el reprezintă opera sa cea mai perfectă, cea mai mișcătoare și cea mai sublimă, „*Polyeucte*“. Prietenii lui Corneille, societatea otelului de „*Rambouillet*“, cărora poetul le citise piesa sa, nu credeau că un asemenea subiect va reuși la teatru; ei îl găseau prea serios și prea intristător. Posteritatea a judecat altmintrelea, și inspirațiunea religioasă care însuflețește tragedia e tocmai aceea ce a făcut să fie atât de admirată în toate timpurile. Caracterile sunt de-o frumuseță rară, — afară poate de caracterul guvernatorului „*Félix*“, — și foarte variate. Fiecare din ele reprezintă tipul deosebitorlor clase ale societății romane, în acest timp în care creștinismul cuceria sufletele cele mai nobile și se lupta contra neștiinței masei poporului, a mișeliei politicilor și a nepăsării filosofilor. „*Félix*“, „*Stratonice*“ și „*Sévère*“ sunt niște tipuri curioase de studiat din acest punct de vedere. Niciodată Corneille nu compusese dialoguri mai frumoase, și nu-și ridicase geniul său la o

așa înălțime de gândire și de expresiune. Nu se află în toate literaturile dramatice nimic mai presus de actul al patrulea din „Polyeucte“.

După „Polyeucte“, Corneille începu să dea înapoi, și „La mort de Pompée“ imitată din poemul lui Lucanus, cu toate scenele elocinte, nu e decât o tragedie foarte inferioară. E o piesă plină de declamațiune și prea pretențioasă.

Corneille se ridică din nou prin un alt geniu de scriere. În 1642, el reprezintă o capodoperă comică „le menteur“; această piesă e cea d'întăia comedie de caracter, în parte imitată din spaniolește. Deși imitată, poetul o tractase cu toate acestea cu foarte mare libertate; o scrisese pentru oamenii din timpul său. „Le menteur“ e o însemnată comedie. Autorul glumește cu mult spirit și multă gingășie. Stilul piesei e un stil vioiu și ușor. Tabloul ce poetul ne dă despre Paris, nu e oare demn de «Molière»?

Connaissez mieux Paris, puisque vous en parlez.
Paris est un grand lieu plein de marchands mêlés :
L'effet n'y répond pas toujours à l'apparence :
On s'y laisse duper autant qu'en lieu de France ;
Et parmi tant d'esprits et polis et meilleurs,
Il y croît des badauds autant et plus qu'ailleurs.
Dans la confusion que ce grand nombre apporte,
Il y vient de tous lieux des gens de toute sorte,
Et dans toute la France il est bien peu d'endroits
Dont il n'ait le rebut aussi bien que le choix.
Comme on s'y connaît mal, chacun s'y met de mise
Et vaut communément autant comme il se prise.

In scena în care „Géronte“ tatăl mincinosului, dojenește pe fiul său nedemn, recunoaștem earăș pe poetul tragic care a făcut să vorbească pe „Don Diègue“ și pe bătrânul „Horace“ :

Géronte.

Dans la lâcheté du vice où je te voi,
Tu n'est plus gentilhomme, étant sorti de moi.

Dorante.

Moi ?

Géronte.

Laisse-moi parler, toi de qui l'imposture
Souille honteusement ce don de la nature ;
Qui se dit gentilhomme et ment comme tu fais,
Il ment comme il le dit, et ne le fut jamais.
Est-il vice plus bas ? Est-il tache plus noire,
Plus indigne d'un homme élevé pour la gloire ?
Est-il quelque faiblesse, est-il quelque action
Dont un cœur vraiment noble ait plus d'aversion,
Puisqu'un seul démenti lui porte une infamie
Qu'il ne peut effacer s'il n'expose sa vie,
Et si dedans le sang il ne lave l'affront
Qu'un si honteux outrage imprime sur son front.

Molière mărturisea singur că el datorea foarte mult piesei comice a lui Corneille. „Lorsque *le Menteur* parut, scria Molière lui Boileau, j'avais bien l'envi d'écrire, mais j'étais incertain de ce que j'écrirais ; mes idées étaient confuses ; cet

ouvrage vint les fixer. Le dialogue me fit voir comment causaient les honnêtes gens; la grâce et l'esprit; de Dorante m'apprirent qu'il fallait toujours choisir un héros de bonton; le sang-froid avec lequel il débite ses faussetés me montra comment il fallait établir un caractère; la scène où il oublie lui-même le nom supposé qu'il s'est donné m'éclaira sur la bonne plaisanterie; et celle où il est obligé de se battre par suite de ses mensonges me prouva que toutes les comédies ont besoin d'un but moral. Enfin, sans „le menteur“, j'aurais sans doute fait quelques pièces d'intrigue, „l'Etourdi“, „le Dépit amoureux“; mais peut-être n'aurais-je jamais fait „le Misanthrope“. — „Embrassez-moi, respunde Boileau, voilà un aveu qui vaut la meilleure comédie“. Boileau avea dreptate, dar trebuia să simtă modestia cu care Molière mărea peste măsură recunoștința ce el datorea lui Corneille, căci marele comic face o prea frumoasă laudă despre piesa lui Corneille.

După această excursiune în domeniul comediei, Corneille intră în acel al tragediei cu „Rodogune“, „Héraclius“, „Don Sanche“ și „Nicomède“ (1646—1652). Acastă de pe urmă piesă, una din cele mai originale ale lui Corneille, e deasemenea cel din urmă succes teatral pentru poet. Căderea piesei „Pertharite“ care avu loc în 1653, îl îndepărtă de teatru pentru mai mulți ani. În urmă se arată earăș cu „Oedipe“ și publică pe rând „Sertorius“, în care se află încă câteva scene frumoase, „Sophonisbe“, „Othon“, „Agésilas“, „Attila“, etc., nedemne de geniul seu.

În epoca când Corneille se arată pe scena

franceză, teatrul era sub influința unor legi foarte vechi, și respectate din cauza chiar a vechimei lor. Regulile filosofului grec *Aristotel* erau considerate de autori și de public ca o autoritate în arta dramatică; și nu vorbesc numai de cunoscutele reguli de *trei unități* (*règles des trois Unités*: de temps de lieu et d'action), dar de toate preceptele date de filosoful grec în „*Poetica*“ sa, și cari îi erau insuflăte sau prin studierea celor mai frumoase opere grecești, sau prin observarea naturii și cunoașterea spiritului omenesc.

Vorbind despre tragedie, *Aristotel* zises: că ea trebuie să aibă de scop, punând pe scenă o acțiune mare și personaje însemnate, a face să se nască în noi în cel mai mare grad *spaima* și *compătimirea*; și după *Aristotel* toți au recunoscut *spaima* și *compătimirea* ca mijloacele esențiale ale tragediei. Eată pe scurt cum și prin ce cause *spaima* (*terror, la terreur*) și *compătimirea* (*compassio, la compassion*) sunt considerate ca izvoarele principale ale interesului dramatic. Teatrul e reprezentarea vieții omenesti, și știm că cei vechi au pus câteodată zeii lor pe scenă, că *evul-mediu* se interesă la reprezentarea scenelor din viața lui *Christos*. Dar punerea zeilor pe scena antică n'a avut decât un caracter episodic; căt despre dramele *Fraților Pasiunii* (*dramas des frères de la Passion*), naivitatea lor, caracterul lor grosolan, nelegătura lor, erau făcute mai mult a înjosi idealul dumnezeirii decât a-l arăta cu măreția cuvenită. Mijlocul de-a reprezenta pe *Dumnezeu* pe scenă, de a-l face să vorbească fără a-l face să se coboare din înălțimea unde il pune fi-

rește imaginațiunea oamenilor, era oare un adevărat subiect de tragedie? Aceasta era deci o încercare zadarnică; și în veacurile mai luminate și mai învățate trebuia să se lase deoparte asemenea subiecte ce nici rațiunea, nici știința, nici imaginațiunea nu ar putea îngădui.

Omul, adică natura morală e pentru om cel mai interesant dintre toate subiectele. Natura dumnezească care-l învăluiește din toate părțile, dar care-l întrece prin nemărginirea sa, n'ar putea să fie pentru dănsul un obiect de inchipuire, nici de plăcere; natura fizică care îi e inferioară interesează știința dar nu e un izvor de elemente dramatici, pentru că nu are nici gândire nici voință. Viața omenească e deci domeniul teatrului; omul e adevăratul său subiect, și singurul său erou. Omul cu slăbiciunile sale, cu micile sale pasiuni, cu caprițiile sale e subiectul comediei; omul cu virtuțile sale e subiectul nesecat al tragediei. Dar durerile omului ca și crimele lui nu provin decât din luptele lui sau cu natura, sau cu ceilalți oameni, semenii lui și adeseori dușmanii lui, sau cu el însuș, adică cu pasiunile cari-l necăjesc și nu-l lasă în pace. De unde rezultă trei grade, și ca să zic așa, trei izvoare de interes, deosebite. Lupta omului contra naturii, adică contra răului fizic e de sigur un obiect vrednic de interes; cunoaștem cu toții prea mult acest fel de rău, pentru a nu compătimi la suferințele ce el cășunează altora!

Această compătimire, intovărașită de spaimă, e deci comună tuturor oamenilor fără deosebire, dar nu e lipsită de egoism, căci are principiul

său în sentimentul sau frica propriilor noastre nenorociri, și prin urmare nu e de ordinul cel mai înalt. Astfel e compătimirea ce ne inspiră *Philoctet* suferind de rana sa, copii *Medeei* uciși de muma lor, *Iphigenia* lui *Euripid* plângând viața ce i se răpește în floarea vârstei.

Lupta omului contra omului e vrednică să ne inspire un sentiment mai mare și mai nobil: acesta e interesul care se aplică nu numai luptelor între indivizi, dar istoriei resboaelor ce națiunile au între dăsenle, sau la luptele națiunilor contra obijduitorilor lor. Aici compătimirea și teroarea n'au acelaș caracter, pentru că n'au acelaș principiu. Ele au punctul de purcedere în ideea dreptăței și în impresiunea ce produce asupra sufletului omenesc tot ceace interesează omenirea: „homo sum, et nihil humani a me alienum puto“ zice poetul comic latin Terentius (sunt om, și nimic din ceea, ce e omenesc nu-mi e străin).

Această compătimire e deci de un ordin mai înalt decât cea de mai înainte, și în acelaș timp indeobște mai puțin simțită; trebuiește un sentiment nobil și o lărgime de spirit pentru a fi în stare a o resimți. Astfel e compătimirea ce ne inspiră lupta *Antigonei* contra lui *Creon* în „*Antigona*“ lui *Sophocle*; astfel e compătimirea ce inspiră lupta *Mariei Stuart* contra *Elizabethei* în drama lui *Schiller*; astfel e cea a lui *Porus* contra lui *Alexandru* în „*Alexandre*“ de *Racine*. Insfirșit lupta omului contra lui însuș prezintă un obiect de interes cu totul moral, și mult mai înalt, dar deasemenea mai greu de înțeles. Dar

și aici încă sunt grade de stabilit: sau lupta e între două sentimente care se contrariează unul pe altul ca în „Andromaca“ lui *Euripid* și a lui *Racine* sau în *Othello* lui *Schakespeare*; sau între pasiune și sentimentele naturale ca în *Electra* lui *Sophocle*.

Toată această scară de sentimente omenești, dacă mi-e ertat a zice astfel, a fost cutrierată de dramă. Ridicându-se încetul cu încetul dela priveliștea răului fizic care neliniștește trupul, la aceea a răului moral, care schinjuește sufletele, drama a produs toate felurile de teroare, și s'a adresat la orice soi de compătimire. Cei vechi aveau chiar în teatrul lor o concepțiune de un gen particular despre care n'am vorbit în enumerarea de mai sus, și care e lupta omului contra putereii ascunse și neinvinsă a destinului: concepțiune foarte înaltă, de un mare efect dramatic, și astfel că interesul ce provacă la cei vechi ne atinge și ne mișcă încă astăzi când puțin se mai crede în puterea oarbă a fatalității.

Corneille e acela care nu zic că a descoperit un nou element dramatic, — căci există în oarecare grad în teatrul antic, unde Aristotel nu pare a-l fi pătruns într'un mod lămurit, — dar care a știut să se servească de acest element cu atâta strălucire, și într'un mod așa de general, încât el se deosebește prin aceasta de toți ceilalți autori tragici din toate timpurile și din toate țările. Și e puțin a zice că se deosebește; adevărul e că el se ridică la o înălțime vrednică de admirat, deasupra tuturor rivalilor săi. Acest caracter nou al tragediei, e *admirațiunea* deșteptată

în cel mai înalt grad în sufletul spectatorilor prin reprezentarea măririi morale. Astfel cei vechi, căutând mai cu seamă, după cum zice Aristotel, a face să se nască teroarea sau compătimirea, puseseră pe scenă sau spectacolul lui *Orest*, resbunătorul tatălui său și ucigașul mumei sale, urmărit de *Furii*, adevărați monstri infernali, lacomi de pedepsirea lui; sau *Philoctet*, suferind de-o boală ingrozitoare, făcând să resune stâncile insulei unde se află de strigătele selbatice, scoase, de durerea rănei, strigăte ce lăsau pe spectatori nesiguri între spaimă și compătimire; sau încă *Phedra*, victimă nenorocită prigonită de *Venus*, *Phedra* nenorocită și criminală totodată, dând dovada prin suferințele și moartea sa despre puterea grozavă și gelosia neimpăcată a zeilor. De sigur asemenea subiecte erau în stare să sgudue într'un mod puternic sufletele, și dacă teroarea și mila erau în adevăr principalele izvoare de emoțiune dramatică, atunci trebuie să mărturisim că cei vechi au avut arta de-a le ridică la culme și pe una și pe alta. Dar trebuie să recunoaștem în acelaș timp că asemenea spectacole erau tot atât de puternice a deșteptă simțurile ca și a mișcă inimile; și ceea ce rămănea de găsit era un izvor de emoțiuni dacă nu mai vii, cel puțin mai înalte și mai pure.

Originalitatea lui Corneille stă decî în aceasta, că dănsul a luat de subiect, mai în toate operile sale, zugrăvirea măririi morale, punând tot interesul pe *admirațiune*. Prin aceasta Corneille nu e numai creatorul tragediei franceze: e creatorul unui tip nou și unic de tragedie, a unui

gen care e cel d'intăi dintre toate, și în care el a ramas până astăzi neimitabil. Și în adevăr, ce plăcere mai vie și mai nobilă putem avea, la vederea marelor opere de artă, decât plăcerea admirațiunii? Nu e numai cea mai bună plăcere ce ele ne pot da, putem zice că e singura plăcere ce le cerem în general. Ce căutăm oare în munții Carpați sau în Svițera dacă nu plăcerea de-a admira natura? Căci cred că nu este o curiozitate ascunsă și pasiunea criticei care ne indeamnă la aceasta. De ce oare câte-odată impedcăm prietenii noștri sau de-a merge să viziteze o expozițiune de pictură, dacă nu am găsit în ea opere frumoase, sau de-a merge la teatru să vadă o piesă pe care am găsit-o rea, sau a cărei interpretare nu ni s'a părut tocmai bună? Pentru ce? Pentru că nu căutăm, în adevăr, în operele de artă ca și în cele ale naturei, decât admirațiunea sau emoțiunea ce resultă din priveliștea frumosului; că orice operă care nu produce niciunul din aceste două sentimente, e mediocră sau ordinară, și nu merită să ne ducem să o vedem sau să ne perdem timpul pentru a o cunoaște. Dacă ar fi altmintrelea, și dacă plăcerea criticei ar fi tot atât de puternică și de dorit ca și aceea a admirațiunii, atunci am avea aceeași mulțămire a visita cele mai frumoase pozițiuni ale Svițerei ca și orice altă țară, și a vedea reprezentându-se „le Cid“ a lui Corneille ca orice altă tragedie a lui *Pradon*. Nimic deci nu e mai legitim,—pentru că nimic nu poate să ne înalțe sufletul și să mulțamească cele mai bune instincte ale naturei noastre,—decât de-a căuta, chiar cu multă

osteneală și în mijlocul greutăților, privește frumosul. Când vorbim de admirațiune, nu înțelegem admirațiunea din instinct care nu e decât un fel de mirare negândită în fața a tot ce e mare și minunat; ci admirațiunea gândită, care-și dă socoteală de originea și de cauza admirațiunii, care știe intru câtva pentru ce ea există, și pe care reflexiunea o însuflețește în loc de-a o stinge. Aceasta din urmă admirațiune e un sentiment de care nu e vrednic orî cine, sentiment ce face cinste înțelepției, ce înalță sufletul și-l face mai nobil. A fi simțitor la vederea frumosului, a fi mișcat și entusiasmat la vederea lucrurilor frumoase e de sigur un merit și în acelaș timp un izvor de bucurie; dar ce plăcere mai delicată, ce izvor de bucurii alese și de mândrie legitimă, decât de-a descoperi obiecte de admirațiune ce nu vede fiecare om, de-a întră astfel în comunicare directă și mai strinsă, sau cu natura sau cu marile genii ce sunt onoarea omenirii, străbătând cu spiritul nostru în adâncimile cugetărilor lor, sau ridicându-ne la înălțimea concepțiunilor lor celor mai sublime!

Aceste reflecțiuni asupra admirațiunii cred că sunt la locul lor; ele sunt cu atât mai potrivite cu cât admirațiunea e tocmai, după cum am spus mai sus, principalul mijloc dramatic al lui Corneille, și dintre toate sentimentele, acela la care el se adresează mai adese-orî. „Corneille, zice Boileau, ne chercha point, comme les anciens, à émouvoir la terreur et la pitié, mais à exciter dans l'âme des spectateurs, par la sublimité des pensées et par la beauté des sentiments, un sen-

timent d'admiration qui élève l'âme, le sentiment du beau, l'amour du grand, l'enthousiasme de la vertu“.

Să nu credem cu toate acestea că spaima și compătimirea sunt cu totul absente din operele dramatice ale lui Corneille; dar arătând cât de secundar e locul ce ocupă aceste două elemente dramatice, că sunt mai cu totul șterse, ca să zic așa, vom putea judeca mai bine încă de revoluțiunea făcută de Corneille pe scena francesă.

Toate persoanele teatrului antic, afară de câteva excepțiuni, sunt invinse de durere sau de pasiune, sau nimicite de fatalitate, chiar când aceste persoane sunt semizei adică mai mult decât simpli muritori; toți eroii lui Corneille — și aici nu sint excepțiuni, — triumfează contra durerii, inving pasiunea, sint mai mari decât destinul, și cu toate acestea toți nu sint decât oameni. *Horace* și *Curiace* merg amendoi la lupta în care își pot pierde viața; dar cine ar putea fi îngrijit mai mult decât densii de pericolul ce au să invingă, unul cu o veselie eroică, celălalt cu un despreț statornic și mișcător; ideea pericolului care ar fi în stare prin ea însăși să inspire compătimire sau frică, dispare cu totul în admirațiunea născută din nepăsarea sublimă a pericolului. *Polyeucte* e amenințat de moarte: dar este vreun suflet, oricât de comun, care să nu fie mult mai mișcat de admirațiune văzând pasiunea lui *Polyeucte* pentru a se face martir, decât de compătimire gândind la pericolul în care el își poate perde viața? Mai mult încă, orice idee de peri-

col se pierde, și eroul creștin ridicându-ne cu dănsul în înălțimele unde se află nu ne mai lasă alt sentiment decât desprețul lucrurilor de pe pământ, silindu-ne să gustăm cu dănsul entuziasmul speranțelor cerești.

Nicomède e fără îndoială, într'o stare vrednică de interes: amenințat în drepturile sale de succesori la tron de gelosia romană și de favoarea ce republica acorda celui mai tinăr frate al său *Attale*, amenințat de a-și pierde viața prin vicleșugul unei vitrigi, de s'ar lăsa cât de puțin să fie desnădăjduit, ar trebui să-l plângem, să avem milă de soarta lui, să ne temem pentru viața lui. Am putea noi oare să nu admirăm un așa de nobil caracter, și să nu ne uităm cu acelaș ochiu cași dănsul la niște dușmani pe care-i prețuește prea puțin pentru ca să se teamă de ei? Nu merită să fie admirat acest vrednic discipul al lui *Annibal* care, cu ironia lui mușcătoare și mândră, infruntează, cu o față senină, toate pericolele și trădările, și nu e de loc înspăimântat de puterea îngrozitoare a republicei romane, nici de nenorocitele comploturi ale fratelui său?

Căci astfel e marea putere a lui *Corneille*. Fără silă și deodată ridicându-se la culmea idealului, ne duce cu dănsul c'un sbor așa de iute și totodată așa de firesc, încât supuși puterii lui, sentimentele și cugetările celor mai însemnate persoane ale piesei se par că sunt sentimentele și cugetările noastre. Și acțiunile lor nu ne mai par că intrec natura omenească. Căci, la urma urmei, acești eroi sunt, după cum am spus mai sus, și ei tot oameni. Deși sunt mai mari decât

noi, sunt cu toate acestea semenii și egali noștri. De unde vine și caracterul particular de admirațiune ce ei ne insuflă. Simțim că virtuțile lor sunt omenești, deși sublime; nici *Rodrigue*, nici bătrânul *Horace* și fiul său, nici *Auguste*, nici *Pompée*, nici *Nicomède*, nici însuși *Polyeucte*, nici *Chimène*, nici *Emilie*, nici *Cornélie* văduva marului *Pompée*, nu sunt decât bărbați și femei ca și noi toți. Poetul, care nu e decât un om a descoperit în inima omenească, în inima fie-cărui din noi, în niște adâncimi necercetate, izvoare de sublimitate și de eroism necunoscute de noi înșine. De aici vine că admirând creațiunile poetului, admirăm omenirea, omenirea astfel cum el a văzut-o și ne-a arătat-o; de aice „tot ceea ce e adevărat sublim are aceasta de particular, când îl ascultăm, că înalță sufletul și-l face să aibă despre sine o opiniune mai înaltă, umplându-l de bucurie și nu știu de ce nobilă mândrie, ca și cum el ar fi fost acela care a produs lucrurile ce numai le-a auzit.“ (Longin: despre *Sublim*).

Deși recunoaștem în sentimentele acestor eroi, cari ne întrec și cu toate acestea ne sunt asemănați, mișcările propriei noastre naturi, simțim o mulțămire de noi înșine, o mândriă care se amestecă la admirațiunea noastră, și care ne face să fim simpatici și recunoscători geniului căruia îi datorim aceste sentimente.

Pentru a face să se nască în noi niște impresiuni așa de vii și așa de înalte, mijlocul întrebuintat de Corneille e foarte simplu. A produce cu niște mijloace simple efecte puternici,

acesta e, după cum știm cu toții, caracterul propriu al geniului. Corneille s'a pus mai presus de lupta omului contra naturei și a destinului, mai presus de lupta omului contra omului, mai presus de lupta pasiunilor între ele, căutând interesul în lupta datoriei contra pasiunii. S'a pus mai sus încă, ar fi drept de-a zice, că el mai a nimicit lupta, căutând interesul în triumful datoriei contra pasiunii, și nu chiar contra pasiunii, dar a sentimentelor celor mai naturali și celor mai generoase. Astfel toate persoanele sunt eroi; și prin varietatea caracterelor și a situațiilor în care a pus aceste caractere, Corneille a reprezentat toate felurile de eroism.

Rodrigue și *Chimène* sunt niște eroi cari jertfesc cel mai curat și cel mai legitim amor pentru respectul onoarei casnice; bătrânul *Horace*, fiul său și *Curiace* sunt niște eroi cari jertfesc pentru patriotism amorul de familie; *Polyeucte* e un erou care jertfește pentru credința religioasă tot ceace e vrednic de-a asigura fericirea și onoarea vieții pământești; *Pauline* e o eroină care după ce a jertfit totul pentru datoria conjugală, primește la sfârșit drept respătala harul dumnezeesc; *Auguste* e un erou care jertfește pentru clemența sublimă dorința legitimă de-a pedepsi pe trădători și de-a asigura puterea sa; *Antiochus* și *Séléucus*, fiii *Cleopatrei* sunt eroii amorului fratern; *Nicomède* are, dacă aș putea zice așa, eroismul ironiei și al desprețului. Eroii sunt încă și acești doi tineri principii, *Héraclius* și *Martian*, a căror naștere nu e cunoscută, și cari prin un sentiment generos de prietenie voesc amândoi să treacă

drept fiul lui *Phocas*, fiindcă fiul lui *Phocas* e amenințat cu moartea. Insfirșit, chiar în tragediile lui Corneille ce nu mai sunt citite și cari au dispărut de mult timp de pe scenă, eroismul se arată la fie-care pas. Și toți acești eroi au o căldură de inimă care ne înflăcărează, o vioiciune de sentiment care ne duce cu dănsii, o mărinime firească care ne pune în mirare. Orice am face, cu voe sau fără voe, suntem sub influența acestui farmec a tot puternic; sau mai bine nu ne putem lupta contra lui niciodată. Este oare o plăcere mai mare, decât de-a lua aripă, ca să zic așa, și de-a ne simți, duși cu toți acești copii de geniu așa de departe de mizeriile ordinare ale vieții, așa de departe de regiunile unde se mișcă slăbăciunea omenească!

Dar să nu uităm greutatea ce Corneille a trebuit să învingă; cu toate acestea a triumfat cu multă ușurință contra lor. Eroismul indeobște nu-î decât o întemplantare în viața omenească; fără îndoială pentru a severși un act de eroism, trebuie a fi totdeauna deasupra sentimentelor comune, și sufletele mici nu sunt de loc supuse la acte de eroism; dar insfirșit suntem eroi în cutare zi, la cutare oară prin o inspirațiune neașteptată care ne ridică pentru un moment deasupra noastră înșine, și care ne lasă în urmă să cădem la nivelul sentimentelor și a gândirilor noastre obicinuite. Tot așa și admirațiunea ce eroismul inspiră e un sentiment așa de extraordinar încât nu e în stare să trăească mult timp. Se slăbește în curând sau prin violența sa proprie, sau fiindcă motivul ce i-a dat naștere nu-

mai poate avea traiu. Deaceea, dacă e greu de-a face să se nască admirațiunea, e și mai rar încă de-a o face să trăească. Când poetul prin geniul său ne răpește de pe pământ, nu e oare de temut că are să ne lase să cădem prea curând, și într'un mod neașteptat? Cu Corneille nu trebuie să avem temeri de felul acesta; el știe să facă să se nască admirațiunea, știe să o susțină și să o facă să se prelungască, și, lucru mai vrednic de laudat, el știe să o gradeze, și prin o progresiune de o artă minunată, ținându-se totdeauna în acelaș șir de sentimente, știe să scape de monotonie și uniformitate. Exemplul cel mai minunat de astfel de combinări pline de artă e acela ce ni-l dau cele trei figuri: ale bătrânului *Horace*, a lui *Horace* și a lui *Curiace*, trei medalii ale acelueaș tip, prin care poetul a exprimat amorul de patrie. Ce varietate în creațiunea acestor trei persoane, dintre cari una represintă patriotismul roman în simplitatea sa primitivă, și lipsită de orice amestec, alta, bătrânul *Horace*, patriotismul legat cu amorul patern, fără să fie slăbit de acest din urmă, a treia înșfârșit, *Curiace*, patriotismul cumpătat și tot atât de eroic, dar mai omenesc prin sentimentul de familie și de amiciție! Să vedem acum și pe *Rodrigue* și pe *Chimène*. Ce concepțiune mai fărmeătoare decât aceea a acestor două suflete tot una de frumoase, vrednice de-a fi fericite și de-a se iubi unul pe altul, deopotrivă lovite de un eveniment neprevăzut și cu toate acestea firesc! Unde vom găsi, într'un grad mai înalt, ceea ce unii filosofi pretind că este caracterul esențial al frumosului,

Varietatea în unitate? Unitatea e aici prea învederată. Sentimentul onoarei e legea amândurora: și amorul e tot atât de puternic în inima fiului lui Don Diègue ca și în aceea a fiicei Contelui Don Gomez; varietatea nu e numai în peripețiile dramei; ea este mai cu seamă în deosebirea de sentiment și de acțiune ce rezultă din deosebirea sexurilor; așa că nimic nu e mai încântător și mai mișcător totodată decât tabloul acestei tineri, a acestui amor în luptă cu datoria și mai slab decât ea.

Dacă acum vom arunca o privire înapoi asupra acelor ce am spus despre ideal, vom înțelege că idealul lui Corneille e cel mai înalt ideal născocit și exprimat vreodată de sufletul unui poet sau a unui artist. Ne vom explica deasemenea cum sublimitatea morală a caracterelor produce într'un mod firesc sublimitatea cugetărilor și a sentimentelor; căci omul care a putut să născocască niște tipuri așa de superioare vieții obicinuite era, de sigur, destoinic a-le face să simtă și să gândească ca eroi, și de a găsi formele de limbajiu cele mai potrivite pentru a lăsa cugetărilor și sentimentelor toată măreția și frumuseța lor. Într'un cuvânt, toate calitățile lui Corneille ca cugetător, ca artist sau ca scriitor, sunt o dovadă vie despre idealul sublim ce el născocise și pe care a voit să-l zugrăvească; și acest ideal e acela al virtuții. Corneille se pare că a fost născut pe lume pentru a arăta că virtutea nu e numai cel mai nobil dintre spectacole, dar că ea este în stare a ne mișca prin ea însăși și prin singura sa frumusețe; că emoțiunile

ce ne dă virtutea sunt tot atât de puternice și de mari ca și acelea ale pasiunilor unele contra altora sau contra datoriei ; și că ea are înfirșit, prin ea însăși destulă strălucire pentru a isbi imaginațiunea, destulă căldură pentru a încălzi sufletele. Nu e deci adevărat, de-a zice, că persoanele lui Corneille sunt curat niște abstracțiuni : dacă cuvântul ar fi potrivit am putea să adăogim că sunt niște abstracțiuni insufleteite și pline de viață.

Mă încerc să explic și altora, în modul cum înțeleg eu insumi, aceea ce se numește *sublimul* lui Corneille. Caracterul esențial al acestei măreții, ce ne uimește și ne încântă totodată, e că ea este omenească și că nu se simte în ea cea mai mică sforțare. E tot atât de firesc poetului de-a trăi, prin sentiment și prin gândire, la acele mari înălțimi cași vulturului de-a se ține pe aripele sale în niște spații nevăzute de noi. Dar nu pot să ascund că toate aceste explicațiuni și demonstrări sunt neindestulătoare, că pentru a pătrunde acest mare spirit și a-l cunoaște bine, trebuie a citi operele sale unde sufletul poetului s'a fixat într-o câtva pentru vecinica admirațiune a omenirei.

Acum când aprețiam pe Corneille, sau mai bine când căutam în propriile noastre impresiuni întărirea judecăților făcute asupra acestui mare scriitor, ar fi interesant să știm cum el singur se judecă. Ne-a lăsat tocmai *Examenele* (les Exams) fiecărei din operele sale, cari sunt niște aprecieri însemnate, făcute cu bunăcredință și cu o rară simplitate. În aceste examene mai toate

scrise cu mult în urma operilor de care vorbește, Corneille caută a explica părerea publicului asupra fiecărei din tragediile sale. Câteodată el aprobă această părere, dând cu sinceritate motivele pentru care o aprobă ; câteodată o desaprobează și se silește a o combate chiar atunci când i-a fost favorabilă ; până într'atâta pasiunea neinteresată a artei, grija de principii, și ascultarea de reguli erau superioare pentru dinsul grijei reputațiunii sale ! Dar oricare ar fi prețul ce punem pe cele mai mici observări ale unui spirit în acelaș timp așa de sănătos, așa de puternic și așa de sincer, nu voesc să trag din „Examenele“ lui Corneille decât o singură observațiune care se va părea, după cum cred, interesantă.

În toate aceste scrieri de ce se îngrijește Corneille ? De măreția caracterelor plăsmuite, de imaginațiunea sa, de schimbarea însemnată făcută de el în elementele și mijloacele artei tragice, de frumusețea nemărginită a sentimentelor ce a pus pe scenă și de exprimarea lor, însfirșit de tot ceea ce face astăzi adevărata sa glorie ? Nicidecum. El se îngrijește să cerceteze dacă a urmat cu exactitate sau nu regulile artei astfel cum erau primite până atunci, și astfel cum fuseseră formulate de *Aristotel*. Se felicitează când crede că s'a conformat lor, și cere iertare când nu le-a observat. Judecă însfirșit propriile sale operi în acelaș mod și prin aceleași motive după cum Academia francesă judecase „le Cid“, și-l condamnă, întemeindu-se pe motivul că această tragedie nu era conformă obiceiului până atunci ur-

mat și regulelor statornicite. Unitatea de loc, unitatea de timp sînt observate cu verisimilitate? Limita celor douăzecișipatru de oare fost-a întrecută? Cutare sau cutare persoană ese s'eu intră la timp, după dorința lui Aristotel sau a eclesasticului *d'Aubignac*? Cutare fapt e conform datelor istoriei, s'eu putut-a fi inchipuit de poet într'un mod legitim fără a schimba caracterul tradițional al persoanei? Astfel e natura cestiunilor ce Corneille și-le pune și pe care le desleagă cu o nepărtinire în adevăr mișcătoare sau în favoarea sa sau contra lui însuș. Cele mai mici infrângeri la aceste reguli respectate sunt apreciate cu severitate de acel ce le-a severșit; căt despre persoana lui el nu vorbește nimic sau mai nimic. Să ne fi înșelat oare, din întemplantare, asupra adevăratului gen de merit ce trebuie să căutăm în Corneille, sau Corneille nu știa oare ceeace trebuia să fie la posteritate cel mai frumos titlu al s'eu spre admirațiunea oamenilor? Nu cred nici una nici alta. Fără îndoială, Corneille, avea conștiința de geniul s'eu, și căutând bine în câteva din scrierile sale, vom descoperi o dovadă despre aceasta; „Je sais ce que je vaux, scrie Corneille după reprezentarea lui *Cid*, je sais ce que je vaux, et crois ce qu'on m'en dit“.

Dar d'ensul făcea de sigur o deosebire, pe care o putem face și noi după el, între această parte din artă care consistă în concepțiunea frumosului, și care nu e decăt caracterul propriu al geniului, și celaltă parte din artă care consistă în observarea oarecăror reguli împrumutate studiului naturei, și care se ține de aceeace voiu

numi, dacă mi-e ertat, meseria. Orice artist trebuie să dea socoteală publicului de osteneala ce și-a dat spre a învăța regulile artei sale: nu e decât o afacere de studiu și de conștiință. Cât despre geniu, dacă natura l-a înzestrat, găsim un semn în operele sale: în cazul contrar, va putea să capete reputațiunea de artist conștiincios, însă nu și de inspirat. Dar nu spunând singur că e om de geniu, cineva va putea să hotărească pe alții a-i admira, ceea ce Corneille a înțeles foarte bine. El lăsa pe public să-i descopere și să-i aprecieze geniul său, cât despre dînsul nu zicea nimic; dar ținea să arate că-și studiasse arta lui și că cunoaștea regulile. Nu era în realitate decât un semn de supunere și de respect către judecătorii pentru cari lucrase. Un oarecare eclesiastic *d'Aubignac* avea, în acel timp, o carte intitulată „Pratique du théâtre“ în care dînsul expunea cu deamănuntul regulile artei dramatice. Acest eclesiastic *d'Aubignac* care era din Academia franceză care avea idei cu totul inapoiate, dar care nu era nici un ignorant, nici un prost, a exercitat, fie zis în treacăt, o tristă influință asupra teatrului, și a trebuit să oprească progresul a mai multor oameni de geniu. După ce a făcut cunoscută practica teatrului, dînsul voia să dea un exemplu la precept, făcând o tragedie intitulată „Zénobie“ care căzu la întâia reprezentare. Și cum se laudă că a observat exact regulile lui Aristotel: „Monsieur l'abbé, îi zice marele *Condé*, je vous loue d'avoir suivi Aristote, mais je ne pardonne pas à Aristote, de vous avoir fait faire une si mauvaise tragédie“.

Și tocmai pentru a răspunde eclesiasticului d'Aubignac, critic aspru al operilor sale, Corneille scrisese *Examenele* pieselor sale, unde dă autorilor din toate timpurile, un așa de frumos exemplu de modestie. Acest exemplu n'a fost totdeauna urmat, și unii din succesorii lui Corneille au crezut că nu era de ajuns de-a face opere frumoase, dar că trebuia să vestească mai de-'nainte publicului că operile lor sunt frumoase. Eată cum unul dintre ei, și cu ce ton, anunță una din operile sale :

„Il y a deux manières de passionner la foule au théââtre; par le grand et par le vrai. Le grand prend les masses, le vrai saisit l'individu. Le but du poète dramatique, quel que soit d'ailleurs l'ensemble de ses idées sur l'art, doit donc toujours être, avant tout, de chercher le grand, comme Corneille, ou le vrai comme Molière ; ou mieux encore, et c'est ici le plus haut sommet où puisse monter le génie, d'atteindre tout à la fois le grand et le vrai, le grand dans le vrai, le vrai dans le grand, comme Shakespeare. . . . L'écueil du vrai, c'est le petit, l'écueil du grand c'est le faux. Dans tous les ouvrages de Shakespeare, il y a du grand qui est vrai, et du vrai qui est grand. Au centre de toutes ces créations, on retrouve le point d'intersection de la grandeur et de la vérité; et là où les choses grandes et les choses vraies se croisent, l'art est complet. . . . Ces deux mots, grand et vrai, renferment tout. La vérité contient la moralité, le grand contient le beau. Ce but, on ne supposera pas à l'auteur la présomption de croire qu'il l'a jamais atteint, ou même qu'il pourra jamais l'atteindre. . . . etc.“

Toată aceasta pentru a spune ca să nu ne desnădăjduim dacă nu a egalat încă pe Corneille și Shakespeare, și ca să nu ne mirăm cînd îi va întrece pe amendoî. Eată din contra, cum Corneille vorbea de el însuș în concediul ce lua de la public după reprezentarea tragediei sale intitulată „Pertharite“ :

„Il vaut mieux, que je prenne congé de moi-même que d'attendre qu'on me le donne tout-à-fait; il est juste qu'après vingt années de travail je commence à m'apercevoir que je deviens trop vieux pour être encore à la mode. J'en remporte cette satisfaction, que je laisse le théâtre français en meilleur état que je ne l'ai trouvé, et du côté de l'art et du côté des mœurs. Les grands génies qui lui ont prêté leurs veilles de mon temps y ont beaucoup contribué, et je me flatte jusqu'à penser que mes soins n'y ont pas nui“.

Nu suntem noi oare astăzi cu totul departe de această simplitate cu adevărat eroică? Căci trebuie să mărturisim că Corneille a fost un erou cași cea mai mare parte din persoanele sale. A făcut mari lucruri; le-a făcut într'un mod simplu, firesc, fără să se arăte că are încredere în propria sa glorie, fără să ceară cu vuet mare de la public, admirațiunea ce merită, și pe care omenirea îi va acorda-o totdeauna.

Corneille, urmărise în cele din urmă opere, subiectele cele mai încurcate și cele mai ciudate. Elocința sa devenise declamațiune, profunditatea sa obscuritate. Se povestește chiar, că el nu înțelegea de multe ori sensul versurilor din piesele

sale. *Baron*, elevul și cel mai bun actor din trupa lui Molière, trebuia să joace rolul lui *Domitian*. El întrebă pe Molière explicarea celor patru versuri în care *Domitian* zice cătră *Bérénice*.

«Faut-il mourir, Madame, et si proche du terme,
Votre illustre inconstance est-elle encore si ferme,
Que les restes d'un feu que j'avais cru si fort
Puissent dans quatre jours se promettre ma mort?»

Molière îi spune că nu înțelegea ceeacă putea să însemneze „une illustre inconstance proche du terme, si ferme, que les restes d'un feu si fort se promettent la mort de Domitien dans quatre jours“. „Mais attendez, adăogi el, Monsieur Corneille doit venir souper avec nous aujourd'hui, et vous lui direz qu'il vous l'explique“. Indată ce Corneille sosi, *Baron* îi sări în gât, după cum făcea și altă dată, fiindcă-l iubea foarte mult; în urmă îl rugă să-i explice versurile pe care nu le înțelegea. Corneille după ce le-a examinat câtva timp, îi zice: „Je ne les entends pas trop bien non plus; mais récitez-les toujours; tel qui ne les entendra pas les admirera“.

După *Bérénice*, Corneille dădù încă cite-va piese care avură aceeași soartă. *Pulchérie* găsi puțină favoare; chiar comedienii refuseră de-a o jucă. Insfirșit, după cinsprezece ani de muncă zadarnică, Corneille renunță la teatru. „J'ai pris congé du théâtre, zicea cătră unul dintre amicii sei, et ma poésie s'en est allée avec mes dents“. Mai trăi încă vre-o zece ani. Bêtrănețea sa fu necăjită din cauza slăbirei puterilor și a facultă-

ților, și din cauza triumfurilor meritate de tinărul său rival *Racine*. Cu toate acestea avea mângăerea de-a vedea reprezentându-se piesele sale cele frumoase în mijlocul aplauselor frenetice.

E greu de explicat cum acest poet atât de admirat de contemporanii săi, a avut niște zile așa de amărite tocmai la sfârșitul vieții sale, într'un timp când trebuia să se culce liniștit pe laurii săi. Oare Ludovic al XIV-lea, acel protector generos al literilor, al artelor și al științelor, nu avea nicio cunoștință de lipsa de avere a poetului și de traiul greu ce el ducea? Nu știa regele că gloria domniei sale e în mare parte datorită geniilor cari au ilustrat Franța de atunci? „*Chapelain* était riche, a zis La Bruyère, et *Corneille* ne l'était pas“. Pentru ce oare un poet ca *Chapelain* să se fi îmbogățit, în timp ce *Corneille* remase tot sărac? Fi-va din cauză că *Corneille* nu era așa de supus și de lingușitor față cu monarcul și cu marii dela curtea din Versailles? Se poate că aceasta să fi fost adevăratul motiv al sărăciei lui *Corneille*. El avea mult amor propriu, și nu prea ascultă de toate poruncile primului-ministru al lui Ludovic al XIV-lea; din care cauză—fiindcă nu avea, cum îl acuză *Richelieu*, „l'esprit de suite“,—nu primia pensiuni mari nici dela rege, nici dela stat. Mulțămită prietiniei lui *Colbert*, *Corneille* avea o mică pensiune de 2000 franci care i-a fost tăiată îndată ce muri celebrul finanțiar. Și mai era încă și un alt motiv care-l îndepărtă de rege. El fugia de societate, mai cu seamă de societatea oamenilor mari. „L'air de la Cour ne me convient pas“ zicea

Corneille. După ce s'a stabilit la Paris, el legă o strînsă amiciție cu Molière ; însă nu vedem de loc figurînd numele sîu printre obicinuiții dela *Auteuil*, Boileau, Chapelle, Racine și La Fontaine.

Și această viață retrasă se datorește naturei și caracterului sîu. Corneille așa de măreț cînd făcea să vorbească pe Romani, era displăcut și morocănos în societate. Foarte timid, leneș la vorbă, nu știa să vorbească decît de lucrurile ce se raportau la teatru. Convorbirea sa era așa de greoaie, încît era o adevărată pedeapsă pentru persoana cu care el conversa, dacă se întempla să țină ceva mai mult. Marele *Condé*, dorind să-l vadă și să i vorbească, zice, după convorbirea avută, că nu trebuia a-l asculta aiurea decît la otelul de Bourgogne „qu'il ne fallait pas l'entendre ailleurs qu'à l'hôtel de Bourgogne“. Corneille singur spune într'un bilet cătră *Pellison* :

- «J'ai la plume féconde et la bouche stérile ;
- «Bon galant au théâtre et fort mauvais en ville ;
- «Et l'on peut rarement m'écouter sans ennui,
- «Que quand je me produis par la bouche d'autrui».

Oricum fie însă, în cele de pe urmă zile, fiind greu bolnav, poetul se vîzî foarte strîmtorat. Boileau, încunoștiințat de această tristă pozițiune a lui Corneille, alergă repede la Versailles, și spuse regelui că el își jertfește propria sa pensiune în folosul lui Corneille. „Je ne puis sans honte, zice el către *M-me de Montespan*, recevoir une pension du roi, tandisqu'un homme tel que Corneille en serait privé“. Ludovic al XIV-lea

se grăbi a trămite ilustrului bolnav, dejă in agonie, prin o rudă a lui Boileau, „deux cents louis“. Inșă dărnicia regelui era prea târzie, căci Corneille muri, două zile după aceea, încunjurat de amicii și familia sa, la 1 Septembre 1684, în vîrstă de șaptezecișiopt de ani.

Cu toate defectele lui Corneille ca scriitor, cu tot caracterul său puțin sociabil, poetul găsi pîntre contemporani o mulțime de admiratori și de amici. *M-me de Sévigné* fî mult timp entusiastă: „Vive notre ami Corneille! zice ea, pardonons-lui de méchants vers en faveur des divines et sublimes beautés qui nous transportent: ce sont des traits de maître qui sont inimitables. *Despréaux* en dit encore plus que moi“. Și *Racine* chiar, care poate avea puternice motive să nu iubească pe Corneille, dispută eclesiasticului *Lavau* onoarea de-a pronunța un elogiu funebru din partea Academiei franceze la mormentul marelui poet tragic. *Lavau* primi această însărcinare, dar *Racine* nu se ținu învins; și trei luni după aceea, în calitate de director al Academiei franceze făcu un frumos elogiu despre Pierre Corneille ca răspuns la discursul lui *Thomas Corneille* care întrase ca membru al Academiei în locul fratelui său:

„En quel état, zice *Racine*, se trouvait la scène française, lorsque Corneille commença à travailler! quel désordre! quelle irrégularité! Nul goût, nulle connaissance des véritables beautés du théâtre; les auteurs aussi ignorants que les spectateurs; la plupart des sujets extravagants et dénués de vraisemblance; point de mœurs,

point de caractères; la diction encore plus vicieuse que l'action, et dont les pointes et de misérables jeux de mots faisaient la principal ornement; en un mot, toutes les règles de l'art, celles même de l'honnêteté et de la bienséance, partout violées.

„Dans cette enfance, ou pour mieux dire, dans ce chaos du poème dramatique parmi nous, Corneille, après avoir quelque temps cherché le bon chemin, et lutté, si je l'ose ainsi dire, contre le mauvais goût de son siècle, enfin inspiré, d'un génie extraordinaire, et aidé de la lecture des anciens fit voir sur la scène la raison, mais la raison accompagnée de toute la pompe, de tous les ornements dont notre langue est capable.

.....
„La scène retentit encore des acclamations qu'excitèrent à leur naissance le *Cid*, *Horace*, *Cinna*, *Pompée*, tous les chefs-d'œuvre représentés depuis sur tant de théâtres, traduits en tant de langues, et qui vivront à jamais dans la bouche des hommes. A dire vrai, où trouvera-t-on un poète qui ait possédé à la fois tant de grands talents, tant d'excellentes parties, l'art, la force, le jugement, l'esprit ?

.....
„Personnage véritablement né pour la gloire de son pays; comparable je ne dis pas à tout ce que l'ancienne Rome a eu d'excellents poètes tragiques, puisqu'elle confesse elle-même qu'en ce genre elle n'a pas été fort heureuse, mais aux Eschyle, aux Sophocle, aux Euripide, dont la fameuse Arthènes ne s'honore pas moins que des

Thémistocle, des Périclès, des Alcibiade, qui vivaient en même temps qu'eux“.

Acest elogiu a lui Corneille, venit din partea unui om de aceeași meserie, face onoare numelui lui Racine și e pentru noi de o mare valoare literară. E o analiză delicată și plină de bun simț asupra rolului lui Corneille și partea de merit ce-i revine în arta dramatică.

Comparând în adevăr operele sale cu acelea ale predecesorilor și contemporanilor săi, suntem în drept a zice că Corneille e cel mai însemnat reprezentant al literaturii. Înaintea lui teatrul francez era, după expresiunea lui Racine, într'un mare haos. Trebuia să creeze totul : caractere, moravuri, pasiuni, stil. Lui Corneille îi datorim tragedia, comedia de caracter, comedia eroică, tragicomedia sau drama, și piesele cu mașini și decorațiuni ce erau atunci întovărășite de puțină muzică, și cari au fost începutul opereii franceze. Tot Corneille crea și limba tragediei; îi dăte o nobilime, o delicateță, o tărie, necunoscute până atunci. În tragedie mai cu seamă se ridică așa de sus, că cel mai mare rival al său, Racine, n'a putut să-l întrecă. Într'un timp când nu se puneau pe scenă decât întâmplări de roman, Corneille dădu tragediei un scop moral; prin ajutorul ei se înălță sufletul omenesc, arătându-i neconținut caractere eroice, sentimente sublime, obiecte vrednice de admirațiune și proprii a inspira iubirea datoriei, gustul faptelor frumoase și practica virtuții. El puse pe scenă partea nobilă a sufletului omenesc, eroismul, și astfel zugrăvi eroismul patriotismului în „Horace“, ero-

ismul onoarei în „Cid“, eroismul clemenței în „Cinna“, eroismul credinței în „Polyeucte“, eroismul iubirii conjugale în „Pompée“, eroismul iubirii frățești în „Rodogune“, etc. Napoleon cel Mare, își dădea foarte bine seamă de influința ce a trebuit să aibă Corneille, mai bine de 200 ani asupra caracterului națiunii franceze, când zicea : „La tragédie échauffe l'âme, élève le cœur, peut et doit créer des héros. Sous ce rapport peut-être la France doit à Corneille une partie de ses belles actions.... S'il vivait, je le ferais prince.“

LA FONTAINE

„Vers l'année 1661, quatre amis, dont la connaissance avait commencé par le Parnasse, lièrent une espèce de société, que j'appellerais Académie, si leur nombre eût été plus grand, et qu'ils eussent autant regardé les mœurs que le plaisir. La première chose qu'ils firent, ce fut de bannir d'entre eux les conversations réglées, et tout ce qui sent la conférence académique. Quand ils se trouvaient ensemble et qu'ils avaient bien parlé de leurs divertissements, si le hasard les faisait tomber sur quelque point de science ou de belles-lettres, ils profitaient de l'occasion : c'était toutefois sans s'arrêter trop longtemps à une même matière, voltigeant de propos en autre, comme des abeilles qui rencontreraient en leurs chemins diverses sortes de fleurs. L'envie, la malignité ni la cabale n'avaient de voix parmi eux. Ils adoraient les ouvrages des anciens, ne refusaient pas à ceux des modernes les louanges qui leur sont dues, parlaient des leurs avec modestie, et se donnaient des avis sincères lorsque

quelqu'un d'eux tombait dans la maladie du siècle et faisait un livre, ce qui arrivait rarement."

Rândurile de mai sus sunt scrise de La Fontaine, care era el însuși unul dintre cei patru amici, despre cari ne vorbește, și pe cari-i caracterizează sub numele de Gélaste, Ariste, Acanthe și Polyphile. Gélaste, în grecește „care își rîde“, e Molière; Ariste e Boileau; Acanthe e Racine; Polyphile e La Fontaine în persoană. Acești patru amici, cari par să fi avut (cel puțin cîtva timp) aceleași gusturi și multe sentimente comune, nu erau totuși de aceeași vîrstă. Molière și La Fontaine aveau 15 sau 18 ani mai mult decît ceilalți doi. Inșă potrivirea de idei, de caractere și de inclinațiuni e mult mai necesară amicitiei decît potrivirea de vîrstă, și această mică societate de oameni mari putu să existe cîtiva ani fără rivalitate și fără gelozie, până când fie-care dintre ei își găsi adevărata sa vocațiune poetică.

Numele de Gélaste dat lui Molière se explică indeajuns prin caracterul său și poate încă mai bine prin natura talentului său și a operilor sale; numele de Ariste, a lui Boileau, care înseamnă *foarte bun, excelent*, nu trebuie atribuit blîndeței caracterului său, ci gustului sever și delicat și superiorității ce amicii îi recunoșteau în critică; numele de Acanthe, dat lui Racine, și care însemnează *spin*, poate să fie o alușiune la vioiciunea caracterului său și la spiritul său întepător și sarcastic în conversațiuni; cît despre numele de Polyphile, care însemnează *amicul tuturor lucrurilor*, niminui nu putea fi dat mai cu drept

cuvânt decât lui La Fontaine. Acest din urmă era cel mai în vârstă, și produsese mai puțin decât ceilalți. Câteva încercări, astăzi puțin cunoscute, era tot ceea ce făcuse pentru muse; n'avea nici reputațiunea stabilită a lui Molière, nici chiar renumele lui Racine, care avea să se illustreze în curând prin publicarea unei capod'opere „Andromaque“. Era cu toate acestea un tovarăș bun și plăcut, simplu, fără niciun fel de pretențiune, plin de spirit natural, muncitor câteodată, mai deseori leneș, se interesa la orice producțiune intelectuală, și judeca de toate cu pătrundere și fără prejudecăți. Iubea cu pasiune operele literare, dar iubea mai cu seamă să citească, și parcă simțea mai multă plăcere să citească scrierile altora decât să scrie însuși. Născut în provincie, unde locui până la vârsta de 40 ani, La Fontaine era din grupul acelor oameni plini de sensibilitate, a leneșilor plini de spirit, cari păstrează pentru ei singuri și pentru amicii lor intimi comorile geniului lor, și cari cele mai deseori părăsesc viața fără să lase nimic după dănsii. Și dacă ducesa de Bouillon care făcu cunoștință cu dănsul din întâmplare la Château-Thierry, nu l-ar fi dus în Paris, poate că și La Fontaine, ca mulți alții, ar fi fost necunoscut posterității.

Era destinat de părinți să îmbrățișeze viața călugărească; nu avea însă plecare pentru a se închide într'o mănăstire. În urmă se căsătorii, cam fără voia lui. Dacă s'ar fi însurat el singur din propria sa voință, și și-ar fi ales o soție după placul său, atunci poate că ar fi luat lucrurile

mai la serios. Cam la aceeași epocă tatăl său îi lăsa funcțiunea sa de „maitre des eaux et forêts“; La Fontaine însă se arăta tot atât de zelos în exercițiul acestei funcțiuni, după cum era și în datoriile sale de soț și de părinte de familie.

El începuse chiar de pe atunci educațiunea sa poetică, dar fără să gândească la ce rezultat va eși. Grija, sau mai bine fericirea sa era de a citi tot ce-i cădea în mâini, nu pentru a învăța, dar pentru a petrece timpul. El se îndeletnicea mai cu seamă cu vechi autori franceji găsiți într'o bibliotecă din orașul său natal; adesea cutreera câmpiile, observând natura nu ca un învățat, ci ca orice curios pasionat, interesându-se la cele mai mici detalii ale vieții plantelor și animalelor, și adunând una câte una, zi cu zi, diferitele sale amintiri, pe cari puternica sa închipuire avea mai târziu să le transforme și să le puie în ordine. La Fontaine se credea omul cel mai fericit din lume, când avea natura dinaintea ochilor și o carte în mână. În mijlocul câmpiilor, pe drumurile cele mari, sau într'o poiană, sau într'o grădină, pretutindenți pe unde natura viețuește și se desfășură la aerul liber, el era fericit, mult mai fericit decât la densul acasă, în societatea femeii și a copiilor săi. Căci chemarea sa nu era de a fi soț nici părinte de familie; asemenea a-celor copii crescuți în templu, și consacrați cultului sacerdotal, putem zice și de La Fontaine că era născut pentru a fi preot al Pomonei și Florei, „prêtre de Flore et de Pomone“, după cum singur se exprimă vorbind de unul din personajele sale.

Fabulistul găsea în felul său de a trăi satisfacerea tuturor instinctelor sale, și prin urmare fericirea sa. Deosebindu-se cu totul de savant, care nu caută în observațiunea naturei decât demonstrarea unei teze, care se interesează numai la aceea ce-i poate fi de folos, și lasă deoparte tot ce nu-i folosește, La Fontaine se interesa la orice. Frumuseța cerului îl încânta, munca unei furnici îl făcea să-și uite de masă, aspectul unui orizon frumos îl umplea sufletul de bucurie; dacă zărea vreo vrabie sburând pe marginea unui drum, remănea neclintit, admirând mișcările sale vii și cochete; o urmărea fără să facă vuet, până la părău, unde o privea bând încet, și nu se întorcea acasă la el, decât după ce pasărea sburase, și era sigur că a perdut-o din vedere. Acelaș lucru se întâmpla și cu cărțile ce el citea; trăgea foloase din orice carte ar fi citit. I plăceau Rabelais și Marot, admira cu naivitate spiritul lui Voiture, citea ore întregi romanul pastoral a lui Honoré d'Urfé, intitulat „l'Astrée“; era încântat la citirea povestelor vesele a Reginei de Navara. În acelaș timp citea și cițiva autori italieni, și iată cum se exprimă singur La Fontaine în privința pasiunii sale pentru tot soiul de lecturi:

„Je chéris l'Arioste, et j'estime le Tasse,
Plein de Marchiavel, entêté de Boccace :
J'en parle si souvent, qu'on en est étourdi.
J'en lis qui sont du Nord et qui sont du Midi.“

În curând și clasicii vechi veniră la rând.

Niște amici îl sfătuiră să citească pe Omer, Virgiliu, Terențiu și Quintilian; poetul ascultă de sfaturile lor, și începù a-i studia, justificând astfel pe deplin frumosul nume de Polyphile ce-și dete mai târziu.

Aceste lecturi numeroase și variate nu produceau în spiritul său nici o confusiune. El își asimila totul, îmbogățindu-se neconținut din avutul altora, fără să peardă ceva din originalitatea sa. Totul în urmă se limpezi în spiritul său pe malul unui riu, în mijlocul unei grădini sau în tăcerea unei păduri. Vederea lucrurilor îi explica cărțile; și Virgiliu citit la umbra unui stejar, Omer studiat la vederea unui cer frumos, aveau cu totul un alt farmec, decât citiți într'o cameră întunecoasă.

Astfel lucra inconștient și-și deschidea drumul către glorie acest spirit care avea groază de lucru. Astfel trăi acest om fericit până la vârsta de 40 ani, adunând comori însemnate pe cari nu credea că le va cheltui vreodată, căutând a munci cât se poate mai puțin, neavând decât o singură grijă: citirea autorilor săi favoriți și observațiunea naturei. În raporturile intime cu animalele și cu plantele, el își uita de datoriile pe care societatea i le amintea din când în când. Din natura sa era omul cel mai nebăgător de seamă. Se citează, ca un exemplu de indiferență, faptul că la oarecare vârstă nu ar fi recunoscut pe un fiu al său, pe care, din neglijență, îl perduse de mult timp din vedere, și că nu a arătat multă bucurie la sosirea acestui fiu.

Cam către anul 1660, La Fontaine vine în

Paris. Ne putem închipui ce efect a trebuit să producă acest țeran, amic pasionat al naturii, în mijlocul eleganților și strălucirilor din capitala Franței. Dar el nu se mira de nimic. Introdus de ducesa Bouillon, făcu cunoștință în curând cu câțiva literați și mai cu seamă cu Molière, Racine și Boileau. El le plăcu îndată din cauza manierelor sale naturale; el îi desfăta chiar prin spiritul său sarcastic și mai cu seamă prin originalitatea caracterului său. În primii ani ai soșirii sale în Paris, originalitatea fu singura sa reputațiune. Era în adevăr în toată puterea cuvântului un original, fiindcă nu trăia ca toată lumea și nu se îngrijea de loc de opiniune; fiindcă, în mijlocul amicilor săi preocupați de viitoarea lor glorie, nu se interesa de loc de gloria sa; fiindcă păstrase în oraș obiceiurile dela țară, neavând nici mândria, nici amorul propriu să facă și el parte din Curtea dela Versailles. Era un original, fiindcă avea spirit și nu voia să se servească de el; fiindcă se îmbăta din timp în timp în vreo cărciumă împreună cu Chapelle, și nu-i era de loc rușine; fiindcă uita la fie-care moment aceea ce nimenea nu uită, numele amicilor săi, întâlnirile ce dedea, ba de multe ori și ora de mâncare. El nu se îngrijea de loc de puținul său avut și cheltuia și venit și capital. Era în fine un original fiindcă, după disgrația lui Fouquet, protectorul și amicul său, fu singurul om care compătimi cu trista soartă a celebrului financiar. Simți o așa de mare durere la această știre, încât în elegia „Aux Nymphes de Vaux“ La Fontaine se arăta poet mare. A trebuit această

întemplantare pentru a-l face să ia condeiul și să scrie un capo-d'operă. Nu scrisese Poveștile sale decât după invitațiunea ducesei de Fouillon; și poate că nu ar fi compus Fabulele dacă nu ar fi fost invitat să lucreze pentru doi principii de sânger regal.

Genul de literatură ce se potrivea mai bine cu geniul său erau Fabulele. Apologul era la Greci sec și fără grație; la Romani, simplu peste măsură și de o eleganță rece în fabulele lui Phedru; prea lung și de o simplitate aproape copilărească la Orientali; plin de răutate și dezvoltat peste măsură la poveștitorii francezi (Conteurs français) din evul mediu. Apologul e cu totul transformat de La Fontaine. Metamorfozele de cari se servea anticitatea, acordând zeilor puterea de a distribui viața în lume, însuflețind stâncele, populând pădurile și mările, ne dau o slabă idee de grația, de sentimentul, de pasiunea ce găsim în fabulele lui La Fontaine. Natura, în orice timp, a fost obiectul studiului și a admirațiunii oamenilor. Filosofii au întreat-o cu curiozitate asupra secretelor misterioase; învățații au analizat-o; poeții au zugrăvit-o în diverse moduri: cei antici divinisând-o, și modernii dându-i sentimentele și emoțiunile lor, au însuflețit-o adeseori cu o viață artificială. La Fontaine singur n'a căutat nici să o înfrumusețeze, nici să o slutească. El și-a studiat modelul său cu mult înainte de a-l zugrăvi.

În îndelungata intimitate ce avusese cu natura, poetul o observase sub toate aspectele sale. Trăind în mijlocul animalelor și plantelor; asis-

tând ca un observator curios și interesat la înmormântarea unei furnici, la lucrările ingenioase ale albinelor; admirând dibăcia și șiretlicul măței, a avut ocasiune să cunoască destul de bine toate aceste ființe pe care le studia cu aceeași îngrijire ca și pe specia omenească, și în care găsea defectele și calitățile oamenilor. Făcu ceva mai mult decât să le studieze și să le cunoască; se interesă la întemplerile și existența lor, la plăcerile și durerile lor. El descoperi printre animale, inimi sensibile și inimi de peatră, proști și învęțați, înțelepți și nebuni, șireți și sinceri, victime și tirani. El judeca pe toate aceste nu ca un observator superficial de pe fisionomii, mișcări și atitudini, ci ca un filosof și un moralist, după acțiunile ce făcea fie-care din personajele sale. Astfel știu să zugrăvească mândria reütăcioasă a trestiei și mândria compătimitoare a stejarului; bunătatea câinelui și îndărătnicia stupidă a măgarului. Și cu chipul acesta el descoperi în societatea animalelor imaginea perfectă a societății oamenilor. Și aceste două aspecte ale naturii se confundară astfel în gândirea sa, încât mai târziu când scrise în detaliu viața animalelor, schița în acelaș timp istoria inimei omenești. Amestecă chiar pe oameni cu animale, îi face să vorbească împreună, să discute, să lupte între ei; și omul nu e totdeauna așa de priceput ca animalul, și animalul nu e totdeauna așa de reütacios ca omul.

La Fontaine studia deci modelul său în cele mai bune condițiuni de imparțialitate și de exactitate. Așa încât, când se puse să scrie, amin-

tirile pe care le adunase din toate părțile se prezentară cu ușurință spiritului, amintiri adevărate și precise.

Să ne aducem aminte aceea ce zicea de naivitate, Diderot, profund cunoscător în lucrurile de artă:

„On est naïvement héros, naïvement scélérat, naïvement dévot, naïvement beau, naïvement orateur, naïvement philosophe. Sans naïveté, point de beauté: on est un arbre, une fleur, une plante, un animal naïvement. Je dirais presque que l'eau est naïvement de l'eau, sans quoi elle visera à l'acier poli et au cristal. La naïveté est la plus grande ressemblance possible de l'imitation avec la chose: c'est de l'eau prise dans le ruisseau et jetée sur la toile.“

Astfel e în adevăr naivitatea lui La Fontaine. Nu trebuește a o căuta, după cum se face adeseori, numai în câteva caractere deosebite, unde spiritul e atât de natural, încât zicem cu plăcere: aceasta nu e numai plin de spirit, dar e și naiv. Nu; naivitatea lui La Fontaine e pretutindeni în toate operele sale. La Fontaine, care a reprodus natura ca un poet, poate fi comparat cu cei mai profunzi observatori cari au studiat-o și descris-o cu exactitatea cerută de știință.

Să privim acum varietatea nesfârșită a tablourilor poetului. În aceste tablouri găsim adunate toate observațiunile culese de La Fontaine în timp de mai bine de 20 ani. E de observat că și omul e tot atât de des pus în scenă ca și natura. La Fontaine se încearcă să facă tragedii,

și nu reușește deloc ; face comedii plăcute, dar cari nu sunt destul de comice ; compune elegii mitologice, ca „les amours de Psyché“, unde domină un sentiment delicat. Nici un gen literar însă din cele expuse mai sus nu era destul de potrivit cu caracterul și dispozițiunile lui La Fontaine. Îi trebuia deci un cadru mai întins, nemărginit, unde să poată poetul a se desfășura în acelaș timp în toate sensurile, și să reunească toate genurile, seriosul cu comicul, maiestatea cu grația, liricul, satricul, didacticul, cea mai înaltă filosofie cu navitatea. Ceeace el trebuia să scrie, ceeace a scris în adevăr, era un poem al naturii nu sub formă de poemă propriu zis, dar sub forma pe care el singur a caracterizat-o :

„Une ample comédie en cent actes divers.“

Această comedie poate să încante pe toți oamenii și să placă la orî ce vîrstă. Și fiindcă e vorba de La Fontaine, aș voi să examinez în treacăt o opiniune care s'a stabilit în Franța ca și pe aiurea, de câțiva ani. Francezii nu se temeau mai de demult să pună în mânele copiilor Fabulele lui Fa Fontaine, pe care-l considerau ca cel mai bun educator al tinerimii. Astăzi însă nu suntem de aceeași idee ca și ei. Lamartine e cel d'întăiu care a intentat un proces serios lui La Fontaine, declarând morala sa de *imorală* ; poetului nu-î plac versurile lui La Fontaine pe care le caracterisează astfel : „vers boiteux, disloqués, inégaux, sans symétrie ni dans l'oreille ni sur la page“. Istoriile animalelor cari

vorbesc, cari-și fac lecțiuni, cari rid unele de altele, cari sunt egoiste, sgârcite, fără milă, mai rele decât noi, il desgustă. „Les Fables de La Fontaine, zice încă Lamartine, sont plutôt la philosophie dure, froide et egoiste d'un vieillard que la philosophie aimante, généreuse, naïve et bonne d'un enfant: c'est du fiel...“ Iată niște cuvinte aspre eșite din gura unui poet la adresa unui alt poet; și când un poet voește să facă critică putem zice că lovește tare și fără milă. Publicul însă e mai blând și mai drept, și Lamartine care căzu în acea zi într'un mare păcat, neiertat unui poet de geniu, n'a găsit pînre cititorii săi mulți aprobatori. Cu toate aceste auzim spunându-se chiar acum din când în când că La Fontaine sub simplitatea formei ascunde multă profunditate, că nu e înțeles cu ușurință de copii, și că în școli n'ar trebui introdus decît în clasele superioare, unde mintea tinerilor e mai desvoltată. Aceasta însă nu e părerea copiilor, cari poate nu sunt încă capabili a-l admira, dar cari il gustă și-l iubesc foarte mult. Fără indoială că nu vor înțelege tot deauna cu precisiune fondul ideilor și al sentimentelor. Dacă frumuseța morală a unor fabule nu e pricepută de unele inteligențe, cine nu e capabil să se intereseze la nenorocirea lui „*Maître corbeau*“, sau de mielul mîncat de lup, sau de „*Jeannot lapin*“ obișduit de „doamna cu nasul ascuțit“ și la urmă mîncat de propriul său jucător, sau de lupul făcut cioban, sau de țînțar, învingătorul leului, și de multe alte fabule?

Unii acasă pe La Fontaine în privința moralei. Nu știu dacă aceste critici sînt bine fon-

date. La Fontaine nu e nici un predicator care moralisează, nici un filosof care ne dă precepte asupra virtuții. Morala lui La Fontaine nu e alta decât experiența, dar o experiență reală și nu artificială astfel cum o găsim în unele tractate, unde autorul cărții ne învață că vițiul e totdeauna sărac și desprețuit și virtutea triumfătoare și bogată. În fabulele lui La Fontaine găsim pretutindeni exemple de înțelepciune practică, și poetul nu ne învață niciodată a desprețui binele. Căci nu trebuie să ne închipuim că se va găsi vreun om cu bun simț care să imiteze pe tâlharii și șireții puși în scenă de La Fontaine, chiar atunci când i-ar vedea pe aceștia reușind în planurile lor. Ceea ce fiecare din noi învață în fabule, sunt mijloace de a descoperi pe tâlhari și pe șireți și de a scăpa de ei; și dacă fabulistul ar putea să ne inspire dorința de a nu fi așa de proști ca și țapul, nici așa de fricoși ca oaia, nici așa de îngâmfați ca și corbul, suntem în drept să credem că ne va face un mare serviciu. Fabulistul, cu morala sa practică și plăcută, ar găsi de sigur în noi multe defecte de îndreptat. Dar noi nu citim pe La Fontaine pentru a ne îndrepta; noi nu căutăm în el decât plăcerea artei.

Meritul principal al lui La Fontaine e măiestria întrebuintată de poet în compozițiunea fabulelor sale: tonul totdeauna potrivit cu subiectul ce tractează, detaliile adevărate și pline de farmec, o alegere de ornamente, după importanța fabulei. Fabulele lui La Fontaine sunt cele mai atrăgătoare, din cauză că spiritul autorului nu e

niciodată silit, și nu cere dela cititor nicio sforțare pentru a-l înțelege; afară de aceasta, varietatea subiectelor și a tonurilor odihnește neconținut atențiunile.

În cutare fabulă poetul dă dovadă despre talentul său de-a zugrăvi un obiect în câteva cuvinte, așa în cât să ni-l facă vizibil în acelaș timp ochilor și spiritului:

Un jour sur ses longs pieds allait, je ne sais où
Le héron au long bec en marche d'un long cou.

La bique allant remplir sa traînante mamelle...

Dans un chemin montant, sablonneux, malaisé,
Et de tous les côtés au soleil exposé,
Six forts chevaux tiraient un coche...

Toutes, dis-je, unanimement
Se promettent de rire à son enterrement,
Mettent le nez à l'air, montrent un peu la tête,
Puis rentrent dans leurs nids à rats,
Puis ressortant font quatre pas,
Puis enfin se mettent en quête...

Or c'était un soliveau
De qui la gravité fit peur à la première,

Qui de le voir s'aventurant
Osa bien quitter sa tanière,
Elle approcha, mais en tremblant ;
Une autre la suivit, une autre en fit autant ;
Il en vint une fourmilière,
Et leur troupe à la fin se rendit familière
Jusqu'à sauter sur l'épaule du roi...

Damoiselle belle au corps long et fluet...
La voilà pour conclusion
Grasse, maigre et rebondie.

Aiurea, schimbând tonul, trece cu cea mai mare ușurință dela un sentiment la altul, dela serios la vesel, și vice-versa :

Un mort s'en allait tristement
S'emparer de son dernier gîte.
Un curé s'en allait gaiment
Enterrer ce mort au plus vite.
Notre défunt était en carosse porté,
Bien et dûment empaqueté,
Et vêtu d'une robe hélas ! qu'on nomme bière,
Robe d'hiver, robe d'été
Que les morts ne dépouillent guère.

Aici e o adevărată comedie în care anima-
lele sunt singurele personaje, ca în „l'Aigle“.

„*la Laie et la Chatte*“, și în „*la Tortue et les deux Canards*“; aiurea e încă o comedie în care principalul rol îl joacă omul, ca în „*la Besace*“; dincoace e mare scenă de Curte, și cu sfârșit tragic, ca în „*les Animaux malades de la peste*“; sau un proces judecat înaintea a trei jurisdicțiuni succesive, întâia instanță, apel, casațiune, ca în „*l'Homme et sa Couleuvre*“; aiurea e un dialog plin de învățătură morală și de cea mai înaltă poezie, ca în „*le Vieillard et les trois Jeunes Hommes*“; sau o dramă complectă, cu trădare, diferite peripeții, și un desnodământ neașteptat, ca în „*la Grenouille et le Rat*“; sau o lecțiune dată puternicilor lumii, ca în „*le Chêne et le Roseau*“; sau o altă lecțiune, la aceeași adresă, dar într'un alt stil, în „*le Rat et l'Eléphant*“; sau un poem pastoral în „*l'Alouette et ses Petits avec le Maître d'un champ*“; aiurea e pedantismul biciuit în „*l'Enfant et le Maître d'école*“; sau o idilă ca în „*les deux Pigeons*“; sau o epopee burlescă în „*le Meunier, son Fils et l'Ane*“; sau în sfârșit cel din urmă cuvânt al vieții, pronunțat de glasul neinduplecabil al morții, în „*la Mort et le Mourant*“.

Pentru a avea o idee completă și justă despre talentul poetic al fabulistului, ar trebui să cităm totul. Nu voiu adăogi de cât două observațiuni importante. Întâia observațiune e că versurile lui La Fontaine, cari par lui Lamartine, „*boiteux et disloqués*“ sunt tocmai dintre toate formele poetice, forma care era mai potrivită cu operele sale; și trebuie să considerăm ca o trăsătură de geniu fericita idee a poetului de a re-

nunța la greoiul și monotonul vers alexandrin, și a întrebuițta acest ritm atât de variat, atât de original, atât de natural, care învește gândirea ca într'un vestmēt potrivit: ritm ce devine grav în exprimarea tristeței și a seriosului, mai liber în exprimarea sentimentelor duiioase, vioiu în veselie, înțepător în satiră, aspru și plin de spirit în epigramă, măreț în tragic și în meditațiunile filosofice. La fiecare pagină, în fiecare vers găsim măsura, cadența și genul de armonie ce se potrivește cu gândirea ce exprimă poetul.

A doua observațiune, prin care voiū termina, cere o desvoltare mai mare. Marii scriitori ai secolului al XVII-lea, Corneille, Racine, Boileau, Bossuet, Fénelon și ceilalți, au dat loc la o critică care nu e tocmai nedreaptă. Toți acești scriitori, iubind peste măsură puritatea clasică a operilor anticității, putem zice că au căutat mai numai în aceste modele inspirațiunea lor, neglijând un isvor de inspirațiune ce-l aveau dinaintea ochilor, literatura națională, astfel cum se desvoltase în secolele anterioare. Această literatură oferă, în adevăr, adevărate bogății, pe care secolul al XVII-lea le-a cam desprețuit, în entuziasmul cel mare ce avea pentru forma mai perfectă a operilor antice. Tradițiunea națională care se continuase fără niciun amestec de literatură străină și în originalitatea sa primitivă, dela cele d'intăi încercări ale limbei franceze, se pare că a fost deodată părăsită în timpul lui Malherbe și Balzac. Această tradițiune era onorabilă, glorioasă chiar; ea și-ar fi urmat cursul său,

dacă nu s'ar fi dat o prea mare impulsione imitațiunii anticității care absorbea totul. Racine și Boileau făcură educațiunea lor literară în operele Greciei și a Romei, și nu în cărțile lui Marot, Ronsard, Amyot și Montaigne. Ei nu imprumutară anticității numai limba și formele sale, dar o parte din idei și sentimente pe care le-au răspândit și propagat printre Franceji. Se pretinde deci că acest mare curent al literaturii franceze naționale a fost impededat în mersul său în secolul al XVII-lea ; că imitațiunea fără margini a anticității păgâne a introdus pe neașteptate un element străin, care a alterat într'un mod simțitor natura și caracterul vechei literaturii naționale. Dacă lucrurile s'ar fi petrecut altmintrelea, cine știe ce literatură și ce limbă franceză am fi avut noi astăzi ?

Acesta e procesul. Oricum însă l-am judeca, există un poet în secolul al XVII-lea care are dreptul de a se ține cu totul la o parte și de a nu figura printre acușați. Acest poet e La Fontaine. Am văzut mai sus că el citise și studiase cu pasiune vechii autori franceji, admirând foarte mult spiritul, imaginațiunea și patria naturală a vechilor scriitori Gali. El e deci elevul lor : și în aceasta consistă originalitatea lui La Fontaine. Se pare că a intrunit în el aceste două curente și aceste două inspirațiuni diferite, una luată din izvoarele antice, cealaltă imprumutată tradițiunii țării sale. Vechii povestitori franceji (les Conteurs français) i-au imprumutat spiritul lor sarcastic, grațiile plăcute și naive ; poeții din secolul al XV-lea și al XVI-lea i-au comunicat acest senti-

ment profund și viu al naturei, această sinceritate de emoțiuni care-i face așa de naturali. Așa încât La Fontaine e, cu adevărat, succesorul lor, după cum e precursorul acelora care, părăsind respectul servil al formelor clasice, s'au încercat să iee natura de model. La Fontaine leagă lanțul tradițiunii franceze, pe care-l întrerupsese literatura strălucită dar desprețuitoare a secolului al XVII-lea.

MOLIÈRE

Molière, cunoscut sub numele de Jean-Baptiste-Poquelin, cel mai mare autor comic din toate timpurile, se născu la Paris în 15 Ianuarie 1622, și muri în 17 Fevruarie. 1673. Părintele seu, decorator regal (valet de chambre, tapissier du roi) destina pe tănărul Poquelin să îmbrățișeze aceeași funcțiune ca și dănsul. Molière însă nu areta nici-o plecare pentru această meserie, și după stăruințele bunului său isbuti să înduplece pe tatăl său ca să-l lasă să între în *collège de Clermont* din Paris. Aice făcù studii strălucite și urmă, împreună cu principele de Conti, cu Hesnault, Chapelain, Bernier și Cyrano de Bergerac cursurile filosofului Gassendi. După ce-și săvârși studiile filosofice, Molière plecà în 1641 cu Ludovic al XIII-lea în Narbonne. Această călătorie de un an, în provincie, în societatea regelui și a curții regale contribui foarte mult la desvoltarea genului său. Sfirșindu-și călătoria, el începù studiul dreptului mai întâi la Orléans și apoi la Paris. Dar în curënd, atras de gustul său pentru teatru și literatură, Poquelin își formă o trupă de actori, luă numele Molière, și se puse să cutriere

provinciile în îndoita sa calitate de autor și șef de trupă : jucă comedii la Bordeaux, la Avignon, la Pézenas și la Lyon, unde reprezintă „l'Etourdi“ în versuri și cinci acte, în 1653. În sfârșit Molière, protejat de vechiul seu camarad, principele de Conti, se întoarce la Paris, și de atunci înainte începe pentru dănsul adevărata glorie literară.

Se povestește că Ludovic al XIV-lea întrebând pe Boileau care era cel mai mare poet al regatului său, acesta ar fi răspuns: „Molière“. Sainte-Beuve care zicea : „chaque homme de plus qui sait lire est un lecteur de plus pour Molière“ zicea că dacă toate națiunile ar forma un congres pentru a hotări între dănsule cui să dea premiul poeziei, Molière ar trebui să fie trimis pentru a reprezenta Franția. În sfârșit, la începutul acestui secol, un celebru actor englez Garrick, într'o reuniune de confrăți la Paris, susținea că Molière nu era francez ; nu că doară pretindea că era englez ; el își explica gândirea sa, zicând că Dumnezeu, voind să dea oamenilor plăcerea comediei, crease într'o zi pe Molière și-l lăsase să cadă după întâmplare în lume, că acest dar dumnezeesc căzuse în adevăr pe pământul francez fiind că trebuia să cadă unde-va ; dar că cu toate acestea Molière aparținea lumii întregi.

Eată trei aprețieri a unor oameni însemnați. Un contemporan, și poate cel mai bun critic din timpul său, face din Molière cel întâiu poet al veacului său ; un critic din timpurile moderne, care a văzut totul, a comparat totul, a judecat totul, îl declară cel dintăi poet din țara sa ; în sfârșit un străin, bun apreciator de asemenea și

cunoscător de meserie, pretinde că Molière nu e născut numai pentru gloria Franciei dar pentru onoarea omenirii.

Dar oricare ar fi autoritatea unor asemenea aprecieri și valoarea netăgăduită a opiniilor lor, nimic nu poate avea o mai mare tărie decât opiniunea ce fiecare își face singur prin studierea autorului. Pentru aceasta vom presupune că ne aflăm ca spectatori la reprezentarea a două piese : „Les Fourberies de Scapin“ și „Les femmes savantes“.

Mă va întreba poate cetitorul pentru ce am ales ca punct de sprijin aceste două piese, de preferință altora. Motivul ce m'a îndemnat să mă mărginesc la aceste două comedii ale lui Molière e că aceste piese corespund la cele două caractere mai deosebite, cele mai opuse chiar, la cei doi poli, ca să zic așa, ai geniului lui Molière. Ele ne permit să studiem în Molière mai întâi puterea comică, și în urmă descrierea moravurilor. Aceste două opere represintă deci aceea ce putem numi cele două moduri extreme ale lui Molière: drept vorbind, el a avut trei, și trebuie să notăm că aceste două moduri nu s'au produs succesiv, ca la alți artiști, al căror talent s'a transformat îmbunătățindu-se, ci au fost simultane, fiindcă el compuse „l'Amour Médecin“ în acelaș an ca și „Le festin de Pierre“, „Le médecin malgré lui“ în acelaș an cu „Le Misanthrope“ și înșfirișit „Les femmes savantes“ între „La Comtesse d'Escarbagnas“ și „Le malade imaginaire“. Astfel aceste trei specii sau mai bine aceste trei grade de comic recunoscute și arătate

de critici, adică : comicul de jos (le bas comique), comicul burghez (le comique bourgeois) și comicul înalt (le haut comique) au fost cultivate deopotrivă de Molière, fără să se fi gândit vreodată a se opri numai la unul din ele și să excludă pe celelalte două. Molière, trecând cu cea mai mare ușurință dela un gen la altul, se părea că-și odihnește spiritul trecând dela critica moravurilor burgheze la fantasiile bufone ale comediei de intrigă, și dela această din urmă la comedia serioasă în care dă oamenilor lecțiuni de cea mai înaltă și cea mai nobilă judecată.

Lăsând de oparte genul intermediar al comediei burgheze, vom examina în „Les fourberies de Scapin“ comicul propriu zis : în „Les femmes savantes“ arta de a învăța și de a lumina pe oameni, prezentându-le sub o formă glumeață tabloul propriei lor vieți ; și insfirșit în aceste două piese împreună, un gen de poezie cu totul particular lui Molière, fruct nu numai al imaginațiunii, dar mai mult încă al observațiunii profunde a lucrurilor și pe care el vom numi poezia simțului comun.

Cortina se ridică. Pe scenă apare un fecior, îmbrăcat într'un costum de fantasmă, costum purtat numai de feciorii dela teatrele de iarmaroc. Uitați-vă bine la acest personaj : nu va părăsi scena niciun moment ; e principalul agent al piesei ; totul se va face cu dănsul și printr'ensul. În acest moment el primește confidențele unui amic al stăpânului său, a unui tânăru zăpăcit care s'a vîrit nebunește din cauza amorului, într'o încurcătură, de unde nu e cu putință să easă sin-

gur. O căsătorie secretă, contractată de dănsul în absența părintelui său, frica legitimă ca nu cumva tatăl său, la reîntoarcere, să găsească acest lucru cam ciudat, și să refuze de a primi drept noră o fată necunoscută, când el singur gândise pentru fiul său cu totul la altă partidă: eată ciudata istorie cu care se începe piesa. Suntem aicea, în domeniul fantasiei. Scena se petrece la Neapole, fiindcă trebuie să fie undeva, sau mai bine, fiindcă acest gen de comedie e o imitațiune a farselor italiene introduse în Franța de principesele de Médicis; dar numele personajelor, caracterele, moravurile lor sunt în realitate din toate țările, și dela cele dintâi scene te vezi transportat în o lume aproape imaginară. În adevăr, aici nu e vorba de a da lecțiuni, ci de a ne face să ridem. Tatăl lui Octave s'a întors dela drum; și Scapin este întru intimpinarea părintelui în locul fiului, care nu îndrăznește măcar să se presinte înaintea lui. Tot Scapin va primi dojeni în locul lui, și chiar va fi bătut, la cas de trebuință: dar să nu vă temeți. Avem a face cu un om care e mai șiret decât toți ceilalți împreună. Muștrările nu-l inspăimântă: și cât despre bătăi, e vrednic și să le dea și să le primească. Trebuie să vedem cu ce obraz vicleanul se pune în harță cu un părinte infuriat, și cu câtă serioșitate caută a-l imblânzi prin cele mai lingușitoare mângăieri pentru a-î putea declara că la urma urmei lucrul e fără leac, și că ceea-ce s'a făcut, s'a făcut. Naivitatea cu care Argante primește sau suferă discuțiunea cu un fecior, îl face ridicul, și creează o situațiune zșă de glu-

meață, încât fie-care cuvânt produce un efect comic, (actul I, scena 6). Scapin aici are un rol frumos. Nu va fi tot asemenea în momentul când pentru un cuvânt ce i-a eșit din gură din întâmplare, și pe care-l credea nevinovat, *Léandre* cu sabia în mână îl va sili să-și declare fapta sa cea rea. Dar ce faptă rea? Ce situațiune pentru un om care are atâtea pe conștiință, și care nu se va sfi să mărturisească toate șiretlicurile înainte de a răspunde la cestiunea de care e întrebat, singura cestiune despre care nu-și aduce aminte în acel moment! Ce desnădăjduire după fie-care din aceste mărturisiri, când simte că totul e în zadar! În genunchi, cu mânele încrucișate, cu ascuțitul săbiei pe pept, el singur își adresează cele mai grave acuzări numai ca să scape de moarte. Eroul nostru poate foarte bine să se umilească un moment; își va răsbuna în curând, căci *Léandre* la rândul său va fi nevoit să alerge la spiritul său bogat în născociri de tot felul. Un singur cuvânt produce această minune într'o clipeală. Țiganii au să răpească pe *Zerbinette*, și nu trebuie mai puțin de 1500 franci (cinq cents écus) pentru a o rescumpăra. Dar cui să ceară această sumă decât numai lui Scapin, de sigur singurul în stare să găsească vre-un mijloc pentru a scoate bani din mânele unui părinte sgărcit și nemulțămît? Acum a venit timpul ca Scapin să facă pe viteazul și *Léandre* să se roage. Dar însfirșit trebuie să cedeze; la urmă Scapin e un om de treabă, căci mai totdeauna s'a arătat milos și binevoitor când e vorba de o mică indatorire pentru tineri, 1500 franci

de scos de la tatăl lui Léandre și încă 2000 franci (200 pistoles) ce va trebui să-i scoată de la tatăl lui Octave, eată destulă muncă ce i se dă. Aceste două scene de care vorbim mai sus sint niște capodopere de invențiune, de veselie, de pătrundere. „Allons, allons, nous plaiderons!“ zice Argante. „Monsieur, un petit mulet, zice Scapin“. „Je ne lui donnerai pas seulement un âne. — Considérez , — non, j'aime mieux plaider“. Cât despre Gêronte, e cu totul altceva : el nu poate face alegerea între a pleda, sau a plăti ; dar câte căințe, câte plângeri, „que de paroles perdues“ cum zice Scapin. Perdute ? Nu de sigur ; nu e un singur cuvânt care să nu fie luat din natură însăși, și care să nu producă un mare efect comic.

GÉRONTE, SCAPIN

Scapin. O Ciel ! ô disgrâce imprévue ! ô misérable père ! Pauvre Gêronte, que feras-tu ?

Gêronte. Que dit-il-là de moi, avec ce visage ?

.

Scapin. Monsieur

Gêronte. Quoi ?

Scapin. Monsieur votre fils

Gêronte. Eh bien ! mon fils

Scapin. Est tombé dans une disgrâce la plus étrange du monde.

Gêronte. Et quelle ?

Scapin. Je l'ai trouvé tantôt tout triste de je ne sais quoi que vous lui avez dit, où vous m'avez mêlé assez mal à propos ; et cherchant

à divertir cette tristesse, nous nous sommes allés promener jusqu'au port. Là entre autres plusieurs choses, nous avons arrêté nos yeux sur une galère turque assez bien équipée. Un jeune turc de bonne mine nous a invités d'y entrer et nous a présenté la main. Nous y avons passé. Il nous a fait mille civilités, nous a donné la collation.

.

Géronte. Qu'y a-t-il de si affligent à tout cela ?

Scapin. Attendez, Monsieur, nous y voici. Pendant que nous mangions, il a fait mettre la galère en mer : et se voyant éloigné du port, il m'a fait mettre dans un esquif, et m'envoie vous dire que si vous ne lui envoyez par moi, tout à l'heure, cinq cents écus, il va vous emmener votre fils en Alger.

Géronte. Comment, diantre ! cinq cents écus !

Scapin. Oui, Monsieur ; et, de plus, il ne m'a donné pour cela que deux heures.

Géronte. Ah ! le pandard de Turc ! m'assassiner de la façon !

Scapin. C'est à vous, Monsieur, d'aviser promptement aux moyens de sauver des fers un fils que vous aimez avec tant de tendresse.

Géronte. Que diable allait-il faire dans cette galère ?

.
.

Esistă oare ceva mai ciudat și mai naiv în acelaș timp, decât această istorie inchipuită de Scapin ? E ceva mai glumeț decât trăsăturile de caracter descrise de Molière ? Ce va fi oare mai pe urmă când vicia și nebunatică Zerbinette, o fetiță de 18 ani, vristă unde rizi din toată inima, întâlnind pe Géronte pe care nu-l va cunoaște, îi va povesti propria sa întâmplare, istoria cu „cinq cent écus“ cu risete fără sfârșit ? Acest ris resonător, molipsitor și sincer al Zerbinettei e concludsiunea piesei. În adevăr, nu vedem nimic alta. Știți cum totul se termină la sfârșit. Copiii cari erau perduți se regăsesc și sunt recunoscuți de părinții lor. Cu câtă ușurință se desnoadă intrigele în Molière, fetele iubite sau luate în căsătorie pe ascuns sunt tocmai acele pe care amândoi părinții voise să le dea de neveste fiilor lor. Marea simplitate a acestui desnodământ e un semn că nu suntem în o lume reală ; în sfârșit Scapin, prin o ultimă stratagemă, tot acelaș ca și la început, găsește mijloc de a căpăta și ertare tot prin înșălăciune. Cortina cade și lumea încă rîde. Și trebuie să căutăm altceva decât aceasta ? Risul e nu numai folositor dar e și bun. Acela care nu știe să rîdă, sau că nu e om bun sau cade ca *Alceste*, în misantropie. Înțeleg însă risul onest și sincer, și sînt de aceeași părere ca Molière care a dat în „la critique de l'école des femmes“ o însemnată definițiune a comediei când zice : „c'est une étrange entreprise que celle de faire rire les honnêtes gens.“ Toate esplicările mai mult sau mai puțin didactice care au fost date asupra genului comic sunt

mult inferioare acesteia, care e în acelaș timp așa de simplă și așa de profundă încât o putem considera ca un cuvânt de geniu. Molière ne face să înțelegem prin aceasta că propriul comediei e de a ne procura această plăcere, această bucurie a risului, după cum propriul tragediei e de a ne da emoțiunea dulce a compătimirii și de a ne face să vărsăm lacrimi.

Încât privește mijlocul prin care poetul ajunge la acest scop așa de greu, aceasta e altceva : și mărturisesc că nu e tocmai greu a mă raporta la esplicarea poetului latin Horațiu, care nu esplică nimic : „ut ridentibus arrident, ita flentibus adflent humani vultus“ adică : rizînd singur faci pe alții să riză ; plîngînd îi faci să plîngă. Să ne încercăm cu toate aceste a pîtrunde măi mult în secretul autorului comic. E sigur că există un dar natural care se pare că are drept principiu facultatea de a observa contrastele displăcute, de a fi lovit de lucrurile ridicole și de a le scoate la lumină prin trăsături de spirit vii și isbitoare. Acest dar e foarte respîndit pîntre oameni ; căci oamenii de geniu, nu sunt niște monștri în natura oamenească ; ei nu sunt decât espresiunea măi complectă și măi înaltă a oarecăror facultăți care există în ceilalți oameni într'un grad mijlociu, facultăți pe care se pare că natura le-a grămădit în câteva suflete alese, cu o putere estraordinară. Cu alte cuvinte, un om de geniu e acela care resumă în el, în cea măi complectă desvoltare, sau sentimentele de predilecțiune a unei clase particulare^a societății, sau facultățile proprii cutărei sau cutărei părți

din omenire, sau ideile care s'au format puțin câte puțin în timp de multe secole și care au găsit în el toată puterea lor și expresiunea lor definitivă. Așa că darul comicului nu e o excepțiune printre oameni : ceeace e o excepțiune e darul comicului ajuns la o mare intensitate și o dezvoltare extraordinară într'un Aristophan, un Plaut, un Molière.

Unii desinatori au darul de a descoperi în figura omenească defecte ce nu sunt observate de ceilalți oameni ; ei au arta de a esagera potrivit fără a schimba asemănarea, și de a produce aceeace se numește caricatură. E un dar pe care celebrul desinator francez Grandville l'a posedat la cel mai înalt grad. Acest artist a avut geniul comic. Dar acest dar de a mări peste măsură defectele și de a face să pară ridicul ceea ce nu e decât ordinar, se poate aplica tot atât de bine naturei morale ca și naturei fizice. Și acesta e comicul propriu zis. Și dacă vom observa că în piesa de care ne ocupăm nu e decât un fecior șiret și nerușinat, lucru destul de ordinar, doi bătrâni interesați, lesne crezători și cărtitori, ceea ce nu e rar deasemenea, și însfîșit doi tineri năuc și amorezați în acelaș timp, mai mult stăpâniți de pasiunile lor decât respectuoși către părinți, vom înțelege că nu ar fi aicea decât un plan foarte simplu și foarte comun, fără impodobirile strălucite datorite fantasiei poetului, comic de caractere, comic de situațiuni, comic de limbaj, totul e opera poetului ; totul a fost creat de puternica sa imaginațiune ; așa că putem zice că poetul din nimica a făcut ceva,

și că a știut să descopere idealul sub simplicitatea aparentă a naturei. Farsa, acest gen așa de popular în Italia în tot Evul-Mediu, și care există încă la Franțeji, e ridicată aicea la înălțimea unei concepțiuni de geniu. A prelungi efectul comic în timp de trei acte cu statornicie și tărie, aceasta cere o mare sfortare de spirit; și autorii de astăzi acei pe cari îi putem numi mai mult succesorii decât moștenitorii lui Molière, nu ajung de loc la această înălțime. Să nu uităm că Molière avea 50 de ani când scrisese această piesă, care se pare opera unui tîner, până într'atîta veselie ce găsim în ea e vie: și vedem că geniul său nu scăzuse de loc fiindcă era atunci în stare mai mult decât oricînd să ajungă la perfecțiune în toate genurile.

Cu toate aceste totul se împreună într'un geniu așa de complect și așa de regulat ca a lui Molière; și esaminînd cu băgare de seamă această operă așa de veselă, m'aș mira dacă nu am găsi în ea urma oarecăror preocupări mai serioase a acestui spirit puternic. Cu atît mai mult că totul se înlănțuește și în natură, și risul după cum s'a zis, nu e departe de plîns. Această lume ciudată și fantastică de feciori șireți și triumfători, de copii fără respect, de părinți fără autoritate, și cari se par a fi născuți pentru a fi înșalați, e comică în aceea că face contrast cu ordinea și cu bunul simț; pentru acelaș motiv merită de a fi plînsă: și Molière a avut aceasta în vedere. Și piesa care ne face să rîdem din toată inima nu e așa de lipsită de învățături morale, cum spuneam mai sus. Ascultați pe amîn-

doi părinți cari se invinovătesc unul pe altul că nu au dojenit îndeajuns pe fiii lor, și cari triumfează fiecare de prostia celuilalt. Nu sunt oare ei adevărata cauză a neorânduelilor fiilor lor? Să presupunem mai multă tărie de caracter și o mai mare priveghere din partea lor, totul atunci se schimbă; și ei vor avea atunci drept la respect; nu vor mai lăsa pe fii lor sub privegherea unui ticălos, și vor ști să se ferească de a fi jucăria unui baș-șiret. E deci sigur că ideea greșelei lor și a pedepsirii lor meritate nu era străină în spiritul autorului la compunerea operei sale. Această comedie „Les fourberies de Scapin“ e aceea ce numim *Comedie de întrigă*. Acest gen nu e inventat de Molière, după cum n'a inventat deasemenea tipul principalului personaj. Molière ca școlar se oprea adeseori, înaintea de a intra acasă, dinaintea actorilor cari își așezau atunci teatrele lor mobile, la aerul liber, la cel dintăi colț de uliță, și cari dădeau reprezentațiuni, pentru plăcerea poporului de jos, de piese mai mult sau mai puțin improvizate, adeseori grosolane, imprumutate adeseori comediei populare din Italia, și cunoscută sub numele de „Comedia del arte.“

La aceste reprezentațiuni teatrale Molière începuse să prindă gust încetul cu încetul pentru teatru. În ele găsi modelul acestor întrigi așa de bine susținute, a acestor imbroglios închipuite cu atăta veselie, cu cari trebuia mai târziu să înveselească pe contemporanii săi. Tot acolo făcu cunoștință cu câteva din personajele pe care trebuia în curând să le pună pe scenă, și mai cu

seamă cu acest tip minunat al feciorului de comedii (Valet de comédie), despre care ne-a dat mai multe exemple de o potrivă reușite. *Scapin* și *Mascarille*, sunt din aceeași familie. Poetul împrumutase deci acest tip dela comedia italiană; și această din urmă îl împrumutase dela comedia romană. Inșă, cu cât tipul lui Molière e superior celorlalte tipuri din comediiile anterioare! Ce strălucire găsim în al său! Ce spirit de întrigă! Ce putere de invențiune? Ce bogăție de șiretlicuri! Ce mlădiare de spirit! Ce ușurință de a învinge soarta și a înlătura greutățile! Cătă măestrie în conducerea piesei! Câte mijloace neașteptate! Ce geniu în sfișit!

Ca dovadă să cităm următoarea scenă din actul I a comediei despre care ne ocupăm: vom simți îndată întru cât se deosebește procederea sa de a altor autori:

ACTUL I^{iu} — SCENA VI

ARGANTE; SCAPIN și SILVESTRE, în fondul teatrului.

Argante. A-t-on jamais ouï parler d'une action pareille à celle-là?

Scapin (à Silvestre.) Il a déjà appris l'affaire; et elle lui tient si fort en tête, que tout seul il en parle haut.

Argante (se croyant seul.) Voilà une témérité bien grande.

Scapin (à Silvestre.) Ecoutons-le un peu.

Argante (se croyant seul.) Je voudrais bien

savoir ce qu'ils me pourront dire sur ce beau mariage.

Scapin (à part.) Nous y avons songé.

Argante (se croyant seul.) Tâcheront-ils de me nier la chose ?

Scapin (à part.) Non, nous n'y pensons pas.

Argante (se croyant seul.) Ou s'ils entreprendront de l'excuser ?

Scapin (à part.) Celui-là se pourra faire.

Argante (se croyant seul.) Prétendront-ils m'amuser par des contes en l'air ?

Scapin (à part.) Peut-être.

Argante (se croyant seul.) Tous leurs discours seront inutiles.

Scapin (à part.) Nous allons voir.

Argante (se croyant seul.) Ils ne m'en donneront point à garder.

Scapin (à part.) Ne jurons de rien.

Argante (se croyant seul.) Je saurai mettre mon pendard de fils en lieu de sûreté.

Scapin (à part.) Nous y pourvoirons.

Argante (se croyant seul.) Et pour le coquin de Silvestre, je le rouerai de coups.

Silvestre (à Scapin.) J'étais bien étonné s'il m'oubliait.

Argante (apercevant Silvestre.) Ah ! Ah ! vous voilà donc, sage gouverneur de famille, beau directeur de jeunes gens !

Scapin. Monsieur, je suis ravi de vous voir de retour.

Argante. Bonjour Scapin. (A Silvestre.) Vous avez suivi mes ordres vraiment d'une belle manière ! et mon fils s'est comporté fort sagement pendant mon absence !

Scapin. Vous vous portez bien, à ce que je vois.

Argante. Assez bien. (A silvestre.) Tu ne dis mot, coquin, tu ne dis mot !

Scapin. Votre voyage a-t-il été bon ?

Argante. Mon Dieu, fort bon ! Laisse-moi un peu quereller en repos.

Scapin. Vous voulez quereller ? Hé qui, Monsieur ?

Argante (montrat Silvestre.) Ce maraud-là.

Scapin. Tu n'as pas ouï parler de ce qui s'est passé dans mon absence ?

Scapin. J'ai bien ouï parler de quelque petite chose.

Argante. Coment ! quelque petite chose ! Une action de cette nature !

Scapin. Vous avez quelque raison.

Argante. Une hardiesse pareille à celle-là !

Scapin. Cela est vrai.

Argante. Un fils qui se marie sans le consentement de son père !

Scapin. Oui, il y a quelque chose à dire à cela. Mais je serais d'avis que vous ne fissiez point de bruit.

Argante. Je ne suis pas de cet avis, moi : je veux faire du bruit tout seul. Quoi ! tu ne trouves pas que j'aie tous les sujets du monde d'être en colère ?

Scapin. Si fait. J'y ai d'abord été, moi, lorsque j'ai su la chose ; et je me suis intéressé pour vous, jusqu'à quereller votre fils. Demandez-lui un peu quelles belles réprimandes je lui ai faites, et comme je l'ai chapitré sur le peu de res-

pect qu'il gardait à un père dont il devait baiser les pas. On ne peut pas lui mieux parler, quand ce serait vous-même. Mais quoi ! je me suis rendu à la raison, et j'ai considéré que, dans le fond, il n'a pas tant de tort qu'on pourrait croire.

Argante. Que me viens-tu conter ? Il n'a pas tant de tort de s'aller marier de but en blanc avec une inconnue ?

Scapin. Que voulez-vous ? Il y a été poussé par sa destinée.

Argante. Ah ! ah ! voici une raison la plus belle du monde. On n'a plus qu'à commettre tous les crimes imaginables, tromper, voler, assassiner, et dire, pour excuse, qu'on y a été poussé par sa destinée.

Scapin. Mon Dieu ! vous prenez mes paroles trop en philosophe. Je veux dire qu'il s'est trouvé fatalement engagé dans cette affaire.

Argante. Et pourquoi s'y engageait-il ?

Scapin. Voulez-vous qu'il soit aussi sage que vous ? Les jeunes gens sont jeunes, et n'ont pas toute la prudence qui leur faudrait pour ne rien faire que de raisonnable : témoin notre Léandre, qui, malgré toutes mes leçons, malgré toutes mes remontrances, est allé faire, de son côté, pis encore que votre fils. Je voudrais bien savoir si vous-même n'avez pas été jeune, et n'avez pas, dans votre temps, fait des fredaines comme les autres. J'ai ouï dire, moi, que vous avez été autrefois un bon compagnon parmi les femmes : que vous faisiez de votre drôle avec les plus gaillardes de ce temps-là, et que vous n'en appro-

chiez point que vous ne poussassiez à bout.

Argante. Cela est vrai, j'en demeure d'accord; mais je m'en suis toujours tenu à la galanterie, et je n'ai point été jusqu'à faire ce qu'il a fait.

Scapin. Que vouliez-vous qu'il fit? Il voit une jeune personne qui lui veut du bien (car il tient cela de vous, d'être aimé de toutes les femmes): il la trouve charmante, il lui rend des visites, lui conte des douceurs, soupire galamment, fait le passionné. Elle se rend à sa poursuite; il pousse sa fortune. Le voilà surpris avec elle par ses parents, qui, la force à la main, le contraignent de l'épouser.

Silvestre (à part.) L'habilé fourbe que voilà!

.
.

(Acte I; Scène VI-e)

Aicea de loc cuvinte, de loc trăsături de spirit silite, totul e simplu și natural. Totul se naște din situațiune însăși, și se vede în deajuns că acest dialog așa de vesel în simplitatea sa nu va putea fi reprodus decât într'o situațiune cu totul asemenea. Molière l'a reprodus, în adevăr, în „Le malade imaginaire.“ Acest gen de spirit consistă deci întru a vedea ceeace e spiritual glumeț în lucruri, și a scoate intrucâtva ridiculul care e strins unit cu situațiunile și caracterele.

Să trecem acum la a doua piesă care face subiectul acestui studiu, adică „Les femmes savantes.“ Cortina se ridică și ne înfățășează un salon a casei lui Chrysale, burghez bogat din

Paris. Doue surori sunt în scenă, doue surori, deosebindu-se prin educațiune, prin caracter, prin gusturi, și chiar prin aerul feței, căci nu-mi închipuesc că Armande poate să fie considerată ca frumoasă, sau dacă e frumoasă, e de o frumuseță seacă și respingătoare, care te îndepărtează mai mult decât te atrage. Mare luptă între aceste doue surori; una, plăcuta Henriette, gândește la măritat, ceea ce e foarte natural, când vrsta a venit. Ea iubește pe Cilitandre, simte că va iubi copiii săi, gospodăria sa, viața comună, într'un cuvânt e făcută pentru a iubi. Cealaltă, o învățată, nu e pasionată decât pentru știința și pentru

les charmantes douceurs
Que l'amour de l'étude épanche dans les cœurs !

Grijele cari preocupă pe celelate femei și cari le iau tot timpul „lui paraissent aux yeux des pauvretés horribles !“ Și cu toate aceste, zice ea către Henriette, „votre visée au moins n'est pas mise à Cilitandre ?“ Nu putem niciodată învinge cu totul natura ! Eată doue surori care, negreșit, nu se vor înțelege niciodată ; și când într'o casă există o depărtare așa de mare între copiii, nu e oare ertat a crede că nici mama, nici tata nu vor duce un traiu mai bun ? Despre aceasta vom avea probe în curënd ; o putem prevedè chiar de pe acum prin această espunere admirabilă, tot atât de naturală și tot atât de complectă ca și aceea din „Misanthrope.“ Cilitandre însuși vine fără de veste, tocmai când trebuie, pentru a se esplica într'un mod sincer înaintea amëndurilor surorilor, și pentru a declara față cu Armande

„sa douce ardeur“ pentru Henriette. Unire frumoasă a doue inimi demne una de alta, dar care nu se va face decât cu multă greutate! Și eată că ved venind pe mătușa *Bélise*, sora lui *Chrysale*, căreia trebuie să destăinuiască totul pentru a-i cere sprijin; dar mătușa *Bélise* e deasemenea una dintre pedantele familiei, și cum, cu toată virsta înaintată, n'a putut înăduși vocea naturei, ea nu va putea să audă vorbind de amor fără să creadă că de dēnsa se îngrijește nepoata sa *Henriette*, pe care o consideră de rivală; fiindcă a citit prea mult romanele domnișoarei de *Scudéry*, „*Le Grand Cyrus*“ și „*Cli*“; și pe „*La Calprenède*, această fată bătrână ia toate silințele ce-și dă *Clitandre* pentru a o face să înțeleagă că nu oftează după dēnsa drept subterfugiuri iscusite. „*Je veux être pendu si je vous aime*“ strigă el însfirșit. Dar și aceasta in zadar!

Nu cunoașteți încă pe *Crysale*, părintele de familie: eată-l; veți face cunoștință cu el auzindu-l vorbind cu fratele său, omul cu minte din piesă. *Crysale* e om bun, chiar prea bun până la slăbiciune. Când femeea lui nu e de față, e cel mai bun dintre părinți și cel mai curajos dintre oameni, dar îndată ce sosește *Philaminte* atunci să vedeți cât prețuește curajul său. Ea întră: nu e femeie, dar o furie; și pentru ce atâta mânia: fiindcă o biată servitoare n'a observat legile gramaticiei în vorbire! Deaceea biata fată va fi dată afară; *Crysale* e un om cu inimă bună, o va jăli, îi va pare rău de dēnsa din toată inima; dar înaintea femeii sale nu-i cereți să fie bărbat. Mă înșăl; îndată ce fiica sa pleacă, sau din casă

că-i e rușine de lașitatea sa, sau fiindcă un vas prea plin totdeauna se varsă la urmă, soțul molatic și fricos se mănîie și spune și el câteva adevăruri, nu însă femeii sale, dar surorii sale care se găsește de față tocmai în momentul cînd el trebuie să-și descarce mânia și pe spinarea căreia putem zice că Crysale își bate nevasta.

SCENA VII

PHILAMINTE, CHRYSALE, BÉLISE

Chrysale.

Vous êtes satisfaite, et la voilà partie ;
Mais je n'approuve point une telle sortie :
C'est une fille propre aux choses qu'elle fait.

Philaminte.

Vous voulez que toujours je l'aie à mon service,
Pour mettre incessamment mon oreille au supplice,
Pour rompre toute loi *d'usage* et *de raison*,
Par un barbare amas de vices d'oraison,
De mots estropiés, cousus, par intervalles,
De proverbes traînées dans les ruisseaux des halls ?

Bélise.

Il est vrai que l'on sue à souffrir ses discours.
Elle y met Vaugelas en pièces tous les jours ;
Et les moindres défauts de ce grossier génie
Sont ou le pléonisme, ou la cacophonie.

Chrysale.

Qu'importe qu'elle manque aux lois de Vaugelas,
Pourvu qu'à la cuisine elle ne manque pas ?
J'aime bien mieux, pour moi, qu'en épluchant ses herbes
Elle accommode mal les noms avec les verbes,
Et redise cent fois un bas et méchant mot,
Que de brûler ma viande ou saler trop mon pot.
Je vis de bonne soupe, et non de beau langage.
Vaugelas n'apprend point à bien faire un potage ;
Et Malherbe en Balzac, si savants en beaux mots,
En cuisine peut-être auraient été des sots.

Philaminte.

Que ce discours grossier terriblement assomme
Et qu'elle indignité, pour ce qui s'appelle homme,
D'être baissé sans cesse aux soins matériels,
Au lieu de se hausser vers les spirituels !
Le corps, cette guenille, est-il d'une importance,
D'un prix à mériter seulement qu'on y pense ?
Et ne devons-vous pas laisser cela bien loin ?

Chrysale.

Oui, mon corps est moi-même, et j'en veux prendre soin :
Guenille, si l'on veut ; ma guenille m'est chère.

Bélise.

Le corps avec l'esprit fait figure, mon frère :
Mais, si vous en croyez tout le monde savant.

L'esprit doit sur le corps prendre le pas devant ;
Et notre plus grand soin, notre première instance,
Doit être à le nourrir du suc de la science.

Chrysale.

Ma foi, si vous songez à nourrir votre esprit,
C'est de viande bien creuse, à ce que chacun dit ;
Et vous n'avez nul soin, nulle sollicitude,
Pour . . .

Philaminte.

Ah ! Sollicitude à mon oreille est rude ;
Il pue étrangement son ancienneté.

Bélise.

Il est vrai que le mot est bien collet monté.

Chrysale

Voulez-vous que je dise ? il faut qu'enfin j'éclate,
Que je lève le masque, et décharge ma rate.
De folles on vous traite, et j'ai fort sur le cœur...

Philaminte.

Comment donc ?

Chrisale, à Belise.

C'est à vous que je parle, ma sœur.
Le moindre solécisme en parlant vous irrite ;

Mais vous en faites, vous, d'étranges en conduite.
 Vos livres éternels ne me contentent pas ;
 Et, hors un gros Plutarque à mettre mes rabats,
 Vous devriez brûler tout ce meuble inutile,
 Et laisser la science aux docteurs de la ville ;
 M'ôter, pour faire bien, du grenier de céans,
 Cette longue lunette à faire peur aux gens,
 Et cent brimborions dont l'aspect importune ;
 Ne point aller chercher ce qu'on fait dans la lune,
 Et vous mêler un peu de ce qu'on fait chez vous,
 Où nous voyons aller tout sens dessus dessous.
 Il n'est pas bien honnête, et pour beaucoup de causes,
 Qu'une femme étudie et sache tant de choses.
 Former aux bonnes mœurs l'esprit de ses enfants,
 Faire aller son ménage, avoir l'œil sur ses gens,
 Et régler la dépense avec économie,
 Doit être son étude et sa philosophie.
 Nos pères, sur ce point, étaient gens bien sensés,
 Qui disaient qu'une femme en sait toujours assez,
 Quand la capacité de son esprit se hausse
 A connaître un pourpoint d'avec un haut-de-chausse.
 Les leurs ne lisaient point, mais elles vivaient bien ;
 Leurs ménages étaient tout leur docte entretien ;
 Et leurs livres, un dé, du fil et des aiguilles,
 Dont elles travaillaient au trousseau de leurs filles.
 Les femmes d'à présent sont bien loin de ces mœurs :
 Elles veulent écrire et devenir auteurs.
 Nulle science n'est pour elles trop profonde,
 Et céans beaucoup plus qu'en aucun lieu de monde :
 Les secrets les plus hauts se laissent concevoir,

Et l'on sait tout chez moi, hors ce qu'il faut savoir.
On y sait comme vont lune, étoile polaire,
Vénus, Saturne et Mars, dont je n'ai point affaire ;
Et dans ce vain savoir, qu'on va chercher si loin,
On ne sait comme va mon pot, dont j'ai besoin.
Mais gens à la science aspirent pour vous plaire,
Et tous ne font rien moins que ce qu'ils ont à faire.
Raisonner est l'emploi de toute ma maison,
Et le raisonnement en bannit la raison ... !
L'un me brûle mon rôt, en lisant quelque histoire ;
L'autre rêve à des vers, quand je demande à boire :
Enfin je vois par eux votre exemple suivi,
Et j'ai des serviteurs, et ne suis point servi.
Une pauvre servante au moins m'était restée,
Qui de ce mauvais air n'était point infectée,
Et voilà qu'on la chasse avec un grand fracas,
A cause qu'elle manque à parler Vaugelas !
Je vous le dis, ma sœur, tout ce train-là me blesse ;
Car c'est, comme j'ai dit, à vous que je m'adresse.
Je n'aime point céans tous vos gens à latin,
Et principalement ce monsieur Trissotin :
C'est lui qui, dans des vers, vous a tympanisées ;
Tous les propos qu'il tient sont des billevesées.
On cherche ce qu'il dit après qu'il a parlé ;
Et je lui crois, pour moi, le timbre un peu fêlé.

Philaminte.

Quelle bassesse, ô ciel ! et d'âme et de langage !

Bélise.

Est-il de petit corps un plus lourd assemblage,
Un esprit composé d'atomes plus bourgeois ?
Et de ce même sang se peut-il que je sois ?
Je me veux mal de mort d'être de votre race,
Et, de confusion, j'abandonne la place."

(*Les Femmes Savantes: acte II, Scènes VII.e*).

Sufletele slabe au câteodată exploziunii înspăimântătoare care cheltuesc într'un moment toată energia adunată mai înainte. Mândru că a vorbit așa de mult, s'ermanul bărbat va îndrăzni acum să zică și el un cuvânt despre soțul ce ar dori pentru fiica sa; din nenorocire stăpăna casei a făcut alegerea, și persoana hotărîtă fiicei sale nu e alta decât domnul Trissotiu, cu pretențiuni de om plin de spirit, pedant încăpăținat, cel mai mare desăvirșit pedant din lume.

Actul al 3-lea e unul din cele mai importante din această piesă. Lectura sonetului lui Trissotin asupra frigurilor de care e cuprinsă principesa Uranie :

SONNET À LA PRINCESSE URANIE SUR SA FIÈVRE.

Votre prudence est endormie,
De traiter magnifiquement
Et de loger superbement
Votre plus cruelle ennemie.

Faites-la sortir, quoi qu'on die,
De votre riche appartement,
Où cette ingrante insolement,
Attaque votre belle vie.

Quoi ! sans respecter votre rang,
Elle se prend à votre sang,
Et nuit et jour vous fait outrage !

Si vous la conduisez aux bains,
Sans la marchander d'avantage,
Noyez-la de vos propres mains.

(Acte III, Scène II).

și a epigramei asupra unei trăsuri de culoare roșietică dată unei dame, o cunoștință de a sa.

SUR UN CARROSSE DE COULEUR AMARANTE DONNÉ À
UNE DAME DE SES AMIES.

L'amour si chèrement m'a vendu son lien,
Qu'il m'en coûte déjà la moitié de mon bien ;
Et quand tu vois ce beau carosse,
Où tant d'or se relève en bosse,
Qu'il étonne tout le pays,
Et fait pompeusement triompher ma Laïs,
Ne dis plus qu'il est amarante,
Dis plutôt qu'il est de ma rente.

(Acte III, Scène II).

Aplausele învățatei Academii femeiești, cearta între Trissotin și Vadius, pedantul cu pretențiuni de om plin de spirit și pedantul erudițiunii, din scena V act. III,

TRISSOTIN, VADIUS, PHILAMINTE, BÉLISE, ARMANDE,
HENRIETTE

Trissotin, presentând pe Vadius

Voici l'homme qui meurt du désir de vous voir ;
En vous le produisant, je ne crains point le blâme
D'avoir admis chez vous un profane, madame.
Il peut tenir son coin parmi les beaux esprits.

Philaminte

La main qui le présente en dit assez le prix.

Trissotin

Il a des vieux auteurs la pleine intelligence,
Et sait du grec, Madame, autant qu'homme de France.

Philaminte à Bélise.

Du grec ! ô ciel ! du grec ! Il sait du grec, ma sœur !

Bélise à Armande

Ah ! ma nièce, du grec !

Armande

Du grec ! quelle douceur !

Philaminte

Quoi ! Monsieur sait du grec ? Ah ! permettez, de grâce,
Que, pour l'amour du grec, Monsieur, on vous embrasse.

(Vadius embrasse aussi Bélise et Armande).

Henriette à Vadius (care voește deasemenea să o sărute)

Excusez-moi, Monsieur, je n'entends pas le grec.

(amëndoï se pun jos).

Philaminte

J'ai pour les livres grecs un merveilleux respect.

Vadius

Je crains d'être fâcheux par l'ardeur qui m'engage
A vous rendre aujourd'hui, Madame, mon hommage ;
Et j'aurai pu troubler quelque docte entretien.

Philaminte

Monsieur, avec du grec on ne peut gâter rien.

Trissotin

Au reste, il fait merveille en vers ainsi qu'en prose,
Et pourrait, s'il voulait, vous montrer quelque chose.

.
.
.

Trissotin à Vadius

Avez-vous vu certain petit sonnet
Sur la fièvre qui tient la princesse Uranie ?

Vadius

Oui ; hier il me fut lu dans une compagnie.

Trissotin

Vous en savez l'auteur ?

Vadius

Non ; mais je sais fort bien
Qu'à ne le point flatter, son sonnet ne vaut rien.

Trissotin

Beaucoup de gens pourtant le trouvent admirable.

Vadius

Cela n'empêche pas qu'il ne soit misérable ;
Et, si vous l'avez vu, vous serez de mon goût.

Trissotin

Je sais que là-dessus je n'en suis point du tout,
Et que d'un tel sonnet peu de gens sont capables.

Vadius

Me préserve le ciel d'en faire de semblables !

Trissotin

Je soutiens qu'on ne peut en faire de meilleur ;
Et ma grande raison c'est que j'en suis l'auteur.

Vadius

Vous ?

Trissotin

Moi.

Vadius

Je ne sais donc comment se fit l'affaire.

Trissotin

C'est qu'on fit malheureux de ne pouvoir vous plaire.

Vadius

Il faut qu'en écoutant j'aie eu l'esprit distrait,
Ou bien que le lecteur m'ait gâté le sonnet.
Mais laissons ce discours, et voyons ma ballade.

Trissotin

La ballade, à mon goût, est une chose fade :
Ce n'en est plus la mode ; elle sent son vieux temps.

Vadius

La ballade pourtant charme beaucoup de gens.

Trissotin

Cela n'empêche pas qu'elle ne me déplaie.

Vadius

Elle n'en reste pas pour cela plus mauvaise.

Trissotin

Elle a pour les pédants de merveilleux appas

Vadius

Cependant nous voyons qu'elle ne vous plait pas.

Trissotin

Vous donnez sottement vos qualités aux autres.

(se scoală amëndoi)

Vadius

Fort impertinemment vous me jetez les vôtres.

Trissotin

Allez, petit grimaud, barbouilleur de papier.

Vadius

Allez, rimeur de balle, opprobre du méti r.

Trissotin

Allez, fripier d'écrits, impudent plagiaire.

Vadius

Allez, cuistre. . . .

Philaminte

Hé! Messieurs, que prétendez-vous faire?

Trissotin à Vadius

Va, va restituer tous les honteux larcins
Que réclament sur toi les Grecs et les Latins.

Vadius

Va, va-t-en faire amende honorable au Parnasse
D'avoir fait à tes vers estropier Horace.

Trissotin

Souviens-toi de ton livre, et de son peu de bruit.

Vadius

Et toi, de ton libraire à l'hôpital réduit.

Trissotin

Ma gloire est établie; en vain tu la déchires.

Vadius

Oui, oui, je te renvoie à l'auteur *des Satires*.

Trissotin

Je t'y renvoie aussi.

.
.
.

Aceste pasajuri vor fi zugrăvirea eternă a șarlatanilor de spirit cari se felicitează între ei, și cari în fond nu se admiră de cât pe ei înșii. Dacă această ciură a mai existat după Molière, lovitura ce poetul li-a dat va lăsa semne pe fața lor până la sfârșitul lumii.

După acest al 3-lea act, și în timp ce scena e goală, să resumăm puțin aceea-ce am văzut până acum. O casă unde mania de a face spirit a introdus de mult timp neînțelegerea și gălceava; o familie desorganizată din cauza extravaganelor membrilor ei; aicea, ca și pretutindenea pe unde se află, plăcerea pentru ceea-ce e fals a stricat aceea-ce natura a făcut mai frumos și mai respectabil. Nebunia mamei a influențat și asupra uneia din cele doue fete; cealaltă păstrându-și acelaș bun simț, până la sfârșit, și care în mijlocul acestor extravagante a ramas un model, în toată puterea cuvântului, de grație naturală și de adevărat spirit, e ca și o străină în propria sa casă. Bunătatea lui Crysale care ar putea să

fie o virtute în alt loc, devine un flagel în fața unei femei ambițioase care nu visează de cât știința și limbajul frumos. Biata Henriette, fâgăduită unui pedant fără inimă, și apărută rău de un tată, care cu toate acestea o iubește, va fi pedepsită din cauza prostiilor pe care nu le-a făcut, și a nebuniilor de cari s'a ferit cât a putut mai mult. În sfârșit această casă onestă, devenită un biou de spirit, nu mai e sanctuarul familiei, ci cuibul intriganților și al proștilor. Să ne amintim „Tartuffe“ și să comparăm. Situațiunea e aceeași. În „Tartuffe“ ca și în „Les femmes savantes“ Molière combate și stigmatizează prin energicele sale descrieri, prejudițiile, minciuna, uitarea celor mai sacre datorii ale vieții și celor mai sfinte legi ale naturii. Molière apără familia, bunul simț, rațiunea, adevărul. Dacă mai sus în comedia lui Scapin, eram într'o lume de fantasmă, aicea suntem în realitatea vieții. Ce tablou adevărat și dureros în acelaș timp e tabloul neorânduelilor pe care extravaganța unora, slăbăciunea altora poate să producă în familie și în societate! Molière combătea în aceasta un rău care a bătut mai cu seamă în timpul în care el trăia, și pe care-l atacase, cu o mare putere, în „Les précieuses ridicules“; un rău care, ca și acel atacat în „Tartuffe“, nu s'a tămăduit cu totul; și Molière va trăi încă mult timp pentru a lumina pe oameni prin luminile unui bun-simț vrednic de admirat.

Să trecem acum la al 4-lea act. Aicea Clitandre e eroul, Clitandre simpaticul amant al

Henrietteï, un model de maniere elegante și plăcute, pe care-l vom găsi în luptă cu D-l Trissotin:

ACTE IV.—SCÈNE III.

TRISSOTIN, PHILAMINTE, ARMANDE, CLITANDRE.

Trissotin, à Philaminte

Je viens vous annoncer une grande nouvelle.
Nous l'avons, en dormant, Madame, échappé belle.
Un monde près de nous a passé tout du long,
Est chu tout au travers de notre tourbillon ;
Et, s'il eût en chemin rencontré notre terre,
Elle eût été brisée en morceaux, comme verre.

Philaminte

Remettons ce discours pour une autre saison ;
Monsieur n'y trouverait ni rime ni raison ;
Il fait profession de chérir l'ignorance,
Et de haïr, surtout, l'esprit et la science.

Clitandre

Cette vérité veut quelque adoucissement.
Je m'explique, Madame ; et je hais seulement
La science et l'esprit qui gâtent les personnes.
Ce sont choses, de soi, qui sont belles et bonnes ;
Mais j'aimerais mieux être au rang des ignorants,
Que de me voir savant comme certaines gens.

Trissotin

Pour moi, je ne tiens pas, quelque effet qu'on suppose
Que la science soit pour gâter quelque chose.

Clitandre

Et c'est mon sentiment qu'en faits comme en propos,
La science est sujette à faire de grands sots.

Trissotin

Le paradoxe est fort.

Clitandre

Sans être fort habile,
La preuve m'en serait, je pense, assez facile.
Si les raisons manquaient, je suis sûr qu'en tous cas
Les exemples fameux ne me manqueraient pas.

Trissotin

Vous en pourriez citer qui ne concluraient guère.

Clitandre

Je n'irais pas bien loin pour trouver mon affaire.

Trissotin

Pour moi, je ne vois pas ces exemples fameux.

Clitandre

Moi, je les vois si bien qu'ils me crèvent les yeux.

Trissotin

J'ai cru jusques ici que c'était l'ignorance
Qui faisait les grands sots, mais non pas la science.

Clitandre

Vous avez cru fort mal, et je vous suis garant
Qu'un sot savant est sot plus qu'un sot ignorant.

Trissotin

Le sentiment commun est contre vos maximes,
Puisque ignorant et sot sont termes synonymes.

Clitandre

Si vous le voulez prendre aux usages du mot,
L'alliance est plus forte entre pédant et sot.

Trissotin

La sottise, dans l'un, se fait voir toute pure.

Clitandre

Et l'étude, dans l'autre, ajoute à la nature.

Trissotin

Le savoir garde en soi son mérite éminent.

Clitandre

Le savoir, dans un fat, devient impertinent.

Trissotin

Il faut que l'ignorance ait pour vous de grands charmes,
Puisque pour elle ainsi vous prenez tant les armes.

Clitandre

Si pour moi l'ignorance a des charmes si grands,
C'est depuis qu'à mes yeux s'offrent certains savants.

Trissotin

Ces certains savants-là peuvent, à les connaître,
Valoir certaines gens que nous voyons paraître.

Clitandre

Oui, si l'on s'en rapporte à ces certains savants ;
Mais ou n'en convient pas chez ces certaines gens.

Philaminte à Clitandre

Il me semble, Monsieur. . . .

Clitandre

Hé ! Madame, de grâce ;
Monsieur est assez fort sans qu'à son aide on passe :
Je n'ai déjà que trop d'un si rude assaillant ;
Et, si je me défends, ce n'est qu'en reculant.

Armande

Mais l'offensante aigreur de chaque repartie
Dont vous . . .

Clitandre

Autre second ? Je quitte la partie.

Philaminte

On souffre aux entretiens ces sortes de combats,
Pourvu qu'à la personne on ne s'attaque pas.

Clitandre

Hé ! mon Dieu ! tout cela n'a rien dont il s'offense.
Il entend raillerie autant qu'homme de France ;
Et de bien d'autres traits il s'est senti piquer,
Sans que jamais sa gloire ait fait que s'en moquer.

Trissotin

Je ne m'étonne pas, au combat que j'essuie,
De voir prendre à Monsieur la thèse qu'il appuie ;
Il est fort enfoncé dans la cour, c'est tout dit.
La cour, comme l'on sait ne tient pas pour l'esprit.
Elle a quelque intérêt d'appuyer l'ignorance ;
Et c'est en courtisan qu'il en prend la défense.

Clitandre

Vous en voulez beaucoup à cette pauvre cour :

Et son malheur est grand de voir que, chaque jour,
Vous autres beaux esprits vous déclamiez contre elle ;
Que de tous vos chagrins vous lui fassiez querelle,
Et, sur son méchant goût lui faisant son procès.
N'accusiez que lui seul de vos méchants succès.
Permettez-moi, Monsieur Trissotin, de vous dire,
Avec tout le respect que votre nom m'inspire,
Que vous feriez fort bien, vos confrères et vous,
De parler de la cour d'un ton un peu plus doux ;
Qu'à le bien prendre, au fond, elle n'est pas si bête
Que, vous autres messieurs, vous vous mettez en tête ;
Qu'elle a du sens commun pour se connaître à tout ;
Que chez elle on se peut former quelque bon goût,
Et que l'esprit du monde y vaut, sans flatterie,
Tout le savoir obscur de la pédanterie.

Trissotin

De son bon goût, Monsieur, nous voyons des effets.

Clitandre

Où voyez-vous, Monsieur, qu'elle l'ait si mauvais ?

Trissotin

Ce que je vois, Monsieur ? C'est que pour la science
Vadius et Baldus font honneur à la France ;
Et que tout leur mérite, exposé fort au jour,
N'attire point les yeux et les dons de la cour

Clitandre

Je vois votre chagrin, et que, par modestie,
Vous ne vous mettez point, Monsieur, de la partie ;
Et, pour ne vous point mettre aussi dans le propos,
Que font-ils pour l'Etat, vos habiles héros ?
Qu'est-ce que leurs écrits lui rendent de service,
Pour accuser la cour d'une horrible injustice,
Et se plaindre en tous lieux que sur leurs doctes noms
Elle manque à verser la faveur de ses dons ?
Leur savoir à la France est beaucoup nécessaire !
Et des livres qu'ils font la cour a bien affaire !
Il semble à trois gredins, dans leur petit cerveau,
Que, pour être imprimés et reliés en veau,
Les voilà dans l'État d'importantes personnes ;
Qu'avec leur plume ils font les destins des couronnes ;
Qu'au moindre petit bruit de leurs productions,
Ils doivent voir chez eux voler les pensions ;
Que sur eux l'univers a la vue attaché ;
Que partout de leur nom la gloire est épanchée ;
Et qu'en science ils sont des prodiges fameux,
Pour savoir ce qu'ont dit les autres avant eux,
Pour avoir en trente ans des yeux et des oreilles,
Pour avoir employé neuf ou dix mille veilles
A se bien barbouiller de grec et de latin,
Et se charger l'esprit d'un ténébreux butin
De tous les vieux fatras qui traînent dans les livres.
Gens qui de leur savoir paraissent toujours ivres ;
Riches, pour tout mérité, en babil importun ;
Inhabiles à tout, vides de sens commun,

Et pleins d'un ridicule et d'une impertinence
A décrier partout l'esprit et la science.

Philaminte

Votre chaleur est grande ; et cet emportement
De la nature en vous marque le mouvement.
C'est le nom de rival qui dans votre âme excite. . . .

În această scenă e condemnațiunea absolută și radicală a afectățiunii, a purismului și a pedantismului, în numele adevăratei științe și a bunului gust ; „ Un sot savant est sot plus qu'un sot ignorant “. Ce sens adânc în fie-care din răspunsurile vii și înțepătoare ale lui Clitandre, a omului delicat care ia în mână apărarea curții și a politeței contra pedanților „ barbouillés de grec et de latin “ ! Ce nenorocire ar fi fost cu toate aceste dacă acest om galant ar fi luat în căsătorie pe sora mai mare ; se va găsi mult mai bine cu o femeie „ qui n'entend pas le grec “. După ce a ridiculizat de atâtea ori și cu atâta tărie pe marchizii ridiculi, pe curtisanii impertinenți și deșerți, trebuie să mărturisim că Molière știe să răsbune într'un mod nobil pe marii seniori, și că dă dovadă de nobila imparțialitate a sufletului său, dovedind cu atâta strălucire că la *Curte* pot exista și oameni de spirit și oameni proști. Cu toate acestea biata Henriette e desnădăjduită. Nenorocita fată e fără sprijin, găsindu-se între o mumă dedată cu totul la astronomie și un părinte care nu e curajos de cât atunci când e departe de pericol, când femeia sa nu e

de față ; atunci Chrysale nu se teme de nimene și poate să spună că nu dă pe fiica sa în căsătorie decât lui Clitandre, contra voinței nevastei sale Philaminte, care ține la Trissotin :

Et moi je lui commande, avec pleine puissance,
De préparer sa main à cette autre alliance.
Ah ! je leur ferai voir si, pour donner la loi,
Il est dans ma maison d'autre maître que moi.

(A Henriette)

Nous allons revenir : songez à nous attendre.
Allons, suivez mes pas, mon frère, et vous, mon gendre.

(*Chrysale : acte IV, scène VII.*)

Oricum, cu îndrăsneala unui suflet onest și pur, Henriette se va duce să întâlnească pe Trissotin în persoană pentru a-l ruga să renunțe la mâna sa :

Henriette

C'est sur le mariage où ma mère s'apprête
Que j'ai voulu, Monsieur, vous parler tête à tête ;
Et j'ai cru, dans le trouble où je vois la maison,
Que je pourrais vous faire écouter la raison.
Je sais qu'avec mes vœux vous me jugez capable
De vous porter en dot un bien considérable.

.
.

Trissotin

Aussi n'est-ce point-là ce qui me charme en vous ;
Et vos brillants attraits, vos yeux perçants et doux,
Votre grâce et votre air, sont les biens, les richesses,
Qui vous ont attiré mes vœux et mes tendresses ;
C'est de ces seuls trésors dont je suis amoureux.

Henriette

.
Mais je trouve un obstacle à vous pouvoir aimer.
Un cœur, vous le savez, à deux ne saurait être ;
Et je sens que du mien Clitandre s'est fait maître.

Trissotin

.
Et par mille doux soins, j'ai lieu de présumer
Que je pourrai trouver l'art de me faire aimer.

Henriette

.
Cette amoureuse ardeur, qui dans les cœurs s'excite,
N'est point, comme l'on sait, un effet du mérite :
Le caprice y prend part ; et, quand quelqu'un nous plait,
Souvent nous avons peine à dire pourquoi c'est.
Si l'on aimait, Monsieur, par choix et par sagesse,

Vous auriez tout mon cœur et toute ma tendresse ;
Mais on voit que l'amour se gouverne autrement.

.
Quand on est honnête homme, on ne veut rien devoir
A ce que des parents ont sur nous de pouvoir :
On répugne à se faire immoler ce qu'on aime,
Et l'on veut n'obtenir un cœur que de lui-même.
Ne poussez point ma mère à vouloir, par son choix,
Exercer sur mes vœux la rigueur de ses droits.
Otez-moi votre amour, et portez à quelque autre
Les hommages d'un cœur aussi cher que le vôtre.

Trissotin

.
De ne vous point aimer peut-il être capable,
A moins que vous cessiez, madame, d'être aimable,
Et d'étaler aux yeux les célestes appas. . .

Henriette

Hé ! Monsieur, laissons là ce galimatias
Vous avez tant d'Iris, de Philis, d'Amarantes,
Que partout dans vos vers vous peignez si charmantes
Et pour qui vous jurez tant d'amoureuse ardeur. . .

Trissotin

C'est mon esprit qui parle, et ce n'est pas mon cœur.
D'elles on ne me voit amoureux qu'en poète,
Mais j'aime tout de bon l'adorable Henriette.

Henriette

Mais savez-vous qu'on risque un peu plus qu'on ne pense,
A vouloir sur un cœur oser de violence ;
Qu'il ne soit pas bien sûr, à vous le trancher net,
D'épouser une fille en dépit qu'elle en ait.

Trissotin

Un tel discours n'a rien dont je sois altéré :
A tous événements le sage est préparé.

.

Henriette

.
.
.

et vous jure, entre nous,
Que je renonce au bien de vous voir mon époux.

(Acte V. scène I.)

Dar ce pot nevinovăția acestei copile și nobleța conduitei sale față cu acest inbuibat de literatură, care nu are cea mai mică noțiune despre viață, și căruia chiar onoarea îi este necunoscută ?

Amorul, generositatea, sacrificiul, ce sunt aceste pentru Trissotin ? El n'a învățat niciodată aceste lucruri în cărțile sale ! Să nu credeți că nu a vorbit, cu toate aceste, despre amor, sacrificiu, în buchetele sale către Chloris, Philis, A-

marante ; dar nu știe bine ce vrea să zică aceasta. In o ultimă încercare a fetei pe lângă tatăl seu o mai mângăe Chrysale, dându-i asigurări formale de protecțiune, și făgăduinți de curaj ; de unde mânia contra nevestei sale, ba chiar amenințări :

Chrysale

.
.
Je veux, je veux apprendre à vivre à votre mère ;
Et, pour mieux la braver, voilà malgré ses dents,
Martine que j'amène et rétablis céans.

Henriette

.
Soyez ferme à vouloir ce que vous souhaitez.
.
.

Chrysale.

Aucun, hors moi, dans la maison
N'a droit de commander.
C'est moi qui tiens le rang de chef de la famille.

Henriette

Qui vous dit le contraire ?

— 111 —
Chrysale

Et, pour prendre un époux,
Je vous ferai bien voir que c'est à votre père
Qu'il vous faut obéir, non pas à votre mère.

Henriette

Hélas ! vous flattez-là le plus doux de mes vœux

Chrysale

Nous verrons si ma femme à mes désirs rebelle...

Clitandre

La voici qui conduit le notaire avec elle.

Chrysale.

Secondez-mois bien tous.

(Acte V, Scène II).

Uitați-vă cum termină Chrysale cu replica !
Indată ce sosește momentul, și în fața notarului,
bravul de măi adineoară începe a perde din cu-
raj, măi cu seamă când Philaminte se hotărește
a da cu orice preț pe Henriette lui Trissotin :

Philaminte

.

(Arătând pe Trissotin.)

Henriette et Monsieur seront joints de ce pas.
Je l'ai dit, je le veux : ne me répliquez pas ;
Et, si votre parole à Clitandre est donnée,
Offrez-lui le parti d'épouser son aînée.

Chrysale.

Voilà dans cette affaire un accommodement.

(A. Henriette et A. Clitandre.)

Voyez : y donnez-vous votre consentement ?

(Acte V, scène III.)

Putem deasemenea prevedea că Chrysale, deși iritat contra nevestei sale, va redeveni în curând bărbatul rob și tremurător, dacă o fericiată stratagemă a lui Ariste, fratele lui Chrysale n'ar veni tocmai la timp să ne facă cunoscut caracterul neinteresat al d-lui Trissotin. Acesta se retrage nerușinat, cu fruntea ridicată și, cu toată indignarea Philaminteii, cedează locul rivalului său Clitandre, aflând că familia lui Chrysale e ruinată. O fată fără zestre să o iea el de neastă, aceasta nu o va face niciodată ! Și bunul Chrysale foarte mândru că a triumfat fără să se lupte, va avea cel din urmă cuvântul în piesă. El e acela care zice notarului :

Allons, Monsieur, suivez l'ordre que j'ai prescrit.
Et faites le contrat ainsi que je l'ai dit.

Cortina cade asupra acestui cuvânt plin de spirit cu care se sfârșește comedia.

Câte reflecțiuni n'am putea face asupra unei opere așa de complexe, așa de bine compuse, și de o valoare incontestabilă! Cu toate aceste trebuie să spun că s'au găsit critici cari au acuzat pe Molière că a predicat femeilor ignoranța; s'au găsit cari l'au acuzat că în „Tartuffe“ poetul a atacat și batjocorit religiunea; că în „Le misanthrope“ el a pus virtutea pe scenă și a făcut-o ridiculă. În realitate nu e decât una și aceeași critică, aplicată la trei obiecte diferite; și acei cari l'au criticat au dovedit prin aceasta că nu au înțeles nici gândirea lui Molière, nici profunditatea geniului său dramatic. Ei au întâlnit în operele sale opozițiuni de caracter foarte invederate, și văzând că unul din două caractere era exprimarea unui exces, ei au crezut că celalt era, în gândirea autorului, exprimarea binelui și adevărului. Aceasta e o mare eroare. Molière n'a opus binelui răul; dar cu o cunoștință mai profundă despre adevărul dramatic și despre realitatea vieții, el a opus între dăsele niște caractere cari represintă excese diferite. Alceste e un om exagerat, Philaminte deasemenea; și lucrul de care Molière a voit să ridă în Alceste, nu e virtutea, ci întru câtva abuzul ce el face de dănsa, și defectul de asprime intolerantă care face virtutea chiar nesuferită în el. Tartuffe e un fățarnic de frunte, nerușinat sub o mască religioasă: și ar trebui să avem puțină judecată și am fi nedrepți crezând că Molière a gândit vreodată a ataca religiunea, infierând pe netrebnicul care singur o necinstește și o parodiază. Tot acelaș lucru se întâmplă și cu „L'école des femmes“. Nu,

adeverul nu e cu Chrysale care susține că o femeie

en sait toujours assez

Quand la capacité de son esprit se hausse

A connaître un pourpoint d'avec un haut-de-chausses ;

ci cu Clitandre, care zice curat :

Je consens qu'une femme ait des clartés de tout.

Molière, ca totdeauna, pune exprimarea sentimentului său propriu și a bunului său simț superior, într'un personaj care ocupă în piesă un rol secundar. Ar fi ușor să arătăm aceea-ce arta dramatică a câștigat prin această procedare așa de ingenioasă, și cum, de exemplu, piesa chiar ce ne ocupă ar fi mai rece și mai puțin comică, dacă Chrysale ar fi un înțelept perfect, în loc de a reprezenta, cu bunul său simț ordinar, ridiculul ignoranței, opus ridiculului pedantismului.

Ideea fundamentală a operei e simplă ; și trebuiau toate mijloacele geniului dramatic, pentru a scoate efecte așa de minunate și mari învățături din o acțiune comună în care tot pericolul ce sufer personajele nu e altul de cât pericolul unei căsătorii ridicule, opus unei căsătorii potrivite. Cu toate acestea impresiunea produsă asupra spiritului e mare și profundă ; și prin aceasta se arată mai întâi arta fără margini a poetului. Caracterele sunt desinate cu atâta claritate și atâta putere, încât nici o satiră nu se apropie de ea : ele rees încă mai mult din opozițiunile bine definite pe care poetul le-a preparat

întocmai cum pictorul distribuște diversele culori luminoase și obscure, și cari au valoare unele prin altele. Situațiunile totdeauna limpezi și dramatice, sunt dispuse într'o progresiune artistică, care mărește treptat interesul; și frumuseța limbajului, totdeauna potrivit cu fie-care fasă a acțiunii și cu fie-care personaj, aruncă asupra totalității operei o strălucire continuă care farmecă privirile. Poetul se astringe mai cu seamă la situațiunea acestei „adorable Henriette“ în care e concentrată toată înțelepciunea familiei, și nu știu ce emoțiune respectuoasă și duioasă. — Dar vorbesc despre această comedie ca de o dramă. De sigur, comediele lui Molière sunt adevărate drame, și încă din cele mai sfășietoare. Așa în cât comedie și dramă, e tot una. Oare și una și alta nu e tot viața omenească cu bucuriile unui moment, cu durerile sale, cu complicațiunile și marile sale schimbări!

Heraclit nu vede în viața omenească de cât subiecte de lacrimi, în curënd mângăiate. Democrit nu face de cât să ridă. Pentru aceasta, câte odată drama, la care am plâns, ne face să suridem adoua zi, și o comedie la care am ris, ne face serioși după căderea cortinei. „Les Femmes savantes“, „L'Avare“, „Le Tartuffe“, „Le Misanthrope“ sunt în realitate serioase lecțiuni sub forma lor glumeață, și lecțiuni pe care poetul le adresa mult mai sus de cât cutare sau cutare original din timpul său pe care l'a pus poate pe scenă, și mult mai departe de cât timpul present. Sub costumul ce purtau contemporanii săi, el a zugrăvit omul tuturor timpurilor; sub apa-

rența unor moravuri trecătoare, el a reprezentat caractere eterne; și tipurile zugrăvite de poet sunt nenumărate; el a zugrăvit, cu un succes egal, pe medici, pe notari, pe negustori, pe pedanți, pe fanfaroni, pe intriganți, pe nobili, pe burgheji, pe servitori și pe stăpâni. De aici vine marea importanță a teatrului său, care poate fi numit școala vieții.

BOILEAU

Nicolas Boileau Despréaux e născut la Paris sau la Crosnes în împrejurimile Parisului, la 1 Noemvrie 1636. Familia sa era nobilă de mai bine de două secole și jumătate. Pentru a-l deosebi de frații sei, tatăl seu îi dete numele *Despréaux*, adică născut la țară, *préaux*, din cauza unei mici pajiște ce se găsea în capetul grădinei casei de țară ce poseda în orașelul Crône aproape de Villeneuve-Saint-Georges. Copilăria sa a fost bântuită de tot felul de nenorociri și supărări. Era de-o constituție slabă și delicată și mai totdeauna bolnăvicios. Abia în vîrstă de câteva luni, el avu nenorocirea să peardă pe mama sa, și educația sa fu în urmă încredințată unei servitoare betrăne și rele, care se purta foarte aspru cu micul Boileau.

La vîrsta de opt sau patrusprezece ani fu supus unei grele operațiuni chirurgicale, care nu isbuti tocmai bine, și din cauza căreia suferi mai toată viața sa. Părintele seu, deasemenea nu prea îngrijea mult de dînsul; îi dete drept locuință o odăiță sau mai bine podul casei, deasupra acoperemîntului, călduros în timp de vară, și foarte friguros în timp de iarnă, și de unde nu avea

altă privire decât păreții palatului de justiție : mai târziu tatăl său se miostivi schimbându-i locuința într'un local mai potrivit, într'o mansardă sau hulubărie, unde Boileau se cobori foarte voios. Poetul singur ne spune de fericirea sa în noul său locaș : „J'ai commencé ma fortune par descendre au grenier.“

Acest copil bolnăvicios și melancolic nu dădea speranță că într'o zi va ilustra numele familiei sale, și că va deveni om mare. „Colin, zicea tatăl său Gilles, grefier al parlamentului din Paris, sera un bon enfant ; il n'a point d'esprit, il ne dira jamais de mal de personne.“ Un cumnat al său fu încă și mai aspru în aprețierile sale. El se însărcină să deprindă pe Boileau cu stilul procedurei întrebuițat în parlament, unde și dănsul era grefier. Intr'o zi el îi dicta o hotărîre și spre sfîrșit observă că practicantul adormise, nescriind decât câteva linii din ceea ce-i dictase. Infuriat, de-o asemenea purtare necuviincioasă a lui Boileau, grefierul-cumnat îl alungă acasă la tată-său, compătîmîndu-l totodată de-un asemenea fiu prost, „qui ne serait qu'un sot toute sa vie“.

Afară de unul dintre profesorii colegiului d'Harcourt, un jesuit, om de spirit și cu mult bun-simț, nimeni nu putu să prevadă ce va fi odată Boileau, acela însă recunoscînd vocațiunea literară a elevului său, și încântat de dispozițiunile și zelul său pentru studiu, adresă școlarului său cele mai măgulitoare cuvinte, pline de laudă, prezicîndu-i succesele ce-l așteptau în cariera literară.

Eșind din colegiu, Boileau făcu studii de drept, mai mult pentru a se supune voinței familiei sale, decât atras de gustul său pentru jurisprudență. Avocat la vârsta de douăzeci ani, el își arătă talentul său oratoric pentru întâia-dată în parlament. Isprăvile însă în avocatură fură tot atât de strălucite cași acelea ale lui Corneille. Descurajat de această meserie ce nu se potrivea de loc cu caracterul său, o părăsi, îmbrățișând cariera eclesiastică. Dar și cu aceasta nu o duse mult, nearătând nici o destoinicie pentru știința teologică. Din toate aceste studii, Boileau, nu pastrase decât ura și disprețul șicanei pe care a combătut-o cu atâta tărie în poemul eroico-comic *le Lutrin*.

Atras de geniul său, Boileau, părăsi în curând totul, simțind, după propria sa expresiune, „Que son astre en naissant l'avait formé poète“, și nu voi în viitor decât să rătăcească pe Parnasse :

„J'allai loin du Palais errer sur le Parnasse.

„Ma famille en pâlit, et vit en frémissant

„Dans la poudre du greffe un poète naissant“

Boileau a fost totdeauna de o sănătate slabă. Infirmități dureroase și supărări destul de mari neliniștiră bătrânețea poetului. Mai bine de doi ani suferi de amorțeală ; era surd și abia putea să vadă. La acestea se mai adause și durerea nemărginită despre moartea bunului și sincerului său amic, Racine, întâmplată în anul 1699. El fu mișcat de pierderea acestuia și remase nemângăiat pentru toată viața sa. Retras cu totul

din lume, el nu vizită decât o singură dată curtea dela Versailles, și atunci numai pentru a aduce la cunoștința regelui Ludovic al XIV, trista știre. Acesta îl primi cu multă prietenie, și când Boilleau se retrase, regele care avea ornicul din întâmplare în mână, îi zise : „Souvenez-vous que j'ai toujours à vous donner une heure par semaine, quand vous voudrez venir“. Boilleau însă, nu răspunse invitațiunii monarcului, nemaî arătându-se niciodată la Curte. „Qu'cirais-je faire là? zicea el ; je ne sais plus louer.“

Era foarte mulțămît de viața liniștită și singuratică ce ducea, închis între patru pereți ai casei sale dela Auteuil, nu departe de a lui Molière.

Cătră sfârșitul vieții trăea la Paris într'o monăstire (cloître Notre-Dame), la duhovnicul său, canonicul Lenoir, unde și muri în 17 Marte 1711, în vîrsta de șeptezecișicinci de ani.

Când e vorba de un studiu asupra lu Boilleau, e greu ca să nu asemene unei pledoarîi sau unui rechisitoriu. El a avut un rol așa de însemnat în veacul în care a trăit, încât fie cine a trebuit să se înterezeze, și vrënd-nevrënd, să fie cu densusul sau contra lui. El a murit cu toate acestea fără ca liniștea să domnească în jurul numelui său ; de sigur, nu scrisese pentru densusul aceste versuri unde zicea, vorbind de omul de geniu, al cărui merit e totdeauna tăgăduit de câțiva dintre contimpurani :

„La mort seule ici-bas, en terminant sa vie,
Peut calmer sur son nom l'injustice et l'envie,
Faire au poids du bon sens peser tous ses écrits,
Et donner à ses vers leur légitime prix.“

Veacul al XVIII este earăş împărţit în privinţa sa, în partizani, şi pentru a răspunde atacurilor de tot felul la care era supus Boileau. Voltaire zicea cătră Marmontel cu mult bun-simţ, dar şi cu oare-care răutate : „Il ne faut pas dire du mal de Nicolas : cela porte malheur.“ Veacul al XIX deasemenea până în timpul de faţă nu e încă înţeles asupra chestiunii lui Boileau. Literaţii şi învăţaţii se înţeleg între dĕnşii tot atât de puţin caşi publicul însuş. Autorul artei poetice are amicii şi inimicii săi ; şi cu cât cei din urmă sunt mai înfocaţi pentru a-l admira, cu atăta cei din urmă întrebuintează, multă răutate în ponegririle lor ; şi însfirşit, după două veacuri strecurate dela ivirea principalelor sale opere, nimeni nu se poate ocupa de dĕnsul, fără ca patima să nu se amestece într-o cătva. Dacă se vorbeşte în favoarea sa, atunci e pentru a-l apăra; dar dacă se vorbeşte contra lui, atunci e pentru a-l acusa. Acest mare proces va ţine mult timp încă, cred chiar că va dura totdeauna; şi-mi propun a explica pentrue. Această cale mi se pare mai nimerită, decât a pretinde să-l judec în ultimă instanţă. Înainte însă de-a arăta greutăţile ce se împotrivesc la resolvirea definitivă a chestiunii, trebuie să încep prin a studia chestiunea însăşi şi a cerceta deaproape aceace face obiectul procesului, adecă caracterul omului şi opera sa.

Corneille era bătrân, bolnav și aproape de moarte, când Colbert muri în 1683. Pensiunea bătrânului poet fusese tăiată. Boileau, încunoștiințat de acesta, aleargă la rege pentru a-l ruga să i-o restituiească, spuindu-i totdeodată că jertfește propria sa pensiune, dacă e trebuință, declarând că-î e rușine de-a primi binefacerile regelui, în timp ce un om ca Corneille ar fi lipsit. El vorbi cu atăta căldură, încât căpătă rezultatul dorit fără multă osteneală.

„Le célèbre Monsieur Patru se trouvait, zice de Boze, à la honte de son siècle, réduit à vendre ses livres, la plus agréable et presque la seule chose qui lui restait. Monsieur Despréaux apprit qu'il était sur le point de les donner pour une somme assez modique ; et il alla aussitôt lui offrir près d'un tiers davantage : mais, l'argent compté, il mit dans son marché une nouvelle condition qui étonna M. Patru, ce fut qu'il garderait ses livres comme au paravant, et que sa bibliothèque ne serait qu'en survivance à Monsieur Despréaux.“ De sigur o astfel de delicatete nu e propriu unui suflet ordinar.

Știm deasemenea în ce strânse legături de amiciție Boileau trăise cu Molière, cu La Fontaine, cu Racine. Pe căteștrei îi sfătui, îi sluji cât putu în orice ocaziune, și nu se sfădi niciodată cu nici unul din ei, în timp ce amicii săi nu trăiră tot timpul în deplină armonie. Satira adresată lui Molière, „*Sur la rime*“ nu e numai o bucată literară de mare valoare, e în acelaș timp, o vie dovadă de admirațiune și amiciție pentru marele comic frances. Cât despre Racine,

care nu avea în caracterul său tăria lui Molière, Boileau îl încuraja necontenit, îl mângăia de neizbăndele sale, îl asigura contra nedreptăţilor sau răcelilor parterului; făcându-i cunoscut propriul său geniu, îi făgădui admiraţiunea posterităţii. Epistola ce el îi adresă după căderea piesei sale „*Phèdre*“ pe nedrept jertfită tragediei lui Pradon, este o vie dovadă despre inima, gustul şi spiritul său. Racine în cei cincisprezece ani dela urmă nu se îngrija mai de loc de ediţiunile operelor sale, şi Boileau fără să-i vorbească, revedea singur foile ce i se aduceau dela tipografie şi le corecta. Insfirşit când Boileau se găsea lângă patul lui Racine, care peste câteva minute era să-şi dea cea din urmă suflare, acesta, sculându-se cu multă greutate, îi zise sărutându-l: „ Je regarde comme un bonheur pour moi de mourir avant vous “.

Acest om aşa de duios şi de devotat faţă cu amicii săi, era, în toate relaţiunile sale, cinstit şi sincer. Deşi întrebuiţa pretutindenă, în scrierile sale, o vioiciune de spirit destul de simţitoare, doamna de Sévigné a zis despre dănsul că nu era crud decât în versuri, „qu'il n'était cruel qu'en vers“. El se zugrăvea singur ca un om blând şi simplu, neavând nici ghiare nici unghii „ni griffes ni ongles“.

Printre numeroasele sale aprepieri asupra poezilor contimpurani, nu comise nici-o nedreptate cu rea intenţie, şi dacă lăsa să se strecoare unele fără voea sa, sau din cauza asprimii de care se căea mai târziu, el le repara bucuros cu multă bunăvoinţă. Viaţa lui e plină de fapte bune şi de

exemple de dărnicie. Insfirșit, Boileau, se arată la curte unde se bucură mult timp de mare favoare, tot cu acelaș caracter neatărnat, acelaș bun gust, aceleași obiceiuri de om cinstit pe care le avea și în oraș. El lăuda pe rege în versurile sale cași pe ceilalți muritori, dar îl lăuda cu mai multă delicateță decât toți contimpuranii săi; făcea aceasta condus mai mult de inclinațiunea și admirațiunea ce avea pentru Ludovic al XIV, decât de interes. Există asupra cătorva acte ale lui Ludovic, cuvinte scrise de Boileau cari dovedesc că știa să judece, și că nu se temea de loc de urmărirea ce putea să aibă vorba sa prea liberă.

Eată cum în epistola a zecea, adresându-se versurilor sale, Boileau își face singur portretul:

„Que si même un jour le lecteur gracieux,
Amorcé par mon nom, sur vous tourne les yeux,
Pour m'en récompenser, mes vers, avec usure,
De votre auteur alors faites-lui la peinture :
Et surtout prenez soin d'effacer bien les traits
Dont tant de peintres faux ont flétri mes portraits.
.
.
Plus d'un héros, épris des fruits de mon étude,
Vient quelquefois chez moi goûter la solitude.“

Putem să resumăm trăsăturile de mai sus fără a lăsa la oparte pe acelea pe care Boileau însuș ni le procură, zicând că el merita, mai mult decât orice alt nobil din timpul său, nu-

mele de om cinstit „honnête homme“, prin care se exprima atunci întrunirea unui spirit cultivat și a unui caracter nobil. Oare aceasta să fie ideea ce ne facem indeobște despre Boileau ? Unii fac dintr'însul un personaj cu totul deosebit de ceilalți oameni ; ni-l arată într'o figură foarte ciudată, așa de sever, așa de pedant, așa de morocănos, încât poetul adeseori ne face să uităm pe omul din societate. Ca om de societate era vesel, plăcut, cu un caracter sociabil, de un temperament vioiu și prietenos în relațiunile sale ; poetul ne face efectul unui pedagog cu vârguța în mână, un al doilea Orbilius bătăușul, *plagosus Orbilius*, de care se plângea poetul latin Horatius.

Aceste detalii biografice au cu totul alt scop decât a ne face să vedem un contrast mai mult sau mai puțin simțitor între moravurile pacifice și generoase ale omului privat și caracterul atăcător al poetului satiric. Un moralist frances din veacul al XVIII, Vauvenargues, spirit încântător, plin de sensibilitate și de melancolie a zis : „Il faut avoir de l'âme pour avoir du goût“.

Ei bine, noi știm acumă că Boileau avea suflet. Să vedem dacă a avut și gust, și cum a știut să se slujească de el.

Era dintr'o familie în care cu toții, din tată în fiu, aveau spirit mușcător și inșăpător, și o puternică dosă de bun-simț burghez, cu adevărat francez, care fuge deopotrivă de orice exces și de orice lucru ridicul, care iubește autoritatea fără a uri independența, și care-și bate joc de regule deși se supune lor. Pe lângă acestea, Boileau, era cuprins de mare pasiune pentru literatură,

și avea o adevărată chemare pentru versuri, cari de timpuriu nu-l mai lăsară să lăncezească dinaintea unui pupitru, oare întregi, pentru a copia hotăririle ce pregătise grefierul parlamentului, cumnatul său, „l'illustre Monsieur Dongois”, după cum Boileau singur îl numea. Ceeace însă putem observa de peacum, e că el nu se îndoește nici se înșală un singur moment asupra drumului ce trebuie să apuce. Incepătorii se pot înșala adeseori sau asupra vocațiunii lor, sau în admirațiunile cași antipatiile lor. N'avem dreptate poate, când zicem că se înșală; ei urmează pur și simplu inclinațiunea naturală a vârstei și a dispozițiunii lor, și ascultă de o inspirațiune cu totul deosebită de aceea ce-i va îndemna mai târziu, când va fi căpătat o mai mare experiență, prin trecerea anilor. Oricum fie însă, e rar de a vedea un om la începutul vieței, un scriitor la începutul carierei sale în literatură, să îmbrățișeze partida regulei și a bunului-simț, ear nu aceea a întâmplării și a fantasiei, punând rațiunea mai presus de imaginațiune.

Cu alții se întâmplă mai de grabă contrariul, cu Boileau nu avem nimic de felul acesta. La densusl nici o îndoeală, nici o nesiguranță: se pare că întră deodată, dela eșirea din copilărie, în înțelepciunea vârstei mature. Nu zic aceasta pentru a-l lăuda.

E ceva straniu și intristător de-a vedea tineri cărora nu le-a plăcut să fie tineri; ne place, și cu drept cuvânt, să vedem arborii acoperiți de flori înainte de-a fi încărcăți cu fructe. Să nu credem cu toate acestea că în Boileau nu este

nici un semn de tinerețe ; există unul cel puțin și pe care siliți suntem a i-l recunoaște. Acest semn de tinereță e pasiunea, vioiciunea, îndrăzneala și veselia ce găsim în cea mai sănătoasă critică, unite rațiunii. Într'aceasta stă adevărata originalitate a satirelor sale. El desfășură în ele o mare căldură ce nu găsim în sentimentele și acțiunile tinerimii, ce isbucnește în cele dintâi opere ale celor mai mulți poeți, și cari adese-orî produce un farmec deosebit, dar care nu se împacă cu rațiunea rece, fruct în deobște al experienței. În operele lui Boileau, pasiunea nu exclude înțelepciunea ; vioiciunea, îndrăzneala și veselia nu esclud nepărtinirea și dreptatea.

Dintre toate hotăririle ce el pronunță în timpul îndelungatei practici a acestei magistraturi suverane cu care se îmbrăcase singur, și unde-l aprobară toate spiritele alese din timpul său, abia cinci sau șase, socotind și pe acelea ce singur le-a reformat, sau dela sine, sau — ceeace-i face cea mai mare onoare, — după părerea unor buni judecători, vrednici de încrederea sa, au trebuit să fie din nou judecate.

El a lăudat pe Molière, astfel cum merita să fie lăudat dar găsea că Molière se înjosește, arătându-se pe scenă în rolurile cari aminteau petrecerile dela iarmaroc ; a iubit pe Racine, dar gusta puțin cele dintâi tragedii ale acestuia, zicându-i (singur se lauda de aceasta) că face cu greu versuri ușoare, „faire difficilement des vers faciles“ și când amicului său era la apogeul gloriei sale literare, el încă-i slugi de călăuză, criticând compunerea cam sarbădă a piesei sale

Bérénice, și proclamând frumuseța nerecunoscută mai întei a tragediei *Phèdre* și apoi a capodoperei sale *Athalie*.

El admira pe autorul tragediilor *le Cid*, *Cinna* și *Horace*; dar știa bine ce trebuia a crede despre Corneille din timpul său care nu mai era decât umbra unui mare nume, după cum se exprimă un poet latin. Insfirșit La-Fontaine, fără densusul n'ar fi scris poate decât Povestiri (Contes) și nu ar fi ajuns la o mare glorie.

În toate aceste aprețieri Boileau n'a fost totdeauna în acord cu gustul veacului său, dar a fost înainte-mergătorul sigur al aprețierilor posterității asupra scriitorilor contimpurani. Ce să mai zicem de nenumăratele sale victime, de atâtea nenorociți cari ar fi fost cu totul uitați, dacă singur nu ar fi nemuritor, și dacă numele ce-a încrustat pentru a zice astfel în versurile sale, n'ar fi menite a trăi totdeauna, spre rușinea lor, și pentru gloria sa? Dela Théophile și până la Chapelain, dela Scudéri până la Cotin, câte mediocrități sgomotoase și îngâmfate cari pân'atunci erau considerate ca autorități în literatură, au trebuit să se resimtă de loviturile fără milă ale lui Boileau. Legislatorul Parnasului nu se mărginește numai la inimizii puțin de temut, la adversarii contra cărora se revoltase opiniunea publică. Să fi fost din Academia francesă, din care singur făcea parte, sau cel dintâi înscris pe lista pensionarilor regelui și „le mieux renté de tous les beaux esprits“, ori să se fi bucurat de protecțiunea celor mari sau a suveranului, sau să fi avut în favoarea sa opiniunea publică, tocmai

cât trebuște pentru a-și putea vinde cu preț mare operele sale și pentru a îmbogăți pe librarul Barbin, îmbogățindu-se singur, Boileau nu făcea nici o deosebire. El studiase cu multă luare aminte marii scriitori ai antichității și se petrunse de aceste modele ale frumosului în artă și în literatură. Când s'a pus să compare capodoperile lor cu caraghiozlicurile lui Scarron, și cu versurile prosaice și vulgare ale lui Pradon, și cu producțiunile altor scriitorășii cari „martelau le bon sens et rimaient malgré Minerve“, Boileau s'a simțit scandalizat. Și el putea să zică cași poetul latin ce luase de model, Juvenalis, că indignațiunea l-a silit să facă versuri. Pretutinde nea pe unde vedea întinzându-se gustul fals, satira se ducea să-l caute. Adese ori trebuia să aibă mult curaj pentru a lovi mai tare. Și trebuia într'adevăr curaj pentru a-și ride de Scudéri, care se credea un om de geniu : trebuia de asemenea a fi curajos pentru a lupta contra lui Chapelain, care făcea lista pensiunilor, și care ținea, pentru a zice astfel, cheile dela lada regească ; trebuia curaj pentru a spune în fața lui Pradon meritele sale ca poet tragic, pe care o societate puternică de intriganți îndrăsni să-l pună mai presus de Racine ; trebuia curaj pentru a-și bate joc de Cotin, duhovnicul regelui, om învățat, ale cărui opere ușurele făceau mult vuet în lume, și a cărui predici extravagante provocau risul.

Cabalele literare erau mai puternice decât în orice alt timp, și ceea ce le făcea mai înspăimântătoare decât astăzi, e că și femeile se ames-

teau în aceste intrigi, punând pasiunea ce ele pînă în orice lucru. Cu toate aceste cine se ridică pentru a protesta în numele victimelor? Trebuia ca nenorociții să se apere ei singuri, și nu erau tocmai bine pregătiți pentru aceasta. Epigramele lor, epistolele lor, satirele lor erau într'un timp veselia micului cerc unde ei făceau pe importanții în intinericul intimității; dar inamicul avea în partida lui pe publicul cel mare, adică toată lumea; loviturile sale erau așa de răpezi, așa de neașteptate, cu atîta dibăcie îndreptate, încât nimerea pretutindenea; iar loviturile ce se îndreptau contra lui nu-l atingeau deloc. El avea încă avantajul că, lovind în dreapta și stînga în autorii îngămfați și deșerți, geloși unii de alții, nedestoinici pentru a se stringe la un loc contra inamicului comun, îi avea adeseori mai pe toți cu dînsul cînd lovea pe vreunul dintre ei; de altă parte el fiind singurul contra căruia trebuia să se îndrepteze toate nemulțumirile, toate răsunările și toate mîniile lor, avea rolul cel mai frumos pentru apărare, după cum avea cea mai bună pozițiune pentru atac. Publicul oamenilor onești, judecător al loviturilor, admira dibăcia mișcărilor sale, se mira că bunul-simț are un mers așa de ușor, și că rațiunea poate să se exprime cu arme așa de delicate.

Intr'o zi adevăratul luptător, criticul nemilos se preface că se căește de cele spuse asupra unor autori. Toți cred că Boileau are să facă o amendă onorabilă, un „mea culpa“ și că are să-și adreseze lui însuș tot felul de acuzări și imputări dinaintea tuturor celor ce i-a atacat: eclesiasti-

cul de Pure, Cotin, Chapelain, Pradon, La Serre, Perrin, Bardin, Colletet, Hainault, Titreville, Pelletier, toți din toate părțile alergară pentru a asculta mărturisirea sa, pentru a se bucura de căințele și muștrările sale de cuget, pentru a primi scusele sale. Odată inimicii adunați, și fără a-le lăsa timp de-a se recunoaște, reuțaciosul satiric, — arătându-se cu toate acestea că-i pare rău, — aruncă asupra lor un nămol de cuvinte cari de cari mai mușcătoare și mai aspre. Vă puteți închipui ce vâlmășag a trebuit să urmeze! Neînțelegerea e mare, nedumerirea la culme.

Cei mai curajoși și cei mai cu vază nu sunt deloc puși în joc ; ceilalți fug cât îi iau picioarele descurajați pentru mult timp de-a ține piept contra unui adversar așa de îngrozitor. Satira a noua adresată spiritului său *A son esprit* fu în adevăr ca o lovitură de moarte dată de Boileau scriitorilor răi, cărora satiricul jurase un război de sterpire. El ascunde satira sub masca ironiei, prefăcându-se că-și face proces sieși, el îl face altora. Această ironică admirațiune devine din ce în ce cel mai grozav și cel mai înțâpător sarcasm :

Toutefois, s'il le faut, je veux bien m'en dédire,
 Et, pour calmer enfin tous ces flots d'ennemis,
 Réparer en mes vers les maux qu'ils ont commis.
 Puisque vous le voulez, je vais changer de style.
 Je le déclare donc : Quinault est un Virgile :
 Pradon comme un soleil en nos ans a paru ;
 Pelletier écrit mieux qu'Ablancourt ni Patru ;

Cotin à ses sermons traînant toute la terre,
Fend les flots d'auditeurs pour aller à sa chaire ;
Sofal est le phénix des esprits relevés ;
Perrin. . . . Bon, mon Esprit ! courage ! poursuivez.
Me ne voyez-vous pas que leur troupe en furie
Va prendre encore ces vers pour une raillerie ?
Et Dieu sait aussitôt que d'auteurs en courroux,
Que de rimeurs blessés s'en vont fondre sur vous !
Vous les verrez bientôt, féconds en impostures,
Amasser contre vous des volumes d'injures,
Traiter en vos écrits chaque vers d'attentat,
Et d'un mot innocent faire un crime d'Etat.
Vous aurez beau vanter le roi dans vos ouvrages.
Et de ce nom sacré sanctifier vos pages :
Qui méprise Cotin n'estime pas son roi,
Et n'a, selon Cotin, ni Dieu, ni foi, ni loi.

(IX-e Satire : A son esprit).

Lupta între bunul și răul gust fu înverșunată.

Bunul gust eși din această luptă triumfător. Numărul autorilor proști a căror *versuri se vindeau în urmă după greutate* „vers en paquet se vendirent depuis à la livre“ era destul de însemnat. Publicul în viitor nu mai admira decât operele dictate de bunul simț și de rațiune. Deși Boileau putea să se felicite de victorie, cu toate acestea își atrase, asupra capului său o mulțime de inimi. Toți versificatorii ocăriți se aruncară asupra lui și-l încarcară cu injurii și calomnii. Căutară în versurile lor alusiune chiar contra regelui.

Boileau răspunse imputărilor prin satira citată mai sus care este una din cele mai frumoase din satirele sale.

Poetul se acuză că a făcut satire, și se preface că nu înțelege mânia autorilor atacați, pretinde că i-a slujit făcându-i cunoscuți :

„Et qu'ont produit mes vers de si pernicieux,
Pour armer contre moi tant d'auteurs furieux ?
Loin de les décrier, je les ai fait paraître ;
Et souvent, sans ces vers qui les ont fait connaître,
Leur talent dans l'oubli demeurerait caché :
Et qui saurait sans moi que Cotin a prêché ?
La satire ne sert qu'à rendre un fat illustre :
C'est une ombre au tableau qui lui donne du lustre.
En les blâmant enfin j'ai dit ce que j'en croi ;
Et tel qui m'en reprend en pense autant que moi“

Cotin în *La Satire des Satires* acusa pe Boileau că tot ceea ce scrisese în franțuzește nu era decât o furătură de prin scriitorii latini. Satiricul reamintește această acuzare, și-l combate tocmai cu același arme ce singur i-a procurat :

Avant lui Juvénal avait dit en latin
Qu'on est assis à l'aise aux sermons de Cotin.

Cotin era cu toate acestea ajutat de un puternic personaj, de Mignot, plăcintar regesc, care era foarte pornit contra lui Boileau, din cauză că acesta-l ridiculizase în *Le repas ridicule*.

Dans le monde entier,
Jamais empoisonneur ne sut mieux son métier.

Mignon care era șef bucătar al curții regestii se crezu în drept a apăra cinstea unei slugi credincioase a Majestății Sale. El se plânse la procurorul regesc, care nu găsi că e loc de urmărare contra lui Boileau, spunind că injuria despre care se tânguește nu-i decât o glumă plină de spirit, de care ar trebui el cel dintâi să facă haz. Plăcintarul văzându-se părăsit, se hotări să-și facă singur dreptate. Aleargă la o tipografie și spune editorului că-i va da cât i va cere numai să tipărească în grabă satira lui Cotin contra lui Boileau. Îndată ce scoase foile dela tipar, înveli fiecare prăjitură într'o satiră, și cu chipul acesta satira se împrăstie în public. Incetul cu incetul plăcintarul începe să mai lase din mânia și știți pentru ce? fiindcă se făcuse cunoscut în lume, și mai ales din cauză că fiecare din curiozitate pentru a vedea cuprinsul satirei cumpără prăjiturile învelite, și aceasta făcea că-și petrecea toată marfa; și astfel în scurt timp deveni milionar. Avu cel puțin bunul spirit de a se arăta recunoscător cătră Boileau, declarând că lui îi datorește toată averea sa.

Intru cât privește pe Chapelain, Boileau nu se sfiște a spune că el a vorbit de acest cap al poezilor franceji, pe acelaș ton ca toți ceilalți:

„Attaquer Chapelain! ah! c'est un si bon homme!

„Balzac en fait l'éloge en cent endroits divers.

„Il est vrai, s'il m'eût cru, qu'il n'eût point fait de vers,

„Il se tue à rimer ; que n'écrit-il en prose ?“
Voilà ce que l'on dit. Et que dis-je autre chose ?
En blâmant ses écrits, ai-je, d'un style affreux,
Distillé sur sa vie un venin dangereux ?
Ma muse en l'attaquant, charitable et discrète,
Sait de l'homme d'honneur distinguer le poète.
Qu'on vante en lui la foi, l'honneur, la probité ;
Qu'on prise sa candeur et sa civilité ;

.

Mais que pour un modèle on montre ses écrits,
Qu'il soit le mieux renté de tous le beaux-esprits ;
Comme roi des auteurs qu'on l'élève à l'empire ;
Ma bile alors s'échauffe, et je brûle d'écrire,

.
.

Ainsi sans m'accuser, quand tout Paris le joue,
Qu'il s'en prenne à ses vers, que Phébus désavoue ;
Qu'il s'en prenne à sa muse, allemande en français.
Mais laissons Chappelain pour la dernière fois.

Chapelain nu avu o maî bună soartă decât Cotin. Bogat cași bucătarul-șef al regelui, deși era academician, muri într'o profundă obscuritate, fără să fie știut de nimeni.

Satirele lui Boileau au un merit ce nu au acele ale predecesorilor săi. Până la densul satiricii scriau cu cea maî mare libertate de limbaj și de idei, neobservând adese-orî morala și buna-cuviință. Boileau e cel dintăi care exprimă cele maî nobile idei într'o limbă elegantă și cuviincioasă. La fiecare pas el recomandă scriitorilor

de a nu se inspira în producțiunile lor decât de virtute. El e apărătorul bunului gust contra nevrednicilor urmași ai lui Malherbe; el critică spiritul fals și pedantismul.

Boileau n'a fost un mare moralist, și nu se inspiră de privescerea viciilor și a defectelor timpului său. Interpretul poezilor latini Horatius, Persius și Juvenalis, el reamintește zugrăvirile lor, fără a adăugi multe trăsuri nouă, și remase mai puțin original decât satiricul francez Rénier, care a cunoscut mai bine decât oricine, înaintea lui Molière, caracterul și moravurile oamenilor, după cum spune însuși Boileau.

Dacă Boileau n'ar fi scris decât satire, gloria sa ar fi mai mică de sigur; dar în același timp ar fi fost mai puțin spus la tot felul de imputări, venite sau din partea contemporanilor sau a posterității. Din fericire pentru reputațiunea sa, din nefericire pentru liniștea memoriei sale, el a scris arta poetică. Boileau nu s'a mulțumit numai a ridiculisa pe autorii cei răi ai timpului său, și de a face ca publicul să se desguste de operele lor; după ce tuturor acestor scriitori și le-a dat o lecțiune severă, batjocorindu-i în chipul descris mai sus, el simți că trebuia pentru justificarea sa să scoată un cod în numele căruia lovise așa de tare în jurul lui, și să dea publicului regulele artei de a scrie. Simția că are puterea și geniul necesar pentru ca o asemenea lucrare să aibă un bun sfârșit; și voind să dea operei sale toată autoritatea de care avea trebuință, el se încercă să o scrie în versuri destul de frumoase, pentru a da astfel un exemplu

la precepte. Nu exagerăm când zicem că a isbutit de minune, că a ridicat un monument care va dura atât cât și limba franceză. Totdeauna se va învăța prin școli arta poetică a lui Boileau pentru a arăta tinerilor ce înseamnă versuri bine făcute, ce înseamnă critică sănătoasă, ce va să zică gust. Să ne grăbim însă a spune că tinerii vor învăța-o mai totdeauna siliți și nu cu mare plăcere, fără a-și da socoteală de frumusețile acestor opere care nu sunt potrivite cu inclinațiunile lor, nici de folosul ce ei trăg din cetirea și învățarea pe derost a acestor versuri. Cu toate acestea Boileau pentru densii a compus arta poetică. Și-a propus să îndrepteze gustul veacului său, să culăuzească critica, să lumineze viitorimea, mai mult decât a da sfaturi scriitorilor. Un om care cunoștea așa de bine deșertăciunile autorilor, n'a putut să-și închipuească că e vre-un folos a-le propune reguli cari li s'ar părea mult mai proprii a împiedeca mișcările geniului și de a-i tăia aripele decât a-i favoriza sborul. Știa destul de bine că orice regulă, orice disciplină e firește desplăcută naturei omenești, și mai cu seamă aceluia ce se crede geniu. Dar văzuse de timpuriu pe contemporanii săi pasionați pentru rătăcirile trecutului și introducerile literaturilor străine, a îngămfării spaniole și a spiritului prost italian; el vedea domnind în literatură limbajiu pretențios al *prețioaselor*, trivialitatea, receala, negligența, sistemul ușor de a face patru sute de versuri pe zi, bunul plac și libertatea neînfrănată, ca-și în moravuri; el luă asuprași sarcina de a scoate spiritele din asemenea rătă-

ciri nenorocite și de-a pune pe contimpurană pe calea gustului și a rațiunii. Ca un adevărat neofit, și asemenea lui Polyeucte, a doua zi după botez, el începe prin a sfărâma idolii zeilor falși, înainte de a-și publica credința sa și de a-și declara religiunea.

Se află în „Arta poetică“ trei părți esențiale : descrierea genurilor și expunerea regulilor proprii fiecăruia din ele, tabloul mersului și a progreselor poeziei franceze, și însfirșit, portretul poetului perfect, astfel cum îl concepuse Boileau.

Descrierea genurilor și regulile ocupă cea mai mare parte din opera sa. Boileau se arată mai puțin original în fond decât în formă. Pentru a trata un subiect care fusese pe deplin tractat la cei vechi de Aristotel și de Quintilian, și în care poetul Horatius și-a desvoltat tot talentul său cu un farmec nespus, el s'a inspirat din acești autori, și n'a făcut nimic nou. Codul astfel compus nu e liberal, trebuie să o recunoaștem ; prescripțiunile sunt cam aspre și adesea-orî restrictive. S'ar zice că autorul a avut în vedere mai mult apăsarea decât libertatea ; era omul timpului său, a unei epoce în care cele mai mari genii se supuneau de bună-voe regulilor vechi și și făceau un merit de-a purta lanțurile cu ușurință. Sistemul de autoritate care domnea atunci i-a în-suflat chiar unele omiteri cari ar putea trece ca o nedreptate, dacă ar fi iertat să cerem dela un om din veacul al XVII aceleași judecări ce putem pretinde dela unul din al XIX.

Așa Boileau n'a crezut că ideile creștine pot să fie puse pe scenă și să facă subiecte de tra-

gedii ; el cunoștea cu toate acestea pe Polyeucte și negreșit îl admira, dar n'a văzut în aceasta decât o încercare singuratică, excepțională, a cărei imitare i s'a părut așa de grea, periculoasă chiar, încât n'a crezut că trebuie a o încuraja. Poate că nu există în această apreciere decât un semn de admirațiune cătră geniul extra-ordinar al lui Corneille ? Boileau n'a pus deasemenea fabula printre deosebitele genuri literare, despre care ne vorbește în enumerarea sa ; această uitare e de o mare însemnătate, zic uni ; și cu toate acestea La Fontaine era amicul intim al lui Boileau. Dar fabulistul compunea cele dintâi cărți ale fabulelor sale în timpul când Boileau se ocupa cu scrierea artei poetice ; și a doua parte a fabulelor lui La Fontaine, care în adevăr e capodopera sa nu apăru decât patru ani după opera lui Boileau. Putem oare să ne mirăm că Boileau nu vorbește de fabulă, de un gen în care poetul latin Phædrus era până atunci singurul reprezentant poetic, și că n'a ținut socoteală de o operă care abia văzuse lumina zilei, și pentru care posteritatea nu începuse încă ? Nimic deci nu justifică tot sgomotul făcut în privința acestei omitteri. Mai de grabă ne-am fi mirat dacă, într'o operă așa de serioasă și de-o așa mare însemnătate, Boileau, fără altă autoritate decât propria sa judecată, și făcând astfel o lege mai dinainte și contemporanilor și posterității, ar fi primit printre capodoperele de mult timp recunoscute, o operă care nu avea încă sancțiunea timpului. Să mai adaogim că tot publicul de atunci, deși simțea plăcere la cetirea fabulelor lui La Fon-

taine, nu descoperi deodată arta profundă și minunată ce noi descoperim astăzi în fabulele sale; publicul fără îndoială înșălat de simplitatea foarte reală a autorului, nu putu să-și inchipuiească deloc că aceste mici povestiri ar putea să fie o operă așa de mare.

Recunoscând deci oarecari greșeli ale lui Boileau, el a avut cel puțin meritul netăgăduit că a știut să exprime în versuri frumoase aceea ce se zisese înaintea lui, să reintinerească și să înfrumusețeze învățatele tratate cari i-au slujit de model. arta poetică a lui Aristotel și mai cu seamă epistola ad Pisones (sau ars poetica) a lui Horatius, și a putut să ajungă într'un subiect care se pare sec, la perfecțiunea stilului, și la o putere de exprimare așa de mare încât formulele sale mai că au făcut să fie uitate toate celelalte. Artă poetică s'a luptat în precisiune și eleganță cu Horațiu și n'a rămas totdeauna invinsă. Cine a găsit vreodată o formă mai fericită și mai potrivită pentru a exprima idei adese-ori abstracte, câteodată delicate, totdeauna înalte, pline de sens și de rațiune? Versurile lui Boileau cari au trecut în proverb ca-și versurile lui La Fontaine, se răspândesc în lume din cerc în cerc, și trec pentru a zice astfel din mână în mână, ca o monedă care are curs, care nu se roade nici nu se falsifică, care nu e respinsă de nimene, și care va avea curs atâta timp cât oamenii vor prețui spiritul și rațiunea cari sunt ca metalele prețioase din care e făcută. Adesea-ori Boileau nu e aprobat, îl vedem că mai totdeauna e posomorit, cu fruntea încrețită; îl învățăm

cu toate acestea pe derost. Poate nici poetul nu cerea alt-ceva dela noi.

Insă de ceea ce nu e ertat de-a rîde, e de portretul ce el ne-a făcut despre poet, nu în cutare parte hotărîtă a operei sale, dar pretutindene, prin trăsuri împrăștiate ici-colea cari compun, dacă le reunim cea mai admirabilă figură. Acest portret al poetului n'are păreche decât portretul zugrăvit de Ciceron în frumoasa operă unde acest geniu puternic s'a încercat să represinte idealul oratorului. Poetul lui Boileau e om înainte de toate, și mai cu seamă om cinstit. Ciceron ar zice : „Vir bonus, dicendi peritus“ (om de bine și iscusit în arta de-a vorbi) pentru oratorul său. El n'are altă îngrijire, altă iubire decât adevărul, nu adevărul numai în ordinea faptelor, dar adevărul în moravuri și în artă.

Rien n'est beau que le vrai, le vrai seul est aimable. Idealul său e rațiunea; chiar atunci când el merge prea departe cu inchipuirea, rațiunea nu-l părăsește niciodată, și nu pierde deloc puterea sa :

„Aimez donc la raison ; que toujours vos écrits
Empruntent d'elle seule et leur lustre et leur prix.“

Iubiți dar judecata ; și 'n orice scriți anume,
Ea singură să dee și renume *)

*) Se știe că d. Anton Naum a tradus în versuri elegante „Arta poetică“ a lui Boileau. Simt o adevărată plăcere că pot să pun alături cu originalul și versurile eminentului nostru poet. Aș fi fost și mai fericit dacă mi-ar fi fost dat să citez versuri traduse și din celelalte opere ale autorului frances.—Traducerea d-lui Naum s'a publicat în „Convorbiri Literare“ anul IX, 1 Iulie și 1 August 1875.

Pasiunea cu toate acestea e materia poeziei ;
Boileau și-a dat seamă de aceasta :

„Que dans tous vos discours la passion émue
Aille chercher le cœur, l'échauffe et le remue.“

Atuncea pasiunea în tot discursul tău
La inimă să 'ndrepte patetic glasul său ;
S'o ție, s'o 'ncălzească, s'o miște cu tărie !.

Boileau cere chiar ca poetul să simtă pasiunea înainte de-a o zugrăvi :

„Mais pour bien exprimer ces caprices heureux.
C'est peu d'être poète, il faut être amoureux.“

Dar nu-î deajuns aceste capriciuri fericite
Să fie bine zise și bine 'nchipuite ;
Ci trebuie de sigur, poet adevărat
De-ai fi, să fii tu însuș atunci inamorat.

Dar el o cere sinceră, și cu adevărat simțită ; tot ce e fals e uricios sau ridicul :

„Faudra-t-il de sang froid et sans être amoureux,
Pour quelque Iris en l'air faire le langoureux,
Lui prodiguer les noms de soleil et d'aurore,
Et, toujours bien mangeant, mourir par métaphore ?

Poetul e deci, cu adevărat un om, și am
adăogit un om cinstit. Sufletele înjosite n'au dreptul de-a se apropia de musă, și nici nu există
geniu fără virtute :

„Que votre âme et vos mœurs, peintes dans vos ouvrages,
N'offrent jamais de vous que de nobles images.“

.

„Aimez donc la vertu, nourrissez-en votre âme :
En vain l'esprit est plein d'une noble vigueur ;
Le vers se sent toujours des bassesses du cœur.“

In scrieri al tău suflet, moravuri de autor
Să fie 'nf ti ate sub chip atrăgător.

.
Iubi i dar, fapta bună, în suflet v'o hr ni i.
De-o nobilă vigoare, zadarnic po i fi plin ;
Se simte-un vers  dat  de-al inimei venin.“

C t despre calit tile de-o mai mică însemnătate  i despre trăsăturile secundare, poetul le-a zugrăvit cu o pană tot a a de precisă  i de măeastră ; osteneala ce trebuie să- i dee poetul pentru ca opera sa să fie c t se poate de bună, e un semn de iubire pentru arta sa  i cătră public un act de respect :

„Vingt fois sur le métier, remettez votre ouvrage.“

„De zeci de ori poemul te pune a-l lucra.“

Aiurea e modestia care nu se încrede în ca  ns  i,  i nu numai prime te, dar caută sf turile :

Aimez qu'on vous conseille, et non pas qu'on vous loue.“

„De sfaturi să fii lacom, ear nu de l dat.“

In altă parte ne recomandă iubirea de glorie  i a lăsa la o parte orice interes :

„Travaillez pour la gloire, et qu'un sordide gain
Ne soit jamais l'objet d'un illustre écrivain“.

„Lucrează pentru nume; câștigu 'njositor
In veci nu-î ținta unui ilustru scriitor.“

Maî trebuie să adăugim ceva oare la această zugrăvire admirabilă ?

Un singur lucru care face cea maî mare cinste lui Boileau este că dacă ne uităm bine la dănsul, nu vom întârzia de-a descoperi că acest portret făcut de el, îi seamănă foarte bine.

Pe când încă compunea *Arta poetică*, Boileau scrisese și un frumos poem eroico-comic, intitulat *Le Lutrin*. E tocmai un răspuns aceloră cari cred că Boileau e lipsit de invențiune. In acest poem, el a ajuns la perfecțiunea artei versurilor, unde scapă de uniformitatea și monotonia versului alexandrin. El scoate din analogia între tonuri și idei cele maî frumoase exemple de armonie imitativă, reprezentând în acelaș timp ideea sa, ca un adevărat poet, prin cele maî plăcute imagini.

Le Lutrin e o epopee glumeață și veselă totdeodată ; găsim cu toate acestea în această glumă aceleași silinți și aceleași merite ca și într'un poem epic serios. Portretele discordiei, a Lenei, a Șicanei, sunt niște creațiuni tot atât de originale, în genul lor, ca și zeii lui Omer, chiar și visul cântărețului dela strană poate fi comparat cu cele maî celebre visuri clasice, cu acel al *Athaliei* de exemplu. Această operă e cea maî originală din toate operele autorului ; autorul a dezvoltat cu mult farmec și veselie, o mare dibăcie de stil.

Poetul cântă o neînțelegere ivită între veștmăntarul și cântărețul Sfintei-Capele din Paris, pentru a ști dacă un pupitru pe care sunt puse cărțile de biserică trebuie să fie așezat în cutare sau cutare loc :

„Derrière le lutrin, ainsi qu’au fond d’un antre,
A peine sur son banc on discernait le chantre :
Tandis qu’à l’autre banc le prélat radieux,
Découvert au grand jour, attirait tous les yeux.

Cântărețul dete într’o parte acest pupitru care-î împiedica vederea ; veștmăntarul îl puse la loc. De unde și sfada care interesa tot Parisul, și pe care Boileau a făcut-o nemuritoare. Autorul începe poemul său prin un fel de provocare. El a răspândit toate comorile limbei poetice în povestiri, în discursuri, portrete, tablouri și cele mai mici detalii. Visul cântărețului e una din cele mai frumoase povestiri în limba francesă :

„Les cloches dans les airs, de leurs voix argentines
Appelaient à grand bruit les chantres à matines,
Quand leur chef, agité, d’un sommeil effrayant,
Encor tout en sueur, se réveille en criant...
„Pour la seconde fois, un sommeil gracieux
Avait sous ses pavots appesanti mes yeux ;
Quand, l’esprit agité d’une douce fumée,
J’ai cru remplir au cœur ma place accoutumée.
Là, triomphant aux yeux de chantres impuissants,
Je bénissais le peuple et j’avalais l’encens :
Lorsque du fond caché de notre sacristie,

Une épaisse nuée à grands flots est sortie,
Qui, s'ouvrant à mes yeux, dans son bleuâtre éclat,
M'a fait voir un serpent conduit par le prélat.
Du corps de ce dragon, plein de soufre et de nitre,
Une tête sortait en forme de pupitre,
Dont le triangle affreux, tout hérissé de crins,
Surpassait en grosseur nos plus épais lutrins.
Animé par son guide, en sifflant il s'avance :
Contre moi sur mon banc je le vois qui s'élance.
Je me suis réveillé plein de trouble et d'horreur."

Zugrăvirea clericilor dela Sainte-Chapelle
nu e deasemenea un tablou farmăcător ?

„Parmi les doux plaisirs d'une paix fraternelle,
Paris voyait fleurir son antique chapelle :
Ses chanoines vermeils et brillants de santé
S'engraissaient d'une longue et sainte oisiveté :
Sans sortir de leurs lits, plus doux que leurs hermines,
Ces pieux fainéants faisaient chanter matines,
Veillaient à bien dîner, et laissaient en leur lieu
A des chantres gagés le soin de louer Dieu."

Numai puțin plăcut e și portretul vestmăntarului :

„Dans le réduit obscur, d'une alcôve enfoncée,
S'élève un lit de plume à grands frais amassée.
Quatre rideaux pompeux, par un double contour,
En défendent l'entrée à la clarté du jour.
Là parmi les douceurs d'un tranquille silence,

Règne sur le duvet un heureuse indolence.
C'est là que le prélat, muni d'un déjeuner,
Dormant d'un léger somme, attendait le dîner.
La jeunesse en sa fleur brille sur son visage ;
Son menton sur son sein descend à double étage,
Et son corps, ramassé dans sa courte grosseur,
Fait gémir les coussins sous sa molle épaisseur."

Toate caracterele personajelor poartă pecetea geniului; Există oare ceva mai ingenios, mai vioiu și de mai bun gust decât această plăcută veselie prin care autorul își odichnea spiritul dela compunerea unei opere mai ostenitoare? Indata ce termina o parte din poemă, se ducea și cetea el singur versurile sale în casa președintelui Lamoignon, un om înțelept, plăcut și vesel, în care găsea un amic devotat și un admirator sincer și căruia poetul îi adresase una din cele mai bune epistole ale sale.

Epistolele sunt poate aceea ce ne face să cunoaștem mai bine caracterul omului și al poetului. Autorul se arată în adevăr în simplitatea și sinceritatea adevăratei sale naturi. Descoperim fără greutate o inimă generoasă, moravuri curate, un suflet înalt, un om însfirșit plăcut și de bună societate, mult mai puțin cunoscut decât apărătorul sever al gustului și al bunului-simț literar.

Aceași înțelepciune, aceeași rațiune fărmeătoare se găsește în epistole, dintre cari unele sunt chiar inspirate, sau de o adevărată emoțiune, ca aceea adresată către Racine, sau de cea mai

frumoasă și cea mai plăcută morală, ca *l'Epître sur l'honneur*.

Boileau continuă în epistole resboiul în satire contra falsului gust al contimpuranilor și a autorilor răi. Epistolele sunt superioare satirelor; versificațiunea e mai mlădioasă și mai ușoară. Să cităm ca dovadă câteva versuri din epistola a noua, *sur le vrai*, adresată marchisului Seignelay, fiul lui Colbert :

„Rien n'est beau que le vrai : le vrai seul est aimable ;
Il doit régner partout, et même dans la fable ;
De toute fiction l'adroite fausseté
Ne tend qu'à faire aux yeux briller la vérité,
Sais-tu pourquoi mes vers sont lus dans les provinces,
Sont recherchés du peuple, et reçus chez les princes ?
Ce n'est pas que leurs sons, agréables, nombreux,
Soient toujours à l'oreille également heureux ;
Qu'en plus d'un lieu le sens n'y gêne la mesure,
Et qu'un mot quelquefois n'y brave la césure :
Mais c'est qu'en eux le vrai, du mensonge vainqueur,
Partout se montre aux yeux, et va saisir le cœur ;
Que le bien et le mal y sont prisés au juste ;
Que jamais un faquin n'y tint un rang auguste ;
Et que mon cœur, toujours conduisant mon esprit
Ne dit rien au lecteur qu'à soi-même il n'ait dit.
Ma pensée au grand jour partout s'offre et s'expose ;
Et mon vers, bien ou mal, dit toujours quelque chose.

Trei din epistolele sale sunt adresate regelui, întâia, a patra și a opta. A patra, unde el po-

menește faimoasa trecere peste Rin, *Le passage du Rhin*, e o capodoperă de narațiune epică. În întâia, Boileau, a amestecat și sfaturi folositoare la laudele sincere făcute lui Ludovic al XIV. Voiu cita versurile dela sfârșit din această epistolă, unde poetul îl laudă cu multă discrețiune, dând elogiului forma cea mai delicată :

„Je n'ose de mes vers vanter ici le prix.
Toutefois si quelqu'un par mes faibles écrits
Des ans injurieux peut éviter l'outrage,
Peut-être pour ta gloire aura-il son usage :
Et comme tes exploits, étonnant les lecteurs,
Seront à peine crus sur la foi des auteurs,
Si quelque esprit malin les veut traiter de fables,
On dira quelque jour pour les rendre croyables :
Boileau, qui, dans ses vers pleins de sincérité,
Jadis à tout son siècle a dit la vérité,
Qui mit à tout blâmer son étude et sa gloire,
A pourtant de ce Roi parlé comme l'histoire.“

Această epistolă fu cetită lui Ludovic al XIV, care remase foarte satisfăcut. „Voilà qui est très-beau, zise el poetului, cela est admirable. Je vous louerais davantage, si vous ne m'aviez pas tant loué. Le public donnera a vos ouvrages les éloges qu'ils méritent : mais ce n'est pas assez pour moi de vous louer, je vous donne une pension de deux mille livres ; j'ordonnerai à Colbert de vous la payer d'avance, et je vous accorde le privilège pour tous vos ouvrages.“ Deși regelui îi plăcea foarte mult aceste versuri și sfatu-

rile ce poetul i dădea, cu multă delicateță, pentru încetarea resboiului, totuș monarcul își continuă planul său resboinic.

Să mai cităm însfirșit câteva versuri din epistola a șaptea, adresată lui Racine, în care poetul întrebuițează toată căldura cerută de importanța subiectului ce tratează. Pasiunea lui de căpetenie e ura ce-i înspira ivirea operelor proaste și iubirea ce arăta pentru cărțile bune și sănătoase. Epistola a șaptea *asupra utilității inamicilor* e compusă cu ocasiunea intrigelor ce se țesau contra tragediei lui Racine, intitulată *Phèdre*, căreia cabala formată îi opunea o tragedie cu acelaș nume a lui Pradon. Boileau în această epistolă se încearcă să mai reînsuflețească speranțele amicului său foarte desnădăjduit din cauza intrigelor ce se făceau la reprezentarea piesei și cari erau încurajate de oameni cu multă însemnătate, ca ducele de Nevers, ducesa de Bouillon, doamna Déshculières. Boileau sfătuește pe amicul său să disprețuească critica cea reuvoitoare și să continue mai departe cu publicarea operelor de meritul *Phedrei*, care e aprețuită de publicul cunoscător și imparțial la adevărata sa valoare, și nu trebuie a căuta alți judecători al meritului său decât pe aceșți din urmă.

Poetul începe prin a lăuda talentul lui Racine :

„Que tu sais bien, Racine, à l'aide d'un acteur,
Emouvoir, étonner, ravir un spectateur !

.

Nə crois pas toutefois, par tes savants ouvrages,

Entraînant tous les cœurs, gagner tous les suffrages.
Si tôt que d'Apollon un génie inspiré
Trouve loin du vulgaire un chemin ignoré,
En cent lieux contre lui les cabales s'amassent ;
Les rivaux obscurcis autour de lui croassent.

.
La mort seule ici-bas, en terminant sa vie,
Peut calmer sur son nom l'injustice et l'envie.“

Orice talent face să se nască gelozia, și orice om de geniu nu e recunoscut ca atare decât după moarte. Boileau citează pe Molière care nu s'a bucurat de o mai bună soartă cât a trăit :

Avant qu'un peu de terre, obtenu par prière,
Pour jamais sous la tombe eût enfermé Molière,
Mille de ces beaux traits, aujourd'hui si vantés,
Furent des sots esprits à nos yeux rebutés.
L'ignorance et l'erreur à ses naissantes pièces,
En habits de marquis, en robes de comtesses,
Venaient pour diffamer son chef d'œuvre nouveau,
Et secouaient la tête à l'endroit le plus beau !
Mais, sitôt que d'un trait de ses fatales mains
La Parque l'eut rayé du nombre des humains,
On reconnut le prix de sa muse éclipsee.“

Gelosia, departe de-a descuraja pe scriitor, trebue să-l bucure, căci îl silește să-și îndoiască puterile pentru a scoate o operă și mai bună decât cea pe nedrept criticată :

„Le mérite en repos s'endort dans la paresse ;
Mais par les envieux un génie excité
Au comble de son art est mille fois monté !
Au Cid persécuté Cinna dut sa naissance.“

Poetul nu se sfiște să se pună și pe densusul în joc ; toate injuriile la care el a fost supus din cauza satirelor sale n'au făcut decât să-i mărească reputațiunea sa :

„Je songe, à chaque trait que ma plume hasarde,
Que d'un œil dangereux leur troupe me regarde :
Je sais sur leurs avis corriger mes erreurs,
Et je mets à profit leurs malignes fureurs.“

Boileau termină epistola, recomandând amicului său, să nu umble decât după voturile oamenilor luminați, și să nu bage deloc în seamă pe censorii ignoranți și nedrepti. Cât despre publicul necultivat, care nu știe să guste frumuseța în operele literare de merit, n'are decât să admire pe Pradon, pentru care e făcut :

„Mais pour un tas grossier de frivoles esprits,
Admirateurs zélés de toute œuvre insipide,
Que, non loin de la place où Brioché préside,
Sans chercher dans les vers ni cadence ni son,
Il s'en aille admirer le savoir de Pradon.“

Afară de operele despre cari ne-am ocupat mai sus, Boileau a mai compus și altele, cari, fiind de o neinsemnată valoare literară, nu a-

daug nimic la gloria sa. Aşa el compuse o odă *Sur la prise de Numur*, mai multe epigrame, un dialog în prosă asupra eroilor din romane, o traducere din un tratat grecesc a lui Longinus, care are titlu *Despre Sublim*, şi câteva scrisori adresate la mai mulţi amici între care însemnăm corespondenţa sa cu Racine şi cu Brossette fondatorul Academiei din Lyon, care fû mai târziu editorul şi comentatorul operelor lui Boileau.

Prin satire, prin epistole, mai cu seamă prin arta poetică, Boileau a câştigat, ca învăţător al limbei şi al poeziei, o autoritate care a putut să fie tăgăduită, dar care nu e sdruncinată. Oricâte lacune am găsi în opera sa, şi chiar atunci când acele lacune s'ar părea că se măresc sau se înmulţesc, dacă poezia viitorului ţine ascunse câteva noutăţi neaşteptate, autoritatea lui Boileau n'ar putea să dispară dintr'o societate, în care bunul-simţ are multă putere, şi unde opiniunile înţelepte şi cumpătate sunt preţuite mai mult decât orice. Boileau va fi totdeauna în literatură reprezentantul bunului-simţ şi al raţiunii sănătoase. Nu mă sfiesc chiar de-a spune că dacă vreodată s'ar produce un nou gen literar, necunoscut până acum, după cel dintâi entusiasm, şi nesiguranţa începuturilor sale, ar veni, pentru a zice aşa, de sine să găsească loc în clasificarea aşa de bine făcută de Boileau, să se alipească la celelalte genuri din aceeaşi familie, şi să ceară regule de la legislatorul Parnasului.

Dacă am isbutit a face cunoscut spiritul lui Boileau, caracterul operelor sale, şi mai cu seamă rolul însemnat ce a avut în literatura fran-

cesă, lesne voiu putea spune pentruce Boileau nu va fi primit niciodată de toată lumea. Am văzut că acest poet mai că nu a avut tinerețe, sau dacă a avut pasiune, aceasta a fost totdeauna pusă în serviciul rațiunii și a bunului gust. Am văzut deasemenea că el luase asupra Parnasului rolul de legislator, și că a întrebuintat în această misiune așa de trebuincioasă, în timpul său o autoritate netăgăduită și o energie binefăcătoare. Pentru acei ce nu-l privesc mai de aproape, Boileau, e un om morocănos și displăcut. Toți acei ce jertfesc totul pentru imaginațiune; toți acei ce iau fantasia și neorânduieala drept inspirație; toți acei ce au groază de regulă; toți acei ce se tem de-a fi biciuiți (și au dreptate să se teamă când știu că merită biciul), toți aceștia sunt inimicii sau cel puțin adversarii lui Boileau. Și mai întâi tinerii nu găsesc în Boileau ceva care să-i mulțumească sau să-i încante. Oricât te-ai încerca să-i convingi că Boileau merită să fie citit, ei tot nu sunt așa de blânzi încât să-ți asculte povețele. Și cu toate acestea îl învață pe de rost; mai târziu nu se vor căi că l'au învățat. Dar însfirșit nu trebuie a li se cere să-l iubească și să-l guste cum merită.

Boileau, de sigur, are mai totdeauna dreptate, ba încă mare dreptate. și aerul său de pedagog împiedică risul sau recește sentimentul. Se întâmplă chiar câteodată că unii, la oarecare vârstă, tot nu dau dreptate lui Boileau, și aceasta vine de acolo, sau că nu l'au mai cetit de mult timp și nu s'au îngrijit să îndrepteze impresiunile lor de altă dată, sau din cauza vre-unei ru-

șini neintemeiate care e poate mai răspândită decât ne putem închipui. A vorbi bine de Boileau, e ca și cum am vorbi rău de amor, aceasta te arată bătrân și e vre-unul care să voească a îmbătrâni înainte de timp? Să gândim acum la autorii cari n'au drept regulă decât imaginațiunea lor, cari cred că geniul n'are nevoie de studiu, și cari se socotesc oameni de geniu, cari nu țin minte din Boileau decât un singur vers, acela unde el zice :

„Souvent un beau désordre est un effet de l'art.“

și cari, fiindcă gustă foarte mult acest vers, nu sunt în stare să poată admira pe celelalte; și atunci vom înțelege că dacă Boileau nu va înceta niciodată de a fi admirat, e probabil totuș că el va avea totdeauna ponegritori.

Cât despre noi, credem că trebuie a da lui Boileau ceea ce i se cuvine; și ni se pare că el este un poet incomparabil în genul intermediar între simplu și sublim; fără aripi, pentru a putea să se ridice în regiunile superioare; dar care nu cade niciodată, și aceasta încă e ceva. Să se zică că nu are strălucirea geniului, și nimene nu ar protesta. Am fi însă nedrepti dacă nu i-am recunoaște bunul său simț foarte desvoltat, farmecul unui spirit drept și solid, agerimea de-a deosebi într'un mod sigur adevărul de fals; o judecată care câștigă în soliditate ceea ce-i lipsește poate în înălțime; o rară eleganță de limbă, totdeauna exactă și adesea-ori poetică.

Dacă nici una din aceste calități nu compun geniul, întrunirea și armonia tuturor calităților formează de sigur un geniu particular, care va fi geniul propriu al lui Boileau și pe care-l putem numi geniul literar.

R A C I N E

În fruntea autorilor dramatici cari urmăresc calea deschisă cu atâta glorie de *Marele Corneille*, merită a fi pus Jean Racine, născut în 1639 la Ferté-Milon, orașel între Meaux și Soissons. Tatăl său era inspector al salinelor. Remas orfan din frageda copilărie, în vîrstă de patru ani, Racine fu crescut de o rudă deaproape depe mama. Mai întâi fu pus în colegiul din *Beauvais*, unde făcu studii strălucite, în urmă intră la *Port-Royal-des-Champs*, unde bunica sa și trei din mătușele sale îmbrățișase viața călugărească, Aice avu de călăuz în nouele sale studii pe faimoșii *pustnici* (*Solitaires du Port-Royal*), Claude Lancelot și Antoine Lemaitre de Sacy, care iubea așa de mult pe tînerul Racine încât îl numea fiul său. La Port-Royal, în această casă sfîntă, locuită de oameni învățați și evlavioși, Racine avu ocasiunea să învețe pe Omer și Euripid de cari se inspiră mai tîrziu în tragediile sale. Supunerea tînerului orfan la preceptele profesorilor săi era tot atît de mare ca și rîvna sa pentru învățatură. Intr'o bună dimineață cu toate aceste, nemaî gîndind la locul uude se afla, voi să se

emancipeze. Se puse cu tot dinadinsul să citească și romanuri și versuri de lume; evlavioșii învățați dela Port-Royal nu erau tocmai mulțamiți de apucăturile cam slobode ale școlarului lor. *Lancelot* îi smulse din mână romanul grecesc „*Théagène et Chariclée*.” Racine își procură un alt exemplar, care avu aceeași soartă ca și cel dintâi. El făcu toate chipurile și-și cumpără și nu al treilea, pe care-l învătă pe de rost; în urmă îl dădu lui *Lancelot*, zicându-i: „*Tenez, vous pouvez bruler encore celui-là*”.

După ce eși dela Port-Royal, Racine veni la Paris și intră să facă filosofia în colegiul d'*Harcourt*: de acolo intră la biurulul vărului său *Vitart*, întendantul ducelui de Chevreuse. Cu toate că castelul acestui duce era pentru Racine o locuință uricioasă, totuș el era slobod să se dedea cultului muselor fără să fie neliniștit de cineva. Racine iubea mai cu deosebire poezia. Cea întâi încercare poetică a sa a fost o odă intitulată „*Nymphe de la Seine*” în cinstea căsătoriei lui Ludovic al XIV-lea cu *Maria-Theresa-de-Austria*, căsătorie ce avu loc în 1659. Poetul făcea pe fluviul Parisului să zică aceste frumoase versuri pline de delicateță la adresa reginei:

„*Régnez, belle Thérèse, en ces aimables lieux
Qu'arrose le cours de mon onde,
Et que doit éclairer le feu de vos beaux yeux*”.

Chapelain găsi piesa foarte frumoasă și stăruirui pe lângă rege a se face lui Racine o pensiune de 100 ludovici. O adoua odă „la Renom-

mée aux Muses“ cam tot de aceeași putere, făcu ca poetul să se bucure de o nouă dărnicie regească, o pensiune de 600 livre. Această piesă fu comunicată lui *Boileau* care dori să cunoască pe autor. *Boileau* dădu sfat lui *Racine*, învățându-l: *à faire difficilement des vers faciles*. Astfel fu începutul prieteniei strinse ce legă pe acești doi poeți timp de patruzeci de ani, și care este un eveniment important în istoria literaturii franceze.

Cam tot cătră acelaș timp, *Racine* fu prezentat lui *Molière* de cătră *La Fontaine*, cu care acesta era prieten de mult timp. Marele poet comic îl primi cu cea mai mare plăcere în intimitatea sa și încurajă întâile sale lucrări literare. În zadar familia sa voi să-l facă să studieze teologia și să îmbrace rasa călugărească; nici rugămințile mătușei sale care era călugăriță, nici stăruințele profesorilor săi nu putură a-l face să renunțe la cariera teatrală. *Racine* arătând lui *Molière* o tragedie scoasă din romanul „*Théagène et Chariclée*“, acesta văzu în *Racine* un adevărat talent teatral; cu toate aceste îl sfătui să nu represinte această tragedie, și-i dădu ca mai dramatic subiectul piesei „*Thébaïde*“ sau sfada fiilor lui *Oedip* și a *Jocastei*. Piesa fu înadevăr reprezentată cu succes în 1664 la teatrul dela *Palais-Royal*; și *Molière* singur jucă rolul lui *Eteoclu*. Această tragedie fu urmată de o alta „*Alexandre le Grand*“, cu o versificațiune superioară, și unde se gădesc trăsături de geniu cari fac a prevesti chiar de pe acuma un mare scriitor într'un poet de 26 de ani. Piesa fu mai întâi jucată la

teatrul lui Molière. Actorii, mediocri tragedieni, nu o putură juca cu toată arta cerută pentru un asemenea gen literar. Racine se temea chiar să nu o şuere parterul; răpede o dădu comedienilor otelului de *Bourgogne* cari erau mai cunosători în ale tragediei, şi avu printre artiştii pe cea mai bună acriţă a lui Molière, domnişoara *Duparc*.

Amândoi poeţii se sfădiră, fără însă de a înceta a se stima unul pe altul şi fără să se pis-muească.

Se povesteşte că adoua zi după întâia reprezentare a piesei lui Molière, „le Misanthrope“, care fu primită cu receală de public, un prieten crezu că face mare plăcere lui Racine aducându-i această ştire. „La pièce est tombée, îi spuse prietenul; rien n'est si froid, vous pouvez m'en croire, j'y étais“.—„Vous y étiez, respunse Racine, et je n'y étais pas: cependant, je n'en croirai rien, parce qu'il est impossible que Molière ait fait une mauvaise pièce. Retournez-y, et examinez-la mieux“.

Şi Molière la rândul său se arată nepărtinitor în aprecierile sale asupra comediei pline de spirit a lui Racine intitulată „les Plaideurs“, în care ar fi putut să vadă un rival, dacă nu pentru interesul acţiunii cel puţin pentru adevăratul stil comic. Când Molière eşi dela adoua reprezentare a piesei pe care publicul o şuerase, strigă în gura mare: „Cette comédie est excellente, et ceux qui s'en moquent mériteraient qu'on se moquât deux“. Votul marelui comic ajutat de

votul regesc, contribui foarte mult a face pe public să fie mai drept cătră Racine.

„Les plaideurs“ e o farsă hazlie, pe care o cetim cu plăcere, deși acțiunea e lipsită de interes, care singur face ca piesele de teatru să aibă preț. E mai mult un tablou satiric al obiceiurilor baroului decât o adevărată comedie. Racine își rîde de mania de a judeca și de a pleda, de lacomia judecătorilor, de reaoa credință, de erudițiunea pedantă, de aiurările și gustul cel prost al avocaților. Toată lumea cunoaște pe *domnul Dandin*, care nu visează decât judecăți, și care voește

„Ne se coucher qu'en robe et qu'en bonnet carré“

El află că cănele seu a mâncat un clapon. Eată un proces ; dar

„Il faut de part et d'autre avoir un avocat
—Voilà votre portier et votre secrétaire ;
Vous en ferez, je crois, d'excellents avocats ?
Ils sont fort ignorants.

Petit Jean, acest tălhar de portar care nu deschide poarta decât aceloră cari îi pun un ban în mână „graisent le marteau“, începe pledoaria sa prin faimoasa enumerațiune :

„Quand je vois les Césars, quand je vois leur fortune;
Quand je vois le soleil et quand je vois la lune
Quand je vois les Etats des Babyboniens :¹⁾
Transférés des serpents ²⁾ aux Macédoniens“.

1) Babyboniens pentru : Babyloniens ;— 2) și Serpents pentru : Persans.

„Quand aura-t-il tout vu?“ strigă imprecinatul; și acest cuvânt a devenit un proverb care se poate aplica acelor cari, în loc de a alege trăsăturile principale ale unui subiect, se perd dincontra în amănunțimi și în aiurări.

Imprecinatul răspunde lui Petit Jean, și în exordiul său începe și mai de sus, înainte de

„La naissance du monde et sa création.

— Avocat, oh! passons au déluge,

și strigă judecătorul supărat. Avocatul nu ajunge la potop;

Dandin adoarme și se lasă să cadă.... „Quelle chute! mon père“ zice *Leandru* trezindu-l.

„Certes, je n'ai jamais dormi d'un si bon somme“.

zice într'un mod naiv magistratul. —

Cele dintăi două tragedii fuseseră făcute după modelul dat de *Corneille*, și elevul imitase mai mult defectele decât calitățile profesorului. După această indoită încercare, se hotări să lucreze fără model, și să dea tragediei o formă nouă.

Corneille trăise în timpul domniei neliniștite a lui Ludovic al XIII-lea și a regentei *Annei de Austria*. El pusese pe scenă femeile timpului său, eroinele *Frondei*, mândre, îngâmfate, dând, după cum zice *Racine* „des leçons de fierté à des conquérants“.

O societate mai elegantă, mai civilisată urmă după această epocă turburată. Poetul și zurgavul acestei societăți fu *Racine*. El era din

natură inzestrat cu calități necesare pentru a zugrăvi această societate aleasă și politicoasă a veacului al 17-lea. Pe lângă un gust delicat, o imaginațiune bogată, o puternică sensibilitate, Racine mai avea și simțimentul buneii cuviinți, o eleganță și o claritate de stil naturală care se potriveau de minune cu tragedia astfel cum el o înțelegea.

Două sunt în adevăr titlurile de căpetenie ce fac ca poetul să fie admirat de noi: pateticul și stilul. Prin aceste două feluri de merit pe care le-a posedat într'un grad extra-ordinar, Racine s'a ridicat la întâiul rang printre poeții tragici, și a putut să câștige această glorie însemnată de-a fi pus, de către câteva spirite alese, în cumpănă cu Corneille. Nu voiu cerceta dacă Racine a fost, după cum s'a zis, un poet curtezan, orbit până într'atât de admirațiunea ce avea pentru Ludovic al 14-lea încât căuta a ascunde chiar greșelile cele mai vădite ale monarcului; dacă n'a trebuit să pună pe scenă moravurile oamenilor din timpul său sub figura eroilor antichității cu totul deosebiți în realitate de marii seniori de curte ce locuiau la *Marly* și la *Versailles*; nu mă voiu ocupa deasemenea dacă ideea după care poetul a conceput caracterele, moravurile, acțiunile persoanelor sale n'a fost tot așa de sublim ca și acel al strălucitului său predecesor; dacă există o disproporție uneori neertată între importanța rolurilor de căpetenie în piesele sale, și neînsemnătatea relativă a câtorva roluri secundare; însfirșit dacă un oarecare abus de retorică și de eleganță nu slăbește câteodată împresiunea dramatică. Fără îndoială aceste ces-

tiuni sunt departe de-a fi fără importanță, atât din punctul de vedere al interesului istoric cât și din acel al criticei literare; și nu pot tăgădui deasemenea că unele critice serioase asupra poetului sunt basate pe adevăr. Dar în acelaș timp declar că sunt gata, dacă nu a-l justifica de orice acuzare ce i s'a adus, cel puțin a pleda în favoarea sa circumstanțe ușurătoare. Mi se pare că o glorie stabilită, ca aceea a lui Racine, prin admirățiunea a două veacuri, ar trebui să fie scutită de tirania și de caprițiile modei. Cu toate acestea nu s'a întâmplat astfel, și astăzi e la modă, printre criticii cari se înmăndresc de-a spune ceva nou, de-a jertfi pe Racine lui Corneille ca și cum n'ar fi cu puțință de a lăuda meritul unuia fără a micșora meritul celuilalt. Ar fi interesant a căuta motivele pentru care Racine nu e tocmai gustat astăzi de unele persoane. Un motiv ar fi poate pasiunea de a critica de care sunt cuprinși acei ce cred că se vor face cunoscuți altora criticând cu deosebire aceea ce e mai admirat, sau un oarecare dispreț pentru imitare, caracteristic timpului în care trăim, și care lovește tocmai pe un poet adeseori imitator; sau însfirșit faptul că Racine, fiind dintre toți poeții veacului al 17-lea acela care s'a apropiat mai mult de perfecțiunea clasică, a fost adversarul pe care *Romantismul*, l'a ales pentru a-l combate, crezând că prin acest mijloc își va arăta superioritatea. Oricum ar fi însă, dacă am voi să adunăm criticele mai mult sau mai puțin respectuoase la care a fost supus Racine, am găsi, spre marea noastră mirare, că totul i s'a contestat,

începând cu arta compozițiunii și până la valoarea reală a stilului. — Am cetit odinioară, câteva fragmente de conversațiune familiară, în care cel mai mare poet francez al veacului al 19-lea, Victor Hugo, într'un cerc de câțiva prietenii, — de sigur fără avea pretențiunea de a impune ideile sale publicului, — credea că dovedește într'un chip victorios că oarecare bucăți din Racine, socotite până acuma ca frumusețe netăgăduite, nu erau altceva decât niște idei false exprimate într'o limbă puțin naturală

Nu e vorba aice, de-a face ca Racine să capete în ochii lumii stima ce avea, stima ce n'a pierdut-o niciodată, și de care se va bucura încă multe veacuri, cu toate criticele pasionate și nedrepte. Educațiunea ce a primit, mijlocul în care a trăit și influența ce acest mijloc a putut să exerciteze asupra geniului său, natura și legile cadrului tragic, în care și-a închis concepțiunile sale ; însfirșit temperamentul său propriu, caracterizat printr'o sensibilitate foarte mare, sunt deajuns motive cari pot esplica pentru ce poetul desplace unor novatori moderni mai îndrăsneți. Voiu mai adăogi la aceste și gustul său învederat pentru perfecțiune, un sentiment înăscut pentru formele cele mai pure ale artei, care trebuia să-l țină cu totul la o parte și să-l ferească de aceste mari îndrăsneli, de contrastele puternice ce plac dramei contimporane mai geloasă de sigur de-a se alipi de școala lui Corneille și Shakespeare decât de aceea a duiosului, a sensibilului și a armoniosului Racine. La urmă, dacă astăzi e la modă, să se micșoreze gloria lui Ra-

cine, moda e din natura sa supusă caprițului ; ea adorează cu plăcere aceea ce a nimicit, și nu trebuie să ne desnădăjduim că va veni un timp când ea va fi earăș în favoarea autorului *Athaliei* și a *Phedrei*.

În al doilea loc, aceste schimbări de opinie, cu atât mai trecătoare cu cât sunt mai nedrepte, nu vor avea influență decât asupra unui număr restrâns de oameni, mai dedați cutărei sau cutărei școlii decât frumuseței singure, mai pasionați pentru oarecare formă a artei decât pentru arta însăși. Mulțimea oamenilor luminați e din fericire mai presus de aceste sfezi particulare. Preocupată numai de a căuta în operele de artă priveliștea frumosului, fără a se îngriji nici de silințele, nici de teoriile ce l'au produs, singură e în stare a critica și a lăuda fără părtinire ; și această mulțime, ce poartă numele de public, va fi totdeauna așa de dreaptă încât să recunoască meritele lui Racine, și să-i dea dreptatea ce i se cuvine.

În mijlocul unei societăți retrase și cu moravuri severe, în sfântul locaș dela Port-Royal, unde toate pasiunile păreau stinse, afară de pasiunea literelor și a credinței, romanul „les Amours de Theagène et de Chariclée“ presenta lui Racine o frumoasă descripțiune despre interesele și deosebitele sentimente cari necăjesc sufletele în stare de societate ; în special găsea în ea tabloul mișcărilor pasionate ce amorul le produce în inima omenească, tablou de altmintrelea nevătămător, căci opera e însemnată prin moralitate : și această cetire cu atât mai atrăgătoare fiindcă tre-

buea să țină volumul ascuns, deschizând tinerei sale imaginațiunii perspective cu totul nouă, îl ducea departe de zidurile posomorite și innegrite ale *Societății*. Fără îndoială Euripid și Sophocle îi vorbiseră despre pasiunile omenеști, cu mai multă tărie și adevăr; dar cine nu știe că cetirea unui roman oprit face mai multă impresiune, asupra spiritelor tinere decât cetirea celor mai frumoase opere, pe care trebuie să le studiezi cu regulă și să le admiri de poruncea.

Aceasta fu deci întâia hrană oferită mării sale sensibilități, care era una din trăsurile de căpetenie ale naturei sale; și întâia ocasiune ce-i fu dată pentru a-și arunca și el ochii ca pe furiș asupra lumii, găsind prin vivacitatea imaginațiunii, aceea ce romanțierul nu știuse sau nu îndrăznise să zugrăvească, interesându-se de pe acuma la tot ceea ce întrevedea din turburările inimei și din drama așa de complicată a vieții omenеști.

E deci aproape sigur că romanul „*les Amours de Théagène et de Chariclée*“ a avut o influență foarte mare asupra vocațiunii aceluia care era să fie numit mai târziu, zugravul pasiunilor: și nu pentru întâia oară o mică cauză a produs mari efecte. Dacă nu m'am înșălat exprimând această opiniune, e ertat de a afirma că înțeleptul *Heliodor*, episcop la Tricca în Tesalia, scriind romanul său cam naiv, cam rece, și cam monoton, era cu totul departe de a prevedea niște astfel de urmări,

La Port-Royal, Racine avea de cât va timp gustul versurilor. El eși deacolo după trei ani

de studii serioase, posedând chiar de pe atunci secretul stilului său, pe care trebuia să-l îmbunătățească până la sfârșitul vieții sale. Din acest minut deasemenea, începuse, după cum am văzut mai sus, prin cetirea scriitorilor antici, această studiere pasionată și plină de atenție a inimei omenești, care trebuia să fie grija și gloria întregii sale vieți. Dar nu văzuse încă lumea ; pentru a o zugrăvi trebuiește mai întâi a o studia, căci inima omenească nu se găcește. Acel care n'a învățat a cunoaște pe om decât în cărți, chiar în cele mai frumoase nu va face niciodată decât niște imitațiuni mai mult sau mai puțin bune : nu sunt mari zugrăvi decât acei cari au învățat a zugrăvi după natură. Mi se pare că fiecare din noi are în lume un îndoit rol. Suntem în acelaș timp și actori și spectatori : adevă că avem interesele, bucuriile și supărările noastre și ne interesăm mai mult sau mai puțin la aceea ce fac și la aceea ce sufer cei dimprejurul nostru. Cel dintâi din aceste roluri ne presentă negreșit un interes puternic, fiindcă nu e fără pericol ; dar al doilea e plin de cele mai delicate plăceri pentru acela care e în stare de a vedea bine și de a simți într'un mod puternic.

De altmintrelea ce subiect mai interesant de studiat, ce tablou mai atrăgător decât acel al societății omenești, cu plăcerile și durerile, temerile și speranțele, măririle și slăbiciunile, pasiunile și virtuțile sale ! Ce priveliște mai plăcută pentru un observator inteligent și curios, decât priveliștea sbuciumărilor fără sfârșit în care se află bieții muritori în viață și moarte ! Spectacul

dealmintrelea așa de multiplu și așa de variat încât prezentă tuturor spiritelor o specie de interes deosebit, și o hrană pentru a satisface toate curiozitățile. Un filosof creștin ca *Pascal* sau *Bossuet* nu va vede în aceasta decât nepuțința năzuinților omului și micimea nădăjduirilor sale ; un sceptic ca *Montaigne* stând la o parte foarte nepăsător, va privi totul cu un ochiu rece și liniștit, va însemna ca un spectator prevăzător și plin de spirit, cele mai mici amănunțimi ale tabloului : mulțămît de sine însuș dacă a reușit să înțeleagă totul, dacă nimic nu scapă din vedere spiritului său pătrunzător și delicat, un moralist ca *La Rochefoucauld* va lăsa totul la o parte pentru a-și pune toată silința să descopere în adâncimea inimei omenești și să scoată la lumină, slăbiciunile ascunse, mobilele rușinoase, vițiile cari stau ascunse. Dar luați un om care să fie din firea lui în stare de a se interesa de ceilalți oameni ; unul dintr'acei pentru cari poetul latin se pare că a scris într'adins această frumoasă maximă : „homo sum et nihil humani a me alienum puto“ ; luați un om care să nu fie numai curios, dar și sensibil ; care să nu fie numai inteligent, dar și pasionat ; care să nu aibă numai un spirit destul de profund și pătrunzător pentru a înțelege totul, dar și o imaginațiune destul de puternică pentru a simți totul ; luați însfirșit sufletul unui poet ca *Racine* și faceți să treacă pe dinaintea lui tabloul societății astfel cum e reprezentată în marii scriitori cari au înțeles-o mai bine, sau mai de grabă astfel după cum se află în realitate însăși ; veți vede toate sentimen-

tele omenești reflectându-se în acest suflet ca și într'o oglindă. Il veți vede primind oarecum, rând pe rând, imaginea de tot ceea ce se petrece în jurul lui ; nu e sentiment pe care să nu voască a-l împărtăși, nu e durere pentru care să nu compătimizească, nu e indignațiune dreaptă la care să nu se unească, nu e pasiune a căreia priveliște să nu-l înferbănte sau să nu-l entusiasmeze. În curând sufletul celorlalți oameni nu va mai avea secrete pentru dănsul ; el va ști să deosebească dintr'o singură aruncătură de ochiu răpede și sigură aceea ce fiecare își ascunde sieși ; va ști mai cu seamă să analizeze drama misterioasă care are drept teatru inima omenească, și să reproducă, cu o exactitate vrednică de admirat, luptele ce se petrec neconținut în noi înși-ne.

Astfel imi închipuesc eu pe Racine la vârsta în care demonul sacru al poeziei și al dramei îl necăjea fără preget. Prin sensibilitatea fără margini, care îl făcea să primească cu ușurință cele mai vii impresiuni, imi explic farmecul teatrului său, energia și profunditatea ce a pus în analiza pasiunilor omului, și mai cu seamă a femeii. Dacă ne interesează până într'atâta, aceasta e din cauză că și el singur se interesează la lucrurile ce ne pune înaintea ochilor ; dacă ne mișcă, aceasta e din cauză că și el singur e mișcat ; dacă ne pasionează și ne entusiasmează, aceasta e din cauză că, prin un privilegiu al geniului, simțind el însuș pasiunile ce descrie, le reprezintă cu o exactitate admirabilă. *Corneille* care s'a pus mai sus decât Racine prin născocirea caracterelor, n'a împins

aşa departe ştiinţa analizei pasiunilor şi perfecţiunea zugrăvirilor. Drept vorbind, Corneille nu a reprezentat atâta pasiunile pe cât virtuţile, în timp ce *Racine*, geniu eminent tragic, a ridicat la culme arta de a face să vorbească pasiunile şi de a le face să lucreze, adică pateticul.

Cele dintăi două tragedii scrise la vârsta de 25 sau 26 de ani, aveau chiar atunci un merit superior, ca stil; însă interesul dramatic era slab. Subiectele, afară de aceasta, nu erau bine alese pentru a da talentului său ocaziune de a se desvolta. Dar nu întirziè mult timp pentru a-şi găsi calea: o găsi în *Andromaque*, a cărei apariţiune fu unul dintre evenimentele cele mai importante din istoria literaturii franceze. Se zice că *Andromaque* nu făcu o mai mică impresiune asupra publicului decât *Le Cid* a lui *Corneille*, şi aceasta se explică, cu toate că amândouă au apărut în împrejurări deosebite. *Corneille* crease un gen care îi era propriu, la care nimeni nu se aştepta, şi *Le Cid* deşteptase şi o mare mirare şi admiraţiune pentru poet. *Racine*, după două încercări pline de speranţă, ajunsese deodată la perfecţiune într'un gen în care predecesorii şi rivalii săi se încercaseră mult timp fără să reuşească vreodată decât pe jumătate. Cătă bucurie a trebuit să simtă publicul când a văzut pe un poet tîner ridicându-se deodată la culmea artei şi când putu din acel moment să întrevadă tot aceeaşi Franţa era în drept să aştepte dela un geniu aşa de frumos! Dar adevăraţii admiratori ai lui *Racine*, acei cari făceau să se vadă mai bine mărirea sa, şi cari justificau gloria sa, nu erau cunoscătorii

pricepuți cari explicau pentru ce piesa eră frumoasă și cari aprobau succesul ei ; adevărații admiratori cra mulțimea acelora cari umpleau teatrul la reprezentațiunile piesei Andromaque, cari ascultau aceste versuri minunate, cu aplause simpatice, și cari nu eșeau niciodată dela teatru, fără a fi vărsat mai întâi lacrimi. Emoțiunea era la culme, când veduva lui Hector cădea la picioarele Hermionei, nemiloasă și barbară din pricina gelosiei : sau când această Hermionă intr'un limbagiu pe care elocința pasiunilor nu l'a întrecut niciodată, învinovățea pe Pyrrhus pentru perfidiile și înjosoarele sale slăbiciuni ! Zugerăvirea amorului neînfrănat în Hermiona, a amorului matern în Andromaque au produs în toate timpurile, și vor produce în totdeauna cele mai mari emoțiuni pe care cineva poate să le simtă la teatru, fiindcă aceste pasiuni sunt adevărate, și fiindcă nu e suflet de femeie care să nu recunoască în această zugrăvire, mărit și impondobit prin prestigiul scenei, tot aceea femeie a simțit bătând în inima ei. Nu trebuie cu toate acestea a ne înșăla asupra celor ce am spus mai sus. Negreșit femeile care au avut pasiuni tot atât de violente ca și Hermione, bărbații cari au suferit ca și nenorocitul *Oreste*, sunt rari, și e mai rar încă să vedem cele mai mari turburări sufletești având desnodăminte așa de nenorocite ; dar ridicând pasiunea la un astfel de grad de violență, împingând-o până la urmările cele mai îngrozitoare, poetul n'a făcut alta decât s'a folosit de un drept ce-l are ; dacă a trecut peste marginile obicinuite, a rămas tot în natură ; și

observațiunea pe care am făcut-o cu prilejul studiului nostru asupra lui Corneille, o repet și acum : că pasiunea deși idealisată prin farmecul atotputernic al artei, nu e cu toate aceste mai puțin adevărată.

Cine sunt deci acei ce învinovătesc pe Racine că e lipsit de puterea dramatică ? Voiu pune sub ochii cititorilor scena admirabilă despre care vorbiam mai sus, aceea în care Hermione dojenește cu cuvinte aspre pe omul ce ea iubește. Veți vedea îndată că niciodată gelosia nu s'a arătat cu o mai mare eloquență.

ACTE IV, SCÈNE V.

PYRRHUS.

Vous ne m'attendiez pas, madame ; et vous bien
Que mon abord ici trouble votre entretien.
Je ne viens point, armé d'un indigne artifice,
D'un voile d'équité couvrir mon injustice ;
Il suffit que mon cœur me condamne tout bas ;
Et je soutiendrais mal ce que je ne crois pas.
J'épouse une Troyenne ; oui, madame : et j'avoue
Que je vous ai promis la foi que je lui voue.
Un autre vous dirait que, dans les champs troyens,
Nos deux pères, sans nous, formèrent ces liens ;
Et que, sans consulter ni mon choix ni le vôtre.
Nous fûmes, sans amour engagés l'un à l'autre :
Mais c'est assez pour moi que je me sois soumis,
Par mes ambassadeurs mon cœur vous fut promis ;

Loin de les révoquer, je voulus y souscrire :
Je vous vis avec eux arriver en Epire ;
Et, quoique d'un autre oeil l'éclat victorieux
Eût déjà prévenu le pouvoir de vos yeux,
Je ne m'arrêtai point a cette ardeur nouvelle,
Je voulus m'obstiner à vous être fidèle ;
Je vous reçus en reine, et jusques à ce jour
J'ai cru que mes serments me tiendraient lieu d'amour.
Mais cet amour l'emporte ; et, par un coup funeste,
Audromaque m'arrache un cœur qu'elle déteste ;
L'un par l'autre entraînés, nous courons à l'autel
Nous jurer, malgré nous, un amour immortel.
Après cela, madame, éclatez contre un traître,
Qui l'est avec douleur, et qui pourtant veut l'être.
Pour moi, loin de contraindre un si juste courroux,
Il me soulagera peut-être autant que vous.

.

HERMIONE.

Seigneur, dans cet aveu, dépouillé d'artifice,
J'aime à voir que du moins vous rendiez justice ;
Et que, voulant bien rompre un noeud si solennel,
Vous abandonniez au crime en criminel.
Est-il juste, après tout, qu'un conquérant s'abaisse
Sous la servile loi de garder sa promesse ?
Non, non, la perfidie a de quoi vous tenter ;
Et vous ne me cherchez que pour vous en vanter.
Quoi ! Sans que ni serment ni devoir vous retienne,
Chercher une grecque, amant d'une Troyenne !
Me quitter, me reprendre, et retourner encor

De la fille d'Hélène à la veuve d'Hector !
Couronner tour à tour l'esclave et la princesse !
Immoler Troie aux Grecs, au fils d'Hector la Grèce ?
Tout cela part d'un cœur toujours maître de soi,
D'un héros qui n'est point esclave de sa foi.
Pour plaire à votre épouse, il vous faudrait peut-être
Prodiguer les doux noms de parjure et de traître ;
Vous veniez de mon front observer la pâleur,
Pour aller dans ses bras rire de ma douleur :
Pleurante après son char vous voulez qu'on me voie.
Mais, seigneur, en un jour ce serait trop de joie ;
Et, sans chercher ailleurs des titres empruntés,
Ne vous suffit-il pas de ceux que vous portez ?
Du vieux père d'Hector la valeur abattue
Aux pieds de sa famille expirante à sa vue,
Tandis que dans son sein votre bras enfoncé
Cherche un reste de sang que l'âge avait glacé ;
Dans des ruisseaux de sang Troie ardente plongée ;
De votre propre main Polyzène égorgée,
Aux yeux de tous les grecs indignés contre vous :
Que peut-on refuser à ces généreux coups ?

PYRRHUS.

Madame, je sais trop à quel excès de rage
La vengeance d'Hélène emporta mon courage ;
Je puis me plaindre à vous du sang que j'ai versé :
Mais enfin je consens d'oublier le passé.
Je rends grâces au ciel que votre indifférence
De mes heureux soupirs m'apprenne l'innocence :

Mon cœur, je le vois bien, trop prompt à se gêner,
Devait mieux vous connaître et mieux s'examiner,
Mes remords vous faisaient une injure mortelle :
Il faut se croire aimé pour se croire infidèle.

.
Rien ne vous engageait à m'aimer en effet.

HERMIONE.

Je ne t'ai point armé, cruel ! qu'ai-je donc fait ?
J'ai dédaigné pour tour toi les vœux de tous nos princes ;
Je t'ai cherché moi-même au fond de tes provinces ;
J'y suis encor, malgré tes infidélités,
Et malgré tous mes grecs, honteux de mes bontés.
Je leur ai commandé de cacher mon injure ;
J'attendais en secret le retour d'un parjure ;
J'ai cru que tôt ou tard, à ton devoir rendu,
Tu me rapporterais un cœur qui m'était dû.
Je t'aimais inconstant ; qu'aurais-je fait fidèle ?
Et même, en ce moment, où ta bouche cruelle
Vient si tranquillement m'annoncer le trépas,
Ingrat, je doute encor si je ne t'aime pas.
Mais, seigneur, s'il le faut, si le ciel en colère
Réserve à d'autres yeux la gloire de vous plaire,
Achevez votre hymen, j'y consens, mais, du moins
Ne forcez pas mes yeux d'en être les témoins.
Pour la dernière fois je vous parle peut-être ;
Différez-le d'un jour, demain vous serez maître....
Vous ne répondez point ?.... Perfide, je le voi,
Tu comptes les moments que tu perds avec moi.

Ton cœur, impatient de revoir ta Troyenne.
Ne souffre qu'à regret qu'une autre l'entretienne :
Tu lui parles du cœur, tu la cherche des yeux.
Je ne te retiens plus, sauve-toi de ces lieux ;
Va lui jurer la foi que tu m'avais jurée ;
Va profaner des dieux la majesté sacrée.
Ces dieux, ces justes dieux n'auront pas oublié
Que les mêmes serments avec moi t'ont lié.
Porte au pied des autels ce cœur qui m'abandonne ;
Va, cours : mais crains encor d'y trouver Hermione.

Să vedem acuma în ce consistă frumusețea
acestei scene, și din ce elemente ea se compune.

Mai întâi, sentimentele sunt adevărate ; și
dacă presupunem în viața de toate zilele o per-
soană care să aibă acelaș caracter și care să fie
în aceeași situațiune, vom recunoaște cu toții că
nici aceasta nu va spune altceva. Dar ascultând
această persoană, însemnând în treacăt fiecare
din cuvintele sale, și punând în urmă pe scenă
discursul său fără a schimba ceva, credeți oare
că poetul ar produce asupra spectatorilor efectul
ce voește să producă ? Nu, fără îndoială, și cu
toate acestea se pare că aceasta e natura însași.
Aceasta e procedarea *realismului*, care raționează
astfel : „nu e nimic mai frumos, nimic mai a-
devărat decât natura ; deci trebuie să reproducem
natura așa cum se găsește, așa cum este“. După
mine unul, nu e greșală mai mare nici mai dău-
nătoare pentru artă decât această teorie a reali-
știlor. Nu, natura astfel cum o înțelegem, nu e
nici tot ce e mai frumos, nici tot ce e mai ade-

vărat. Și mai întâi de toate, unde luați natura ? Două persoane, în aceeași situațiune violentă sufletească, cu aceeași turburare de spirit, vor spune negreșit aceleași lucruri dar nu se vor exprima în acelaș chip ; va trebui deci a face o alegere între aceste două expresiuni deosebite ale aceluiaș sentiment ; și pe care să o alegem ? Căci amândouă sunt naturale. Dar nici una nici alta de sigur nu va fi realizat aceea-ce arta singură poate să facă. Poetul va pune oarecare ordine în neorânduiala naturală a gândirilor și a sentimentelor ; el le va înșira prin o gradațiune plină de artă care va susține emoțiunea înainte de a o duce la culme puțin câte puțin și pe nesimțite ; va pregăti și va aduce la timp și cu chibzuință aceste isbucniri neașteptate de sensibilitate, cari sguiduesc cu atâta putere sufletul spectatorului ; va indulci cutare expresiune pe care am dori să ne-o intipărim în memorie ; va da mai multă tărie alteia care n'a exprimat toată gândirea ; va lăsa la o parte repețirile cari sunt numeroase în patima mâniei, și va face din aceste un tot care va fi mai armonios, mai cu adevărat frumos, și poate mai patetic. Ce va mai fi, dacă poetul pe lângă această întâie lucrare a artei mai posedă și știința stilului care singur e o frumuseță și dacă îmbracă oarecum pasiunea cu toate farmecele vorbirii ? Nu putem zice oare că poetul va fi făcut atunci ceva mai frumos decât natura astfel cum ni se presentă îndeobște, fiindcă dojana sa nu va fi acea a cutării sau cutării gelosii particulare, dar a unei gelosii ideale, dacă ne e er-tat a pune împreună aceste două cuvinte ?

Odată pus pe calea ce i arăta geniul său, Racine merse cu un pas răpede și sigur. Succesul mic ce căpătă, nu corespundea totdeauna cu silințele ce-și dădea; *Britanicus* nu plăcu publicului ca și *Andromaque*, și *Phèdre* capodopera sa, nu numai că nu deșteptă admirațiunea ce merita, dar avu nefericirea să vadă că i se preferă pe nedrept, o operă mai mult decât mediocră, purtând acelaș titlu și tratând acelaș subiect. Trebuie ca un poet, oricât de mare a fi el, să se aștepte la aceste greșeli ale contimporanilor săi, venite sau din pricina zavistiei sau a neștiinței; trebuie deasemenea și el în astfel de situațiune să nu se lase a fi descurajat, și putem socoti ca o nenorocire pentru teatru că Racine, în urma supărării ce-i pricinui nereușirea tragediei *Phèdre*, s'a retras cu totul în viața privată, condemnându-se la o tăcere absolută timp de 12 ani, cari ar fi putut să fie imbelșugați în capodopere. Oricum ar fi însă,—astăzi când posteritatea a judecat pe poet mai cu dreptate și mai imparțial,—persoanele născocite de imaginațiunea lui Racine și-au reluat locul lor în lumea ideală pe întâiul plan, în mijlocul tipurilor nemuritoare formate de arta tuturor timpurilor, și cari, fără a fi avut vre-o dată existență reală, sunt totuș obiectul admirațiunii și a simpatiei, omenirii.

De obicinuit se împărțește teatrul lui Racine în trei părți: piesele imitate din autorii antici, *Andromaque*, *Iphigènie*, *Phèdre*; piesele originale, *Britannicus*, *Bérènice*, *Bajazet*, *Mithridate*; și piesele religioase, *Esther* și *Athalie*. Un cuvânt numai asupra acestei împărțiri și în privința celor din-

tăi trei tragedii. Racine le-a imitat din *Euripid*, cel mai patetic dintre poeții greci, și care fără îndoială avea mai multă asemănare cu propriul său geniu, pentru desvoltarea ce a dat pasiunii. Am văzut că marele Corneille deasemenea a început prin a fi imitator, fiindcă subiectul tragediei *Cid* e imprumutat din teatrul spaniolesc. Se imita foarte mult în veacul al 17-lea, și se împrumutau subiectele și modelele mai cu seamă dela antichitate. Dar această dedare la imitațiune, semn de respect cătră antichitate și de modestie, ear nu de slăbiciune, a produs în literatura franceză o mulțime de opere frumoase de o însemnată valoare literară, de care nu am trebui să ne plângem. Cu toate acestea unii nu au fost tocmai mulțumiți cu această producțiune literară de imitațiune, cași cum arta ar putea fi altceva decât o imitațiune continuă, sau a operelor pe care natura le a produs, sau a acelorora pe care ea le-a inspirat; și cași cum ar trebui să ne interesăm de unde vine o capodoperă, din momentul ce are o valoare proprie și se recomandă admirațiunii noastre prin frumuseți de întâia ordine. Dealtmintrelea am avut ocaziune să mai spun și altădată că aceea ce se numește într'un mod impropriu în artă, imitațiunea naturii consistă în realitate în transformarea sa prin ideal. Imitațiunea scriitorilor antici de cătră veacul al 17-lea n'a fost altceva. Nici *Andromaque*, nici *Phèdre*, nici *Iphigénie* nu au rămas în tragediile lui Racine astfel cum le zămislise Euripid. Dramele însăși n'au păstrat nici aceeași dispozițiune, nici același înțeles, nici

acelaş plan ; totul a fost schimbat după gustul spectatorilor moderni şi după priceperea imitatorului ; şi Racine având geniu, imitarea n'a fost de fapt decât o creaţiunea nouă. Astfel în *Phèdre*, prin o schimbare plină de măiestrie, interesul principal a fost strămutat dela rolul lui *Hippolyte*, adevăratul erou al piesei greceşti, la rolul *Phedrei* însăşi : mulţămită acestei transformări, am putut ave tipul admirabil al *Phedrei* „malgré soi perfide, incestueuse“ cum zice *Boileau*, a cărei nenorociri au făcut să se verse atâtea lacrimi, şi a cărei crime au deşteptat în inimile noastre deopotrivă şi groază şi compătimire.

Aceasta era fără îndoială şi impresiunea lui Racine singur. El primise cu prisosinţă dela natură darul fărmeacător al compătimirii, şi, oricât de puternice ar fi colorile întrebuintate de el pentru a zugrăvi crima, se vede îndeajuns că indignaţiunea într'insul era totdeauna stăpănită şi imblănzită prin compătimire. Cu inimă duioasă şi cu adevărat creştină, poetul iubea, cu toate slăbiciunile lor neertate şi excesele inspăimântătoare, pe aceste creaturi pe cât de frumoase pe atâta de îngrozitoare, cari erau copiii imaginaţiunii sale, şi cu care a umplut teatrul său.

S'ar putea explica cu uşurinţă prin sensibilitatea inimii sale, prin gustul său pentru zugrăvirea celor mai vii şi mai înflăcărâte pasiuni, preferinţa sa vedită pentru rolurile femeestii. Şase din tragediile sale, adecă jumătate, au ca titlu nume de femei ; afară de aceasta *Britannicus*, *Bajazet*, *Mithridate*, ar fi putut să fie intitulate tot

aşa de bine şi: *Agrippine*, *Roxane*, *Monime*. Această însemnătate dată femeilor e unul din caracterele cele mai pronunţate în teatrul lui Racine, şi mi se pare că arată îndeajuns trăsura care deosebeşte geniul său. Neseţios de priveliştea pasiunilor omeneşti, mai fericit încă de a le descrie decât a le privi, a trebuit de sigur să şi caute modelele sale în sufletele cele mai vioae şi cele mai duioase, în acele unde sentimentul domneşte sau mai bine unde e un adevărat tiran, acolo unde voinţa e mai violentă şi mai puţin sinceră; în acele în care mişcările sunt mai sgomotoase şi mai răpezi, fiindcă sunt mai puţin dictate de raţiune, mai interesante şi mai frumoase, fiindcă sunt mai naturale. Astfel pasiunile femeieşti sunt pasiunile pe care Racine le-a zugrăvit cu mai multă delicateţă: amorul nevinovat sau culpabil în *Hermione*, în *Junie*, în *Bérénice*, în *Roxane*, în *Monime*, în *Iphigénie*, în *Phèdre*: amorul matern în *Andromaque* şi *Clytemnestre*; ambiţiunea în *Agrippine* şi în *Athalie*. În această mulţime împunătoare şi variată de femei, unele sunt nobile şi măreţe chiar când sunt criminale; altele rămân ca nişte sfinte prin majestatea sentimentului de mumă: unele ne inspăimăntează prin violenţa amorului şi a gelosiei; în timp ce celelalte ne răpesc şi ne farmecă prin duioşie şi prin graţie.

Nu trebuie însă să credem că dacă Racine s'a dedat cu deosebire la zugrăvirea pasiunilor propriie femeilor, a făcut această din neputinţa de a se ridica mai sus, şi de a zugrăvi sentimente mai înalte şi mai nobile ale inimii ome-

nești. Pentru a ne asigura, n'avem decât să ne aruncăm privirea și asupra celorlalte părți din teatrul său, și a vedea ce tărie poetul a desfășurat. Am văzut mai sus ce-a făcut Racine din persoana *Clytemnestrei*. Să gândim acum și la *Agrippine*, acest tip minunat de ambițiune femească : să ne uităm deasemenea și la rolurile de bărbați, în care Racine a dovedit că era în stare să vadă până în cele mai adânci cotigături toate secretele bărbaților. Nu vorbesc de *Narcisse*, acest om nerușinat, pe care poetul ni-l reprezintă cu atâta profunditate ca prototipul unui curtisan lingușitor și înjosit ; dar *Néron* e un studiu minunat al omului înrăutățit chiar din fașă, abia putându-se stăpâni dela răutăți dacă nu de rușine, cel puțin de frică, și care în curând va sfărâma toate lanțurile ce-l impiedecă pentru a se deda, corp și suflet, grozăviilor de tot felul. *Acomat* e o zugrăvire vie, însuflețită, serioasă și profundă a ambițiunii în sufletul unui politic fără multă delicateță ; e un model nu de virtute, dar de înțelepciune și de pătrundere.

Cât despre *Mithridate*, el e un erou vrednic de Corneille. Nu e nimic mai frumos decât priveliștea acestui rege odinioară atotputernic, astăzi fără flotă, fără armată, și aproape fără state, neînduplecat cu toate acestea, și tot atât de statornic în ura sa contra Romei, inimica comună tuturor națiunilor, ca și pe timpul când porunca întregului Orient. Ce zic ? tocmai în momentul când toate mijloacele îi lipsesc, când toți aliații l'au părăsit, el formează planul eroic de a cucitiera Europa pentru a putea impresura pe Ro-

mani în Roma. Puțin sunt dintr'acei cari să nu cunoască admirabilul discurs în care Mithridate expune fiilor săi acest mare proiect : cu ce hotărâre, cu cât sânge rece, strimtorat în palatul său, el se pregătește pentru a-și ajunge scopul ! cu ce foc tineresc el nădăjduște în isbândă, cu câtă tărie de suflet așteaptă consecințele întreprinderii !

ACTE III-e. (SCENE I).

MITHRIDATE.

Approchez, mes enfants. Enfin l'heure est venue
Qu'il faut que mon secret éclate à votre vue :
A mes nobles projets je vois tout conspirer ;
Il ne me reste plus qu'à vous les déclarer,
Je fais : ainsi le veut la fortune ennemie ;
Mais vous savez trop bien l'histoire de ma vie,
Pour croire que long temps, soigneux de me cacher,
J'attende en ces deserts qu'on me vienne chercher.
La guerre a ses faveurs, ainsi que ses disgrâces :
Déjà plus d'une fois, retournant sur mes traces,
Tandisque l'ennemi, par ma fuite trompé,
Tenait après son char un vain peuple occupé,
Et, gravant en airain ses frères avantages,
De mes Etats conquis enchainait les images,
Le Bosphore m'a vu, par de nouveaux apprêts,
Ramener la terreur du fond de nos marais,
Et, chassant les Romains de l'Asie étonnée,

Renverser en un jour l'ouvrage d'une année.
D'autres temps, d'autres soins. L'orient accablé
Ne peut plus soutenir leur effort redoublé :
Il voit plus que jamais ses campagnes couvertes
De Romains que la guerre enrichit de nos pertes.
Des biens des nations ravisseurs altérés,
Le bruit de nos trésors les a tous attirés ;
Ils y courent en foule, et, jaloux l'un de l'autre,
Désertent leur pays pour inonder le nôtre.
Moi seul je leur résiste ; ou lassés, ou soumis,
Ma funeste amitié pèse à tous mes amis ;
Chacun à ce fardeau veut dérober sa tête,
Le grand nom de Pompée assure sa conquête ;
C'est l'effroi de l'Asie ; et, loin de l'y chercher,
C'est à Rome, mes fils, que je prétends marcher.
Ce dessein vous surprend ; et vous croyez peut-être
Que le seul désespoir aujourd'hui le fait naître,
J'excuse votre erreur : et, pour être approuvés
De semblables projets veulent être achevés.
Ne vous figurez point que de cette contrée
Par d'éternels remparts Rome soit séparée :
Je sais tous les chemins par où je dois passer ;
Et, si la mort bientôt ne me vient traverser,
Sans reculer plus loin l'effet de ma parole,
Je vous rends dans trois mois au pied du Capitole.
Doutez vous que l'Euxin ne me porte en deux jours
Aux lieux où le Danube y vient finir son cours ?
Que du Scyte avec moi l'alliance jurée
De l'Europe en ces lieux ne me livre l'entrée ?
Recueilli dans leurs ports, accru de leurs soldats,
Nous verrons notre camp grossir à chaque pas.

Daces, Pannoniens, la fière Germanie,
Tous n'attendent qu'un chef contre la tyrannie :
Vous avez vu l'Espagne, et surtout les Gaulois,
Contre ces mêmes murs qu'ils ont pris autrefois
Exciter ma vengeance, et, jusque dans la Grèce,
Par des ambassadeurs accuser ma paresse :
Ils savent que, sur eux prêt à se déborder,
Ce torrent, s'il m'entraîne ira tout inonder ;
Et vous les verrez tous, prévenant son ravage,
Guider dans l'Italie et suivre mon passage.
C'est là qu'en arrivant, plus qu'en tout le chemin,
Vous trouverez partout l'horreur du nom romain,
Et la triste Italie encor toute fumante
Des feux qu'a rallumés sa liberté mourante.
Non, princes, ce n'est point au bout de l'univers
Que Rome fait sentir tout le poids de ses fers :
Et, de près inspirant les haines les plus fortes,
Tes plus grands ennemis, Rome, sont à tes portes.
Ah ! S'ils ont pu choisir pour leur libérateur
Spartacus, un esclave, un vil gladiateur ;
S'ils suivent au combat des brigands qui les vengent ;
De quelle noble ardeur pensez-vous qu'ils se rangent
Sous les drapeaux d'un roi longtemps victorieux,
Qui voit jusqu'à Cyrus remonter ses aïeux
Que dis-je ? en quel état croyez vous la surprendre ?
Vide de légions qui la puissent défendre,
Tandis que tout s'occupe à me persécuter,
Leurs femmes, leurs enfants pourront-ils m'arrêter ?
Marchons, et dans son sein rejetons cette guerre
Que sa fureur envoie aux deux bouts de la terre ;
Attaquons dans leurs murs ces conquérants si fiers ;

Qu'ils tremblent à leur tour pour leurs propres foyers.
Annibal l'a prédit, croyons-en ce grand homme :
Jamais on ne vaincra les Romains que dans Rome.
Noyons-la dans son sang justement répandu :
Brûlons ce Capitole où j'étais attendu :
Détruisons ses honneurs, et faisons disparaître
La honte de cent rois, et la même peut-être ;
Et, la flamme à la main, effaçons tous ces noms
Que Rome y consacrait à d'éternels affronts.
Voilà l'ambition dont mon âme est saisie.

Racine a voit să reprezinte în această scenă portretul unui suflet mare, superior evenimentelor și soartei, și a reușit; și dacă a voit în acelaș timp a ne reprezenta acest erou învins de amor, de sigur nu romantismul va fi acela care ar trebui să se plângă, el care face să consistă adevărul dramatic în contraste.

Dar aceea ce trebuie să vedem mai cu seamă pentru a avea o idee complectă despre geniul lui Racine, e opera prin care el își sfirșește cariera, după doisprezece ani de tăcere, e tragedia ce a fost numită capodopera artei dramatice și a spiritului omenesc : *Athalie*. În această tragedie nu numai totul e mare și nobil, se poate zice că mai totul e perfect. *Corneille* făcuse o piesă care are ca titlu *Pompée*, unde *Pompée* este, după cum s'a zis, persoana de căpetenie; cu toate acestea el nu figurează în tragedie pentru bunul motiv că e mort. Dar amintirea despre acest mare bărbat nu e niciodată absentă; ma-

rele său suflet domnește asupra tuturor persoanelor : însufletește totul cu geniul său și cu majestatea sa. Racine a făcut deasemenea o piesă unde persoana de căpetenie nu se arată, dar unde se simte la fiecare moment puternica sa intervenire „invisible et présent“ după expresiunea Agrippinei. Această tragedie e *Athalie* ; această persoană mai mare decât toate persoanele născocite de Racine sau de Corneille, e Dumnezeu singur „c'est Dieu lui même“. El inspiră pe *Joad*, face să vorbească micul *Joas*, buimăcește pe *Mathan* preotul ambițios și renegat, urmărește pe *Athalie* cu resbunarea sa neimblănzită, și o împinge însfirșit într'o prăpastie unde cade cu „sa grandeur usurpée“ mărirea sa răpită pe nedrept. Această concepțiune admirabilă, mai frumoasă încă decât cea a fatalității care era elementul esențial în drama antică, a fost spre fericirea lui Racine. Nu numai că s'a întrecut pe dănsul singur în *Athalie*, dar a făcut o operă care, prin arta compozițiunii, prin măreția spectacolului, prin puterea caracterelor, prin zugrăvirea pasiunilor și prin frumusețea neimitabilă a stilului, întrece tot aceea ce teatrul francez a produs vreodată vrednic de admirațiune. Nu e nimic mai simplu decât subiectul acestei tragedii ; și cu toate aceste nimic mai bogat decât chipul cum Racine a știut să-l desvolteze în piesa sa. „*Quel style ! zicea Voltaire, quelle poésie ! Ah ! quel homme que Racine !*“ Acest stil e în adevăr cel mai frumos din poesia franceză. Nicăire limba francesă nu e mai mlădioasă și mai variată : ea se coboară până la naivitatea unui copil în celebrul

dialog între *Athalie* și *Joas*, și se ridică până la sublimitatea biblică în *proorocia lui Joad*, una din cele mai frumoase bucăți de poezie lirică. Mai cu toții știm pe de rost *expunerea* piesii, *visul Athaliei*, model perfect de narațiune, și *sfa-turile* pe care marele poet le da tănărului Joas, într'un stil sublim, conform cu situațiunea unui copil. Să cităm această ultimă bucată, care poate sluji de lecțiune tuturor regilor :

„Loin du trône nourri, d'a ce fatal honneur,
 Hélas ! vous ignorez le charme empoisonneur ;
 De l'absolu pouvoir vous ignorez l'ivresse,
 Et des lâches flatteurs la voix enchanteresse.
 Bientôt ils vous diront que les plus saintes lois,
 Maitresses du vil peuple, obéissent aux rois ;
 Qu'un roi n'a d'autre frein que sa volonté même ;
 Qu'il doit immoler tout à sa grandeur suprême ;
 Qu'aux larmes, au travail le peuple est condamné,
 Et d'un sceptre de fer veut être gouverné ;
 Que, s'il n'est opprimé, tôt ou tard il opprime ;
 Ainsi de piège, et d'abîme en abîme,
 Corrompant de vos mœurs l'aimable pureté,
 Ils vous feront enfin haïr la vérité,
 Vous peindront la vertu sous une affreuse image.
 Hélas ! ils ont des rois égaré le plus sage,
 Promettez sur ce livre, et devant ces témoins
 Que Dieu sera toujours le premier de vos soins ;
 Que, sévère aux méchants, et des bons le refuge,
 Entre le pauvre et vous, vous prendrez Dieu pour juge ;
 Vous souvenant, mon fils, que, caché sous ce lin,
 Comme eux vous fûtes pauvre, et comme eux orphelin“.

(Acte IV, Scène III).

Cu doi ani mai înainte, adică în 1689, Racine compusese o altă piesă, „*Esther*“. Eată în ce împrejurări această tragedie fu concepută de poet. De mult timp, singurele ocupațiuni literare ale lui Racine se mărgineau întru a scrie împreună cu Boileau istoria regelui Ludovic al XIV-lea. M-me de Maintenon privea cu ochi răi amorteala în care lăncezea poetul, și-l invită să scrie două capodopere cu totul noue, una aceea despre care am vorbit mai sus, *Athalie* (în 1691), și alta „*Esther*“ despre care ne ocupăm acum. M-me de Maintenon, care pe atunci nu era încă soția lui Ludovic al XIV-lea, fundase, în 1685, la Saint-Cyr, aproape de Versailles, o casă de educațiune pentru 250 fete de familie nobilă și lipsite de mijloace. Ea își închipuea că nimic nu era mai potrivit a îndrepta pronunțarea lor, a cultiva memoria, a le face mai de societate, decât reprezentațiunile dramatice. Mai întâi M-me de Maintenon făcu pe fete să joace „*Andromaque*“ ; dar ea văzu în curând că piesele profane nu erau la locul lor într’o instituțiune de asemenea natură. Ea scrise lui Racine după representarea acestei tragedii: „*Nos petites filles viennent de jouer *Andromaque*, mais elles l’ont si bien jouée, qu’elles ne la joueront de leur vie, ni aucune autre de vos pièces*“. Ceru deci dela Racine o piesă mai potrivită cu caracterul elevelor dela Saint-Cyr. Poetul căuta răpede să slujească pe protectoarea sa, compunând „*Esther*“ subiect imprumutat Bibliei; el desvoltă într’o mică tragedie în trei acte o acțiune foarte simplă.

Acest poem grațios, plin de delicateță și ca

stil și ca concepțiune, e una din operele cele mai fărmeătoare ale lui Racine. Cele două caractere a *Esterei* și a lui *Mardochée* sunt minunat zugrăvite; Esther e tipul perfect al femeii grațioase, devotate și evlavioase; Mardochée e tipul curagiului, a virtuții nesdruncinate chiar în nenorocire, a zelului religios.

Poetul voi singur în persoană să împartă rolurile și să asiste la repetițiunile elevelor. El deprinse mai întâi pe elevele-artiste la declamațiune, și una dintre ele, M-me de Caylus, ne spune că le deprinsese foarte bine la această nouă artă. M-me de Caylus ne citează o anecdotă care dovedește cât de sensibil era poetul, și uneori chiar avea simplitatea unui copil. Într'o zi tânăra elevă care juca rolul Esterei, uită câteva versuri și le recită greșit. „Ah! mademoiselle, strigă Racine nerăbdător, quel tort vous faites à ma pièce“. Actrița improvisată se puse pe plâns. Racine căindu-se de dojana sa cam aspră, scoase basmaoa din buzunar, îi șterse ochii și începu acum el să se bocească.

Piesa avu un așa succes, că regele dori să o vadă reprezentându-se și la palat. Pentru fiecare reprezentare, regele singur făcea invitările, și stătea la ușa sălii, cu lista invitaților în mână. Toată lumea era încântată, și zicea cu M-me de Sévigné: „Tout y est beau, tout y est grand, tout y est simple, tout y est sublime et touchant“.

Tragedia „Esther“ dădu loc la o mulțime de alusiuni.

Când Esther, povestind mărirea sa, zice uinea din vechilele sale :

„Peut-être on t'a conté la fameuse disgrâce
De l'altière Vasthi dont j'occupe la place“.

toată lumea credea că aude pe M-me de Maintenon povestind căderea mândrei Junon-Montespan.

Se recunoștea deasemenea fondatoarea casei de la Saint-Cyr în Esther vorbind de tinerile israelite ce le-a adunat și le crește singură :

„Dans un lieu séparé de profanes témoins,
Je mets à les former mon étude et mes soins ;
Et c'est là que, fuyant l'orgueil du diadème,
Lasse de vains honneurs et me cherchant moi-même,
Aux pieds de l'Eternel je viens m'humilier,
Et goûter le plaisir de me faire oublier“.

Următoarele două versuri pe care Esther le adresează lui Assuérus erau în realitate pentru monarc făcute :

„Seigneur, je n'ai jamais contemplé qu'avec crainte
L'auguste majesté sur votre front empreinte“.

Când Assuérus asigură pe Esther prin aceste cuvinte delicate și pline de iubire, tot Ludovic al XIV-lea vorbea doamnei de Maintenon :

„Croyez-moi, chère Esther, ce sceptre, cet empire,
Et les profonds respects que la terreur inspire,
A leur pompeux éclat mêlent peu de douceur.
Et fatiguent souvent leur triste possesseur,
Je ne trouve qu'en vous je ne sais quelle grâce

Qui me charme toujours et jamais ne me lasse.
De l'aimable vertu doux et puissants attraits ;
Tout respire en Esther l'innocence et la paix,
Du chagrin le plus noir elle écarte les ombres,
Et fait des jours sereins de mes jours les plus sombres.
Que dis-je ? sur ce trône assis auprès de vous,
Des astres ennemis j'en crains moins le couroux,
Et crois que votre front prête à mon diadème
Un éclat qui le rend respectable aux dieux même.

Limbele rele cari vedeau pe M-me de Montespan în *Vasthi*, simțeau o adevărată plăcere că au putut descoperi pe ministrul Louvois în persoana lui *Aman*, zicând despre sine însuș :

„Hai, craint, envié, souvent plus misérable
Que tous les malheureux que mon pouvoir accable“.

Unii gândeau în gândul lor la revocațiunea *Edictului de Nantes* de cătră Ludovic al XIV-lea (în 1685) când *Mardochée* descopere *Estherei* complotul format contra israeliților :

„Aman, l'impie Aman, race d'Amalécite,
A, pour ce coup funeste, armé tout son crédit ;
Et le roi, trop crédule, a signé cet édit“.

Elementul principal de frumusețe și de interes în toate operele enumerate mai sus, e *pateticul* sau zugrăvirea pasiunilor. Dar cece va contribui încă a face operele sale nemuritoare, e *stilul*. S'a zis adeseaori că operele spiritului nu

trăesc decât prin stil, și nimic nu e mai adevărat, căci stilul nu e decât îmbrăcămintea gândirii.

Calitățile stilului lui Racine sunt numeroase și variate; ceea ce face ca operele sale să aibă mai mult farmec. Poetul înfrumusețează terminii vulgari prin locul ce le dă; reintinerește cuvintele eșite din obicei; face cuvinte compuse potrivite cu situațiunea persoanelor a căror gândire exprimă. Racine e poate dintre toți scriitorii franceji cel mai îndrăsneț în privința stilului; în general aceste îndrăsneli se observă când nu sunt bine reușite; în Racine, deși sunt numeroase, cu toate acestea, au loc totdeauna într'un mod natural și fără silă, ceea ce face că ele sunt primite de cetitor sau de spectator cu multă bunăvoință. Ce să mai zic în privința gramaticii, a sintaxei poetului! Cu câtă libertate și cu câtă grație el știe să supoarte acest jug greu, căutând să easă totdeauna victorios din luptă; și această victorie e datorită cunoștinței perfecte de toate izvoarele limbii, cunoștință căpătată prin studii îndelungate și amănunțite. Stilul său simplu, familiar, viu, care se schimbă dela o persoană la alta, și care reamintește locurile, timpurile, moravurile, detaliurile, vieții reale: însfirșit un sentiment înăscut în el al armcniei, gustul purității și al eleganței, care nu-l părăsește niciodată, fără ca cu toate acestea să jertfească lui violența sentimentelor sau puterea gândirilor; aceste toate produc asupra spiritului cetitorilor o ilusiune din cele mai plăcute.

Ar fi interesant a spune în câteva cuvinte deosebirea ce există între tragedia astfel cum o

înțelegea *Corneille* și cum s'a transformat sub pana lui Racine.

Corneille luase eroismul, entuziasmul celor mai mari virtuți ca elementul de căpetenie al teatrului său: căutase înainte de toate a face ca eroii săi să fie admirați

Racine apucâ o cale nouă; el se adresâ sensibilității; scopul său a fost să ne facă să iubim și să plângem persoanele sale. El ne deșteptâ compătimirea pentru niște nenorociri nobile, ne făcu să vărsăm lacrimi, punându-ne înaintea ochilor slăbiciunile inimii. Corneille e mai energic și mai curajos, Racine mai delicat și mai duios. În persoanele lui Corneille rațiunea vorbește cu putere, câteodată cu asprime, în persoanele lui Racine inima vorbește cu delicateță și cu spirit. Niciodată pasiunile n'au fost exprimate cu atâta delicateță. Racine întrece pe Corneille prin stil și prin gust. În tragediile sale niciodată nu întrebuintează declamațiunea: nu întilnim de loc în operele lui Racine analizele nepotrivate a gândirilor și a sentimentelor de care se servesc adeseori eroii lui Corneille.

Să cităm în privința deosebirii tragediei sub amândoi poezii aceea ce a scris *La Bruyère* în opera sa intitulată: „*Les Caractères*“:

„Corneille nous assujettit à ses caractères et à ses idées, Racine se conforme aux nôtres: celui-là peint les hommes comme ils devraient être, celui-ci les peint tels qu'ils sont. Il y a plus dans le premier de ce que l'on admire, et de ce que l'on doit même imiter; il y a plus dans le second de ce que l'on éprouve dans soi-même. L'un

élève, étonne, maîtrise, instruit : l'autre plait, remue, touche, pénètre. Ce qu'il y a de plus beau, de plus noble et de plus impérieux dans la raison, est manié par le premier ; et par l'autre, ce qu'il y a de plus flatteur et de plus délicat dans la passion. Ce sont dans celui-là des maximes, des règles, des préceptes ; et dans celui-ci du goût et des sentiments. L'on est plus occupé aux pièces de Corneille, l'on est plus ébranlé et plus attendri à celles de Racine. Corneille est plus moral, Racine plus naturel“.

Cu toată superioritatea lui Racine în tragedie, s'au găsit contemporani de ai poetului cari desprețueau piesa „Athalie“ și alergau cu grămadă să aplaudeze tragedia „*Judith*“ a unui călugăr Boyer. Se plângea până într'atâta la reprezentarea operei călugărului, încât femeile își țineau basmalele totdeauna gata a-și șterge ochii. Una din scenele cele mai patetice se numea scena basmalelor „la scène des mouchoirs“. Acest succes ținu tot timpul carnavalului din 1696. După Paști, autorul avu nechibzuința să-și imprime piesa. Ea fu cetită și șuerată. *M-elle Champeslé*, care juca rolul Juditheii, fu supărată de o asemenea primire : „Messieurs, zice ea spectatorilor, nous sommes surpris de ce que vous recevez si mal une pièce que vous applaudie pendant tout le carême“. Un glumeț spectator respunse : „Les sifflets étaient à Versailles, aux sermons de l'abbé Boyer“. Astăzi tragedia *Judith* nu e cunoscută decât prin următoarea epigramă a lui Racine :

„A sa Judith, Boyer, par aventure,
Etait assis près d'un riche caissier ;
Bien aise était : car le bon financier
S'attendrissait et pleurait sans mesure.

„Bon gré vous sais, lui dit le vieux rimeur :

„Le beau vous touche, et ne seriez d'humeur

„A vous saisir pour une baliverne“.

Lors le richard, en larmoyant lui dit :

„Je pleure, hélas ! pour ce pauvre Holopherne,

„Si méchamment mis à mort par Judith“.

Vă veți mira deasemenea când veți auzi că o piesă mai mult decât mediocră, „l'Hippolyte“ a tragicului *Pradon* a putut să fie preferită câteva timp piesei lui Racine „Phèdre“ pe care o cunoaștem și o admirăm cu toții. Dacă avem motiv de a ne mira de această greșală, nu mai e timp a fi indignați. Să ne silim numai a nu cădea adeseori în rătăcirii de felul aceloră în care s'au lăsat să cadă contemporanii lui Racine. De sigur aceasta nu ni se va întâmpla, dacă vom avea sentimentul artei și siguranța gustului. Dar gustul nu se îmbunătățește decât prin studiarea operelor perfecte. Concluziunea mea e deci că trebuie să cetați Racine din când în când, nu numai pentru a-i cere emoțiunile plăcute ce ne procură cu atâta dărnicie, dar pentru a ne face sufletul mai nobil, și a ne forma spiritul.

M O L I È R E

LES „PRÉCIEUSES RIDICULES“ și „LES FEMMES SAVANTES“

Nu-mă propun a discuta cestiunea educațiunii femeilor și a înstrucțiunii lor, nici despre rolul și influența femeilor, fie în familie, fie în societate. Scopul meu nu este de-a intra în niște considerațiuni așa de generale, cu ocasiunea studierii pieselor lui Molière „*Les précieuses ridicules*“ și „*Les femmes savantes*“. Istoria pieselor și a împrejurărilor ce le-a dat naștere, caracterele și întinderea lor, aceste sunt punctele ce-mi propun a studia,

Pentru a înțelege bine „Femeile învățate“ și a ne da socoteală de ceea ce a voit *Molière* să facă, e de neapărată trebuință a cunoaște și „Prețioasele ridicule“. În această piesă mică pe care o represintă puțin timp după sosirea sa în Paris, *Molière* atacă cu atâta spirit și fără cruțare unul din defectele cele mai ciudate și mai ridicule din timpul său. Numele de „*Précieuses*“ luase naștere în faimoasele întruniri ale „*Otelului de Rambouillet*“ unde se formase o societate de oameni distinși și de femei de spirit, cari sub

ocrotirea celebrei *Catherine de Vivonne, marquise de Rambouillet*, (poreclită „*l'incomparable Arthénice*“ anagrama numelui Catherine) luaseră asupra lor sarcina de-a lupta contra manierelor puțin delicate și a moravurilor veacului precedent. Desigur intențiunea era vrednică de laudă ; dar orice societate care caută să se îndepărteze prea mult de mersul obicinuit și general a lumii, se mulțamește numai cu propriile sale merite, și cade, la urma urmei în exagerațiune. Mania de-a face spirit, afectarea manierelor și a limbajului nu vor întârzia a se agăța de această mică societate : și eată cum descrie pe *Prețioase*, unul dintre cei mai îngăduitori istorici al lor, acela care a schițat, ca să zic așa, codul gradului prețios :

„Sunt sigur, zice *Somaize*, ⁽¹⁾ că cea dintâi parte a unei prețioase e spiritul ; pentru a purta acest nume e absolut necesar ca o persoană să aibă spirit sau să se prefacă ca are, sau cel puțin să fie încredințată că are“. (Je suis certain que la I-re partie d'une *Précieuse* est l'esprit, et que pour porter ce nom il est absolument nécessaire qu'une personne en ait ou affecte de paraître en avoir ou du moins qu'elle soit persuadée qu'elle en a). După cum ne putem asigura, definițiunea e destul de întinsă, și mai cu samă în ultima sa parte e destul de darnică, căci poate cuprinde pe toată lumea, de la cel mai cu duh până la cel mai nătâng.

1) *Somaize* : „Grand dictionnaire des *Précieuses*“ (2 vol. Paris, 1661).

Ceva mai târziu, un alt critic, ⁽¹⁾ scrie următoarele earăş cu privire la *Preţioase* :

„L'on a vu, il n'y a pas longtemps, un cercle de personnes des deux sexes, liées ensemble par la conversation et par un commerce d'esprit : ils laissaient au vulgaire l'art de parler d'une manière intelligible ; une chose dite entre eux peu clairement en entraînait une autre encore plus obscure, sur laquelle on enchérissait par de vraies énigmes, toujours suivies de longs applaudissements, par tout ce qu'ils appelaient délicatesse, sentiment, tour et finesse d'expression : ils étaient enfin parvenus à n'être plus entendus, et à ne s'entendre pas eux-mêmes. Il ne fallait, pour fournir à ces entretiens, ni bon sens, ni jugement, ni mémoire, ni la moindre capacité ; il fallait de l'esprit, non pas du meilleur, mais de celui qui est faux, et où l'imagination a trop de part“.

Astfel o societate, unde se întâlneau la început oameni însemnaţi : *Voiture*, ⁽²⁾ *Balzac*, ⁽³⁾ *Segrais*, ⁽⁴⁾ *Malherbe* ⁽⁵⁾ şi până şi *Marele Corneille*,

1) *Jean de La Bruyère*, născut la Paris, (1644—1696) cel mai popular dintre moralişti francezi.

2) *Voiture* (Vincent) 1598—1648, amicul lui Ludovic al XIII-lea care îl însărcină cu mai multe misiuni diplomatice. Ca scriitor, avem de la el *Scrisori* (Lettres) scrise într'un stil elegant şi pline de spirit. Tot de la el mai avem şi : *Rondeaux*, *ballades*, *triolet*s.

3) *Jean-Louis de Balzac*, rival serios al lui *Voiture* în genul epistolar, fiu al unui nobil din Languedoc, se născu la *Angoulême* în 1594. E autor de *Discours* (discursuri) şi *Scrisori* (lettres).

4) *Segrais*, născut la Caen (1624—1701) scrise tragedia *Hippolyte*, romanul *Bérénice*. E cunoscut însă mai mult ca poet pastoral ; reputaţiunea sa e datorită *Eglogelor* (Eglogues).

5) *Malherbe* (François)

și împreună cu dinșii femeii de merit, fiindcă doamna de *La Fayette* și doamna de *Sévigné* făceau deasemenea parte, și schimba caracterul încetul cu încetul și strica totul în jurul ei. Limba simplă și naturală fu înlocuită cu tot soiul de metafore ciudate și cu locuțiuni pretențioase.

Sub pretext de-a goni cuvintele vulgare și de-a nu întrebuița decât un limbagiu distins, *Prêtioasele* consideraū de înjosoare tot ce e natural și simplu, condemnând expresiunile obicnute, așa că, limba eră în pericol de-a deveni ridiculă și neînțeleasă. În acel timp, pungășii (filous) se numeau *braves incommodes*; slugile (domestiques) *fidèles* sau *nécessaires*; te întreba; *si vous étiez en commodité d'être visible*; venea să te intimpine *avec les ailes de l'impatience*; scufia de noapte (bonnet de nuit) deveni *le complice innocent du mensonge*; voiau să inlocuiască cuvântul *rire* (a ride) prin *montrer l'ameublement de sa bouche*; în loc de: *se mettre en colère* se zicea *pousser le dernier rude*; *l'homme* era *l'aîné de la nature* (cel mai în vîrstă din natură); *la main* era *une mouvante*; *danser* era *tracer des chiffres d'amour*; *un sourire dédaigneux* era *un bouillon d'orgueil*; *les cheveux roux* erau *des cheveux d'un blond hardi*; *l'hypocrisie* era *le masque de la vertu*; *un miroir* era *le consellier des grâces*; o femeie

lor lirici din veacul al XVII-lea; șeful de *l'Ecole française* (Școalei franceze) opusă celei de mai înainte, *Scoalei galice* (Ecole gauloise). Operele sale sunt: *Odes, sonnets, paraphrases de psaumes, de stances, d'Epigrammes*. E considerat ca: *Le père de la poésie française* (părintele poesiei franceze).

zicea servitorului său : *enlevez la superficie de cette ardente*, însemna *mouchez la chaudiere* ; în loc de *approchez-nous de fauteuils* se zicea : *voiturez-nous ici les commodités de la conversation*. Ce trebuia însă să fi fost limbajul particular femeilor, de pildă termenii de toaletă ! *La petite oie* : „Que vous semble de ma petite oie ? La trouvez-vous congruente à l'habit ?“ (Mascarille către Cathos : *Précieuses Ridicules*, scena X). Se zicea atunci de cordele, de pene și de orice soiuri de gătelii cari împodobeau haina, pălăria, mănușile, colțunii, papucii. *Le canon* era o bucată de materie împodobită cu brodării de dantele, ce se puneau pe deasupra genunchiului ; dintre cele trei fuste ce purtau atunci cucoanele, cea de deasupra se numea *la modeste*, a doua *la friponne* și a treia *la secrète*. Când voiu arăta că afectarea limbajului era tot atât de mare ca și aceea a manierelor și a sentimentelor, atunci se va înțelege în ce excese ridicule căzuse gustul, cum aceste excese puteau să fie chiar în dauna politeței și a moralei, și pentru ce resboiul declarat de *Molière* pentru a stirpi un abus de mult înrădăcinat, era necesar. Înainte de dînsul *Prețioasele* fuseseră atacate de *Desmarets* ⁽¹⁾ în comedia sa „*Visionnaires*“ pe la începutul anului 1637).

M-elle de Scudéry ⁽²⁾ persoană de altmîntrelea

1) *Desmarets de Saint-Sorlin* (1596—1676) autor a unei epopei nereușite : *Clovis ou la France Chrétienne*. Comedia *Visionnaires*, caricatură amuzantă și în general bine versificată.

2) *Madeleine de Scudéry* una din intimele Otelului de Rambouillet. În loc de ciobani ea puse în scenă eroi, făcându-i să vor-

foarte înțeleaptă și plină de duh, femei superioară în multe privinți; prin romanele sale cari nu se mai sfârșiau și cari făcură mare vuet, adusesese la modă analiza delicată și subtilă a sentimentelor inimei omenești. Când ești în stare să invingi uritul ce simți la cetirea romanelor domnișoarei de Scudéry, nimic poate nu ar fi mai curios de studiat decât disertațiunile lungi a persoanelor sale, asupra amicitiei, asupra urei, asupra fidelității, asupra amorului însfirșit. Și să nu uitați că aceste persoane așa de subtile, amintirelea ne sunt nouă arătate de antichitate: istoria ni le represintă ca niște persoane curajoase, energice, severe, și ceva mai mult încă, eroice.

Marele Cyrus e zugrăvit tot atât de cochet ca și regina *Massagetilor, Thomyris*. Se găsește în romanele sale „Cyrus“ și „Clélie“ maxime și disertațiuni galante în gura lui *Brutus*, a lui *Horatius*, *Cocles* și a *Cleliei*, această *Virago* romană (eroina) care trecea în not *Tibrul* pentru a scăpa de urgia lui *Porsenna*, sub a cărui robie

bească un limbagiu preagalant. Romanul său *Cyrus* e astfel caracterizat de *Boileau*: „Son Cyrus plus fou que tous les Céladons et les Sylvaodres, qui n'est occupé que de sa Mandane, et ne sait du matin au soir que se lamenter et gémir... (Dialogue sur les héros de roman).“

În alt roman „Clélie“, M-lle de Scudéry represintă pe toți eroii republicei romane la început, „les Coclès, les Scévola, les Brutus, plus doux encore qu'Artamène, ne s'occupant qu'à tracer des cartes géographiques, comme la ridicule *Carte de tendre*, et qu'à se proposer les uns aux autres des énigmes Galantes“. (*Boileau*, opul citat).

se găsea, întocmai ca și eroii timpurilor fabuloase. Cu toții se puseră a diserta asupra sentimentelor ; și ca să nu vorbesc decât numai de amor — care va fi totdeauna dintre toate sentimentele omenesci, cel mai puternic și cel mai bine cunoscut — îl reduseseră la un fel de platonism ridicul, la un idealism prea subtil, care falsifica și inădușea natura, după cum o plantă frumoasă și verde se vestejește într'o sară, departe de aerul natal.

Știința geografică e recunoscătoare domnișoarei de Scudéry pentru născocirea Hărții „*Du pays de Tendre*“ unde se găsesc fluviile *Inclinațiunei* (l'Inclination), *Stimei* (l'Estime) și a *Recunoștinței* (la Reconnaissance), marea *Inimiciției* (l'Inimitié), lacul *Indiferenței* (l'Indifférence). Pentru a ajunge la orașul *Tendre* care e scopul final al amorezaților, trebuie a impresura orașelul *Billets-galants*, a învinge mahalaoa *Billets-doux*, și a pune mâna pe urmă pe castelul *Petits-sains*. Această alegorie ingenioasă, ba chiar prea ingenioasă, era o închipuire a timpului îndelungat ce un adevărat amant pune înainte de-a fi stăpânul obiectului iubit. Și să nu credeți că aceasta era o teorie în vânt, o simplă îndeletnicire a spiritului ; aceste frumoase maxime de galanterie preliminară erau serios puse în practică. Celebra *Julie d'Angennes*, fiica doamnei de Rambouillet, iubită de domnul *de Montausier*, — nobil în toată puterea cuvântului și unul dintre cei mai bine crescuți al veacului al XVII-lea, — nu-l făcu să aștepte mai puțin de patrusprezece ani înainte de-a consimți a-i acorda mâna.

În mijlocul acestor extravagante apărură Molière fără de veste, în 1659, cu piesa sa „*Précieuses Ridicules*“, care fu pentru *Prețioase* o lovitură de moarte.

Poetul puse în scenă două tinere prețioase: una pasionată pentru manierele elegante și cu pretențiuni de femeie de spirit, *Madelon*; cealaltă *Cathos*, încăpăținată pentru maximele galanteriei zilnice și pentru platonismul domnișoarei de Scudéry. Pe cea dintâi o face fiică, pe a doua nepoata unui burghez, *Gorgibus*, foarte simplu, aproape grosolan; care se supără din toată inima când vede casa sa transformată într'un *bureau d'esprit* (birou de spirit) și o sucursală a saloanelor la modă. Alege ca subretă o fată de la țară, foarte naivă, *Marotte*; poetul creă astfel cele mai puternice contraste. Însfîșit presupune că doi tineri nobili, *La Grange* și *Du Croisy*, respinși de tinerele Prețioase, le trămiteau servitorii pentru a juca înaintea lor rolurile de marchis și vicomte, tot atât de prețioși și tot așa de ridiculi ca și Prețioasele însăși. Aceste sunt cu totul victimele unei comedii care se joacă pe socoteala și în dauna lor; și nu e nimic mai glumeț decât de-a vedea pe *Madelon* cea cu pretențiuni la spirit și *Cathos* sentimentală, vesele și încântate la nebunie, văzându-se admirate, adorate de vicomtele de Jodelet și de marchisul de Mascarille, doi domni cu atâta spirit și cu fisionomie așa de plăcută:

Mascarille. Eh bien! mesdames, que dites-vous de Paris?

Madelon. Hélas! Qu'en pourrions-nous dire?

Il faudrait être l'antipode de la raison, pour ne pas confesser que Paris est le grand bureau des merveilles, le centre du bon goût, du bel esprit et de la galanterie ?

Mascarille. Pour moi, je tiens que hors de Paris il n'y a point de salut pour les honnêtes gens.

Cathos. C'est une vérité incontestable.

.
Mascarille. Vous recevez beaucoup de visites ? Quel bel esprit est des vôtres ?

Madelon. Hélas ! Nous ne sommes pas encore connues ; mais nous sommes en passe de l'être ; et nous avons une amie particulière qui nous a promis d'amener ici tous ces messieurs de Recueil des pièces choisies.

.
Mascarille. C'est moi qui ferai votre affaire mieux que personne ; ils me rendent tous visite ; et je puis dire que je ne me lève jamais sans une demi-douzaine de beaux-esprits.

Madelon. Eh ! mon dieu ! nous vous serons obligées de la dernière obligation, si vous nous faites cette amitié ; car enfin, il faut avoir la connaissance de tous ces messieurs-là si l'on veut être du beau monde. Ce sont eux qui donnent le branle à la réputation dans Paris ;
Mais, pour moi, ce que je considère particulièrement, c'est que par le moyen de ces visites spirituelles, on est instruite de cent choses qu'il faut savoir de nécessité, et qui sont de l'essence du bel esprit. On apprend par là chaque jour les

petites nouvelles galantes, les jolis commerces de prose et de vers.

Cathos. En effet, je trouve que c'est renché-
rir sur le ridicule, qu'une personne se pique
d'esprit, et ne sache pas jusqu'au moindre pe-
tit quatrain qui se fait chaque jour.

Mascarille je veux établir chez vous
une académie de beaux-esprits, et je vous pro-
mets qu'il ne se fera pas un bout de vers dans
Paris, que vous ne sachiez par cœur avant tous
les autres. Pour moi, tel que veus me voyez, je
m'en escrime un peu quand je veux ; et vous
verrez courir de ma façon dans les belles ruelles
de Paris, deux cents chansons, autant de son-
nets, quatre cents épigrammes et plus de mille
madrigaux sans compter les énigmes et les por-
traits.

.
.
.

Mascarille. Que vous semble de ma petite
oie ? La trouves-vous congruente à l'habit ?

Cathos. Tout à fait.

.

Mascarille. Que dites-vous de mes canons ?

Madelon. Il faut avouer que je n'ai jamais
vu porter si haut l'élégance de l'ajustement.

.

Mascarille (răcnind pe neașteptate). Ahi ! ahi ! ahi !
doucement mesdames, c'est fort mal en user ; j'ai
à me plaindre de votre procédé ; cela n'est pas
honnête.

Cathos. Qu'est-ce donc ? Qu'avez-vous ?

Mascarille. Quoi ! Toutes deux contre mon cœur en même temps ! M'attaquer à droite et à gauche ! Ah ! c'est contre le droit des gens : la partie n'est pas égale ; et je m'en vais crier au meurtre. (Scène X des *Précieuses Ridicules*).

SCÈNE XII,

.
Madelon à *Cathos*. Ma toute bonne, nous commençons d'être connues ; voilà le beau monde qui prend le chemin de nous venir voir.

Mascarille. Mesdames, agréez que je vous présente ce gentilhomme-ci : sur ma parole il est digne d'être connu de vous.

Jodelet. Il est juste de venir vous rendre ce qu'on vous doit ; et vos attraits exigent leurs droits seigneuriaux sur toutes sortes de personnes.

Madelon. C'est pousser vos civilités jusqu'aux derniers confins de la flatterie.

Cathos. Cette journée doit être marquée dans notre almanach comme une journée bien heureuse.

.
.
.

Mascarille. Vicomte, que dis-tu de ces yeux ?

Jodelet. Mais toi-même, marquis, que t'en semble ?

Mascarille. Moi, je dis que nos libertés auront peine à sortir d'ici braies⁽¹⁾ nettes. Au

1) Braie, albituri.

moins, pour moi, je reçois d'étranges secousses, et mon cœur ne tient plus qu'à un filet.

Madelon. Que tout ce qu'il dit est naturel ! Il tourne les choses le plus agréablement du monde.

Cathos. Il est vrai qu'il fait une furieuse dépense en esprit.

SCÈNE XIII.

Madelon. Mon Dieu, mes chères, nous vous demandons pardon. Ces messieurs ont en fantaisie de nous donner les âmes des pieds, et nous vous avons envoyé querir pour remplir les vides de notre assemblée.

Lucile. Vous nous avez obligées, sans doute.

Mascarille. Ce n'est ici qu'un bal à la hâte ; mais l'un de ces jours nous vous en donnerons un dans les formes. Les violons sont-ils venus ?

Almanzor. Oui, monsieur ; ils sont ici.

Cathos. Allons donc, mes chères, prenez place.

Mascarille. (jucând singur pentru a începe jocul). La, la, la, la, la, la, la.

Madelon. Il a tout à fait la taille élégante.

Cathos. Et a la mine de danser proprement ⁽¹⁾.

Mascarille. (luând pe Madelon de joc). Mă franchise va danser la courante aussi bien que mes pieds, En cadence, violons, en cadence. Oh ! quels ignorants ! Il n'y a pas moyen de danser avec

1) Danser proprement, a juca bine.

eux. Le diable vous emporte! ne sauriez-vous jouer en mesure? La, la, la, la, la, la, la, la, Ferme! O violons de village!

Această bucurie însă a prețioaselor nu va dura mult timp, căci în curând sermauele fete vor fi singure martore a comediei ce într'adins li se joacă. *La Grange*, unul dintre amanții paraponisiți întră răpede în sala de joc, și nici una nici două, începe, cu un baston, a aplica pe spete câteva lovituri pseudo-marchisului Mascarille:

La Grange. Ah! ah! coquins, que faites-vous ici? Il y a trois heures que nous vous cherchons.

Mascarille (simțind loviturile). Ahi! ahi! ahi! vous ne m'aviez pas dit que les coups en seraient aussi.

Jodelet. Ahi! ahi! ahi!

La Grange. C'est bien à vous, infâme que vous êtes, à vouloir faire l'importance! (Scène XIV).

Vă puteți închipui cât de îndignate au trebuit să se simtă Cathos și Madelon știind că au jucat cu două slugi, ciomăgite la urmă în fața lor, și mai apoi desbrăcate chiar de hainele ce le luaseră de la stăpânii lor *La Grange* și *Du Croisy*:

Du Croisy Comment, mesdames, nous endurerons que nos laquais soient mieux reçus que nous; qu'ils viennent vous faire l'amour à nos dépens, et vous donnent le bal?

Madelon. Vos laquais!

La Grange. Oui, nos laquais.

Madelon. O ciel ! quelle insolence !

La Grange. C'est trop que de nous supplanter avec nos propres habits.

Du Croisy. Vite, qu'on leur ôte jusqu'à la moindre chose.

La Grange. Qu'on emporte toutes ces hardes. Dépêchez, maintenant, Mesdames, en l'état qu'ils sont, vous pouvez continuer vos amours avec eux tant qu'il vous plaira." (Scène XVI).

Lecciónua era grozavă pentru amëndouë. In marea lor nedumerire, recunosc totuș că ceea ce se petrece dinaintea ochilor lor nu e decât expresiunea adevărului jurând să-și resbune pe cei doi miserabili cari au îndrăsnit să le amăgească.

Ah ? mon père, zice *Madelon* cătră *Gorgibus*, c'est une pièce sanglante qu'ils nous ont faite."

„Oui, respunde *Gorgibus*, c'est une pièce sanglante, mais qui est un effet de votre impertinence, infâmes ! Ils se sont ressentis du traitement que vous leur avez fait, et cependant, malheureux que je suis, il faut que je boive l'affront“.

„Ah ! adauge *Madelon*, je jure que nous en serons vengées, ou que je mourrai en la peine “ (Scène XVIII).

Madelon rămâne numai cu amenințarea fără a-și putea resbuna vreodată, in timp ce cuconășii noștri, de și cam rușinați in mijlocul balului au cel puțin mulțămirea sufletească că au jucat câteva polci și valsuri cu grațioasele domnișoare. Niciodată o comedie sau satiră n'a produs efecte mai mari și mai răpezi decât „*Les Précieuses Ridicules*“. Lovitura dată era așa de bine în-

dreptată și așa de puternică, în cât la moment se făcu un adevărat vëlmașag în publicul care se simțta așa de crud biciuit.

La întâia reprezentare, după eșirea de la teatru, *Ménage* ⁽¹⁾ luând pe *Chapelain* ⁽²⁾ de mână, îi zise : „Monsieur, nous approuvions, vous et moi, toutes les sottises qui viennent d'être critiquées si finement et avec tant de bonsens ; mais croyez-moi, pour me servir de ce que *St. Remi* dit à *Clovis*, il nous faudra brûler ce que nous avons adoré, et adorer ce que nous avons brûlé“. Unii dintre învinși se hotărîră ei singuri a rîde împreună cu învingătorul de ei însăș căutând a se îndrepta. *Ménage* mai adaugă că chiar din acea zi scriitorii și publicul începură a se desgusta de stilul afectat.

Acesta e cel mai mare succes ce un autor comic a putut să aibă vreodată. Desigur că nu putem nega influența exercitată de teatru asupra moravurilor ; dar această influență de obicei e încetă și se simte. A sili însă pe acei pe cari, cu câteva zile mai înainte i-ai atacat, să recunoască singuri deindată greșelile și defectele lor, aceasta nu se mai văzuse încă niciodată. Această piesă era totodată și cea dintâi comedie de moravuri a lui Molière. Din acel moment și poetul începu să aibă o mare influență asupra publicu-

1) *Gilles Ménage* (1613—1692) adversar al *Academiei Franceze* prin „*Origines de la langue française*“, contribui mult la fixarea și purificarea limbei.

2) *Chapelain* (1595—1674) poet epic, autorul poemului „*La Pucelle d'Orleans*“, în 24 cânturi ; numai cele 12 de la iuceput fură publicate de autor.

lui, pe care trebuia în urmă să-l încante și mai mult prin o mulțime de capodopere. Totuș în această mare victorie a bunului simț contra prostiei, nu se grăbiră toți învinșii a face amendă onorabilă. Cățiva, mai încăpăținați decât ceilalți, mai păstrară încă mânia limbajului afectat, și care în realitate nu era decât o limbă stricată și neînțeleasă, un adevărat galimatias. Un singur lucru, — și acesta era punctul capital, — opinia publică nu mai era cu dinșii. Molière nu se desnădăjdui: el gonește și urmărește pe fugari în toate părțile; îi lovește fără milă în „*La critique de l'Ecole des Femmes*“ (1662) și în „*L'impromptu de Versailles*“ (1663); în urmă observă că inimicul, deși se cam schimbase, totuș nu dispăruse cu totul, de aceea crezu necesar a-i mai declara un ultim resboiu.

Peatunci lucrările lui *Vaugelas* ⁽¹⁾ și a lui *Ménage* insuflaseră și altora gustul discuțiunilor; gramatica deveni un subiect general de conversațiune; fără îndoială că nu era nici un rău a se ocupa puțin și de gramatică, care fusese până atunci cu totul lăsată în părăsire. Doamna de *Sablè* ⁽²⁾ femeie plină de spirit, amică ducelui de

1) *Vaugelas* (1585—1650) considerat în cestiuni de limbă ca oracolul Prețioaselor, ne-a lăsat niște observațiuni limbistice de valoare „*Remarques sur la langue française* „ și o traducere puțin exactă, însă scrisă într'un stil elegant, a autorului latin: *Quintus Curtius Rufus*.

2) *Marquise de Sablè* (1598—1678) femeie distinsă, una dintre Prețioase, amica doamnei de Sévigné, doamnei de Lafaëtte.

la *Roche-foucauld* (1), ştia puţină ortografie, şi mulţi dintre contemporanii ei nu ştiau mai multă ortografie decât dînsa. Reacţiunea în favoarea gramaticii fu aşa de violentă încît cele mai însemnate persoane ale veacului al 17-lea căutau pretutindene purismul în limbă şi subtilitatea. S'a văzut femei pe care le apucau istericalele când auziau cea mai mică înfrîngere la legile gramaticale, sau vreun termen ordinar pronunţat dinaintea lor. Pe lângă această manie, mai era încă şi gustul pentru sonete şi madrigale, moştenire remasă de la generaţiunea precedentă, şi înfărşit, pasiunea pentru ştiinţă şi filosofie.

Descartes (2) avea atunci mare reputaţiune; în toate şcolile luase locul filosofului grec *Aristotel*, şi această discuţiune străbătînd pînă şi prin saloane, mai în toate societăţile nu se auzia discutînd decît despre *tourbillons* (vărtejuri), despre *esprits-animeux*, despre *la matiere subtile* şi despre

1) *Duc de La Roche-foucauld* (1613—1680) scrise sub titlul de: „*Réflexions et sentences, ou Maximes morales* „, un mic tractat plin de spirit, însemnat prin stil; după dînsul toate acţiunile omeneşti au drept motor principîl, iubirea de sine şi interesul personal.

2) *Descartes* (Réré) născut la *Haye* (în *Touraine*) în 1596, şi mort în 1650 la *Stockholm* (în *Suedia*). Publică în 1637, „*Discours sur la méthode*“, cel întai tractat filosofic scris în franţuzeşte. În această operă el proclamă superioritatea raţiunii şi a reflecţiunii asupra credulităţii şi ruinei. El părintele filosofiei spiritualiste. El presupune că noi putem să ne indoim de orice lucru, afară de gîndirea noastră; de unde faimosul său principiu: „*Cogito, ergo sum*“ (gîndesc, deci exist.) *Descartes* mai publică „*Les méditations*“, „*Le traité des Passions*“, „*Les principes de philosophie*“ în latineşte, şi alte opere de ştiinţă, asupra geometriei, dioptriceii, meteorilor, etc.

l'horreur du vide. Fiindcă prin lucrările lui Descartes, lui *Gassendi* (3) și ale lui *Pascal* (4) științele erau la modă, femeile n'au voit să se lase mai pe jos ; în viitor nu visară decât la matematică și la cestiuni de metafizică. Toate până la una se dedară la speculațiunile fizice și ale astronomiei, și aceasta cu atâta râvnă încât unele, din cauza marelor pasiuni pentru știință își uitau chiar de-a se îngriji de frumuseță ; cu atâta mai mult trebuiau să-și uite de gospodărie, de bărbați și de copii. Grijele casnice, educațiunea copiilor, tot ce este adevăratul domeniu al femeilor, și care le stă așa de bine, nu însuflă acestor învățate decât un mare dispreț. Ele considerau ca înjositor și rușinos tot ce era natural și simplu ne mai voind să știe de casă.

„Où l'on voyait aller tout sans dessus dessous“.

3) *Gassendi* (Pierre) născut în *Provence* (1592—1655), profesă doctrina filosofului grec *Epicur*.

4) *Pascal* (*Blaise*) născut la *Clermont* (1623—1662). La vârsta de 16 ani scrisese un tractat despre „*Sections comiques*“. Alte două opere „*Les Provinciales*“ și „*Les pensées*“ îl pun în rândul celor mai mari cugetători din lume. „*Provincialele*“ (Scrisori scrise unui amic în provincie) sunt un pamflet îndreptat contra *Jesuiților*.

D-na de Sévigné (1626—1696), unul din cei mai mari epistolari franceși. În *Epistolele* (*Lettres*) sale ea ia toate tonurile, de la familiar până la sublim.

D-na de Lu Fayette (1632—1693) autorul romanelor : „*Zaïde*“ și la „*Princesse de Clèves*“ ; ea poate fi considerată cu drept cuvânt creatorea romanului modern.

Nu mai erau femeii, soții, mame, dar adevărate muse.

Și cu toată învățătura lor, mulți bărbați nu aveau ambițiunea să aibă ca consoartă o musă, și ar fi preferat, pentru a le îngriji de casă, o ființă mai legată de lucrurile pământești. Fiecare trăgând în partea sa, bărbatul insistând ca nevasta sa să binevoiască să se coboare și pe pământ, pe când femeea ținea una și bine, să se ridice la cer și cătră un ideal sublim, vă puteți închipui dacă era cu putință ca liniștea casnică și înțelegerea între soți să mai existe.

Această boală care mai întâi se legase de femeile aristocrate, încetul cu încetul se lăți și în burghezime, unde își întinsese domnia și cu mai mare putere. Răul era la culme, când Molière interveni din nou, în 1672, cu „*Femeile Invățate*“.

Această pretențiune la învățatură nu părea a fi un subiect favorabil pentru a provoca risul, în timp de cinci acte. Molière scoase dintr'o materie, stearpă prin ea însăși, un subiect minunat, și făcu una din comediile cele mai străgătoare și mai perfecte.

În toate timpurile au existat femeii care au onorat sexul lor ocupându-se cu știință, și câteodată chiar cu cele mai abstracte și cele mai grele științi. Și astfel de femeii au fost cu mult mai numeroase decât ne putem închipui; căci numărul acelorora al căror nume s'a păstrat pînă la oameni e relativ mic. *Contele Leopold Ferri* care muri la *Padova* în 1847, lăsă o bibliotecă unică în felul său, compusă exclusiv de opere serise de

femei în toate limbele și din toate țările. Această bibliotecă cuprindea aproape 30,000 volume. Toate veacurile au produs deci femei vrednice de-a lăsa un nume în știință. Dar boala pedantismului la femei ca și la bărbați n'are nicio legătură cu știința propriu zisă. Toată lumea e de părere că adevărata știință e fără pretențiune; că pedantismul nu e totdeauna o dovadă de învățatură, dar mai cu siguranță un semn de prostie.

Piesa lui Molière „Les femmes savantes” n'are multă acțiune sau cel puțin nu este acțiunea care ne interesează mai mult. Ea e totuși importantă și serioasă, deși cuprinsă în interiorul unei singure familii.

„Eată o casă unde mania de-a face spirit a introdus de mult timp neînțelegerea și gâlceva; o familie desorganizată din cauza extravaganțelor membrilor ei; aicea ca și pretutindenea pe unde se află, plăcerea pentru ceeace fals a stricat a-ceeace natura a făcut mai frumos și mai respectabil. Nebunia mamei a influențat și asupra uneia din cele două fete; cealaltă păstrându-și acelaș bun simț până la sfârșit, și care în mijlocul acestor extravaganțe a ramas un model de grație naturală și de adevărat spirit, e ca și o străină în propria sa casă. Bunătatea lui Chrysale care ar putea să fie o virtute în alt loc, devine un flagel în fața unei femei ambițioase care nu visează decât știința și limbajul frumos. Biata Henriette, făgăduită, fără consimțimentul ei, unui pedant fără inimă și apărută rău de un tată, care cu toate acestea o iubește, va fi pedepsită din cauza prostiilor pe cari nu le-a făcut, și a

nebuniilor de cari s'a ferit cât a putut mai mult. Inslărișit, această casă onestă, devenită un biou de spirit, nu mai e sanctuarul familiei, ci elu- bul intriganților și al proștilor. Să ne amintim de *Tartuffe* și să comparăm. Situațiunea e aceeași.

În *Tartuffe* ca și în „*Les femmes savantes*“ Molière combate și stigmatizează prin energicele sale descrieri, prejudeciile, minciuna, uitarea celor mai sacre datorii ale vieții și a celor mai sfinte legi ale naturei. Molière apără familia, bunul-simț, rațiunea, adevărul.“ Acolo ca și aici, incidentele sunt foarte simple, și desnodământul n'a cerut mare sfortare de imaginațiune. Molière nu s'a silit niciodată de-a complica într'un mod puternic, combinațiunile dramatici, și nu găsim în teatrul său aceea ce se numește astăzi *opere strins înlanțuite și incurcate*. Acțiunea e pentru dînsul un mijloc, niciodată un scop; în-ă, ca toate geniile cele mari, el posedă arta de-a produce efecte mari cu mijloacele cele mai simple. Să lăsăm deci acțiunea, care nu ne va presenta nimic obscur, și să ne ocupăm de caractere.

Molière care imprumuta cu multă libertate subiecte de comedie pe ori unde le găsea, imprumuta cu mai mare ușurință sieș. Hotărît a reprezenta pe scenă acelaș defect ca și în „*Les précieuses ridicules*“ sub forma ce luase, se uită în jurul său și căută să mai regăsească persoanele de altădată. *Madelon* s'a măritat; dar, vai! a trebuit (în lipsa altuia mai bun, desigur) să primească ca bărbat un om ales de tatăl său, și pe care bunul *Gorgibus* l'a căutat negreșit după chipul și asemănarea sa, de altmîntrelea om cîns-

tit, bun la caracter, bogat indeajuns, dar, un burghez cu maniere care te face să o apuci la fugă când 'l veți auzi vorbind :

„Est-il de petits corps un plus lourd assemblage ?
Un esprit composé d'atomes plus bourgeois ?

(*Femmes Sav. Acte II, sc. 7.*)

De voe, de nevoe, s'a măritat însfirșit cu Chrysale, și are copii cu dinsul. Dacă s'a injosit să-l iee de bărbat, n'aveți grijă, din zioa căsătoriei a început să-și resbune ; și cum își resbună în toate zilele ! Veți vedea aceasta îndată, căci veți întâlni-o sub numele de *Philaminte*. Când era fată, ea nu visa decât spirit ; astăzi însă nu e știință în lume pe care să nu o cunoască, începând cu filosofia și până la fizică și algebră ; dar filosofia mai cu samă și astronomia ! Și *Philaminte* e o femeie energică ! devisă ei ar fi : așa vreau, așa să fie ; știe ea drepturile ce-i dă știința ! Veți vedea-o guvernând casa sa, totul închinându-se ei, și ducând pe bărbatul său de nas. Aș vrea să-l ved dacă îi mai dă mâna să se opună nevestei sale. *Philaminte* nu e o învățată, ci un învățat și aceasta e așa de adevărat că rolul a fost jucat mai întâi de un bărbat. Știința a făcut să se vestejască în ea toate grațiile și toate sentimentele cari fac farmecul sexului său ! Știți oare că în filosofie aparține *scoatei stoice*, și că *Zenon*, strașnicul *Zenon* e profesorul și modelul său. Când va veni să-i vestească că toată averea sa a dispărut cu un bancher necredincios, singură din toată familia va primi această

lovitură cu o nepăsare stoică. „Oh Ciel! strigă Chrysale, tout à la fois perdre ainsi tout mon bien!“ Dar Philaminte :

Ah ! quel honteux transport ! Fi ! tout cela n'est rien :
Il n'est pour le vrai sage aucun revers funeste,
Et, perdant toute chose, à soi-même il se reste.
Achevons notre affaire, et quittez votre ennui.

(*Femmes Sav. Acte V, sc. IV*).

Sunt cu totul departe de-a critica această filosofie sublimă, dincontra o admir ; găsesc însă cam ciudat că aceeași persoană să nu aibă un temperament uniform pentru a îngădui pe servitoarea sa să vorbească limba stricată întrebuințată în satul ei. Nu iubesc pe o persoană care, (nu știu pentru ce motiv) își păstrează filosofia pentru ocaziile mari, și se crede scutită de-a o întrebuința, când e vorba de cele mici. Căci ocaziile mari sunt destul de rare : pot să nu se înfățișeze niciodată. Intr'un cuvânt, filosofia e la locul ei în cele mai mici afaceri ale vieții ; dar nu trebuie a avea una pentru toata zilele și alta pentru duminici. Philaminte cu toate acestea a păstrat în serviciul seu pe țărăncușa care o slujea așa de bine și care se exprima așa de rău.

„*Marotte*. Voilà un laquais qui demande si vous êtes au logis, et dit que son maître vous veut venir voir.

Madelon. Apprenez, sotte, à vous enoncer moins vulgairement. Dites : voilà un nécessaire

qui demande si vous êtes en commodité d'être visibles.

Marotte. Dame ! je n'entends point le latin, et je n'ai pas appris comme vous, la philosophie dans le Grand Cyrus."

(*Précieuse Ridicules, Scène 7.*)

Marotte din „*Précieuses ridicules*“ a devenit acum *Martine*. Ea urmează a face bucate bune ; din care cauză e ocrotită de stăpânul său Chrysale, însă supără strașnic pe stăpână-sa, stropșind fără milă limba francesă. Dar nu de geaba își dă osteneală Philaminte cu slugile pentru a le învăța legile fizice sau regulile gramatică ! *Martine* însă nu voește să se folosească de ceea ce i se arată ; s'a ocupat mai puțin de gramatică decât de bucătărie ; ea are, — și nu-î vina ei, — limba puțin cam slobodă față cu stăpâni : la cas de trebuință li va putea chiar da câteodată și o bună lecțiune, după cum fac mai toate slugile lui Molière. *Martine* susține că, cu tot solecismul,

„Quand on se fait entendre, on parle toujours bien.“

Se zice că Molière găsisse în bucătărie la el modelul acestei servitoare carajoase. Și tipul ce întimplare i-l dăduse în persoana bucătăresei sale corespundea așa de bine cu aceea ce avea el în gând, încât nu se temu de-a încredința rolul acesteia chiar ce-î procurase originalul. Adevărata *Martine* improvisată actriță și învățată cum trebuie de stăpânul său, se reprezintă însăși în na-

tură, și jucă așa de bine, încât parterul eși de la teatru foarte mulțămît.

Să venim acum la *Cathos* care e deaseme-nea una din vechile noastre cunoștințe. Vă amintiți că era în acel timp o persoană foarte sentimentală sau mai bine o exaltată, făcând parte din clasa *Précieuselor galante* (*Précieuses galantes*), hrănindu-se cu imaginațiunile domnișoarei de *Scudéry* și a domnului de *La Calprenède*,⁽¹⁾ îngămfându-se de numărul adoratorilor (în acel timp se numeau amănți), închipuindu-și că vede amănți și eroi în toți oamenii ce întâlnea. Aceasta se înțelege, căci asemenea persoane, prin o contra-zicere cere aceea ce se numea atunci „le fin du fin.“

„C'est là savoir le fin des choses, le grand fin, le fin du fin.“ (Madelon ; *Précieuses ridicules*, sc. X.)

pasionate pentru galanterie, se prefăceau în acelaș timp că au cel mai mare dispreț pentru orice desnodământ a unei intrigă de amor. Numeau căsătoria „amour fini“ sau încă „l'abime de la liberté“ ; le auzeai jurând, acele persoane virtuoaase, „qu'elles ne brutaliseraient jamais avec un homme de chair“.—Drăgălașa *Cathos* desigur că ar fi primblat pe ducele de *Montausier* pe drumurile „du pays de Tendre“ chiar mai mulți ani decât frumoasa *Julie d'Augennes* (mai târziu ducea de *Montausier*). Și când veți vedea-o sub

1) *Gauthier de Costes, seigneur de la Calprenède* (1610—1663) autor a cinci romane, dintre cari cel mai bun e acel intitulat „Cléopâtre“ ; contribui mult a răspândi în public gustul romanelor lungi.

numele de *Bélise*, nu ve veți mira că ați găsit-o fată hărănă, și mai fată decă ori când. Acum încă pretinde ca toți bărbații să se închine farmecului său, crezând că ori unde se va presenta, e în stare să învirtească capul orî-cuî. În timp ce celelalte femei cer de la adoratori să jure că le vor iubi, *Bélise* nu crede că nu e iubită, Inzadar *Clitandre* strigă nerăbdător : „Je veux être pendu si je vous aime!“ Această obrăznicie i se pare ei un șiretlic din partea unui amoretat fricos, pentru a-și ascunde o declarațiune formală ; cu chipul acesta ea suferă toate omagiile tăcute ale preținșilor săi adoratori :

„Mais si la bouche à s'en vouloir mêler,
Pour jamais de sa vue il se faut exiler“.

Alături cu *Philaminte* și cu *Bélise* trebuie să punem și pe *Armande*, cea mai mare dintre cele două fiice ale lui *Chrysale*, aproape tot atât de învățată ca și mama sa, și deja excentrică ca și mătușa *Bélise*, însă mai interesantă decât amândouă. Nu tăgăduiesc că e ridiculă, uricioasă chiar la un moment dat, dar o găsesc totodată vrednică de jelit ; și mi-e milă când ved această fată care a fost împedicată de a înțelege farmecul vieții, și care n'a putut să se ferească de sentimentele și de ideile contrare naturei. Această creațiune face cea mai mare cinste talentului de observațiune și sensibilității lui *Molière*.

Pedantismul face pe *Armande* displăcută și respingătoare ; ea este imbuibată de platonismul și de filosofia amorului pur, una din formele acestui idealism neînfrănat care făcea să se imul-

țească societățile de femei ; mi se pare însă că în fond, ea e capabilă de-a iubi și că iubește. Judec după gelosia ei, după supărarea ce nu o poate ascunde când Clitandre o părăsește. Judec chiar după raportul nerușinat ce ea face mamei contra surorii sale, la începutul actului al 4-lea :

„Je ne souffrirais point, si j'étais que de vous,
Que jamais d'Henriette il pût être l'époux,
On me ferait grand tort d'avoir quelque pensée
Que là-dessus je parle en fille intéressée,
Et que le cache tour que l'on voit qu'il me fait
Jette au fond de mon cœur quelque dépit secret.
Contre de pareils coups l'âme se fortifie
Du solide secours de la philosophie,

.
Il est de votre honneur d'être à ses vœux contraire ;
Et c'est un homme enfin qui ne doit point vous plaire
Jamais je n'ai connu, discourant entre nous,
Qu'il eût au fond du cœur de l'estime pour vous“.

(*Femmes savantes*, Act. IV, sc. II).

Contele *Joseph de Maistre* (1) într'o scrisoare către fiica sa, vorbindu-i de femeile învățate, zice că n'a văzut una care să nu fi fost nenorocită sau ridiculă din cauza științei. Nu pot rezista plăcerii de-a nu cita aice acea scrisoare :

1) *Le Comte de Maistre* (1753—1821), filosof catolic, scris contra atheismului și a materialismului veacului al 18-lea ; operele sale principale sunt : „*Soirées de St. Pétersbourg*“ . „*Histoire de l'Eglise gallicane*“ .

„Voltaire a dit, à ce que tu prétends, que les femmes sont capables de faire tout ce que font les hommes. C'est un compliment fait à quelque jolie femme, ou bien c'est une des cent mille et mille sottises qu'il a dites dans sa vie. La vérité est précisément le contraire. Les femmes n'ont fait aucun chef-d'œuvre dans aucun genre. Elles n'ont fait ni l'Iliade, ni l'Enéide, ni la Jérusalem délivrée, ni Phèdre, ni Athalie, ni Rodogune, ni le Misanthrope, ni le Tartuffe, ni le Joueur, ni le Panthéon, ni l'église Saint-Pierre, ni la Vénus de Médicis, ni l'Apollon de Belvédère, ni le Persée, ni le livre des Principes, ni le discours sur l'histoire universelle, ni Télémaque. Elles n'ont inventé ni l'algèbre, ni le télescope, ni les lunettes achromatiques, ni la pompe à feu, ni le métier à bas ; mais elles font quelque chose de plus grand que tout cela : c'est sur leurs genoux que se forme ce qu'il y a de plus excellent dans le monde : *un honnête homme et une honnête femme*. Si une demoiselle s'est laissée bien élever, si elle est docile, modeste et pieuse, elle élève des enfants qui lui ressemblent, et c'est le plus grand chef-d'œuvre du monde. Si elle ne se marie pas, son mérite intrinsèque, qui est toujours le même, ne laisse pas aussi que d'être utile autour d'elle d'une manière ou d'un autre. Quant à la science, c'est une chose très-dangereuse pour les femmes. On ne connaît presque pas de *femmes savantes qui n'aient été ou malheureuses, ou ridicules par la science*. Elle les expose habituellement au petit danger de déplaire aux hommes et aux femmes : aux hommes qui ne veulent pas être égalés par

les femmes et aux femmes qui ne veulent pas être surpassées. La science, de sa nature, aime à paraître ; car nous sommes tous orgueilleux. Or, voilà le danger, car la femme ne peut-être savante impunément qu'à la charge de cacher ce qu'elle sait avec plus d'attention que l'autre sexe n'en met à le montrer. Sur ce point, mon cher enfant, je ne te crois pas forte ; ta tête est vive, ton caractère décidé ; je ne te crois pas capable de te mordre les lèvres lorsque tu es tentée de faire une petite parade littéraire. Tu ne saurais croire combien je me suis fait d'ennemis jadis, pour avoir voulu en savoir plus que mes bons Allobroges. J'étais cependant bien réellement homme, puisque depuis j'ai épousé ta mère, juge de ce qu'il en est d'une petite demoiselle qui s'avise de monter sur le trepied pour rendre des oracles ! Une coquette est plus aisée à marier qu'une savante ; car pour épouser une savante, il faut être sans orgueil, ce qui est très-rare : au lieu que, pour épouser une coquette, il ne faut qu'être fou, ce qui est très-commun“,

• Si in alt loc zicea :

„Le mérite de la femme est de régler sa maison, de rendre son mari heureux, de le consoler, de l'encourager, et d'élever ses enfants, c'est-à-dire de faire des hommes. Au reste, je crois que les femmes, en général, ne doivent point se livrer à des connaissances qui contrarient leurs devoirs ; mais je suis fort éloigné de croire qu'elles doivent être parfaitement ignorantes. Je ne

veux pas qu'elles croient que Pékin est en France, ni qu'Alexandre le Grand demanda en mariage une fille de Louis XIV. La belle littérature, les moralistes, les grands orateurs suffisent pour donner aux femmes toute la culture dont elles ont besoin.

• • • • •
En un mot, la femme ne peut-être supérieure que comme femme; mais dès qu'elle veut *émuler* l'homme, ce n'est qu'un singe“.

Fără a căuta aiurea, n'aveți decât să vă uitați la aceasta: Ce nenorocire și ce caraghiozlic totodată! să se desbrace de toate grațiile sexului său și să păstreze sentimentele! Să-și pună toată silința pentru a face pe celelalte femei să nu mai gândească la amor nici la măritat, și să nu înceapă prin a înăduși acest sentiment mai întâi în inima sa! Ne mai păstrând nimic din caracterul femeesc, perzând tot ceea ce face pe o femeie plăcută și fermecătoare, și a pretinde încă a fi iubită! Această contrazicere ciudată descrisă de Molière cu o mare delicateță, e trăsătura originală a caracterului *Armandei*; cu câtă artă și ce cunoștință de inima omenească a trebuit să aibă Molière pentru a putea varia tipurile ce pune în scenă!

Acciași îngrijire de-a nu se repeta se observă deasemenea și în concepțiunea celor doi pedanți cari au să joace aici acelaș rol ca și *Jodelet* și *Mascarille* din „Prețioasele ridicule“, cu deosebire numai că *Jodelet* și *Mascarille* ne reprezintă comedia cu intenție, în timp ce *Vadius* și *Trissotin* fără să gândească. Amândoi sunt tipurile

pedantismului la bărbați. *Trissotin* e pedantul cu pretențiuni de om de spirit, *Vadius* (învățatul în *us*) e pedantul erudițiunii. Șarlatanismul lui *Trissotin* formează un contrast glumeț și nostim cu caracterul îngâmfat și serios al lui *Vadius*, a cărui pretențiuni sunt basate pe știința sa de greacă și latină. *Abatele Cotin* ¹⁾ și *Ménage* trec drept originalele lui *Trissotin* și a lui *Vadius*. Și astăzi încă se discută cestiunea de-a se ști dacă *Molière* a făcut o faptă rea sau o acțiune indiferentă, sau chiar un act de dreptate, punând pe scenă două persoane cari trăiau încă. *Molière* însuș a fost pus pe scenă în mai multe rânduri de comediunii *Otelului de Burgogne*, rivalii săi; e adevărat că el singur era comedian și că în privința sa lucrul nu era tocmai așa grav. Dar fusese de multe ori atacat de *Ménage* și *Cotin*, insultat chiar de acesta din urmă. *Cotin*, poet de rând, atacat de *Boileau*, făcu greșala, respunzându-i, de-a insulta pe *Molière*, de care nu avu niciodată a se plânge. *Molière* nu era poate nesimțitor la resbunare, această plăcere a zeilor, și-și resbună încă destul de crud. Ii dădu mai întâi numele de *Tricotin* pe care-l schimbă într'unul și mai glumeț de *Trissotin*.

Abatele Cotin e o figură cu totul originală, dimineța predicator și sara se ducea pe la intruniri literare, făcând să răsune în acelaș timp biserica de predicile sale și saloanele de producțiuni galante. Citea pe *Omer* și pe *Virgil*; știa

1) *L'abbé Cotin*, predicator și scriitor frances (1604—1682).

limbele ebraică și syriacă ; versat în filosofia umană și divină : se numea singur cu mândrie „le père de l'énigme française“ ; și atâta știință nu a putut să facă dintr'insul decât un prost faufaron ! Pe lângă acestea, se mai bucura în lume de un mare nume : primit și ascultat ca un oracul de cele mai însemnate femei ale timpului ; era resfătatul academiilor galante și a biurourilor de spirit : fu chiar unul din cei patruzeci nemuritori ai „Academiei franceze“. Succesul era tot atât de mare la biserică ca și în saloane. Dar cunoașteți oare ceva mai revoltător decât priveliștea unui prost care se crede de geniu, a unui prost care vorbește și scrie vrute și nevrute, și pe care toată lumea îl admiră, a unui prost care reusește în toate, a unui prost care nu ia în băgare de seamă aceea ce alții spun, și care se crede în drept de-a da lecțiuni oamenilor de spirit ? Astfel fu Cotin care făcu pe *Boileau* să-și peardă toată răbdarea și care fu biciuit fără de cruțare de Molière. Cotin care visa poate și el ca oricare altul la nemurirea numelui său, dar care nu se aștepta că o asemenea onoare să i se facă de inimicii săi, aplicându-i o pedeapsă așa de aspră.

Molière nu avea numai o judecată sănătoasă și un spirit drept ; era în acelaș timp de o îndrăsneală foarte mare. Intrunea în el gustul și eleganța unui *Menandru* și temperamentul puternic al unui Aristophan. El reinviè cu această ocasiune, vechea comedie de la Greci, care punea fără rușine pe contemporani pe scenă ; și temându-se că nu vor fi în deajuns recunoscuți

obliga pe actor să-și pună o mască asemănătoare
figurei lor. Molière deseori se punea pe scenă sub
nume inchipuite, jucând el singur personajul său
ca în „*Arnolphe*“ din „*L'école des femmes*“ ;
punea pe alții cu mai multă îndrăsneală încă,
pentru exactitatea zugrăvirilor sale, convins de al-
mintrelea că acei pe care îi zugrăvise nu ar con-
simți niciodată a se recunoaște ; cu chipul ace-
sta scandalul era înlăturat.

Ceeace se întâmpla cu *Ménage*, avu bunul simț
de-a declara în gura mare că nu se credea zu-
grăvit în „*Les femmes savantes*“, și bunul gust
de a mărturisi dinaintea unor femei, prietene de
ale sale care strigau contra lui Molière, că piesa
era foarte frumoasă.

Actul al III-lea unde aceste două personaje fac
întrarea lor pe scenă e prea însemnat și nu ne
putem opri a nu cita câte-va pasage.

Cetirea sonetului lui Trissotin asupra figurilor
principesei *Uranie* :

„Votre prudence est endormie;
De traiter magnifiquement
Et de loger superbement
Votre plus cruelle ennemie.

Faites-la sortir, quoiqu'on die,
De votre riche appartement,
Où cette ingrante insolement,
Attaque votre belle vie“.

și a epigramei asupra unei trăsuri de culoare roșietică, dată unei dame, o cunoștință de a sa :

„Et quand tu vois ce beau carosse,
Où tant d'or se relève en bosse,
Qu'il étonne tout le pays,
Et fait pompeusement triompher ma Laïs,
Ne dis plus qu'il est amarante,
Dis plutôt qu'il est de ma rente.“

(Acte III, scène II).

ne provoacă risul și sunt o zugrăvire puternică a pedanților lingușitori, cu pretențiuni de oameni învățați, cari însă în realitate nu-și arată decât micimea spiritului lor.

Presentarea acestor doi pedanți *Philamentei*, și conduita lor sunt foarte comice :

Trissotin (presentând pe *Vadius*).

„Voici l'homme qui meurt du désir de vous voir,
En vous le produisant je ne crains point le blâme
D'avoir admis chez vous un profane, madame.
Il peut tenir son coin parmi les beaux esprits.

Philaminte

La main qui le présente en dit assez le prix.

Trissotin

Il a des vieux auteurs la pleine intelligence,
Et sait du Grec, madame, autant qu'homme de France.

Philaminte (cătră Bélise)

Du Grec ! o ciel ! du Grec ! Il sait du Grec, ma sœur !

Bélise (cătră Armande)

Ah ! ma nièce, du Grec !

Armande

Du Grec ! quelle douceur.

Philaminte

Quoi ! Monsieur sait du Grec ? Ah ! permettez, de grâce,
Que, pour l'amour du Grec, monsieur, on vous embrasse.

(Vadius imbrătoșează deasemenea pe Bélise și Armande).

Vadius

Je crains d'être fâcheux par l'ardeur qui m'engage
A vous rendre aujourd'hui, madame, mon hommage ;
Et j'aurai pu troubler quelque docte entretien.

Philaminte

Monsieur, avec du Grec on ne peut gâter rien.

Trissotin

Au reste, il fait merveille en vers ainsi qu'en prose,
Et pourrait, s'il voulait, vous montrer quelque chose.

Vadius

Le défaut des auteurs dans leurs productions,
C'est d'en tyranniser les conversations,
D'être au palais, au cours, aux ruelles, aux tables,
De leurs vers fatigants lecteurs infatigables.

Pour moi, je ne vois rien de plus sot, à mon sens
Qu'un auteur qui partout va gueuser des encens ;
On ne m'a jamais vu ce fol entêtement ;

.

Voici de petits vers pour de jeunes amants,
Sur quoi voudrais bien avoir vos sentiments.

Trissotin

Vos vers ont des beautés que n'ont point tous les autres.

Vadius

Les grâces et Vénus règnent dans tous les vôtres.

.

Trissotin

Si la France pouvait connaître votre prix.

Vadius

Si le siècle rendait justice aux beaux esprits.

(Acte III, scène V.)

După complimentele obicinuite și laudele reciproce ce-și adresează unul altuia, vine scena de turburare. Nenorocitul Vadius critică cam slobod sonetul către principesei Uranie, fără a ști că confratele său era autorul :

Trissotin (cătră Vadius)

„Avez-vous un certain petit sonnet
Sur la fièvre qui tient la princesse Uranie ?

Vadius

Oui ; hier il me fut lu dans une compagnie.

Trissotin

Vous eu savez l'auteur ?

Vadius

Non ; mais je sais fort bien
Qu'à ne le point flatter, son sonnet ne vaut rien.

Trissotin

Beaucoup de gens pourtant le trouvent admirables.

Vadius

Cela n'empêche pas qu'il ne soit misérable ;
Et, si vous l'avez vu, vous serez de mon goût.

Trissotin

Je sais que là-dessus je n'en suis point du tout,
Et que d'un tel sonnet peu de gens son capables.

Vadius

Me préserve le ciel d'en faire de semblables !

Trissotin

Je soutiens qu'on ne peut en faire de meilleur ;
Et ma grande raison c'est que j'en suis l'auteur.

Vadius

Vous ?

Trissotin

Moi.

Această neînțelegere aduce după sine o ceartă
între amândoi învățații tot atât de ridiculă ca și
scena lingușirei ce o precedase :

Trissotin

Allez, petit grimaud, barbouilleur de papier.

Vadius

Allez, cuistre. . .

Philaminte

Hé ! messieurs, que prétendez-vous faire ?

Trissotin (cătră Vadius)

Va, va restituer tous les honteux larcins
Que réclament sur toi les Grecs et les Latins.

.
.

Vadius

Oui, oui, je te renvoie à l'auteur des Satires.

Trissotin

Je t'y renvoie aussi.

(Acte III, scène V.)

Celor trei învățate și acestor doi învățați pe cine va opune Molière? Mai întâi pe Chrysale, burghez plin de judecată și simțitor la toate, bărbat foarte bun, dacă n'ar fi cel mai duios dintre bărbați. Sau mai bine judecați. Philaminte intră : nu e femeie ci o furie. Și pentru ce atâta mănie ? Fiindcă o biată servitoare n'a păzit în vorbire legile gramaticei. Doar nu în zadar și-a dat atâta osteneală să deprindă pe slugi cu legile fizice și cu regulile gramaticei ! Din această pricină biata servitoare va fi dată afară. Chrysale e un om cu inimă bună, o va jeli, îi va părea

rău de dînsa din toată inima. Dar ce vreți ? Când femeea sa e de față, Chrysale nu are cuvânt. Sub pretext că „le corps doit-être asservie à l'esprit“, ea are o putere tiranică asupra fricosului său de bărbat. Sermanul Chrysale, 'și mărturisește singur slăbiciunea și groaza sa :

„Ele me fait trembler, dès qu'elle prend son ton ;
Je ne sais où me metre et c'est un vrai dragon“.

Vorbește ca un înțelept, însă se poartă ca un prost, fiindcă e lipsit de caracter. Înțelege de minune datoriile unei mame de familie.

„Former aux bonnes mœurs l'esprit de ses enfants,
Faire aller son ménage, avoir l'œil sur ses gens,
Et régler la dépense avec économie,
Doit-être son étude et sa philosophie.“

Dar n'are nicio putere să pună ordine în casa sa. Femeea lui, care e o nebună ridiculă, poruncește și el ascultă de ea.—N'are măcar putere să apere pe fiica sa *Henriette*, copila sa iubită, contra proiectului format de mama sa de-a o mărita după Trissotin. Posomorire, frunte încrețită, amerințări chiar contra femeii sale, când știe că ea nu-l aude, cât poștești ! Astfel e curajul oamenilor lipsiți de caracter ! Dar la sfîrșit când totul va fi pregătit și fără dînsul, bunul Chrysale mândru că a triumfat fără să se lupte, va avea cel din urmă cuvântul în piesă. El va fi acela care va zice notarului cu un curaj comic :

Allons, monsieur, suivez l'ordre que j'ai prescrit,
Et faites le contrat ainsi que je l'ai dit“.

Drept vorbind, putem numi bunătate această moliciune a unui suflet care cedează înaintea celei mai mici pedici și care n'are tărie decât atunci când nu-i nici pericolul nici merit de-a avea? Aceasta poate da loc la discuțiune. Pentru a fi cu adevărat bun, sunt multe momente unde bunătatea nu ajunge și unde trebuie încă și curaj. Dealtmintrelea mărturisesc că am o mică slăbăciune pentru Chrysale. I s'a bănuit că predică ignoranța: nu-l apăr. Molière era prea luminat însă pentru a refusa instrucțiunea femeilor, el nu combate decât ridiculul științei pretențioase și sterpe. Să ne amintim și de versurile lui Casimir Bonjour, autorul comic francez mort în 1856:

„Ce sont les arts qui font le charme de la vie,
Et par eux une femme est toujours embellie,
Votre sexe avec nous peut bien les partager,
Rien d'aimable ne doit lui rester étranger,
Il est doux de trouver dans une épouse chère
Des arts consolateurs qui sachent nous distraire,
De pouvoir, sans quitter son modeste séjour,
Se reposer le soir des fatigues du jour.
Ayez donc des talents! Mais il est nécessaire
Qu'on en fasse un plaisir, et non pas une affaire
Chacun veut aujourd'hui briller, voilà le mal!
Ce vice est parmi nous devenu général;
Il est dans tous les rangs. Le marchand le plus mince

Elève ses enfants comme des fils de prince ;
Sa fille, qu'en tous lieux il se plaît à vanter,
N'entend rien du ménage, et ne sait pas compter
En revanche elle fait des vers, de la musique,
Et l'on trouve un piano . . . dans l'arrière-boutique“.

(*L'Education Acte III, scène X*).

Dar vă întreb în conștiință, când ești necăjit de o femeie ca *Philaminte*, de o soră ca *Bélise* și de o fiică ca *Armande*, să fii omul cel mai pacinic din lume, e cu putință a nu da la dracu și cărțile și telescoapele? *Henriette* ne va opri poate ceva mai mult. Dintre toate fetele din teatrul lui Molière, mai toate tipuri perfecte, naturale și cu mintea sănătoasă, sincere și virtuozose, nici una n'are mai mult spirit, mai mulți nuri și mai mult farmec decât *Henriette*. Ori unde veți vedea-o, fie în scenele unde ea caută să atragă în favoarea sa pe tatăl său, sau în convorbirile sale cu *Clitandre*, sau în discuțiunile sale cu sora sa *Armande*, când spiritul său înțepător dă dovadă de o hotărîre statornică dinaintea filosofiei, sau în marea scenă a sonetului, când, arătând caraghioslicul mamei a surorii și a mătușei care îmbrătoșază pe *Vadius* „pour l'amour du Grec“, ea însăși scapă de un mare pericol, de-a fi sărutată de un pedant, fiindcă nu înțelege limba greacă :

„Excusez-moi, monsieur, je n'entends pas le Grec.“

sau însfirșit când cu o nobilă îndrăsneală a u-

nuî suflet nevinovat vine singură să înlănească pe Trissotin pentru a-l ruga să renunțe la mâna sa, pretutindenea e un model de tact, de nevinovăție, de natură bună, de înțelepciune. Nici cea mai mică umbră de afecțiune; nicio cochetărie afară numai, de aceea care e ertată unei fete și care e ca o pozoabă simplă a spiritului și a inimii; se vede că e o inimă curată și limpede care nu caută decât a se deschide. Este o adevărată femeie, și-mi închipuesc că multe mame ar dori ca fiicele lor să semene Henrietei. Virtutea nu va fi pentru dînsa nicio sfortare, nicio prefacere: va fi fructul natural al rațiunei și al bunului simț. Contrastul între amândouă surorile face ca calitățile cele frumoase să fie și mai bine simțite, cu toate că se pare că Molière a zugrăvit caracterul Henrietei, cu o mai mare iubire și cu culori mai puternice. Și eată pentruce: Vă veți întreba poate cum o plantă așa de sănătoasă a putut să crească într'un mijloc compus din elemente așa de deosebite? Cu adevărat e o minune, dar natura face asemenea nepotrivelii. Simplitatea sa nu vine nici de la ignoranță, nici de la prostie, nici de la sfortare, și virtutea nu va fi niciodată în ea o sfortare sau o prefacere: ea va fi fructul natural al rațiunei și al probității.

S'ar fi putut zice, (și aceasta e adevărat până la oarecare punct), că toate femeile cele tinere din Molière, fie *Agnès* din „*L'ècole des Femmes*“, fie *Elise* din „*L'avare*“, fie *Henriette* din „*Femmes Savantes*“, sunt varietăți ale unui aceluiași tip, a unui personaj unic, care ocupă neconținut mințea lui Molière. Știți că a avut nenorocirea să se

căsătorească cu o femeie foarte rea și nenorocirea mai mare încă de-a o iubi până la moarte. Această pasiune a unui om mare, așa de rău înțeleasă și așa de rău respătită de o cochetă de rând, însemnată prin spirit, frumusețe și grație, se observă la fiecărui moment în operele lui Molière; și o privire mai cu luare aminte poate urma cu ușurință dezvoltarea și fazele diverse în principalele sale comedii. Puțin stăpân pe dinsul pentru a putea învinge un amor care-i scurta din viață, poetul se mângăia gândind neconținut la cruda și nerecunoscătoarea lui nevestă. Comparând viața sa cu operele sale, se observă oarecare coincidenți cari nu pot fi tălmăcite decât astfel cum am spus mai sus.

Când zugrăvi în «*L'école des maris*» caracterul «*Eleonorei*» el gândește a obține mână *Armandei Béjart*, și pare că ar căuta să-și zugrăvească pentru sine fericirea ce sperează; scrie «*Le Misanthrope*» într'un timp când gelosia îl frământa; și «*Georges Dandin*» când se crede crud lovit; dar în curând bun și generos ca toți amanții, începe a crede despre nevinovăția acelei pe care o iubește, și atunci schițează în «*Bourgeois gentilhomme*» portretul fermecător al *Lucilei*; în urmă ca și cum ar fi voit să-și îndrepte greșelile, dă iubitei sale *Armande* rolul de «*Psyché*» unde dă ocasiunea să-și desvălească toate farmecele; înstărișit când această frumuseță caprițioasă devine deodată earăși rece și cochetă, poetul se plânge în «*Les femmes savantes*» și prepară astfel împăcarea care nu avu loc decât cu câteva luni înainte morții. Când *Clitandre*

se justifică în acești termin de necredința sa față cu Armande, el e Molière care se adresează femeii sale ;

Appelez-vous, Madame, une infidélité

Ce qui m'a de votre âme ordonné la fierté

.

Est-ce moi qui vous quitte, ou vous qui me chassez ?

(Acte IV, sc. II).

Și în acel timp dădea Armandei Béjart rolul Henrietei ca și cum ar fi voit a-i da a înțelege cum ar dori ca să fie ea, ca și cum ar fi sperat să o silească să primească și ea în inima sa toate perfecțiunile cu care împodobise pe Henriette. Da, zugrăvind pe Armande și Henriette, poetul zugrăvește femeea sub două forme deosebite, cum a zugrăvit-o deja sau în cochetăria *Celimeinei*, sau în răutatea nevinovată a fetei «*Agnes*». *Armande* nedreaptă, rece, geloasă e femeea care-l respinge și-l neliniștește ; *Henriette* plină de spirit, grațioasă, modestă și simțitoare e femeea care-l atrage și care-i place.

Astfel Molière ne aduce pe scenă și ne desvălește dinaintea ochilor propria sa inimă. Ne interesează la propriile sale pasiuni și adeseori ne face să ridem de suferințele sale.

Putem oare a nu ne aminti, cu această ocaziune, versurile frumoase prin cari *Alfred de Musset* în «*La nuit de Mai*» exprimă ideea că suferința mărește pe poet și-i inspiră accentele cele mai adevărate ?

„Quel que soit le souci que ta jeunesse endure,
Laisse-la s'élargir, cette sainte blessure
Que les noirs séraphins t'ont faite au fond du cœur :
Rien ne nous rend si grand qu'une grand douleur ;
Mais pour en être atteint, ne crois pas, ô poëte,
Que ta voix ici-bas doive rester muette.
Les plus désespérés sont les chants les plus beaux,
Et j'en sais d'immortels qui sont de purs sanglots.

Și mai departe frumoasa comparațiune a pelicanului :

.
.

„Poëte, c'est ainsi que font les grands poëtes
Ils laissent s'égayer ceux qui vivent un temps ;
Mais les festins humains qu'ils servent a leur fêtes
Ressemblent la plupart à ceux des pélicans.
Quand ils parlent ainsi d'espérances trompés,
De tristesse et d'oubli, d'amour et de malheur,
Ce n'est pas un concert à dilater le cœur.
Leurs déclamations sont comme des épées :
Elles tracent dans l'air un cercle éblouissant,
Mais il y pend toujours quelque goutte de sang.

(*Nuit de Mai : la Muse*).

Insfârșit un ultim personaj își are și el locul în această galerie. Acesta e *Clitandre*, simpaticul amant al Henrietei : Clitandre om de inimă și de bun simț, model de judecată sănătoasă, om onest într'un cuvânt, după cum se zicea așa de

bine pe atunci ; tot atât de vrednic de-a fi iubit de-o femeie cinstită după cum și Henriette e făcută a împodobi viața unui cavalier galant, tânăr și amoretat. Și lucru ciudat, el e adevăratul moralist al piesei ; el e acel însărcinat de Molière a da lecțiuni la toată lumea învățatelor și pedanților, și chiar lui Chrysale.

Eată deci un moralist de care nu-ți e urit : și acest rol de obicei așa de desplăcut va deveni plăcut cu un pedagog de 25 de ani. În ochii lui cunoștințele sunt lucruri frumoase și bune ; urăște numai :

„La science et l'esprit qui gâtent les personnes“

Trebuește a-l vedea la luptă cu domnul Trissotin în a treia scenă din actul al IV-lea:

.
.

Trissotin

«Pour moi, je ne tiens pas, quelque effet qu'on suppose
Que la science soit pour gêner quelque chose.

Clitandre

Et c'est mon sentiment qu'en faits comme en propos,
La science est sujette à faire de grand sots.

Trissotin

Le paradoxe est fort.

Clitandre

Sans être fort habile,

La preuve m'en serait, je pense, assez facile.

Si les raisons manquaient, je suis sur qu'en tous cas

Les exemples fameux ne me manqueraient pas.

În această scenă e condamnarea absolută și radicală în numele bunului gust și a adevăratei științe, a afecțiunii, a purismului și a pedantismului. Pretinsa știință nu-i decât prostie când caută a se pune deasupra datoriilor vieții, a omenirii și a virtuții,

„Un sot savant est plus sot qu'un sot ignorant.“

Ce sens adânc în fiecare din răspunsurile vii și înțepătoare ale lui Clitandre !

Pe Clitandre deci să-l întrebăm sensul piesei, el va fi acela care ni-l va spune. Adevărul nu e cu Chrysale care susține :

„Qu'une femme en sait toujours assez

Quand la capacité de son esprit se hausse

A connaître un pourpoint d'avec un haut-de-chausse ;

ci cu Clitandre care zice curat :

„Je consens qu'une femme ait des clartés de tout.“

Molière a pus într'însul exprimarea sentimentului seu propriu și a bunului său simț superior. Cetînd cu atențiune actul al 4-lea plin de spirit

și așa de plăcut la auz, eată, dacă nu mă înșel, ce vom găsi în el.

Aceeace Molière critică în învățate, nu e iubirea de ideal și grija de celelalte, ci uitarea celor pământești și desprețul pentru cele reale. Nu e rău de-a avea fruntea pe la stele, de-a iubi filosofia și știința și de-a gândi la lucrurile eterne; dar trebuie deasemene a se uita și la picioarele sale, a iubi viața astfel cum este, și a se interesa la aceeace trebuie să moară ca și noi și împreună cu noi.

Aceeace Molière voește să ridiculizeze în Chrysale nu e dedarea la cele corporale, ci desprețul lucrurilor spiritului și nepăsarea în privința sufletului. Când Chrysale strigă :

„Guenille“ si l'on vent ; ma Guenille m'est chère.“

el are dreptate și încă mare dreptate. Da, e o sclăvie pe care trebuie a o primi ; da, greutatea carnei ne alipește și ne pironeste de pământ ; nu e un cuvânt însă ea să trăim numai pentru corp. Așa încât priveliștea idealului și grija lucrurilor pământești sunt făcute pentru a trăi împreună ; fac bună gospodărie împreună și nu voesc a fi despărțite, și cuvântul lui *Pascal* e foarte adevărat :

„ni ange ni bête!“

Clitandre, Henriette, eată decî idealul lui Molière. Nu e idealul pasionat ci mișcător a lui Racine, nici idealul poetic, ascuns și adeseori fantastic a lui Shakespeare ; nu, e un ideal simplu,

familiar, l'ași numi pozitiv, dacă cuvintele ar fi potrivite împreună. E un ideal de care ne putem apropia și pus la nivelul inteligenței noastre. Să nu credeți cu toate aceste că din această cauză e ușor de atins. Sub un cer albastru adevseori se ved din depărtare munți pe care credem a-i apuca cu mâna, când în realitate sunt la distanță mare. Și aice se petrece ceva asemănător. Acest Clitandru, această Henriette se pare că sunt oameni ca și noi: nu trebuie a crede că nu-i vom ajunge niciodată! Dar câte silinți trebuie să ne dăm pentru a semăna cu ei! Și cei mai mulți dintre noi suntem departe de-a avea această judecată sănătoasă ca și dinșii. A ne pune mai presus de prejudiciile zadărnice, a ști să trăim cu oamenii, silindu-ne a prețui mai mult decât ei, a fi înțelept cu măsură, și cu judecată fără a renunța de a plăcea, eată aceeace Molière ne propune și ne sfătuește. Intr'un cuvânt, idealul său e bunul simț, pe care toată lumea crede a-l poseda și pe care îl întâlnim așa de rar.

Poetul îl posedă la cel mai înalt grad; în toată opera, bunul simț fû regula și principiul său; judecă după această măsură toate acțiunile omenesți: și nu e exces sau eroare ce el să fi cruțat. Intr'aceasta consistă adevărata unitate a teatrului seu. Fie în *Tartuffe*, fie în „*Misanthropia*“ fie în *L'avare*, fie în „*L'ècole des femmes*“ sau „*Le malade imaginaire*“ ori „*Le médecin malgré lui*“ pretutindenea e bunul simț care vorbește și tot el care învinge. Molière n'avea numai darul bunului simț, avea încă pasiunea lui;

și nu avea numai pasiunea, mai avea și geniul!

Voiu sfârși prin o anecdotă caracteristică care poate că n'are meritul de-a fi nouă, dar asupra căreia țin a spune sentimentul meu.

La începutul acestui secol, în 1802 sau 1807, dacă nu mă înșel, un faimos actor engles veni în Franța : comedienii de la „Theatru frances“ îl primiră cu mare entusiasm la Paris. La un banchet dat în cinstea lui, conversațiunea căzu asupra marilor autori dramatici a deosebitelor națiuni, și mai cu samă din Franța și Anglia. După ce deoparte s'a lăudat Shakespeare, de alta Corneille, un Frances pronunță numele lui Molière. „Oh ! cât despre acela, zice Englesul, să nu fiți mai mândri decât trebuie. Molière nu e Frances. — „Vă puteți închipui mirarea tuturor: „Molière nu e Frances !“ A trebuit ca Englesul să se explice : — „Mă închipuesc, zise atunci Englesul, că Dumnezeu voind să dea oamenilor plăcerea comediei creă pe Molière și-l lăsă să cadă la întâmplare în lume, zicând : „Du-te să zugrăvești, să încanți, și dacă poți, să îndreptezi pe semenii tăi“ ; că acest har dumnezeesc a căzut înadevăr pe pământul frances, fiindcă trebuia să cază undeva, dar că aparține cu toate aceste lumii întregi.

Fără îndoială, Englesul *John Kemble* (căci astfel era numele lui) credea prin aceasta că face un mare compliment Francejilor, compliment care trebuie primit cu oarecare reserve. Nu, Molière nu e un geniu fără de naționalitate ; e Frances și încă prea Frances. Negreșit că operele sale nu vor dispărea niciodată nici din mâinile nici

din memoria oamenilor, și vor fi încă un obiect de studiu și de admirațiune, când limba francesă va dispărea chiar din numărul limbilor de astăzi, și când nu va mai rămâne despre națiunea franceză decât o amintire de mărirea și geniul ei. Dar după cum cetind, după atâtea veacuri, o piesă a lui *Sofocle* sau a lui *Aristofan*, recunoaștem în ei geniul grec îmbrăcat cu toate farmecele antice, după cum e de ajuns de-a ceti o sută de versuri a lui *Placet* sau *Lucrețiu* pentru a simți puterea geniului roman: tot astfel oricine peste câteva sute de ani va studia vreuna din marile opere ale lui Molière, nu-l va lua, fiți siguri, nici drept engles, nici drept orice alt străin; dar admirând în el amestecul admirabil al puterii și al farmecului, al bunului simț practic și al fantasiei, această claritate fără păreche a stilului unită forței de exprimare, o artă admirabilă de compunere ridicată și mai sus prin strălucirea sau perfecțiunea detaliilor, și înfîrșit cu o observațiune serioasă, profundă și cam melancolică a inimei omenești,—această mare, care nu seacă niciodată și totdeauna scoțând din ea gluma și veselia,—nu, cetitorul lui Molière nu se va înșala niciodată, și nu va putea să nu recunoască în el tipul cel mai strălucit și cel mai sincer al geniului francez.

MOLIERE: L'Ecole des Maris

și

REGNARD: Les Folies amoureuses

Dacă voim să avem o idee lămurită despre deosebirea ce există între Molière și Regnard, între observațiunea profundă și filosofică și imaginațiunea veselă și plină de spirit, între comicul de caracter și comicul de situație și de intrigă, și însfirșit între geniu și talent, piesele cele mai potrivite pentru un asemenea studiu sunt: „*l'Ecole des maris*“ comedie în trei acte alui Molière și „*les Folies amoureuses*“, comedie în trei acte alui Regnard. Fiecare din aceste două piese e foarte comică inveselindu-ne amândouă în acelaș grad; și deși și una și alta sunt dezvoltarea aceluiaș subiect, totuș, cum plăcerea ce ele ne procură nu e tot de un fel,—compararea acestor piese e instructivă, din mai multe puncte de vedere.

S'a întâmplat deci că și Molière și Regnard au tratat acelaș subiect de comedie; mă voiu încerca să explic deosebirile dintre una și alta. Mai înainte de toate să nu ni se pară curios că acelaș subiect a îndemnat pe doi autori așa de deosebiți și aproape contimpurani. Acest subiect e

vechiu cât lumea, a deșteptat în toate timpurile și va deștepta în totdeauna fantazia acelor zugrăvi de moravuri ce poartă numele de scriitori comici.

Se vor găsi în totdeauna bătrâni cari să pretindă a fi iubiți de-o fată tână și frumoasă, cari să întebuințeze ca mijloace de smomire, asprimea, sila și gelosia, cari să gândească a uni împreună experiența cu tinereța, eara cu primăvara ; vor fi deasemenea fete care să găsească că asemenea siliri sunt de nesuferit, că astfel de căsătorii sunt nepotrivite, și să nu voască să audă de măritat cu nici un preț în asemenea condițiuni. Și nădăjduesc, spre fericirea lor, că se vor găsi tocmai la timp și tineri destul de frumoși și de eleganți pentru a ști să se facă a fi iubiți de dînsele, destul de deștepți și de îndrăzneți pentru a-le cuceri, smulgându-le din mâinile tiranilor. Când zic că nădăjduesc, nu-mi spun toată gândirea mea ; ar trebui să zic că sunt sigur.

Gelosia în o persoană încă tână, în stare de-a simți amorul, și capabilă de a-l inspira, e un subiect serios, mișcător chiar, și care lesne poate să devină tragic ca în *Othello*, *Hermione*, *Phèdre* sau *Roxane* ; poate fi chiar tragic în *Mithridate* care își sprijină pretențiile sale pe rangul său cel mare și pe glorie, în lipsă de tinereță ; dar într'un bătrân sau un grosolan, care nu e în stare să deștepte amorul decât prin mijloacele cari sunt tocmai proprii pentru a-l respinge ; această gelosie, această pretenție de-a fi iubit nu e decât o nerozie, și o nerozie din cele mai ridi-

cule care nu îngăduie nicio compătimire; până la acest grad contrastul e puternic și pretenția nepotrivită! E deci un adevărat subiect de comedie. Il întilnim adeseori în „*Fabliaux*“ și „*les Contes du moyen-âge*“ (Povestirile veacului de mijloc), cari nu sunt cele mai de multe ori decât comedii sub formă de povestire; îl întilnim în *Povestirile* lui *Boccace*; a fost tratat de sute de ori în *comedia ispaniolă* și în *farsa italienească*. Molière l'a pus în scenă în *l'Ecole des maris*, în *l'Ecole des femmes*, în *l'Avare*; Regnard l'a tratat în urma lui Molière, și *Beaumarchais* a luat acelaș subiect în *Barbier de Séville*; îl găsim în sfârșit în una din operele cele mai plăcute și mai bine simțite alui Alfred de Musset, în *Les Caprices de Marianne*. Se înțelege de la sine că fiecare din acești autori l'a tratat după geniul și puterile sale. Însă noi nu avem a ne ocupa decât de Molière și de acela pe care nu trebuie a-l numi moștenitorul, ci urmașul său.

În Fevruarie 1661, Molière conformându-se modelor spaniolești cari coplesiseră curtea Franței cu *Anne d'Autriche* și cu tânăra regină *Marie Thérèse*, dănduse un gen de comedie eroică a cărui subiect era imprumutat teatrului spaniolesc, *Don Garcie de Navare* sau *Printul gelos*, ce poate fi considerată ca una din greșelile acestui mare geniu. Molière însă avea prea mult simț pentru ca să se îndărătnicească în o asemenea greșală. Piesa nereușind, poetul înțelese pe dată că apucase o cale rătăcită; după câteva reprezentări, o scoase din scenă; o retrase însă într'un chip modest, fără să se plângă de public, fără

a lua pe însuș acest public ca confident al geniului său nerecunoscut și a pungei sale remase tot goală; în urmă făcu totul pentru a se reabilita intrând pe adevăratul drum. Această intrare pentru el fu un adevărat triumf, și *l'Ecole des maris* fu reprezentată pe la mijlocul anului în 4 Iunie 1661.

Mai întâi de toate ne putem pune întrebare pentru ce această piesă se numește *l'Ecole des maris*, fiindcă în ea nu sunt nici bărbați iusurați, nici femei măritate; dar, cum în această piesă găsim o lecțiune ce toți bărbații pot să o primească asupra chipului de-a face să fie uriți de femei și asupra mijlocului ce trebuie să întrebunțeze pentru a fi iubiți de ele, nu vom căuta pricină lui Molière asupra titlului ce și-a ales. De mult timp avea în gând această chestiune de educațiune: vroia să dovedească că nu ajunge la nimica când tratăm tinerimea cu asprime, că ținând-o din scurt nu reușim niciodată a-i inspira iubirea datoriei și a virtuții. Molière imprumută ideea pe care *Terențiu* o pusese pe scenă în piesa *Adelphoe*.

În piesa poetului latin vedem doi bătrâni, dintre cari unul are ca principiu severitatea în educațiunea tinerilor, și celălalt indulgența. Se întâmplă însă că tănărul crescut de cel dintâi se trezește la urmă că e ținut foarte de aproape, ceea ce nu-l împedecă de-a face prostii, în timp ce elevul celuiialalt bătrân se bucură de-o libertate fără margini, de care chiar abuzează. Înlocuind tinerii lui *Terențiu* prin doue fete, Molière făcu o operă cu mult mai profundă și mai comică.

Interesă deasemenea într'un chip mai direct și mai cu duh inima celor doi bătrâni, la educațiunea minoarelor lor; căci fiecare din ei și-a pus în gând să iea în căsătorie pe aceea pe care e însărcinat să o crească; și e vorbă de-a se ști care din cei doi va reuși mai bine în această întreprindere.

Cel mai în vrîstă dintre ei, *Ariste*, e un om cu minte, cu judecata sănătoasă, cumpetat și plin de bunătate: celălalt, *Sganarelle*, mai tîner cu vre-o 20 de ani, e un încăpăținat și un morocănos, care nu vrea să audă nimic: o ființă ciudată și îngâmfată care nu se sfătuește decît cu capul său; un om neindatoritor și egoist, care se admiră singur, și care nu are pentru ceilalți decît cuvinte aspre; un om ridicul însfirșit a cărui mod de traiu e în opozițiune cu toate obiceiurile adoptate de oameni. E deajuns să-l auzi pronunțând trei cuvinte, și-l vei cunoaște foarte bine de ce e vrednic; urmărind cu atențiune, în tot cursul piesei, nuanțele deosebite ale caracterului său, vom fi uimiți de acordul perfect ce există între acțiunile sale și limbajul său: vom vedea că această ciudată persoană nu are o gândire, nu spune un cuvînt care să nu fie devoltarea sau urmarea necesară a celor dintăi opt versuri ce pronunță la ridicarea cortinei:

- « Mon frère, s'il vous plait, ne discourons point tant,
- « Et que chacun de nous vive comme il l'entend,
- « Bien que sur moi des ans vous ayez l'avantage,
- « Et soyez assez vieux pour devoir être sage,
- « Je vous dirai pourtant que mes intentions

«Sont de reprendre point de vos corrections ;
«Que j'ai pour tout conseil ma fantaisie à suivre,
«Et me trouve fort bien de ma façon vivre».

Nu e în nicio operă dramatică un caracter mai logic și mai bine zugrăvit.

Sentimentele acestor două personaje fiind cu totul deosebite, vom vedea mai în urmă că nu se înțeleg de loc asupra modului de a-și crește minoarele încredințate privegherii lor.

«Leur sexe aime à jouir d'un peu de liberté ;
«On le retient fort mal par tant d'austérité»,

(Acte I, Sc. II. Ariste à Sganarelle).

Cât despre *Sganarelle*, sistemul său de educație e într'un singur cuvânt :

« j'entends que la mienne
«Vive à ma fantaisie, et non pas à la sienne»,

(Acte I, Scène II).

Nu trebuie mai mult, și e de ajuns de-a auzi pe acest necioplit vorbind astfel înaintea epitropi-sitei sale, din care voește a-și face femeea sa, pentru a ne închipui ce sentimente poate ea să aibă pentru dinsul. Oricât de fermecătoare ar fi perspectiva măritişului, s'ar găsi oare vreo fată care să ea de bărbat, cu inimă dragă, pe unul ce i-ar impune mai dinainte un asemenea program ? Nimeni nu se mărită pentru a ști de frică. Desigur uneori și supunerea se învață mai târziu, său de nevoie sau din convingere, dar ori

când se poate lua ca martor și pe Dumnezeu că nu se măritase cu această intenție.

Cu toate acestea căsătoria *Isabelei*, cu epitropul său e hotărîtă ; peste o săptămână va avea loc cununia: Vă puteți însă închipui că o asemenea căsătorie nu poate să se facă, și că autorul se va sili să născocoască un mijloc pentru a scăpa pe fată de această înfricoșătoare necesitate.

Cunoscând caracterul lui Sganarelle, cred că nu se va găsi nici unul care să aibă multă simpatie pentru dinsul, și tot ce se va face pentru a-l înșala, va avea pe spectatori ca cofăptuitori. Lucrul cu toate acestea nu e așa ușor. E un om care deschide și închide singur casa, care nu lasă pe nimeni să pătrundă în interior, și care crede că a făcut o mare nechibzuință lăsând pe scumpa sa epitropisită să deschidă puțin fereastră pentru a lua aer. Cu toate acestea se află pe acolo un ténér numit *Valère*, de familie bună, plăcut și foarte cinstit, care, din când în când se tot învîrtește pe dinaintea casei ; casa însă este mai întărită de cât o cetate ; întru cât privește slugile, nici să te mai gândești la ele ; și afară de aceasta, acest mijloc e prea ordinar și cam învechit ; ne-ar trebui ceva mai bun. *Sganarelle* e tot tot timpul acasă și, adevărat *Argus*, deschide nu știu căți ochi pentru a nu pierde de loc din vedere ușile și ferestřile.

Ei bine, ce-ați zice dacă tocmai el ar cădea întâia victimă a proastei sale îngămfări și a încrederii peste măsură în el însuș ? Ce-ați dice când l'ați vedea chiar pe el făcând comisioanele *Isabelei*, și aducend cu exactitate respunsurile lui

Valère, și servind la urma urmei de mijlocitor, fără să știe, între amândoi tinerii cari se înțeleg pentru a-l înșală? Tocmai în aceasta ar consta triumful intrigei, sublimitatea genului comic. Nimic nu ne înveselește mai mult în teatru decât priveliștea ce ne-o procură un om care își închipuește că înșală pe alții în timp ce e singur înșalat. Și tocmai aceasta se va petrece aicea. Acest *Mentor* sever, acest *Argus* veghetor, acest gelos fără pereche, are să cadă ca un neghiob în cursa întinsă credulității sale. Și va cădea numai decât în ea, căci îngâmfarea și prostia îl împing la fiecare moment spre prăpastie. E așa de bine convins de bunătatea sistemii sale de creștere, încât își închipue că imaginația și sentimentul *Isabelei* numai sunt în stare să lucreze vreodată. Și știți pentru ce o asemenea prostie e plăsmuită în creierii lui? Fiind că a ținut pe biata fată tot timpul închisă între patru pereți, ca și pe o pasăre în cușcă. Așa că dînsul găsește foarte natural ca *Isabela* să vină să-i spună că e neconținut urmărită de *Valère*, și că dorește să pună un capăt la această necăjire. Un altul în locul lui ar fi avut de gândit, ar fi bănuțit ceva. O atare confidență făcută aceluia care trebuie să o auză mai puțin decât orî cine, nu e tocmai curată; căt despre *Sganarelle*, el nu vede decât minunatul rezultat al severității și al înțelepciunii sale:

„

„ elle montre le fruit

„Que l'éducation dans une âme produit.

„La vertu fait ses soins, et son cœur s’y consomme
„Jusques à s’offenser des seuls regards d’un homme“.

(*Sganarelle, Acte II, Scène IV*).

Nu va mai întârzia un singur minut ca să vestească pe galant că urmările sale sunt zădărnice :

Sganarelle

„Savez-vous, dites-moi, que je suis le tuteur
„D’une fille assez jeune et passablement belle,
„Qui loge en ce quartier, et qu’on nomme Isabelle ?

Valère.

„Oui.

Sganarelle

„Si vous le savez, je ne vous l’apprends pas,
„Mais savez-vous aussi, lui trouvant des appas,
„Qu’autrement qu’en tuteur sa personne me touche,
„Et qu’elle est destinée à l’honneur de ma couche ?

Valère

„Non.

Sganarelle

„Je vous l’apprends donc ; et qu’il est à propos
„Que vos feux, s’il vous plaît, la laissent en repos.

Valère

„Qui ? Moi, monsieur !

Sganarelle

„Oui, vous. Mettons bas toute feinte.

(Acte II, Scène III).

Sermanul Sganarelle nici prin minte nu-i trece
că cu chipul acesta Valère va fi bine informat
că Isabela nu e nepăsătoare la oftările sale :

Valère

„Qui vous a dit que j'ai pour elle l'âme atteinte ?

Sganarelle

„Des gens à qui l'on peut donner quelque crédit.

Valère

„Mais encore ?

Sganarelle

„Elle-même.

Valère

„Elle ?

Sganarelle

„Elle. Est-ce assez dit ?

„Comme une fille honnête, et qui m'aime d'enfance,

„Elle vient de m'en faire entière confidence ;

„Et, de plus, m'a chargé de vous donner avis

„Que, depuis que par vous tous ses pas sont suivis,

„Son cœur, qu'avec excès votre poursuite outrage,
„N'a que trop de vos yeux entendu le langage ;
„Que vos secrets désirs lui sont assez connus,
„Et que c'est vous donner des soucis superflus
„De vouloir davantage expliquer une flamme
„Qui choque l'amitié que me garde son âme.

Valère

„C'est elle, dites-vous, qui de sa part vous fait...

Sganarelle

„Oui, vous venir donner cet avis franc et net ;
„Et qu'ayant vu l'ardeur dont votre âme est blessée,
„Elle vous eût plus tôt fait savoir sa pensée,
„Si son cœur avait eu, dans son émotion,
„A qui pouvoir donner cette commission ;
„Mais qu'enfin la douleur d'une contrainte extrême
„L'ont réduite à vouloir se servir de moi-même,
„Pour vous rendre averti, comme je vous ai dit,
„Qu'à tout autre que moi son cœur est interdit,
„Que vous avez assez joué de la prune,
„Et que, si vous avez tant soit peu de cervelle,
„Vous prendrez d'autres soins. Adieu, jusqu'au revoir ;
„Voilà ce que j'avais à vous faire savoir.

Valère, bas

„Ergaste, que dis-tu d'une telle aventure ?

Sganarelle, bas, à part

„Le voilà bien surpris !

Ergaste, bas, à *Valère*

„ Selon ma conjecture,
„Je tiens qu'elle n'a rien de déplaisant pour vous,
„Qu'un mystère assez fin est caché là-dessous,
„Et qu'enfin cet avis n'est pas d'une personne
„Qui veuille voir cesser l'amour qu'elle vous donne.

(Acte II, scène III).

Odată pus pe această cale, vă puteţi închipui
că va merge departe. In curënd va da o scrisoare
lui Valère, crezënd că-i da un bileţel asvirlit de
dinsul în camera Isabellei :

.
.

Isabelle

„Vous n'avez pas été plus tôt hors du logis,
„Qu'ayant, pour prendre l'air, la tête à ma fenêtre,
„J'ai vu dans ce détour un jeune homme paraître,
„
„
„Et m'a droit dans ma chambre, une boîte jetée,
„Qui renferme une lettre en poulet cachetée.
„J'ai voulu sans tarder lui rejeter, le tout ;

„Mais ses pas de la rue avaient gagné le bout,
„Et je m'en sens le cœur tout gros de fâcherie.

Sganarelle

„Voyez un peu la ruse et la friponnerie!

Isabelle

„Il est de mon devoir de faire promptement
„Reporter boîte et lettre à ce maudit amant ;
„Et j'aurais pour cela besoin d'une personne...
„Car d'oser à vous-même

Sganarelle

„Au contraire, mignonne !
„C'est me faire mieux voir ton amour et ta foi,
„Et mon cœur avec joie accepte cet emploi ;
„Tu m'obliges par là plus que je ne puis dire.

Isabelle

„Tenez donc.

Sganarelle

„Bon. Voyons ce qu'il a pu t'écrire.

Isabelle

„Ah ! ciel ! gardez-vous bien de l'ouvrir.

Sganarelle

Et pourquoi ?

Isabelle

„Lui voulez-vous donner à croire que c'est moi ?

„Une fille d'honneur doit toujours se défendre

„De lire les billets qu'un homme lui fait rendre.

.
„Et je trouve à propos que, tout cachetée,

„Cette lettre lui soit promptement reportée,

„A fin que d'autant mieux il connaisse aujourd'hui

„Le mépris éclatant que mon cœur fait de lui.

.
.

Sganarelle

„Certes, elle a raison lorsqu'elle parle ainsi.

„Va, ta vertu me charme, et ta prudence aussi :

„Je vois que mes leçons ont germé dans ton âme,

„Et tu te montres digne enfin d'être ma femme.

Isabelle

„Je ne veux pas pourtant gêner votre désir,

„La lettre est en vos mains, et vous pouvez l'ouvrir.

Sganarelle

„Non, je n'ai garde ; hélas ! tes raisons sont trop bonnes,

„Et je vais m'acquiter du soin que tu me donnes.

. „

(Acte II, scène V.)

Și cu câtă plăcere își îndeplinește frumoasa însărcinare ce îi este incredințată ! :

Sganarelle

„Dans quel ravissement est-ce que mon cœur nage, □

„Lorsque je vois en elle une fille si sage !

„C'est un trésor d'honneur que j'ai dans ma maison.

„Prendre un regard d'amour pour une trahison !

„Recevoir un poulet comme une injure extrême,

„Et le faire au galant reporter par moi-même !

„Je voudrais bien savoir, en voyant tout ceci,

„Si celle de mon frère en userait ainsi,

„Ma foi, les filles sont ce que l'on les fait être.

„Holà ! (Il frappe à la porte de Valère).

(Acte II, Scène VI.)

Valère

„Que vient de te donner cette farouche bête ?

Ergaste, son valet

„Cette lettre, monsieur, qu'avec que cette boîte

„On prétend qu'ait reçue Isabelle de vous,

„Et dont elle est, dit-il, en un fort grand courroux.

„C'est sans vouloir l'ouvrir, qu'elle vous la fait rendre,

„Lisez vite, et voyez si je me puis méprendre.

Valère, lit

„Cette lettre vous surprendra sans doute, et
„l'on peut trouver bien hardi pour moi, et le
„dessein de vous l'écrire, et la manière de vous
„la faire tenir ; mais je me vois dans un état à
„ne plus garder de mesure. La juste horreur d'un
„mariage dont je suis menacée dans six jours me
„fait hasarder toutes choses ; et, dans la résolu-
„tion de m'en affranchir par quelque voie que
„ce soit, j'ai cru que je devais plutôt vous choi-
„sir que le désespoir. Ne croyez pas pourtant
„que vous soyez redevable de tout à ma mau-
„vaise destinée : ce n'est pas la contrainte où je
„me trouve qui a fait naître les sentiments que
„j'ai pour vous ; mais c'est elle qui en précipite
„le témoignage, et qui me fait passer sur des
„formalités où la bienséance du sexe oblige. Il
„ne tiendra qu'à vous que je sois à vous bientôt,
„et j'attends seulement que vous m'ayez marqué
„les intentions de votre amour, pour vous faire
„savoir la résolution que j'ai prise : mais, surtout,
„songez que le temps presse, et que deux cœurs
„qui s'aiment doivent s'entendre à demi-mot“.

Ergaste

„Eh bien ! monsieur, le tour est-il d'original ?
„Pour une jeune fille, elle n'en sait pas mal !
„De ces ruses d'amour la croirait-on capable ?

Valère

„Ah ! je la trouve là fort adorable.

.
.

Ergaste

„La dupe vient ; songez à ce qu'il vous faut dire“.

(Acte II, Scène VIII).

Va face mai mult încă. Va simți mare bucurie să vadă pe galant confruntat cu Isabela, dinaintea lui. Sganarelle singur va aduce pe Valère, fără să fie rugat de nimeni, pregătind astfel o întrevedere, la care tinerii vor găsi mijlocul de a-și spune unul altuia, în fața lui, tot ceea ce le dictează amorul, a complota fățiș contra lui, și de-a prepara, sub ochii săi, desnodământul ce-l va costa destul de scump :

Isabelle

„Quoi ! vous me l'amenez ! Quel est votre dessein ?

„Prenez-vous contre moi ses intérêts en main ?

„Et voulez-vous, charmé de ses rares mérites,

„M'obliger à l'aimer, et souffrir ses visites ?

Sganarelle

„Non, ma mie, et ton cœur pour cela m'est trop cher :

„Mais il prend mes avis pour des contes en l'air,

.
.

Isabelle à Valère

„Quoi ! mon âme à vos yeux ne se montre pas toute,

„Et de mes vœux encor vous pouvez être en doute ?

Valère

„Oui, tout ce que monsieur de votre part m'a dit,

„Madame, a bien pouvoir de surprendre un esprit :

„J'ai douté, je l'avoue ; et cet arrêt suprême,

„Qui décide du sort de mon amour extrême,

„Doit m'être assez touchant, pour pas s'offenser

„Que mon cœur par deux fois le fasse prononcer.

Isabelle

„Non, non, un tel arrêt ne doit pas vous surprendre

„Ce sont mes sentiments qu'il vous a fait entendre ;

„Et je les tiens fondés sur assez d'équité,

„Pour en faire éclater toute la vérité.

„Oui, je veux bien qu'on sache, et j'en dois être crue,

„Que le sort offre ici deux objets à ma vue,

„Qui, m'inspirant pour eux différents sentiments,

„De mon cœur agité font tous les mouvements.

„L'un par un juste choix où l'honneur m'intéresse,

„A toute mon estime et toute ma tendresse ;

„Et l'autre, pour le prix de son affection,

„A toute ma colère et mon aversion.
„La présence de l'un m'est agréable et chère;
„J'en reçois dans mon âme une alégresse entière :
„Et l'autre, par sa vue, inspire dans mon cœur
„De secrets mouvements et de haine et d'horreur,
„Me voir femme de l'un est toute mon envie ;
„Et plutôt qu'être à l'autre on m'ôterait la vie.
„Mais c'est assez montrer mes justes sentiments,
„Et trop longtemps languir dans ces rudes tourments ;
„Il faut que ce que j'aime, usant de diligence,
„Fasse à ce que je hais perdre toute espérance,
„Et qu'un heureux hymen affranchisse mon sort
„D'un supplice pour moi plus affreux que la mort.

Sganarelle

„Oui, mignonne, je songe à remplir ton attente.

Isabelle

„C'est l'unique moyen de me rendre contente,

Sganarelle

„Tu le seras dans peu.

Isabelle

Je sais qu'il est honteux
„Aux filles d'expliquer si librement leurs vœux.

Sganarelle

„Point, point.

Isabelle

„Mais, en l'état où sont mes destinées,
„De telles libertés doivent m'être données ;
„Et je puis, sans rougir, faire un aveux si doux
„A celui que déjà je regarde en époux,

Sganarelle

„Oui, ma pauvre fanfan, poupine de mon âme !

Isabelle

„Qu'il songe donc, de grâce, à me prouver sa flamme !

Sganarelle

„Oui, tiens, baise sa main.

Isabelle

„Que sans plus de soupirs
„Il conclue un hymen qui fait tous mes désirs,
„Et reçoive en ce lieu la foi que je lui donne
„De n'écouter jamais les vœux d'autre personne.

(Elle fait semblant d'embrasser Sganarelle, et donne sa
main à baiser à Valère)

Sganarelle

„Hai ! hai ! mon petit nez, pauvre petit bouchon,
„Tu ne languiras pas longtemps, je t'en répond.

(A Valère)

„Va chut! Vous le voyez, je ne lui fais pas dire,
„Ce n'est qu'après moi seul son âme respire.

Valère

„Eh bien! madame, eh bien! c'est s'expliquer assez;
„Je vois, par ce discours, de quoi vous me pressez,
„Et je saurai dans peu vous ôter la présence
„De celui qui vous fait si grande violence.

Isabelle

„Vous ne me sauriez faire un plus charmant plaisir;
„Car enfin cette vue est fâcheuse à souffrir.
„Elle m'est odieuse; et l'horreur est si forte . . .

Sganarelle

„Hé, hé!

Isabelle

„Vous offensé-je en parlant de la sorte?
„Fais-je . . .

Sganarelle

„Mon Dieu! nenni, je ne dis pas cela;
„Mais je plains, sans mentir, l'état où le voilà;
„Et c'est trop hautement que ta haine se montre.

Isabelle

„Je n'en puis trop montrer en pareille rencontre.

Valère

„Oui, vous serez contente, et dans trois jours vos yeux
„Ne verront plus l'objet qui vous est odieux.

Isabelle

„A la bonne heure, Adieu.

Sganarelle à Valère

„Je plains votre infortune ;

„Mais

Valère

„Non, vous n'entendrez de mon cœur plainte aucune,
„Madame assurément rend justice à tous deux,
„Et je vais travailler à contenter ses vœux.
„Adieu,

Sganarelle

„Pauvre garçon ! Sa douleur est extrême.
„Tenez, embrassez-moi ; c'est un autre elle-même.

(Il embrasse Valère)

(Acte II, scène XIV.)

Isabelle, Sganarelle.

Sganarelle

„Je le tiens fort à plaindre.

Isabelle

„Allez, il ne l'est point.

Sganarelle

„Au reste, ton amour me touche au dernier point,
„Mignonnete, et je veux qu'il ait sa récompense.
„C'est trop que de huit jours pour ton impatience ;
„Dès demain je t'épouse, et n'y veux appeller . . .

Isabelle

„Dès demain ?

Sganarelle

„Par pudeur, tu feins d'y reculer :
„Mais je sais bien la joie où ce discours te jette,
„Et tu voudrais déjà que la chose fût faite.

Isabelle

„Mais . . .

Sganarelle

„Pour ce mariage allons tout préparer.

Isabelle, à part

„O Ciel ! inspire-moi ce qui peut le parer“.

Actul de mai sus, din care am fost siliți să facem atâtea citațiuni, e un adevărat cap de operă și ca intrigă și ca acțiune. E condus cu o ușurință și o vivacitate rară; evenimentele se înlanțuiesc într'o progresiune riguroasă și comicării situațiunilor merge crescând de la început până la sfârșit. Inșă ceea ce e mai de admirat decât toate celelalte e simplitatea planului, unde toate evenimentele sunt aduse într'un mod, așa de firesc și subordonate caracterului personajului principal. Sganarelle e și victima altora și a sa proprie. Neincrezându-se în nimeni, încrezându-se în sine, chiamă și provoacă trădarea sa, dar își închide mai dinainte ochii ca să nu o vadă. Astfel această persoană e foarte comică.

Dacă ar fi slăbiciunea de caracter, sau bunătatea, sau prea marea iubire, care l'ar face să se lase a fi înșelat, am găsi poate un ce trist în întâmplările sale, și am avea oare-care compătimire pentru dînsul. Desigur însă că nu simțim nimic pentru el, fiindcă îl vedem mai cu seamă victima vanității și a încrederii în el însuși.

Cu toate aceste actul al III-lea va adăugi la acest caracter o nouă trăsătură, pe care Molière a păstrat-o înțelepțește, pentru a pregăti și a mări treptat interesul dramatic. Sganarelle încântat de înțelepciunea epitropisitei sale s'a hotărît să o resplătească, luând-o în căsătorie de-a doua zi :

»Dès demain je t'épouse, et n'y veux appeler . . . »

Așa că acel care grăbește desnodământul, e tot

Sganarelle, silind pe biata fată să alerge la cele din urmă şiretenii, pentru a scăpa din incurcătură. Isabela, hotărită a face orice, ese în timpul serei de acasă şi fuge la Valère, ca la unul ce are să-i fie bărbatul şi ocrotitorul său. Ea trece pe dinaintea lui Sganarelle, veşnic la pândă; pregăteşte însă totul așa ca el să creadă că aceea ce se duce, la un cias inaintat de noapte, la Valère e *Leonora* epitropisita fratelui său *Ariste*:

Isabelle à Sganarlle

« Mais surtout cachez-vous, je vous prie,
« Et, sans lui dire rien, daignez voir sa sortie ».

Eată deci fructul blândetelor şi a bunătăţii lui Ariste! Egoistul Sganarelle e fericit la culme când gândeşte la aceasta, dându-şi pe faţă bucuria, pe cât de neomenoasă, pe atâta de prostească, ce-i causează, nenorocirea fratelui său:

„ En quelle impatience
„ Suis-je de voir mon frère, et lui conter sa chance!

(Acte III, Sc. II).

Această răutate a gelosului nu pare pentru în-
tăia dată decât glumeaţă, fiind că noi vedem mai
dinainte ruşinarea sa, când se va trezi că el e
cel înşelat; dar e în acelaş timp şi semnul unei
cunoaştinţi adânci despre toate încreşiturile inimii
omeneşti, a unei arte ce va da mai multă stră-
lucire dosnodământului şi care, din această pricină,
va face ca dreptatea să fie mai bine înţeleasă.

Astfel în actul I-ii, Sganarelle ne face cunoscut, cu o francheță grosolană, caracterul său urit, și ne face să-i dorim să i se întimple vreo nenorocire; în al II-lea act el își pregătește singur pedeapsa, prin prostia și îngânfarea lui: în al III-lea finește prin a o merita, din cauza egoismului și a reuțății, în momentul când această pedepsire are să aibă loc, făcându-l de rîs și de batjocură.

E nevoie să spun că înțeleptul *Ariste* din contra, culegînd fructul blîndeței și a îngrijirilor sale delicate, va lua în căsătorie pe *Léonore*, cu contimțimentul ei formal? Acest desnodămînt e partea contrară firească, și ca o urmare a aceluși dintăi.

Cu toate acestea nu putem zice că totul e ireproșabil în dezvoltarea acestei opere. *Ariste* are 60 de ani, *Léonore* are cel mult 20. Ideea unei căsătorii între aceste două persoane e oare nemerită? Nu lasă să se întrevadă puncte negre la orizont? Să fim sinceri, căsătoria lui *Ariste* e o greșală din partea lui Molière. Conformatu-s'a sistemului compensațiunilor și dorinței da-a face un desnodămînt destul de simetric?

Crezut-a el că va face mai glumeață și mai completă pedepsirea lui Sganarelle, alăturându-i priveliștea fericirii fratelui său? Nu știu tocmai bine; ceea ce știu însă cu siguranță e că 6 luni, după reprezentarea piesei *L'Ecole des maris*, Molière, deja în vîrstă, se căsătorii cu o fată care n'avea decît 17 ani: nu voia să-și dea socoteală de necazurile la care s'ar expune. Se putea oare a i se cere de-a fi mai cu judecată pentru per-

soanele comediilor sale, decât pentru dînsul? Și aice e locul de-a observa că, în cele mai mari spirite, opinia ce fiecare are despre sine, e capabilă de a întuneca facultatea judecății.

Rolul Isabelei se pare că dă loc la o critică mai aspră. Nu voiu căuta a o desvinovăți, și a-i da purtarea sa ca un model pentru alții. O persoană tânără, care înșălând pe bătrânul ce a crescut-o și i-a ținut loc de tată, se vîră într'o întrigă, și îndrăzneată și glumeată, și sfirșește prin a fugi de acasă pentru a se duce în casa unui bărbat în perspectivă, nu poate fi dată de exemplu; dincontra, poate avea o tristă influență asupra celor mai slabe de caracter. Să nu credem cu toate acestea că Molière a gândit, măcar un singur moment, a ne da pe Isabela ca o fată exemplară. Desigur a reușit a o face interesantă, cu toate libertățile cele prea mari ce i le dă; dar dacă ea ne face să ne interesăm, aceasta e din cauză că ușurința caracterului seu nu trebuie atribuită unei naturi rele, ci unei greșeli de creștere, de care trebuie să răspundă un altul, și nu ea. Și afară de aceasta, Molière n'a pus alătura cu dinsa pe sora-sa Léonore, înțelepciunea în persoană?

Dacă nu e așa de cumpătată în acțiunile sale, și cealaltă așa de indiscretă, a cui e vina, aş vroi să știu? E tocmai chestiunea pusă de autor.

Ne face tare bine să înțelegem că dacă Isabela ar fi fost crescută de *Ariste*, ar fi putut să fie tot așa de înțeleaptă ca și soră-sa. Tristul rezultat al sistemului de educație al lui Sganarelle, și

pedepsirea de care n'a putut scăpa gelosul, eată toată moralitatea piesei.

Și mai e și altă observație de făcut, și destul de delicată. Ușurințele Isabelei isbiau mai puțin pe contemporanii lui Molière decât pe noi. Și nu numai că moravurile generale erau atunci mai slobode, limbajul mai puțin cumpătat; ci și educațiunea era mai aspră, tinerii de amândouă sexele erau ținuți mai strînși decât cei de astăzi, și sistemul lui Sganarelle avea mai mulți partisanii în societatea de atunci decât ar avea într'ao noastră. Ținerea de aproape, desvoltă desigur spiritul de viclenie și de minciună; constringerea îngăduiește întrebuițarea mijloacelor celor mai îndrăznețe, pentru a scăpa din lanțuri. În moravurile actuale, făcând să se micșoroze autoritatea bărbaților, am făcut să crească în acelaș timp demnitatea și libertatea femeilor. Însă mai multă libertate aduce după sine mai multă răspundere și îndatoriri, cu atât mai strînse, cu cât sunt mai puțin impuse. Eată pentru ce noi judecăm mai cu asprime purtarea femeilor. Abia dacă am putea suferi noi astăzi, chiar pe scenă, sburdălniciile purtării epitropisitei lui Sganarelle. Nu le înțelegem, decât transportându-ne cu totul la epoca pentru care piesa a fost făcută.

Nu vom avea de făcut atâtea reflecții asupra piesei lui *Régnard*; este tot atât de veselă în genul său ca și aceea a lui Molière, dar n'are aceeași însemnătate filosofică. Molière e și un cugetător și un înțelept: când îi ridicăm masca rizătoare, cu care e acoperit, vedem îndată o figură serioasă împodobită cu o privire străbătătoare

și meditativă. *Regnard* a fost un om cu un caracter vesel, prietenul plăcerii și al bucuriei; viața sa n'a fost scutită de întâmplări și nenorociri, fiindcă a fost timp de doi ani zălog la Turci și mare bucătar la ei; primise însă de la natură o bună doză de veselie și un caracter blând, ce le-a păstrat până la mormânt. Indată ce s'a întors la Paris, după captivitatea sa și faimoasa călătorie la Polul Nordic, se așeză într'o locuință îndemănatică, în *ușița Richelieu* ce există încă și astăzi tot sub aceeași numire. Ținea casă în oraș, casă la țară; dădea mese mari, petreceri încântătoare, ce singur ar fi fost în stare să le desfăteze prin veselia și duhul său. Fiindcă era bogat, nu lucra decât de plăcere și pentru propria sa glorie: și încă am putea zice că mai că nu lucra, căci operele sale, cu toată plăcerea ce ele ne procură, au un semn caracteristic de o ușurință vecină cu neglijența. Insfirșit, după ce a dus, în mijlocul plăcerilor, viața unui epicurian, muri într'o zi din cauza unei doctorii mistuite cu greutate, în urma unei petreceri la vânat. Putem foarte bine zice că avea veselie de vândut din nou. Cum era totdeauna bine dispus, caracterul său vesel se găsește cu prisosință în piese ca *le Légataire Universel*, comedie în 5 acte, unde rîde din toată inima, și unde ne silește a rîde împreună cu dînsul, fără a băga de seamă că subiectul cu care ne desfătează e trist, și că nu trebuie a rîde așa de tare lângă patul unui om ce are să moară în curînd. Când se întimpla ca cineva să vorbească de *Régnard* dinaintea lui Boileau și dacă îl numea poet mediocru, satiricul răspundea: *Il*

n'est pas médiocrement gai. E un cuvânt ce trebuie să trăească, fiindcă aprecierea e foarte dreaptă. Se vede că e a unui om care a cunoscut și apreciat pe Molière și care cunoștea valoarea cuvintelor. Molière e comic; ne face să ridem, și să gândim, căci creațiunile sale cele mai glumețe ne pun, la fiecă moment, sub ochi, constrastele, schimbările, greutatea amărăciunilor vieții; Regnard e vesel, și risul său e de altă natură; rare ori străbate până în fundul lucrurilor, și în loc de-a ne face să gândim la viață, ne face mai de grabă să ne uităm de dinsa.

Nu era deci în natura lui Regnard de-a observa destul de adânc pentru a crea caractere. Teatrul său e bogat în trăsuri de observațiune destul de juste, pline de spirit, originale, și a căror expresiune e sinceră, vioasă, firească; nu găsim însă în el caractere complete. *Le joueur* în-suș, care trece drept capodopera sa, nu e expresiunea unui caracter, ci un studiu necomplet a unei pasiuni. E mare deosebire între încercarea comică a lui Regnard și zugrăvirile neperitoare ale lui Molière.

Les Folies amoureuses sunt o comedie plăcută scrisă în versuri ușoare, și presărată cu trăsuri glumețe și cu incidente neprevăzute, care nu pot lăsa nicio îndoială asupra vioiciunii spiritului, și asupra bogăției de imaginație a autorului. Ideia subiectului a fost împrumutată teatrului italianesc. *Finta Pazza*, nebuna închipuită, e o operă care fu reprezentată în 1645 la teatrul *du Petit Bourbon*, și pentru care cardinalul *Mazarin* a adus

inadins musicanți din Italia. Eată în câteva cuvinte subiectul piesei *Folies amoureuses*.

Un tutor bătrân și gelos, *Albert*, ține în castelul său o fată *Agathe*. O păstrează pentru dînsul, căci se laudă că vrea să facă din ea nevasta sa. Castelul e destul de departe de orice altă locuință, și cu toate acestea bătrânul nu se simte în siguranță; se teme la fiecare moment ca nu cumva comoara să-i scape din mîni. Gîndește să pună gratii la ferestre: e aproape gata să le și astupe pentru ca să fie și mai liniștit. Fata care n'are aceleași vederi ca și domnul *Albert*, visează neconținut ce mijloace putea găsi ca să poată scăpa de el. Până aicea situația sa seamănă în totul cu aceea a tinerelor principese din *povestirile de fee (contes de fée)* care lăncezesc închise în castelul vreunui fermecător spirit rău și supărăcios, până când un principe frumos, trecînd pe acolo, se hotărăște să le fure. Fiți liniștiți, principesele va sosi: vine de sigur. Din fericire, vine întovărășit de feciorul *Crispin*: căci acest principe care poartă numele de *Eraste* nu-i prea tare în învențiuni; și dacă n'ar fi decât dînsul pentru a scăpa pe frumoasa *Agathe*, atunci, vai de ea! ar șede încă mult timp închisă. Spre fericirea ei, și principesa are imaginație, îndrăzneală, și joacă de minune comedia: ei i se datorește toată cînstea stratagemei, prin care a putut scăpa de închisoare. Prin o întîmplare fericită, când *Crispin*, feciorul lui *Eraste*, s'a prezentat pentru întăia dată, dinaintea fermecătorului, adică dinaintea *seniorului Albert*, a făcut să treacă în ochii lui de doctor celebru; veți vedea cum

știe el să se slujească de talentul său. Neștiind fata la ce mijloace să alerge, pentru a fi înțeleasă de *Eraste*, îi vine deodată în minte să se prefacă că e nebună. Se arată mai întâi pe scenă într'un costum de *Scaramouche* (caraghios) cu o chitară în mâni și făcând pe musicantul, în urmă se schimbă într'un mondir și pe cap cu o chivără :

Lisette

- « J'ai, dans le même instant, vu ses yeux s'égarer,
- « Et son esprit frappé soudain s'évaporer.
- « Elle tient des discours remplis d'extravagance ;
- « Elle court, elle grimpe, elle chante, elle danse.
- « Elle prend un habit, puis le change soudain,
- « Avec ce qu'elle peut rencontrer sous la main.
- « Tout à l'heure elle a mis, dans votre garde robe,
- « Votre large calotte et votre grande robe ;
- « Puis, prenant sa guitare, elle a, de sa façon,
- « Chanté différents airs en différent jargon.
- « Enfin, c'est cent fois pis que je ne puis vous dire :
- « On ne peut s'empêcher d'en pleurer et d'en rire.

Eraste

« Qu'entends-je ? juste ciel !

Albert

« Quel funeste malheur !

Lisette

« De ce triste accident vous êtes seul l'auteur ;
« Et voilà ce que c'est que d'enfermer les filles !

Albert

«Maudite prévoyance, et malheureuses grilles !

Lisette

«J'ai voulu dans sa chambre un moment l'enfermer ;

«C'était des hurlements qu'on ne peut exprimer :

«De rage elle batait les murs avec sa tête.

«J'ai dit qu'on ouvre tout, et qu'aucun ne l'arrête.

«Mais je la vois venir».

(Folies amoureuses : Acte II, Scène VI).

Agathe, îmbrăcată cu haine de caraghios și dându-se de musicant, cântă :

«Toute la nuit entière,

«Un vieux vilain matou

«Me guette sur la gouttière.

Ah ! qu'il est fou !

«Ne se peut-il point faire

«Qu'il s'y rompe le cou ?

Eraste, bas à *Crispin*

«Malgré son mal, Crispin, l'aimable et doux visage !

Crispin, bas

«Je l'aimerais encor mieux qu'une autre plus sage.

Agathe, chante

„Ne se peut-il

« Vous êtes du métier, musiciens, s'entend ;
« Forts vains, fort altérés, fort peu d'argent comptant,
« Je suis, ainsi que vous, membre de la musique,
« Enfant de *g*, *rè*, *sol* ; et de plus, je m'en pique ;
« D'un bout du monde à l'autre on vante mon talent.

.

Agathe

« Ah ! ma chère Lisette, elle a perdu l'esprit.

Lisette

« Qui le sait mieux que moi ? Ne vous l'ai-je pas dit ?

(Agathe chante un petit prélude)

Crispin

« Ce qui m'en plait, monsieur, sa folie est gaillarde.

Albert

« Elle a les yeux troublés, et la mine hagarde.

Agathe

« J'aime les gens de l'art.

(Elle présente une main à Albert qu'elle secoue rudement,
et laisse l'autre à Eraste)

« Touchez là, touchez là,

„L'air que vous entendez est fait en *a mi la* ;

„C'est mon ton favori : la musique en est vive,

.

„Trois sages médecins venus dans la maison,

„La garde, le malade, un vieil apothicaire

„Qui venait d'exercer son grave ministère,

„Sans respect du métier se prenant par la main,

„Se mirent à danser jusque au lendemain.

Crispin à Eraste

„Voir me faire en rond une danse :

„Et sortir dans la rue ainsi tout en cadence,

„Cela doit être beau, monsieur !

Eraste bas à Crispin

„Quoi ! malheureux,

„Tu peux rire, et la voir en cet état affreux !“

Schimbările de costum, nebunia prefăcută și vâlmășagul ce are loc pe scenă fac ca *Agathe* să poată da pe furiș lui *Eraste* o scrisoare pentru a-i explica acest mister despre care dinsul nu înțelege nimic :

Agathe

„Attendez doucement mon démon de musique

„M'agite, me saisit... Je tiens du chromatique.

„Les cheveux à la tête en dresseront d'horreur...

„Ne troublez pas le dieu qui me met en fureur,

.

(Elle tousse beaucoup et crache au nez d'Albert)

„Pouah ! c'est un diésis que j'avais dans la gorge,
„Or donc, dans le *duo* dont il est question,
„Vous y verrez du vif et de la passion :
„Je réussis des mieux et dans l'un et dans l'autre.

(Elle donne un papier de musique à Albert, et une lettre)

„Voilà votre partie ; et vous, voilà la votre.

.
.
.

Eraste, ouvrant son papier à part.

„Une lettre, Crispin.

Crispin à *Eraste*

„Ah ! ciel ! quelle aventure !

„Le maître de musique entend la tablature.

.

Agathe

„Ça, comptez bien vos temps, pour partir : Cette fois ;
„C'est vous qui commencez. Allons, vite : un, deux, trois.

(Elle donne un coup du papier dont elle bat la mesure sur
la tête d'Albert, et frappe du pied sur le sien)

„Partez donc, partez donc, musicien barbare,
„Ignorant par nature, ainsi que par bécarre.

.
.

Albert

« Je vous ai déjà dit, sans vouloir vous déplaire,
« Que je n'ai point l'honneur d'être musicien.

Agathe

« Pourquoi donc, ignorant, viens-tu, ne sachant rien,
« Interrompre un concert où ta seule présence
« Cause des contre-temps et de la discordance ?
« Vit-on jamais un âne essayer des bémols,
« Et se mêler au chant des tendres rossignols ?
« Jamais un noir corbeau, de malheureux présage,
« Troubla-t-il des serins l'agréable ramage ?
« Et jamais, dans les bois, un sinistre hibou,
« Pour chanter un concert, sortit-il de son trou ?
« Tu n'es et ne seras qu'un sot toute ta vie.

(Acte II, sc. VII).

Apoi *Eraste* deschide scrisoarea ce-a primit în taină de la *Agathe*, și citește în fața lui *Crispin* :

„Vous serez surpris du parti que je prends ;
„mais l'esclavage où je me trouve devenant plus
„dur chaque jour, j'ai cru qu'il m'était permis
„de tout entreprendre, vous, de votre côté, es-
„sayez tout pour me délivrer de la tyrannie d'un
„homme que je hais autant que je vous aime“.

« Que dis-tu, je te prie,
« De tout ce que tu vois, et de cette folie ?

Crispin

« J'admire les ressorts de l'esprit féminin,
« Quand il est agité de l'amoureux lutin.

(Acte II, Scène X).

Cu toate acestea nebunia nenorocitei fete se schimbă mai întâi în aiuriri, apoi în leșinare, și tocmai aicea știința lui Crispin are să se arate cu toată tăria :

Albert à Crispin

« Eh ! monsieur, venez donc. Avec-impatience
« Tous deux nous attendons ici voire présence

Crispin

« Un savant philosophe a dit élégamment :
« Dans tout ce que tu fais hâte-toi lentement.
« J'ai depuis peu de temps pourtant bien fait des choses
« Pour savoir si le mal dont nous cherchons les causes
« Réside dans la basse ou haute région :
« Hippocrate dit oui, mais Galien dit non ;
« Et, pour mettre d'accord ces deux messieurs ensemble,
« Je n'ai pas, pour venir, trop tardé, ce me semble.

. . . , . . , , . . .
. , ,

Albert

« Vous avez donc guéri de ces maux quelquefois ?

Crispin

«Moi ? Si j'en ai guéri ? Ah ! vraiment, je le crois.
«Il entre dans mon art quelque peu de magie.
«Avec trois mots, qu'un Juif m'apprit en Arabie,
«Je guéris une fois l'infante de Congo,
«Qui vraiment avait bien un autre vertigo.
«Je laisse aux médecins exercer leur science
«Sur les maux dont le corps ressent la violence :
«Mais l'objet de mon art est plus noble ; il guérit
«Tous les maux que l'on voit s'attaquer à l'esprit.
«Je voudrais qu'à la fois vous fussiez maniaque,
«Atrabilaire, fou, même hypocondriaque,
«Pour avoir le plaisir de vous rendre, demain,
«Sage comme je suis, et de corps aussi sain».

(Acte III, Sc. VII).

După ce s'a prefăcut că trece nebunia Agatheii în spiritul lui Eraste, care s'a devotat pentru a o scăpa, *Crispin* trimite pe *Albert* să caute în odaia sa o sticlă cu picături :

Crispin

«Ce démon violent, dont il la faut sauver,
«Est bien fort, et pourrait dans peu nous l'enlever.
«Si j'avais un sujet, dans cette maladie,
«En qui je fisse entrer cet esprit de folie,
«Je vous répondrais bien

.
.

Eraste

« Pour savoir aujourd'hui jusqu'où va sa science,
« Je veux bien livrer à son expérience.

.
. ,

Crispin à Albert

« Ne consentez-vous pas qu'il lui donne la main,
« Pour que l'attraction se fasse plus soudain ?

Albert

« Oui, je consens à tout.

Crispin

« Tant mieux. Sans plus attendre,
« Vous verrez un effet qui pourra vous surprendre.

(Il fait quelques cercles avec sa baguette sur les deux
amants, en disant : *Micro, Salam, hypocrata*).

Agathe, se levant de son fauteuil.

« Ciel ! quel nuage épais se dissipe à mes yeux !

Eraste, se levant

« Quelle sombre vapeur vient obscurci ces lieux !

Agathe

« Quel calme en mon esprit vient succéder au trouble ?

Eraste

« Quel tumulte confus dans mes sens se redouble !

.
.

(Il poursuit Albert l'épée à la main).

Crispin, se mettant au-devant d'Eraste, à *Albert*

« Ah ! monsieur, évitez sa rage furibonde.

« Sauvez-vous, sauvez-vous.

.
.

Eraste

« Je le veux immoler à ma juste fureur.

Crispin, de même

« N'auriez-vous point chez-vous quelque forte liqueur,

« De bon esprit de vin, des gouttes d'Angleterre,

« Pour calmer cet esprit et ces vapeurs de guerre ?

« Il s'en va m'échaper.

.
.

Lisette, servante d'Albert.

« Allez vite, allez donc.

Albert, sortant.

«Je reviens tout à l'heure».

(Acte III, Scène X).

Nu intră bine în casă Albert, când deodată amendoï amorezii se fac nevėzuți pentru a se duce să se cunune în vecinătate :

Eraste

„Ne perdons point de temps, quittons cette demeure.

„Ce bois nous favorise ; Albert ne saura pas

„De quel côté l'amour aura tourné nos pas.

Agathe

„Je mets entre vos mains et mon sort et ma vie.

Lisette

„Vive, vive Crispin ! et *vivat* la folie !

„Allons courir les champs, pour remplir notre sort.

„Et le laissons tout seul exaler son transport.

(Acte III, scène XI)

Partea a doua a piesei nu mă mai face să gândesc la o povestire de fee (*Conte de feés*), ci la o farsă italienească. Imi închipuesc că seniorul Albert se numește *Casandre*, că *Agathe* e *Colombine*, că *Crispin* se numește *Arlequin* și poartă costumul lui ; aș merge și mă departe ;

aș suprima cuvintele și aș reduce comedia la o pantomimă pe care aș intitula-o: *Arlequin médecin*. Desigur că, făcând această schimbare, am pierde câteva trăsuri de spirit ce pantomima nu poate să ne dea; însă defectele care ne isbesc în compunerea piesei, nu ne ar supăra atâta; căci pantomima și farsa au în această privință mult mai mare libertate decât comedia propriu zisă. Veți găsi, desigur, că aicea e o disproporție, cu totul bătătoare la ochi, între extravaganța mijloacelor întrebuintate și simplitatea scopului la care trebuie să năzuim; că de geaba ne-am dat osteneala și ne-am sbuciumat atâta pentru a ajunge la acest rezultat, de-a îndepărta în timp de o minută sau două pe seniorul Albert, fiindcă aceste două minute erau deajuns pentru a pune pe amezii noștri la loc de siguranță. Veți zice deasemenea că nu există analogie între natura intrigei și caracterele persoanelor, dacă totuș putem zice că persoanele au caractere particulare. *Agathe* vi se va părea o persoană prea ușoară și mult mai îndrăzneață în vorbele sale și în purtarea sa decât epitropisita lui Sganarelle. Veți opune că aicea *Crispin* e ca un *Deus ex machina*, fără de care piesa nu ar putea fi dusă la un bun sfârșit, deși n'are în piesă un interes direct, în timp ce în comedia lui Molière intriga merge, ca să zic așa, singură, fără nicio persoană accesorie, și desnodământul vine de la sine într'un mod firesc.

Dar toate aceste reflecțiuni nu ne vor împiedica de-a găsi plăcere și la reprezentarea piesei: *Folies amoureuses*. Dacă nu e o piesă, dacă sunt

puține caractere în ea, există totuș roluri în care ar putea să se illustreze deosebitele talente ale actorilor. Rolul *Agathe* e strălucit, și celebra tragediană a veacului al 17-lea, *M-lle Adrienne Lecouvreur*, nu s'a simțit înjosită, însărcinându-se să-l joace. Rolul *Lisettei* e vioiu și plin de pirit: acel al lui *Crispin* e un amestec ciudat de îndrăsneală și de șiretlic: cât despre gelos, care e persoana înșelată din piesă, tot ar fi ridiculă prin situația sa, chiar când nu ar provoca risul într'alt chip.

Însfirșit dacă piesa n'ar fi decât o nebunie plăcută, și făcută în grabă și fără pretenție pe un calup cam ordinar, vom recunoaște cel puțin că autorul a presărat veselia peste tot locul cu cea mai mare dărnicie; și cum risul, când e sincer și natural, e tot ce poate fi mai comunicativ, desigur că și acel provocat de deosebitele situațiuni ale persoanelor lui Regnard se împărtășește tot cu aceeași lesniciune. Suntem atrași de farmecul unui stil ușor, curgător și fără pretenție; aplaudăm trăsurile de spirit spuse la timp.

Înainte însă de-a termina, am de făcut încă o mică observațiune. Regnard studiase pe Molière, îl cunoștea foarte bine și-l gusta fără îndoială, fiindcă adesea l'a imitat. Imprumuturile ce i-a făcut sunt mai numeroase în această piesă decât în oricare alta: și aceasta dovedește în deajuns că n'avea mari pretenții la originalitate. Comparând această piesă cu ale lui Molière, vom recunoaște de îndată numeroase împrumuturi făcute de autor ilustrului său predecesor. Aicea ne vom aduce aminte de dialogul servitoarei *Toinette* cu

bolnavul închipuit din *le Malade imaginaire*; aiurea de întâia întâlnire alui Valère și Sganarele din *L'école des maris*; în alt loc întâlnim altceva împrumutat din *médecin malgré lui* sau din *l'amour médecin*. După cum vedem, Regnard lua multe din Molière. Pentru aceasta nu-i un cuvânt ca să strigăm: *Au voleur*, cum făcu odinioară unul care auzi fraze de ale lui *Bourdaloue* întrebuințate de un predicator într'un prost discurs bisericesc. Nu e oare mai prudent ca, aducându-ne aminte de cuvintele lui *Voltaire*: *Qui ne se plaît pas à Regnard n'est pas digne d'admirer Molière*, după ce am aplaudat din toată inima pe Molière în opera sa, să ne mulțumim să-l aplaudăm încă odată și în opera lui Regnard?

Tragedia POLYEUCTE a lui Corneille

Pe la 1636, data publicării piesei „*Cid*“, și până în 1640, când apăru „*Polyeucte*“, adică în tr'un interval de 4 ani, Corneille scrise cele 4 tragedii socotite în deobște ca cele mai bune dintre producțiunile sale literare, și care, pentru acest motiv, au devenit clasice. Se vede îndeajuns că există între *Cid*, *Horace*, *Cinna*, *Polyeucte* ca o urmare firească, și fiecare din aceste capodopere arată un nou progres al geniului său.

La vârsta de 30 ani, deplin stăpîn pe genul literar ce reprezintă, Corneille are fericirea să exprime în „*Cid*“ un adevăr vecinic, farmecul în totdeauna tîner al amorului, astfel cum se manifestă la 20 de ani; tragedia sa e tradusă în toate limbele, biruește opoziția unui ministru, case, împreună cu „Academia Franceză“ se declarase pe față contra piesei; opinia publică judecase însă lucrul cu totul dealmintrelea: și ca un semn de energică protestare, tragedia trecu în proverb: „Beau comme le Cid“ (Frumos ca Cidul) se auzia pretutindenî. Mai tîrziu, o pagină din istoricul latin „Tit-Liv“ îi înspiră „*Horace*“, și iubirea de patrie, care trebuie să întreacă orice iubire omenească, găsește în poetul tui „Rodri-

gue“ și a „Chimenei“ un elocuent interpret. Cîne ne-a arătat mai bine de cît dînsul, grozăveniile resboaelor civile, cine ne-a făcut să simțim mai bine bine-facerile clemenței și măreția ertărei, de căt Corneille, zugrav, orator și politic, în tragedia „*Cinna ou la Clemence d'Auguste*“ ?

Insfirșit mai remînea de zugrăvit un amor care întrece chiar amorul de patrie, care—dacă nu se leagă de toate inimile,—are de sigur o mare putere asupra acelor pe care i-a copleșit; un amor care, găsind în inimile noastre alte afecțiuni, le supune sie-și și le nimicește cu desevirșire; remînea de zugrăvit și de exprimat, după duișia „*Chimenei*“ și a lui „*Rodrigue*“, un eroism de un gen cu totul nou, eroismul iubirei de Dumnezeu, entusiasmul martirului, sublimitatea creștinului. Pare că geniul lui Corneille n'ar fi fost complect, dacă nu ar fi exprimat, rînd pe rînd, cele mai înalte sentimente de care sufletul omenesc e capabil, și dacă ar fi rămas un singur gen de eroism nepus de dînsul pe scenă.

În acest mers din ce în ce crescînd al geniului seu, începînd cu marele succes al lui „*Cid*“, *Polyeucte* nu apare de cît ca cel din urmă grad la care poetul trebuie să se ridice. Cu toate acestea, îmi dau bine socoteală, că această capodoperă—pe care o consider ca cea d'întăi dintr'ale poetului,—nu e piesa care place la toată lumea, la întăia vedere sau la întăia citire, din cauza zugrăvirei caracterilor sau a exprimărei situațiunilor.

În această piesă, mai mult de căt ori unde,

Corneille ne duce cu dînsul în acele regiuni superioare, unde e mai lesne de a admira de cît de a imita modelele ce ne prezintă. Dar dacă mărirea lor, după cum o observă criticul francez *Nisard*, „*n'est pas si hors de notre portée, que nous ne sentions le désir de nous en rapprocher, ou du moins quelque honte d'en être si loin*“¹⁾, nu ar fi oare o plăcere și în acelaș timp nu ar fi folositor de a le studia mai de aproape, și nu am trebui, mai cu seamă în veacul nostru, să căutăm în literatură nu numai plăceri, ci și exemple și lecțiuni, și a lua drept normă în cetire și ca principiu în critică, acest precept pe care moralistul francez *La Bruyère*. îl dădea în timpul lui Corneille, de sigur gîndindu-se la dînsul :

„Quand une lecture vous élève l'esprit et qu'elle vous inspire des sentiments nobles et courageux, ne cherchez pas une autre règle pour juger de l'ouvrage : il est bon et fait de main d'ouvrier“²⁾.

Totuși elementul omenesc nu lipsește în *Polyeucte*, literatura nu e morala, și vorbind despre Corneille, nu mi-am pus în gînd să fac teologie. Mă mărginesc a-l studia din punctul de vedere dramatic și literar. Aș voi să explic, dacă îmi e cu putință, isvorul cugetărilor innalte și a interesului ce găsim în piesa lui Corneille. *Polyeucte* e interesant, fiindcă ne prezintă priveliștea, cu totul dramatică, a luptei între amorul dumneze-

1) *Histoire de la littérature, tome II,—chap. 4.*

2) *Les caractères ou les mœurs de ce siècle, chapitre I-er. Des ouvrages de l'esprit.*

esc și amorul omenesc, fiindcă pe lângă eroul care dă numele său tragediei, și care jertfește totul pentru Dumnezeu, ne face să vedem în *Pauline* și în *Sévère*, sentimente ce pricepem mai bine; în același timp tragedia lui Corneille e înaltă și sublimă, fiindcă, după ce am asistat la luptele, la peripețiile produse de pasiune în sufletul deosebitelor persoane ale dramei, asistăm la biruința datoriei contra pasiunii în *Pauline*, a credinței religioase contra amorului conjugal și a datoriei însăși în *Polyeucte*. Această luptă care prezintă deja un mare interes în „Cid”, — după cum *Voltaire* singur ne-o spune — în piesa de care ne ocupăm, e ridicată la un nivel și mai sus. Și să nu se creadă că persoanele tragediei *Polyeucte* sunt niște inimi nesimțitoare, niște stoci cari să zică pasiunii sau sentimentului: Tu nu ești de cit un cuvânt, care suprimând toate inclinațiunile, bune sau rele, scoți din om natura omenească: nu, din contra, sunt inimi asemenea cu ale noastre prin emoții, prin agitații, prin luptele la care sunt supuse, însă superioare în aceea că ele cunosc un principiu mai înalt, în numele căruia ele poruncesc, cu măhniciune e adevărat, emoțiilor și pasiunilor lor. Analiza și cercetarea amănunțită a piesei, ne va face să înțelegem mai bine aceasta.

Nu ne putem da bine seamă de o operă literară, de cit dacă vom studia mai întâi mediul în care ea a fost produsă. Multă vreme era obiceiul de a se face din literatură un studiu curat abstract? acel care avea citeva principii sarbăde și generale, citeva teorii absolute, ce nu sufereau

discuțiune, din cauza autorității recunoscute de toți, un asemenea om se credea un sphinx, să lăuda că posedă cheia tuturor capodoperilor, că e inițiat în secretele geniului, că e stăpîn pe o regulă de critică ce nu dă nici un greș, și care se poate aplica oricărui autor, fără deosebire, și în orice timp. Critica modernă însă are un mare merit, dobîndit prin o îndelungată practică și care consistă în a înlocui aceste aprecieri pregătite de mai înainte, aceste procedări artificiale, aceste explicații cari, departe de a explica ceva, încurcă totul, prin studiarea condițiilor particulare care au contribuit la nașterea cutărei opere de geniu, prin studiarea timpului, a moravurilor, a pasiunilor, a ideilor, a societății în mijlocul căreia a trăit autorul și care a trebuit să-l inspire căci chiar omul de geniu nu viețuește retras de veacul său, îi împărtășește opiniile, felul de a gândi, și dacă uneori se ridică mai presus de dinsul prin concepțiunea idealului, a generalității, absolutului, să nu perdem din vedere că tot lui îi aparține prin orice ramificare, de oarece lui îi datorește viața ce o admirăm în el.

Să căutăm deci în studiarea timpului în care a trăit Corneille, ceea ce a putut să inspire *Polyeucte*: acesta e mijlocul cel mai bun de a-l cunoaște și a ni-l explica. Sentimentul religios e una din puterile și una din gloriile veacului al 17-lea. Orice opinie am împărtăși, suntem nevoiți a recunoaște acest adevăr de netăgăduit; și orice am trebui să gândim, din punctul de vedere politic, să apărăm sau să învinovățim această epocă, nu e mai puțin adevărat, că un

veac care a dat Franței pe Bossuet, Pascal, Fénelon, acești oameni geniali, stăpîni pe viața și cugetarea omenească,—pentru ca să nu menționez de cit pe cei de frunte,—alături cu Corneille, Racine, La Fontaine, Molière, nu poate fi nebagat în seamă sau micșorat în istoria spiritului omenesc. Atunci omul care intra în viață știa ce trebuia să cugete; cercetarea dureroasă a omeneirii și a datorii sale, care se impune astăzi fiecărui dintre noi,—oricît de puțin ne-am gîndi—nu-l neliniștea de fel; inteligența satisfăcută găsea răspunsuri, soluțiuni date de însuși geniul, la toate chestiunile mari cari neconținut ni se prezintă. Și se putea înainta în drum, fără grije, fără turburare, fără sdruncinare, fără silă, numai prin mijlocul acestei uniri armonioase a tradițiunii cu rațiunea, până la căpătarea liniștită a unui adevăr, de la care atîrnă conducerea vieții și secretul viitorului!

În această societate,—de sigur cu defecte și abuzuri,—să nu uităm că literatura, și în literatura geniul național, rațiunea, care e calitatea de căpetenie a poporului francez, gustul, logica, sensibilitatea justă și precumpănită, sub influența chiar a lui Ludovic cel Mare, care știa să ocrotească pe oamenii mari și avea instinctul lucrurilor mari, a avut dezvoltarea sa armonioasă și poate chiar apogeul său. Acei cari ar renunța la moștenirea trecutului, pentru a nu gîndi de cit la viitor, ar fi ca niște copii puțin prevezători și cari nu-și cunosc propriile lor interese. Să căutăm, așa dar, a ne folosi de amîndouă aceste bunuri. Și cum aicea nu e vorba de cit de lite-

natură, aş voi numai ca acest studiu literar să ne slujească a judeca despre trecut aceea ce avea mai mult de cit Francezii de astăzi, adică soliditatea caracterelor şi trăinicia convingerilor.

Voltaire, istoric a domniei lui Ludovic al XIV, mare admirator al literilor din veacul precedent, a uitat tocmai partea religioasă, în subiectul ce a tractat, dealtmintrelea cu multă simpatie. Autorul operei *Le siècle de Louis XIV*, nu a băgat de seamă că în acest tablou, ce avea de zugrăvit, se găsea ceva mai interesant de cit sfēzile dintre Dominicani şi Jesuiţi, asupra ceremoniilor chinezeşti.

S'ar fi mirat de sigur mult, dacă i-ar fi spus cineva că aceşti *Jansenişti*, cărora le jertfise unul din ultimele sale capitole, ar fi odată obiectul unor studii aprofundate, a simpatiei curioase, pline de emoţie, şi aş zice chiar fanatice, a unui critic din veacul următor, căruia mai toţi literaţi îi datoresc foarte mult, a unuia din judecătoarii şi maiştrii cei mai gustaţi şi mai apreciaţi din literatura contemporană, a lui *Sainte-Beuve*.

Se ştie că acest mare scriitor francez care a ştiut să tracteze cu aceeaşi uşurinţă orice soi de subiecte, a scris şase volume pentru a povesti viaţa *Singuraticilor de la Port Royal (Solitaires de Port-Royal)*.

El a desmormintat acele timpuri depărtate de noi, a descoperit în ele figuri vii, exemple de evlavie şi de virtute; a reuşit (până într'atita a ştiut să trăiască şi să se identifice cu dinşii) să pună uneori pe fruntea acestor oameni modeşti şi învăţaţi, a acestor monahe aspre şi devotate,

ca o rază dulce de evlavie și de sfințenie. Printre eroii și eroinele sale se deosibește mai cu seamă familia *Arnauld*. Cel mai aprig luptător la *Port-Royal*, cel mai neobosit apărător al său era un membru al acestei familii, pe care veacul său l-a numit „*il grand Arnauld*”; deasemenea nu mai puțin însemnată a fost și sora sa, *Jacqueline Arnauld*, cunoscută sub numele de „*la mère Angélique*”. Antonie Arnauld, tatăl lor, avocat, procuror general în timpul lui *Henric al IV-lea* și a *Ecaterinei de Medicis* (a cărui tată deasemenea era procuror-general și huguenot) avuse 20 de copii. Domnul *de la Mothe-Arnauld*, bunicul, avuse 13 copii. Familia Arnauld, o familie de judecători, era originară din *Auvergne*.

Cititorul ar zice poate că m-am îndepărtat de subiectul meu; aveam însă nevoie de aceste preliminarii pentru a ajunge la *Polyeucte*. Căci a confrunta adevărul cu poezia e încă interesant. Cînd găsim în persoanele lui *Corneille* acest caracter sever, această sublimitate energetică care ne pune în mirare și care întrece chiar măsura concepțiunilor noastre, suntem aplicați uneori a nu atribui aceasta de cit poetului și timpului său.

Să nu uităm că înainte de *Ludovic al XIV-lea*, a existat în Franța o întreagă rasă puternică, care nu era încă moleșită de politețea curților și de delicatetea saloanelor. Eroii lui *Corneille* nu-și au originea lor numai în *Fronță*, vigoarea și caracterul lor neatîrnat datează mai de demult.

Eroii lui *Corneille* 'mi amintesc resboăele civile, tovarășii lui *Henric al IV-lea*; această generație care și-a petrecut viața în lagăre, în mij-

locul pericolelor, în sfezile dintre scriitori și lupetele de sabie, păstrase ceva din toate aceste. Fără a aminti alte nume, celebre în alte ramuri, familiile *d'Aubigné*, *Montluc*, *Arnauld*, sunt o dovadă vie despre aceasta.

În 1599, Arnauld isbutise să pună pe fiică-sa Jacqueline ca coajutătoare la stăreția de la Port-Royal. Chiar Bossuet ni a vorbit în „*l'oraison funèbre de la princesse Palatine*“, despre aceste vocațiuni extraordinare, care erau menite așa de timpuriu și care sunt mai toate în obiceiul timpului. „O făcu stăreță, zice marele orator ecleziastic, a principesei *Anne de Gonzaque*, fără ca la o vîrstă așa de fragedă ea să-și poată da socoteală de ceea ce făcea și semnul unei demnități așa de serioase fu ca o jucărie în mâinile sale“. Același lucru se petrecu nu numai cu Jacqueline Arnauld, ci și cu *Jeanne Arnauld*, căreia i se încredință, cam la aceeași epocă, stăreția de la *St. Cyr*, la vîrsta de 5 ani și jumătate. Tînăra Angelică își făcu ucenicia în timp de un an; avea 9 ani. Suntem oare îndrituiți a crede că aceste sunt începuturile unei reformătoare, și, după o vocațiune așa de puțin regulată, ne-am putea aștepta la ceea ce urmează? Tînăra stăriță mai întii se desgustă de meseria sa; căzu într'un fel de lincezeală și de urît, și pentru a mai uita aceste necazuri, ea făcu vizite pe la vecini, și citi cărți de lume, chiar și *Viețile lui Plutarc*. O boală grea de care suferi în Iuliu 1607, o sili să se ducă să locuiască în casa părintească. În urmă se reîntoarse în chilia sa, și atunci începu pentru dinsa,—pentru a întrebuița expresiunea

timpului,—întiul har al Grației (*le premier coup de la Grâce*). În timpul postului din anul 1608, ea fu cu deosebire mișcată de o predică a unui călugăr din ordinul Capucinilor, vremelnice în societate, și începu a se simți mai atrasă către viața de schivnic. Acei cari ar fi curioși de a urmări această lucrare interioară, această transformare treptată sub influența acțiunii dumnezeiești aratăată prin har, pot recurge la capitolele atât de interesante și de amănunțite din Cartea I-a a *Istoriei lui Port-Royal*. Mai e încă o altă nouă predicare la *serbarea tuturor sfinților* (Toussaint) din acelaș an, care continuă și hotărăște cu totul aceea ce întia începuse. Dar chestiunea cea mare, punctul principal al reformei deja începute de tînăra monahă însuflețită de un nou spirit, era de a se întoarce la regulele ce nu se observau de fel și care opreau orice legătură cu lumea, și de a îngădi comunitatea religioasă. Și tocmai aici am voit să ajung, la această dată, care poartă un nume în *fastele de la Port-Royal*, la *journée du Guichet* (25 Septembrie 1609), pentru a arăta asemănările reale ce a găsit *Sainte-Beuve*, și care există între aceste situațiuni, aceste sentimente și situațiile și sentimentele tragediei lui Corneille, făcându-se deosebire, bine înțales, între realitate și punerea în scenă dramatică și tragică.

La o hirotonisire care a avut loc către sărbătorile de paști din acelaș an, adunarea, după porunca tinerei stărițe, a fost silită să stea afară. Maica Angelica, atunci în vîrstă de 18 ani, era ascultată; unii însă șopteau încet, alții spuneau pe față că, dacă ar veni domnul Arnauld, ea nu

va îndrăzni să se poarte tot astfel. Lucru ce se întâmplă, căci d. Arnauld veni pe la sfârșitul lui Septemvrie 1609, cînd parlamentul era în vacanță. Fiică-sa se pregătise să-l primească cu post și rugăciune. Sosi în timpul prînzului, între 10 și 11 ore, pe cînd călugărițele steteau la masă, cu femeea sa, fiul său cel mai mare, *Arnauld d'Andylly*, cea mai mare dintre fiice, căsătorită, doamna *Lemaître*, în sfârșit o soră mai mică, domnișoara *Anne Arnauld*. Arnauld, tatăl, îndată ce se dădu jos din trăsură, se presentă la poarta mănăstirii, și maica Angelica veni singură pentru a-i deschide porțița. În zadar o muștra mamă-sa și fratele mai mare, ea nu se înduplecă să primească pe tatăl seu decît într'un mic vorbitor ce se afla în apropiere. Porțile mănăstirei remaseră închise. Acolo încă o nouă scenă, o altă încercare o aștepta. Mînia tatălui se potoli, făcînd loc afecțiunii; și maica Angelica, care se opusese cu înverșunare, leșina, vîzîndu-l galben și cu ochii scâldați în lacrimi, și auzîndu-l că-și ia rămas bun de la dînsa, dîndu-î sfaturi amestecate cu reflecțiuni bine-voitoare și părintești asupra trecutului. Scene de puțină importanță și care pe unii poate îi vor face să zimbească! *Sainte-Beuve* care le-a amintit cu amănunțime, le-a crezut vrednice de atenția sa; se spune de asemenea că filosoful *Royer-Collard* și făcea o plăcere a le aminti. Nu știu dacă în rezumatul, pe scurt, ce-am făcut despre aceste povestiri, am reușit să fac să se simtă farmecul serios, adevărata frumuseța și măreția morală.

„Rien n'est vil, rien n'est grand ! l'âme en est la mesure“.

a zis într'o zi *Lamartine*, și pentru aceasta nu ne folosește mult ca teatrul acțiunilor noastre, a luptelor noastre, a năzuințelor noastre să aibă un nume resunător s'au consfințit prin admirațiunea oamenilor; cutare dram necunoscut de nimene, care se petrece în interiorul unei conștiinți, merită cu toate aceste a fi dată exemplu, e vrednic de a atrage privirile cuiva, tot atit de bine ca și catastrofele, eroismele, devotamentele povestite de istorie, ca și triumfurile sgomotoase și lăudate chiar de posteritate Există în adevăr în om, mândrie și strălucire, o măreție care nu o datorește decit sieși, care n'are nevoie de nici un sprijin sau vre-o fală exterioară, o măreție unică, superioară în sine, tuturor celorlalte, și care e a voinței și a sacrificiului, care e obârșia unui eroism căruia ne închinăm și pe care-l admirăm.

Această putere de sacrificiu, plină de virtute, această jertfă a unei afecțiuni scumpe, o vom găsi-o în „Polyeucte“ și în două persoane, în *Pauline* și în *Polyeucte* însuși. În timp ce eroii lui *Racine* se lasă a fi biruiți de pasiuni, și găsesc în slăbiciunea lor chiar pedeapsa ce li se cuvine, eroii lui *Corneille* sînt mai presus de pasiuni și ne dau drept pildă victoria lor.

Fără amorul *Paulinei*, ne spune *Voltaire*,

„De Polyeucte le belle âme

„Aurait faiblement attendri“;

Doamna de *Sévigné* ne povestește deasemenea că „*Madame la Dauphine*“ zicea, vorbind despre

Paulina: voilà la plus honnête femme du monde qui n'aime pas son mari. „Această piesă fu cedită la *Hotel de Rambouillet* și nu plăcu de loc acestui nobil și însemnat areopag. Din contra, *Boileau* socotia „*Polyeucte*“ drept capodopera lui *Corneille*. Și satiricul veacului al 17-lea avea dreptate, căci mai toți oamenii de gust vor împărtași mai de grabă părerea sa decît a otelului de *Rambouillet* sau a lui *Voltaire*.

Observațiunea doamnei „la *Dauphine*“, cu toate aceste era dreaptă într'o privință. „*Pauline*“, în adevăr, a iubit pe „*Sevère*, înainte de a se mărita cu *Polyeucte*; și cînd tragedia începe, singură ea ne mărturisește amorul său :

- «Il possédait mon cœur, mes désirs, ma pensée ;
- «Je ne lui cachais point combien j'étais blessée ;
- «Nous soupirions ensemble et pleurions nos malheurs ;
- «Mais, au lieu d'espérance, il n'avait que des pleurs ;
- «Et, malgré des soupirs si doux, si favorables,
- «Mon père et mon devoir étaient inexorables.»

(*Acte I-er, scène III*).

În acești termini *Paulina*, măritată, descopere confidenței sale *Stratonice* sentimentele sale de odinioară. A iubit pe *Sévère*, la Roma, din toată inima, cu tăria întiului amor, și cu toată sinceritatea și naivitatea unei simpatii deopotrivă simțite și bazată pe merit, pe tinereță, pe potrivirea de naștere și de origină, *Sévère* era, ca și dînsa, un patrician al Romei eterne. Dar, la el, nu venia averea în sprijinul meritului, și aceasta e tocmai

o pedică care, rare ori, pe lingă socri, e biruită de amor. Venită cu tatăl său în Armenia, unde *Félix* a fost numit guvernator, Paulina, ca o fată ascultătoare, a făcut o căsătorie de conveniență, fiindcă *Sévère* era sărac, și cu toată pornirea inimei sale, cu toată iubirea ce simțea pentru acest amant vrednic de dînsa, ea a dat din datorie, lui *Polyeucte*, aceea ce se cuvenea, din inclinațiune, lui *Sévère*. Ea și-a dat tot sufletul, fără gînd rău, fără să arunce o privire asupra acestui trecut și asupra chipului iubit a unei fericiri ce numai abia a avut timpul să întrevadă, și la care a renunțat, de bună voe și cu bună credință. N'avem dreptul să ne îndoim despre sinceritatea ascultărei sale și despre credința sa în cuvîntul dat. N'o vedem, în actul întii, foarte îngrijită, neliniștită de un vis, în care a revăzut pe *Sévère* și care se pare că amenință zilele lui *Polyeucte*, căutînd, prin influența iubirei sale, să oprească pe soțul ei pe lîngă ea și să-l împedice să cadă într'un pericol, de care ea se teme? Cu toate aceste, ea n'a n-gropat cu totul urmele întîiului amor,—de și e femeie de onoare,—încît să nu-î rămînă macar o mică amintire, fără voia ei, în fundul inimei. Ea a făcut să tacă pasiunea dinaintea datoriei și a cîstei conjugale, însă n'a uitat, și am putea oare să o învinovățim pentru aceasta, fiindcă ea singură, îndată ce aude vestea că *Sévère* trăește încă, caută cu orice chip să-și pună o stavilă inimei sale?

« Mon père, je suis femme, et je sais ma faiblesse. »

(Acte I-er, scène IV).

Félix a venit repede să-î vestească că acest vechiu pețitor, pe care l'a desprețuit dînsul pe nedrept, că Sévère, ce-l credeau cu toții mort, e încă în viață, ba încă ceva mai mult, e omul de încredere a împăratului *Décie*. Il vestise că are să vie în Armenia pentru a aduce prinoase Zeilor, drept mulțumire pentru isbînda sa, și acest țipet fără voe eșise din gura acestui tată nesocotit, care n'a putut să-și închipuiască viitoarea mărire a lui Sévère :

« Ah ! sans doute, ma fille, il vient pour t'épouser ;
« L'ordre d'un sacrifice est pour lui peu de chose,
« C'est un prétexte faux dont l'amour est la cause. »

(Acte I-er, sc. IV).

Și *Paulina* atunci, cu privirea către trecut, gîndinduse la acest vis dispărut a tinereței sale, la această primă idilă care n'a avut timpul să se mărească, și a cărui desnodămînt ar fi putut să fie mai fericit, cu ochiul scaldat măcar într'o lacrimă, respunsese, în întiul vălmășag, la întiia emoțiune ce-î produsese această veste :

« Cela pourrait bien être ; il m'aimait chèrement. »

(Acte I-er, sc. IV)

Totuși, cu toată neîncrederea, care e cea dinții virtute a inemelor curagioase, pentru a se supune unui tată ambițios și fricos, *Paulina* consimte la această întrevedere, de acărei isbîndă nu se teme, de și crede că va avea oarecare emoție, pusă

în fața lui. Asemene scene se citesc, se simt mai de grabă decît se analizează : nobilă declarațiune a Paulinei, care chiar de la întîiul cuvînt, pune pe Polyucte între dînsa și Sévère, învinovățirile amantului său, mărturisirile unei pasiuni înădușite, dar nestinsă încă, mărinimia amîndurora, sdrobirea a doue inimi cari iubesc, și-o spun unul altuia, dar pentru cari datoria, judecata, gloria, cum se spunea în veacul al 17-lea, plutește pe deasupra chiar a sbuciumului amorului, iată un dialog admirabil plin de sublimitate și de emoție tot odată, eșit din sufletul nobil a lui Corneille, ca și cele mai frumoase scene din *Cid*, și care pregătește eroismul Paulinei, astfel cum vom vedea-o în actul al 4-lea, între Sévère și Polyucte, gata de a muri.

Intr'un roman al lui *Georges Sand*, cu situațiuni analoage cu situațiunile tragediei lui Corneille, unde se găsesc de asemenea, ca și în *Polyucte*, amantul, soțul, femeia, eroul, pe cale de a se însura, scrie fetei ce are să ia de nevastă :

„La société va vous dicter une formule de serment. Vous allez jurer de m'être fidèle et de m'être soumise, c'est-à-dire de n'aimer jamais que moi et de m'obéir en tout. L'un de ces serments est une absurdité, l'autre une bassesse. Vous ne pouvez pas répondre de votre cœur, même quand je serais le plus grand et le plus parfait des hommes : vous ne devez pas me promettre de m'obéir, parce que ce serait nous avilir l'un et l'autre.“

De acolo și pînă a numi căsătoria, o instituție barbară nu-î decît un pas, unnl conduce la

celalalt; și autorul romanului *Jacques*, care are curagiul teoriilor sale paradoxale, s'a arătat logic. Eroul lui G. Sand are cel puțin meritul de a fi consecvent cu sine însuși: în altă parte, găsim resumate, în două linii, toată experiența sa personală, toată viața sa și toată doctrina:

„Je n'ai jamais travaillé mon imagination pour
„allumer ou ranimer en moi le sentiment qui n'y
„était pas encore ou celui qui n'y était plus:
„je ne me suis jamais imposé l'amour comme un
„devoir, la constance comme un rôle. Quand j'ai
„senti l'amour s'éteindre, je l'ai dit sans honte et
„sans remords, et j'ai obéi à la Providence, qui
„m'attirait ailleurs.“

Ciudată providență, care preumblă cu chipul acesta pe om din fantazie, în fantazie, și care devine respunzător de nestatorniciile și de greșelile noastre! Ce drept ar avea *Jacques* să ciară, chiar în căsătorie, o fidelitate pe care el, cel dintîi, o declară pe față ca lipsită de orice fundament? Suntem cu totul departe de doctrinele și exemplele lui Corneille: am voit numai, prin aceste citări scurte, pe care nu le voiu mai prelungi, — să arat, ceeace am spus la început, cum, în Corneille, această sublimitate, care poate uneori părea mai presus de firea noastră, se bazează în realitate și se sprijină pe adevărul fondului, ideilor și a caracterelor, fără de care nimic nu poate exista în literatură și mai cu seamă în teatru. Intre roman și tragedie, între sentimentele *Paulinei* și opiniunile lui *Jacques*, nu zic morală, — (n'am intențiunea de a face aici nici morală nici

politică),— dar judecata și bunul simț nu pot sta nici un moment la îndoială.

Ceea ce e mai cu seamă de însemnat în *Corneille*, e amestecul, care-i propriu, de familiaritate naivă și de măreție. Se vede că nu se găsește de loc strimtorat, cînd e în tovărășia sublimului, e o regiune a sa firească, și din această pricină nu are nici o frică de a face uneori să se coboare tonul tragediei, foarte sigur de a face să se ridice, cînd va voi. *Voltaire*, în critica sa dreaptă și făcută cu gust, dar adeseori cam strimțată, l'a învinovățit în mai multe rînduri în *Commentaire sur Corneille*, că poetul are versuri cari miroase a eglogă sau comedie. Astfel e remasul bun al Paulinei și a lui *Sevère*:

«Adieu, trop vertueux objet et trop charmant.»

«Adieu, trop mulheureux et trop parfait amant.»

(*Acte II, sc.II*).

„Ces vers-ci,— zice *Voltaire*,—sont un peu de „l'églogue. Quand les malheurs de l'amour ne consistent qu'à aller dans sa chambre et à vivre „avec son mari, ce son des malheurs de comédie; „nulle pitié, nulle terreur, rien de tragique. Cette „scène ne contribue en rien au noeud de la pièce, „mais elle est intéressante par elle-même. *Corneille* sentait bien que l'entrevue de deux per- „sonnes qui s'aiment et qui ne doivent pas s'ai- „mer ferait un très-grand effet, et l'hôtel de *Ram- „billet* ne sentit pas ce mérite, Jusqu'ici on ne „voit à la vérité dans *Pauline* qu'une femme qui

„n'a point épousé son amant, qui l'aime encore
„et qui le lui dit quinze jours après ses noces.
„Mais c'est une préparation à ce pui doit sui-
„vre, au péril de son mari, à la fermeté que mon-
„trera Pauline en parlant à Sévère pour ce mari
„même, à la grandeur d'âme de Sévère. Voilà
„ce qui rend l'amour de Pauline infiniment théâ-
„tral et digne de la tragédie.

Aș putea arăta și alte exemple de felul acesta.

Mă opresc însă la aceste, căci astfel e limba galanteriei timpului. Dar ceea ce ne pune mai cu seamă în mirare, e faptul că pe lângă caracterele sublime, Corneille a îndrăznit să plămăscă altele josnice și chiar ridicule: alătura cu suflete mari a pus suflete mediocre. Astfel în „Polyeucte“, pe lângă *Pauline* găsim pe *Félix*, ambițios și prefăcut, cu totul strein de lumea cu sentimente mari sau cu gândiri mari pe lângă care trăește, care nu pricepe, nu cunoște pe Sévère, nici pe Polyeucte, nici chiar pe fiica-sa, și necazurile și grijele sale himerice ne fac să zîmbim. Așa *Prusias* în „*Nicomède*“ rămîne înmărmurit de îndrăsneala fiului său, și strigă cu simplitate :

„Ah ! ne me brouillez pas avec la république“.

Félix e apărătorul religiunii oficiale: e tipul acelor conservatori cari voesc înaintea de toate să se conserve pe ei înșiși. Fiicei sale Paulina, care a venit să-i ceară ertare pentru Polyeucte, îi răspunde :

„Les dieux et l'empereur sont plus que ma famille“.
„J'ai les dieux et Décie ensemble à redouter“.

(Acte III, Scène III).

Repetează acelaş lucru și confidentului său ;
își deschide înaintea lui toată inima, și ascultând această descriere a nesiguranțelor și a spaimelor sale, suntem aproape gata a-l plînge :

„On ne sait pas le maux dont mon cœur est atteint ;
„De pensers sur pensers mon âme est agitée,
„De soucis sur soucis elle est inquiétée ;
„Je sens l'amour, la haine, et la crainte, et l'espoir.
„La joie et la douleur tour à tour l'émouvoir ;
„J'entre en des sentiments qui ne sont pas croyables ;
„J'en ai de violents, j'en ai de pitoyables ;
„J'en ai de généreux qui n'oseraient agir ;
„J'en ai même de bas, et qui me font rougir“.

(Acte III, scène V.)

Dacă ar îndrăsni, ar scăpa pe Polyeucte, dar dacă scăpîndu-i viața, se pierde pe dînsul ! Cine mai știe ce s'ar putea întîmpla ? Se poate chiar ca moartea lui Polyeucte să fie o ocazie pentru el de a mărita pe Paulina după Sévère ; moartea acestui ginere, care-i cam o greutate pentru el, va face cu puțință o nouă căsătorie. Singur se rușinează că are o asemenea idee în cap ; însă, după cum tot el zice :

„J'acquerrais bien par là de plus puissants appuis
„Qui me mettraient plus haut cent fois que je ne suis“.

(Acte III, Scène V.)

După cum altă dată a preferat pe Polyeucte lui Sévère, tot astfel acuma ar prefera pe Sévère lui Polyeucte.

Luați-i pe Sévère, luați-i mai cu seamă pe *Décie*, Félix va fi generos, în toată puterea cuvintului : e tocmai omul care, îndată ce s'a svonit despre venirea lui Sévère, plin de glorie și încărcat de biruinți, striga în aceste versuri, din actul I :

„ Ah ! regret qui me tue
„De n'avoir pas aimé la vertu toute nue !“

(Acte I, scène IV).

Acest caracter e rușinos și de desprețuit, fără indoială ; scrupulele sale îl fac și mai uricios, fiindcă această ambițiune e fără măreție : astfel de sentimente înjosesc o persoană ; le urmărim însă cu plăcere din cauza subtilității analizei lui Corneille, și fiindcă le știm adevărate. Voltaire făcea această mărturisire într'o vreme când nu se știau încă descoperirile alusiunei politice ; noi avem poate mai multe motive de a le găsi astăzi adevărate.

Față cu proslitismul fanatic al lui Polyeucte, Félix, presupuelnic, neconținut necăjit de frica de a dispăcea și de a-și servi rău întereșele sale, Félix, care la fiecă moment nu pronunță de cît numele lui *Décie*, care e în totdeauna gata a exagera poroncile sale sau a le aplica întocmai, el care nu ar îndrăsni să nu se supună lor, fie chiar vorba de fiică-sa : ne înfățosează statul... în persoana unor funcționari, și, cît despre mine,

mulțămesc lui Corneille că a pus pe scenă această persoană de comedie, acest prefect al Imperiului Roman, a cărui contrast face să reiasă încă și mai bine caracterul eroic acelor ce sunt în jurul lui. Aduce-vom învinuiri lui Corneille fiindcă nu a voit să suprima la teatru aceea ce există în natură? Félix nu e vrednic de fiica sa, poată să zică cineva: nu vedem noi însă în toate zilele caracrere cari nu sunt de loc făcute unul pentru altul, silite de a trăi împreună, și a se întilni, unul lângă altul, pînă și în casa aceleiași familii? Afară numai dacă nū ar găsi cineva cu cale să susțină că trebuie a îndepărta pe Félix sub cuvînt că nu e sublim și pe Paulina fiindcă e prea sublimă? Și tocmai această opozițiune dă ocazie caracterelor să se producă, și de unde se naște efectul dramatic.

Prin această libertate, prin această originalitate, Corneille își făcea fără să vrea portretul său în scrierile sale. Era un geniu și un caracter simplu care nu cunoștea nici afectația nici sistemul. E interesant de a ceti *Examenele* (Examens) sale pentru a vedea în ce chip vorbește de dînsul și de piesele sale:

„A mon gré, zice dînsul despre „*Polyeucte*“, „je n'ai point fait de pièce où l'ordre du théâtre „soit plus beau et l'enchaînement des scènes mieux ménagé“. Mărturisește că e mulțumit de dînsul; se felicitează de progresele sale. O asemenea nevinovăție naivă nu aparține de cît geniului! Cu aceiași bună credință în altă parte își mărturisește greșelile sale. Cînd, după *Cid*, i s'a opus regulele lui *Aristotel*, Corneille s'a pus să gin-

dească la ele, să le discute, să le aprecieze, să le observe în tot cursul vieții sale.

Se știe că Corneille avea o îndoită calitate, de autor și de critic, că toate piesele sale erau întovărășite de „*Examens*“ că a compus trei discursuri asupra poemului dramatic, recomandînd autorilor observarea strictă a celor trei unități, de loc, de timp și de acțiune, cerute de Aristotel, în poetica sa. Și cu toate aceste s'a ferit, mai mult de cît Racine, de limba de convenție, de eleganța prefăcută și învechită; a avut mai multă originalitate și vigoare, și știind, cînd e nevoie, să unească simplul cu sublimul; și dacă persoanele femeiești au, în Racine, mai multă delicateță, Corneille are trăsuri de naivitate cari plac și ne fac să zîmbim. Acest om care a făcut să vorbească pe Romaniî din timpul Republicei și a Imperiului cu atita măreție, cu o demnitate atît de firească, care a găsit limba politicei, care a atins accentele cele mai grave și cele mai înalte, să-l ascultăm în versurile următoare ale Paulinei, care nu a isbutit a îndupleca pe Polyeucte să cedeze dorinței sale. Cu cită simplitate și fără cea mai mică silă, Corneille știe să se coboare la limbagiul și la tonul afecțiunilor celor mai simple și mai ordinare. De și de origină Normand și cu raționamente lungi, nu știe ce e răutatea :

„Tu vois, ma Stratonice, en quel siècle nous sommes :

„Voilà notre pouvoir sur les esprits des hommes ;

„Voilà ce qui nous reste, et l'ordinaire effet

„De l'amour qu'on nous offre, et des vœux qu'on nous fait.

„Tant qu'il ne sont qu'amants, nous sommes souveraines,
„Et jusqu'à la conquête ils nous traitent de reines ;
„Mais après l'hyménée ils sont rois à leur tour“.

(Acte I sc. III).

Polyeucte nu răspunsese lui *Nearque*, seniorului armenian și prietenului său, care tracta cu dispreț visul Paulinei ?

„Je sais ce qu'est un songe....

„Mais vous ne savez pas ce que c'est qu'une femme :

„Vous ignorez quels droits elle a sur toute l'âme,

„Quand, après un long temps qu'elle a su nous charmer,

„Les flambeaux de l'hymen viennent de s'allumer“.

(Acte I sc. I)

Aceste versuri au și mai mare interes dacă ne-am aduce aminte că *Corneille*, care le scria, tocmai atunci se însurase, și dacă ne-am aminti deasemenea și împrejurările cari au hotărât această căsătorie. Nepotul lui *Corneille*, *Fontenelle*, ne spune în această privință următoarele, în cartea sa intitulată : „Vie de Pierre Corneille“ :

„Le grand Corneille se presenta un jour, devant le cardinal de Richelieu, plus triste et plus rêveur qu'à l'ordinaire. Richelieu lui demanda s'il travaillait. A cette question, Corneille lui répondit qu'il était bien éloigné de la tranquillité nécessaire pour la composition, et qu'il avait la tête renversée par l'amour. Il en fallut venir à un plus grand éclaircissement, et

„il dit au cardinal qu'il aimait passionnément
„une fille du lieutenant-général des Andelys, et
„qu'il ne pouvait l'obtenir de son père. Le car-
„dinal voulut que ce père si difficile vint à Paris ;
„il y arriva tout tremblant d'un ordre si imprévu,
„et s'en retourna bien content d'en être quitte
„pour avoir donné sa fille à un homme qui
„avait tant de crédit“.

Această reparare a luptei înverșunate contra tragediei „Cid“ era demnă de Richelieu și mai cu seamă de Corneille. În acelaș an se reprezintă „Polyeucte“ la „Théâtre du Marais“ cu toată părerea nefavorabilă a otelului de *Rambouillet*.

Dacă m'am oprit mai mult la aceste amănunte, am făcut aceasta numai din pricina, că, e foarte rar de a găsi, în veacul al 17-lea, urma persoanei unui autor în opera sa, și afară de aceasta, trebuie să cunoaștem pe oamenii mari în intimitatea vieții lor pentru a-i putea iubi. Și poate în veacul nostru, în mijlocul fierberei generale a spiritelor și a turburărilor de tot soiul, nu e rău de a păstra cu venerațiune memoria acelor, cari au ilustrat țara lor și a căror opere, solide și frumoase tot-odată, au fost în stare să treacă prin atâtea timpuri de restriște, și sunt încă destoinice să hrănească nu numai generațiile prezente, ci și cele viitoare. Gloria lor face parte din gloria națiunii la care aparțin ; operele lor sunt însă un fel de moștenire lăsată întregii omeniri, pe care cu toții suntem datorii a le păstra.

Nu-mi e tocmai ușor de a vorbi de caracterul lui Polyeucte. Acesta e un bărbat, și oricît de

respectat ar fi un asemenea nume, amorul de bărbat, — cel puțin la teatru, — (Paulina singură ni l-a spus), e un amor liniștit, în totdeauna rece, și care nu se mișcă decît foarte puțin. Cu bărbații se întîmplă întocmai ca și cu cele mai frumoase lucruri de pe pămînt: obiceiul de a le vedea adeseori ne face cu totul nepăsători pentru dînsesele. Cu toate aceste Polyeucte e demn de Pauline, are toată încrederea în ea, ba mai mult încă, își iubește soția. Dacă nu ar depinde decît de dînsul, în actul I, ar ceda rugămintilor ei și nu ar eși din casă, ar mai aștepta, și tot ar a-mîna hotărîrea sa, de a se întoarce la creștinism. Dar *Néarque*, prietenul său, îl hotărăște să se facă creștin; și contra voinței lui, contra dorinței Paulinei, ascultînd de îndemnurile lui *Néarque*, consimte să primească botezul. În actul al 2-lea, o prefacere are loc. Botezul l-a schimbat cu totul, în cît nu mai seamănă de loc cu Polyeucte din actul precedent, el care sta la îndoială și nedumerit în scena I (actul I):

«Ces pleurs que je regarde avec une œil d'époux,
 «Me laissent dans le cœur aussi chrétien que vous ;

 «Je crois pour satisfaire un juste et saint amour,
 «Pouvoir un peu remettre et différer d'un jour».

pune acum în mirare pe *Néarque* chiar, prin zelul său înflăcărat. Acest neofit nu mai gîndește decît la cununa de mucenic. Repede aleargă la templu și, împreună cu *Néarque*, în fața întregii adunări, răstoarnă statuele zeilor, turbură sa-

crificiul și dă o dovadă publică despre ardoarea de care e cuprins, pentru noua credință religioasă ce a îmbrățișat de curînd :

„Je les veux renverser,
„Et mourir dans leur temple, ou les y terrasser.
„Allons, mon cher Néarque, allons aux yeux des hommes
„Ecraser l'idolâtrie, et montrer qui nous sommes :
„C'est l'attente du ciel, il nous la faut remplir ;
„Je viens de le promettre, et je vais l'accomplir.
„Je rends grâces au Dieu que tu m'as fait connaître
„De cette occasion qu'il a sitôt fait naître.
„Où déjà sa bonté, prête a me couronner,
„Daigne éprouver la foi qu'il vient de me donner“.

„A cette heureux transport que le ciel vous envoie,
„Je reconnais Néarque, et j'en pleurs de joie.
„Ne perdons plus de temps, le sacrifice est prêt ;
„Allons-y du vrai Dieu soutenir l'intérêt ;
„Allons fouler aux pieds ce foudre ridicule
„Dont arme un bois pourri ce peuple trop crédule,
„Allons en éclairer l'aveuglement fatal ;
„Allons briser ces dieux de pierre et de métal ;
„Abandonnons nos jours à cette ardeur céleste :
„Faisons triompher Dieu : qu'il dispose du reste“.

(Acte II, Sc. IV).

De aici înainte începe cu adevărat nodul, criza tragediei. Caracterul *Paulinei* se arată în toată frumusețea sa. Sêvère este uitat pentru viitor și departe de gândirea sa ; ea e cu totul dedată a-

cestui bărbat pe care nu-l iubea decît din dato-
rie, și pe care începe să-l iubească din inimă,
îndată ce vede că zilele sale sunt în pericol. Ea
se încearcă să înduplece pe tatăl său Félix, în
favoarea lui Polyeucte :

„Je l'ai de votre main : mon amour est sans crime ;

„Il est de votre choix la glorieuse estime ;

„Et j'ai, pour l'accepter, éteint le plus beau feu

„Qui d'une âme bien née ait mérité l'aveu.

„Au nom de cette aveugle et prompte obéissance

„Que j'ai toujours rendue aux lois de la naissance,

„Si vous avez pu tout sur moi, sur mon amour,

„Que je puisse sur vous quelque chose à mon tour !

„Par ce juste pouvoir à présent trop à craindre,

„Par ces beaux sentiments qu'il ma fallu contraindre,

„Ne m'ôtez pas vos dons ; ils sont chers à mes yeux

„Et m'ont assez coûté pour m'être précieux.

(Acte III, Sc. IV).

Se va încerca chiar, dar fără isbutească, să
înduioșeze pe Polyeucte :

„Cruel, car il est temps que ma douleur éclate,

„Et qu'un juste reproche accable une âme ingrate ;

„Est-ce là ce beau feu ? Sont-ce là tes serments ?

„Témoignes-tu pour moi les moindres sentiments ?

„Je ne te parlais point de l'état déplorable

„Où ta mort va laisser ta femme inconsolable ;

„Je croyais que l'amour t'en parlerait assez,

„Et je ne voulais pas des sentiments forcés :

„Mais cette amour si ferme et si bien méritée
„Que tu m'avais promise, et que je t'ai portée,
„Quand tu me veux quitter, quand tu me fais mourir,
„Te peut-elle arracher une larme, un soupir ?
„Tu me quittes, ingrat, et le fais avec joie ;
„Tu ne la caches pas, tu veux que je la voie ;
„Et ton cœur, insensible à ces tristes appas,
„Se figure un bonheur où je ne serai pas !
„C'est donc là le dégoût qu'apporte l'hyménée ?
„Je te suis odieuse après m'être donnée !

(Acte IV, sc. III).

Compătimirea și nenorocirea au făcut-o să țină foarte mult la bărbatul său. Și acesta e un mare merit a lui Corneille că a știut să ghicească a acest instinct a tot puternic al femeii, care o împinge fără voe să aibă simpatii pentru acei cari sunt în suferințe și au uevoe de dînsa : ea își dă seamă că cerul a resădit în ea comori de mângâere și de milă, și că slăbăciunea sa însăși și lacrimile sale sunt o putere care înduioșează și care mișcă chiar pe cei mai puțin sensibili. Din nenorocire însă, după cum am văzut, Félix se teme să se compromită ; drept vorbind, nu e un om răutăcios ; e tată, și ar fi din inimă indulgent ; dar poate vre-o dată uita zeii, pe *Décie*, pe *Sévère* ?

• • • • •
« J'aime ce malheureux que j'ai choisi pour gendre,
« Je hais l'aveugle erreur qui le vient de surprendre ;

«Je déplore sa perte, et, le voulant sauver,
«J'ai la gloire des dieux ensemble à conserver ;
«Je redoute leur foudre, et celui de Décie ;
«Il y va de ma charge, il y va de ma vie.
«Ainsi tantôt pour lui je m'expose au trépas,
«Et tantôt je le perds pour ne me perdre pas».

.
.
«Sévère me perdrait, si j'en usais ainsi :
«Sa haine et son pouvoir font mon plus grand souci».

(Acte III, Scène V).

Cît despre Polyeucte, deși face parte acum din o altă lume, să nu ne închipuim cu toate aceste că nu e simțitor la amorul, la rugămințile, la toate străduințele Paulinei ; când Paulina îl cheamă în închisoare pentru a-i vorbi, el se simte induioșat și slăbit :

Je vous aime,

«Beaucoup moins que mon Dieu, mais bien plus que moi-même».

(Acte IV, Scène IV).

Amenințările lui Félix, frica de moarte, privilegiul supliciuului lui Néarque, nu-l sgudivă întru nimica ; amorul Paulinei îl turbură :

„Je craignais beaucoup moins tes bourreaux que ses larmes“

(Acte IV, sc. I).

Martirul se roagă și nu se gîndește decît la un singur lucru, ca și cum pentru a se apăra. Invoacă pe Néarque, tovarășul său, care a primit, mai înainte de dînsul, harul lui Dumnezeu și gloria mucenicului. Chiamă pe însuși Dumnezeu în ajutorul său, și numai după ce s'a întărit și pregătit la această din urmă luptă, Polyeucte începe acest cântec de izbîndă, aceste strofe lirice, pe care Corneille le-a presărat ca un imn în mijlocul dramei sale, și care nu sunt întrecute de corurile sacrate ale pieselor religioase ale lui Racine : „*Athalie*“ și „*Esther*“ :

«Source délicieuse, en misères féconde,
«Que voulez-vous de moi, flatteuses voluptés?
«Honteux attachements de la chair et du monde,
«Que ne me quittez-vous quand je vous ai quittés?
«Allez, honneurs, plaisirs, qui me livrez la guerre:
 «Toute votre félicité,
 «Sujette à l'instabilité,
 «En moins de rien tombe par terre,
 «Et comme elle a l'éclat du verre,

.
. ,
.

«Saintes douceurs du ciel, adorables idées,
«Vous remplissez un cœur qui vous peut recevoir :
«De vos sacrés attraites les âmes possédées
«Ne conçoivent plus rien qui les puisse émouvoir.
„Vous promettez beaucoup et donnez davantage.

- « Vos biens ne sont point inconstants,
- « Et l'heureux trépas que j'attends
- « Ne vous sert que d'un doux passage
- « Pour nous introduire au partage
- « Qui nous rend à jamais contents ».
- « C'est vous, ô feu divin que rien ne peut éteindre,
- « Qui m'allez faire voir Pauline sans la craindre,
- « Je la vois : mais mon cœur d'un saint zèle enflammé,
- « N'en goûte plus l'appas dont il était charmé ;
- « Et mes yeux, éclairés des célestes lumières,
- « Ne trouvent plus aux siens leurs grâces coutumières.

(Acte IV, sc. II).

De aici înainte încetează orice îndoială, Polyeucte singur a chemat pe Sévère pentru a-i comunica hotărîrea cam curioasă ce a luat. După întrevăderea Paulinei cu Polyeucte, din scena a III-a (act IV), în care Paulina a întrebuințat, față cu bărbatul său, toate mijloacele, toate argumentele ce-i inspirau amorul, vine această scenă admirabilă, unde Polyeucte, înainte de a muri, dăruiește pe Paulina lui Sévère, unde bărbatul îndreptățează pe femeia sa în mânele aceluia pe care ea l-a iubit odinioară :

-
-
- « Je vous ai fait, seigneur, une incivilité,
 - « Que vous pardonnerez à ma captivité,
 - « Possesseur d'un trésor dont je n'étais pas digne,
 - « Souffrez avant ma mort que je vous le résigne,

«Et laisse la vertu la plus rare à nos yeux
«Qu'une femme jamais pût recevoir des cieux
«Aux mains du plus vaillant et du plus honnête homme
«Qu'ait adoré la terre et qu'ait vu naître Rome.
«Vous êtes digne d'elle, elle est digne de vous ;
«Ne la refusez pas de la main d'un époux :
«S'il vous a désunis, sa mort vous va rejoindre.
«Qu'un feu jadis si beau n'en devienne pas moindre ;
«Rendez-lui votre cœur, et recevez sa foi :
«Vivez heureux ensemble, et mourez comme moi ;
«C'est le bien qu'à tous deux Polyeucte désire.
«Qu'on me mène à la mort, je n'ai plus rien à dire,
«Allons, gardes, c'est fait.

(Acte VI, Scène IV).

Voltaire, a cărui apreciere, în asemenea materie, nu poate fi bănuită, zice despre această scenă a lui Corneille : „Cette cession ailleurs lâche et ridicule, peut devenir héroïque par le motif“. E ultimul grad de sacrificiu și de abnegație personală, e cea mai mare victorie a amorului dumnezeesc asupra amorului omenesc. Paulina însă e plină de duioșie, când, la aceste cuvinte ale bărbatului său, după testamentul *sui generis* a lui Polyeucte, și când inima lui Sévère începe să aibă măcar o licărire de speranță, declară lui Sévère că nu va lua niciodată în căsătorie pe omul care a cauzat, fie chiar fără voință, moartea bărbatului său :

„Mon Polyeucte touche à son heure dernière,

.

„Qu'il n'est point aux enfers d'horreurs que j'endure
„Plutôt que de sauller une gloire si pure.
„Que d'épouser un homme, après son triste sort,
„Qui de quelque façon soit cause de sa mort :

.
.

„Mais plus l'effort est grand, plus la gloire est grande.
„Conservet un rival dont vous êtes jaloux,
„C'est un trait de vertu qui n'appartient qu'à vous ;
„Et si ce n'est assez de votre renommée,
„C'est beaucoup qu'une femme autrefois tant aimée,
„Et dont l'amour peut-être encor vous peut toucher,
„Doive à votre grand cœur ce qu'elle a de plus cher ;
„Souvenez-vous enfin que vous êtes Sévère.
„Adieu. Résolvez seul ce que vous voulez faire ;
„Si vous n'êtes pas tel que je l'ose espérer,
„Pour vous priser encor, je le veux ignorer“.

(Acte IV, Scène V).

Paulina reprezintă, în toată puritatea sa, onoarea și demnitatea conjugală. Chiar după moartea lui Polyeucte, singele lui Polyeucte e între dînsa și Sévère, căci între ei doi nu există nici amor, nici posibilitate de insoțire. Și tocmai în numele acestei vechi pasiuni, ea îndeamnă pe Sévère să se arăte demn de dînsa, și să-și dee toate silințele pentru a scăpa viața rivalului său. Félix însă își închipuește că rugămintile lui Sévère sunt o prefacere din partea lui, și bietul om, care nu-și uită un singur moment că e prefect al Ar-

meniei, și care tot într'una se teme să nu-și piardă locul, punînd considerațiunile politice mai presus de orice sentiment omenesc, jertfește din această pricină pe ginerele său, și chiar pe fiica sa. Și nu suntem noi oare în drept să ne mirăm cum dintr'o persoană așa de fricoasă, așa de slabă, și care tremură la cea mai mică suflare de vînt, poate să iasă, la sfîrșitul piesei fie chiar prin mijloace supranaturale, (Ovidiu ar zice : *Virgâ medicată*) un creștin ?

Polyeucte care pînă la ultimul moment a păstrat acelaș caracter nestremutat, nu a voit să cedeze nici lui Félix, nici să asculte de sfaturile Paulinei de a se întoarce din nou la religiunea păgână ; în urmă, în prezența lui Félix și a Paulinei, declarînd fără sfială superioritatea noii sale religiuni asupra tuturilor celorlalte, e dus să-și primească pedeapsă hotărîtă : și, după moartea sa, o mână dumnezească întoarce la creștinism, în acelaș timp, și pe Félix și pe Paulina.

Pentru a explica acest caracter extraordinar al lui Polyeucte, această sublimitate eroică, supranaturală, supra-omenească, acest dispreț pentru tot ce iace oamenii iubesc și pentru tot ce iace ertat de a iubi, îl putem compara cu acei oameni cari au o idee fixă, cu acei inventatori sau cu acei învățați cari 'și-au jertfit toată viața lor pentru o lucrare importantă, pentru vre-o descoperire care interesează fericirea sau soarta omenirii, și cari, cu ochii pironiți la această țintă vizibilă numai de dînșii singuri, nu cunosc altceva, îi sacrifică ori și ce, o urmăresc, fără preget, și ziua și noaptea cu o stăruință inversu-

nată. Niște astfel de oameni au, de sigur și ei o credință care-i sprijină în toate încercările lor și pentru a învinge orice soi de pedică, și, în această privință, au oare-care asemănare cu Polyucte. Ca și dinsul în mijlocul răceleii cu care sunt primiți de ceilalți muritori, nesiguri de ceea ce are să se mai întâmple, neputînd pune nici-un temei pe semenii lor, un instinct a-tot-puternic îi împinge înnainte, și-i face să creadă; în jurul lor, se găsesc și de acei cari, ca și Félix, necrezători și sceptici, iau ideile lor drept visuri și himere; adeseori sunt puțin cunoscuți de acei chiar cari trăesc pe lîngă dînșii; cu toate acestea ei nu se descuragiază și merg înnainte, plini de o încredere care nouă ni se pare o nebunie, pînă cînd în sfîrșit ajung la scopul mult dorit. Și credeți oare că atunci măcar ei vor avea răsplata ce au meritat-o, gloria și recunoștința oamenilor? Da, timpul trece, și vine o zi cînd, — după ce dînșii au petrecut nopți întregi în vegheri, după ce și-au ruinat poate sănătatea, după ce s'au jertfit pentru știință, — omenirea, înzestrată de dînșii cu o mare binefacere, cu o mare descoperire, omenirea care s'a înavuțit din munca lor, și care a profitat de geniul lor și de străduințele lor, caută pe acest om mare, acest inventator ce era uitat, atunci cînd e prea tîrziu și cînd numai găsește decît un mormînt. Devotamentul lor pentru știință nu ar fi fost complet, dacă ar fi fost plătit cît au fost în viață. Polyuct nu poate oare fi considerat, întru cît-va, ca modelul cel mai sublim al acestor oameni cari știu să se jertfească, fără să aștepte răsplată, sau mai bine a a-

celora cari se cred nemulțumiți găsind-o în ei înșiși ?

Cu toate acestea să nu-l confundăm în singurătatea sa eroică, cu acel stoic al poetului latin Horațiu care stă în picioare pe ruinele universului și care își atribuiește totul mândrei sale virtuți ; Polyeucte își are punctul de sprijin aiurea :

„J'attends tout de sa grâce, et rien de ma faiblesse“.

(Acte II, sc. VI).

și așa putea să arăt, prin citări luate chiar din tragedia lui Corneille, prin pasajuri din piesă, că mijlocul care-l face să se miște, că principiul care-l stăpânește e același care inspiră pe evlavioasele de la Port-Royal. „ Si *Polyeucte* a été possible en son temps, au génie de Corneille, zice Sainte-Beuve, c'est que quelque chose existait à l'entour, qui égalait et reproduisait les mêmes miracles“. Ultima sa hotărîre odată sevîrșită, Paulina chiar nu-l poate îndupleca nici să-l facă să-î pară rău de viață ; dacă ea voește a-i fi soție, să împărtășească cu dînsul și moartea și biruința sa :

„Vivez avec Sévère, ou mourez avec moi“.

(Acte V, sc. III).

Această moarte chiar, care trebuie să fie cununa și răsplata sa, pentru dînsul se pare că sosește prea încet ; o chiamă, o provoacă, și lîngă supliciul la care tinde, nu mai are nimic omenesc și ne apare transfigurat în aureola jertfei și a muceniciei.

☐ Dacă Polyeucte se impune admirațiunei noastre, dacă Corneille ne subjugă la această creațiune originală, fără îndoială că cel mai duios, dintre toate caracterele tragediei, e caracterul Paulinei. Sévère e omul cu caracterul onest; dă dreptate creștinilor, fără a împărtași credințele lor. Polyeucte are virtutea ideală, entuziasmul înflăcărat al mucenicului. Paulina are frumusețea devotamentului și a datoriei, astfel cum se găsesc în femei. Nu ved nimic în Racine, care să-i poată fi egalat. Racine a zugrăvit, cu pătrundere, rățăcirile pasiunei; dar Paulina ne oferă icoana sentimentelor chibzuite și stavilite de rațiune, și tocmai prin sacrificiul pasiunei ne mișcă mai mult. Polyeucte însuși, cu totul izolat în statornicia sa eroică, nu se poate impiedica de a nu admira și de a nu stima pe această femeie nobilă, care ține la el, chiar în mijlocul pericolelor, și privește una creștină atit de statornică și a unui amor atit de puternic îl mișcă într'un moment fără a-l sgudui, și-l face să pronunțe acest vers, care e singura mărturisire cu putință, eșită din gura lui:

„Elle a trop de vertus pour n'être pas chrétienne“.

(Acte IV, Scène III).

Caracterul Paulinei nu trebuie atribuit numai titlului său de Romană. Negreșit că ea are modestia gravă a unei romane, sentimentul serios și adinc al datoriei; e strănepoata vrednică, a acelor *Cornelii*, a acelor *Agrippine* care, im-

brăcate cu un doliu sever, nu cunosc altă găteală și alte juvaeruri, de cit copii lor.

Această severitate mîndră și curagioasă, se potrivea foarte bine geniului lui Corneille. Dar dacă examinăm mai de aproape amestecul de calități deosebite care compun această frumoasă figură, această rațiune totdeauna prezentă pînă și în afecțiunile de inimă sau în turburările pasiunii, această statornicie de caracter, această simplicitate cu care ea se jertfește la ideia nestrămutată a datoriei, această intrunire rară de sentiment și de adevăr, această absență chiar de orice exagerație poetică, nu găsim noi oare, în aceste trăsuri clare și precise, un ideal pe care Francezii îl pot reclama pentru națiunea lor, și calități care există tot atît de bine și astăzi, ca și în timpul lui Corneille ?

STAREA SOCIETĂȚII

ȘI A

LITERATUREI PE VREMEA PREȚIOASELOR

Epoca de care ne ocupăm imbrățeșază în-
tăia jumătate a veacului al 17-lea, adică peri-
oada care e cuprinsă între anul 1600 pînă în
timpul războiului civil care turbură minoritatea
lui Ludovic XIV-lea, până la Fronadă.

În a doua jumătate a veacului al 16-lea, Franța
are o priveriște întristătoare. Într'un spaț de 36
de ani, ea e sfășieată de 8 răsboae civile și re-
ligioase, fără a socoti intervențiunile străine. A-
ceastă sguđuire din temelie a societății și a spi-
ritelor e rezultatul a două mari mișcări cari
aũ sdruncinat lumea modernă pentru a o re-
inoui: renașterea literaturii anticii și reforma re-
ligioasă, ajutate foarte mult de descoperirea de
curënd a imprimeriei.

Incurcala și neorândueala se găsesc pretutin-
denea în idei, în fapte, și nimeni nu poate încă
prevedea ce are să iasă din acest haos. Momen-
nu pare a fi tocmai prielnic pentru lucrările spi-
ritului. Cu toate acestea nu putem đice că această
epocă a fost stearpă. Din contră ea a produs nu-

meroși scriitori: dacă nu sunt socotiți printre fruntași, aceasta vine de acolo că unii de și au fondul trebuincios, sunt lipsiți de frumusețea formei, și alții, îngrijindu-se numai de formă, au lăsat în părăsire fondul și cugetarea înflăcărată a timpului lor.

Veacului următor 'i-a fost dat să vadă bine-făcătoarea unire a expresiunii și a ideii care a produs minunatele capod'opere ale literaturii franceze. În veacul al 16-lea, condeiul și graiul sunt cu deosebire arme de război. Oratorii ca și scriitorii, aproape cu toții aruncați în lupta partidelor, nu vorbesc și nu scriu de cât pentru a ataca și a se apăra, cea ce a dat naștere la atâtea satire, pamflete și memorii. Franța e împărțită în două tabere; de o parte liga, predicatorii vînduți Spaniei sau slujind ambițiunea casei Loraine a *Guisilor*, cari umblă după tronul familiei *Valois* înjosită; de altă parte, politiciii sau moderații, oamenii de treabă, adeverații Francezi, cari voesc neatîrnarea Franciei, chiar cu Bernesul protestant, care nu e altul de cât Henric al IV-lea. Vine momentul în sfârșit în care totul se schimbă, totul se liniștește, totul se regulează și se împacă.

În locul anarhiei în spirite și în politică vine disciplina. Această bine-facere e datorită curajului și dibăciei lui Henric al IV-lea. Izbânzile de la *Arques* și *Ivry*, sprijinite și complectate de victoria *Satirei Menippe* asupra opiniunii, dau Franciei slăbite un răgaz trebuincios care o va face să redobândească, sub sceptrul celui dintăiu dintre Burboni, înlanțuirea glorioaselor sale suc-

cese. Să amintim în treacăt pe curagioșii tovarăși ai Bearnezului, familiile Sully, Crillon, cari 'și vërsară sângele lor pe câmpul de bătae pentru o cauză dreaptă. Să nu uităm de asemenea pe colaboratorii *Menippeei* : Pithou, Leroy, Gillot, Chretien, Rapin, Passerat. cari slujiră cu atâta curaj și spirit cauza Franței și a geniului național.

Aceste amănunțimi istorice erau trebuincioase pentru a hotărâ momentul în care luăm societatea franceză. și a face cunoscut starea spiritelor. Spaniolul e alungat de pe pământul francez și Franța e lăsată în propria sa voe. Aceasta e opera politică a lui Henric al IV-lea. aceea ce l'a făcut mai popular dintre toți regii francezi. Rămăne încă de cucerit neatârănarea spiritului francez, robit de imitarea străină; căci nu s'a sfirșit încă cu ideile și mozile spaniolești. Atunci spaniolii erau imitați ca mare furie, după cum e azi obiceiul de a se imita pe englezi, adică de a eși din obiceiurile și deprinderile sale pentru a lua un aer și un spirit de străin. Costumul, atitudinea, vorbirea, totul era împrumutat Spaniei. Era moda barbelor ascuțite, a stofelor cu păr lung, a tunicelor slobode, a cordelelor, a săbiilor lungi și drepte, a gulerașelor cu falduri și virtoase; ast-fel erau obiceiurile oamenilor cari 'și dădeau aer. Trebuie însă să mărturisim că contrastul e mare între hainele cam melancolice de astăzi și tunica slobodă a Spaniolilor. Calcul sau întâmplare, Francezii de astăzi au aerul de a purta doliul vechei veselii franceze. Hainele atât de corecte ale eleganților au un efect mai neînsamnat alătura cu costumul original al vea-

cului al XVI-lea, ce nu vedem de cât la teatru. Cucoanele ar putea susține mai bine comparațiunea, în ceea-ce privește măreția pitorească a rochiilor și strălucitoarea varietate a culorilor. Această chestiune a costumului, neînsemnată în aparență, și are importanța sa în fond. Pentru a judeca despre o societate, zice un istoric serios, e aproape de ajuns de a vedea costumul său, acest credincios interpret a obiceiurilor corpului, care arată în totdeauna pe acele ale spiritului. Elegant și voluptos supt Francisc I, extravagant și uricios sub Henric al III-lea, puțin cam soldătesc sub Henric al IV-lea, costumul amândoror sexelor, luă, în timpul lui Richelieu și a otelului de Rambouillet, o nobleță, o măreție severă și pitorească, o formă grațioasă și mândră tot-odată, ce n'a fost încă întrecută de Europa de astăzi.

Să ne înturnăm la Francezii spaniolizați de la începutul veacului al 17-lea. Limbajul lor era în armonie cu costumul. Nu auzeai eşind din gura oamenilor de condiție de cât exclamări castilane, ca „*Jesus-Sire*“, „*Il en faudrait mourir*“, pronunțate cu un glas elegiac, așa că te făcea să plîngi, dacă nu te făcea să rîzi. Unde acel timp fericit pentru iubitorii de limbajiu transcendental (ca să întrebuițez un cuvînt tehnic), de stil de condiție înaltă, de această declamare cu mare sgomot, fără nici un sens introdusă în Franța de peste munți! Toate aceste noutăți nu erau tocmai în gustul lui Régnier, poetul satiric, cu bun simț și cu adevărat francez. Cu câtă

ironie el îmi face portretul unui profesoraș al timpului :

. . . . Ami, laissons-le discourir,
 „Dire cent et cent fois : Il en faudrait mourir !
 „Sa barbe pinçoter, cajoler la science,
 „Relever ses cheveux, dire : En ma conscience !
 „Faire la belle main, mordre un bout de ses gants,
 „Rire hors de propos, montrer ses belles dents,
 „Se carrer sur un pied, faire arser son épée,
 „Et s'adoucir les yeux ainsi qu'une poupée.

În zadar vorbi bietul Régnier ; moda fu mai puternică de cât dînsul, mai puternică de cât Sully, mai puternică chiar de cât Henric al IV-lea. Către sfîrșitul vieței, Henric se lăsă și el să fie îmbrăcat cu costumul negru al lui Filip II. Mai mult încă, dînsul, cu barba albă, se face din nou școlar și învață limba spaniolească de la fugarul Antonio Perez. Acest Perez, fost secretar al lui Filip II introduse în Franța gustul elegant, însă afectat, al Spaniei. O deprinsese la toate secretele *Cultorismului*, a cărui floare o culesese la curtea din Escorial. Ast-fel se numeau subtilitățile de stil născocite de Gongora, poetul în vază de dincolo de Pyrinei. *Cultorism* sau *Gongorism* era același lucru. Caracterul propriu a acestui stil de rău gust era emfasa : din sublim, la care tinde, cade de-a dreptul în ridicul. Perez făcu o mulțime de elevi. Fu primit și sărbătorit de otetul de Rambouillet. Scrisorile sale adresate capetelor încoronate și persoanelor

înalte, se bucurau de o mare reputație, lucru care explică năsuința celor mai însemnați epistolografi din acea vreme de a le imita. El e, așa dar, veriga care alipește pe Balzac și Voiturelui Gongora.

Perez era încă menit a mai face și un alt serviciu Franției, tot așa de rău. Dus de soartă în Anglia, el găsi curtea Elisabetei cuprinsă de boala molipsitoare a euphuismului, o limbă coruptă pusă la modă de către poetul John Lilly și vorbită de oamenii eleganți. Euphuismul e ușor de definit. Nu ți nimic alta, de cât absurdul împins prea departe, în ceea ce privește cugetarea și limba. În mănăstirea lui Walter Scott, euphuistul Sir Shafton, tipul care înveselește câte-va minute, ne dă un specimen de acest frumos galimatias. Perez nu gândea tot așa. Ce plăcere pentru urechile sale! Era acolo ca acasă la dînsul și aduna toate aceste lucruri frumoase. Mai înfrumuseța încă și cu alte absurdități și le transmise cu mândrie discipulilor săi din Franța.

Credeți că s'a sfârșit? Încă nu. Iată că vine cu pași repezi un al 3-lea dușman, tot atât de periculos ca și Gongora și Lilly. Ilustrul poet Marini, reprezentantul gloriei literare a Italiei, veni la curtea Mariei de Medicis, întovărășit de o mare reputație, pe care o câștigase pe nedreptul. Amintea neconținut reginei, pentru a o atrage în partea sa și a o face darnică față cu el, darurile împăratului August făcute lui Horățiu, a lui Neron lui Lucan, etc. Asupra acestui punct numai era foarte clasic. Imaginațiunea sa puternică, ușoară, sbura într'un chip capri-

țios de la un subiect la altul : erau scânteii cari orbesc ochii, sunete cari gâdelesc urechea. Spiritul căpătându-și libertatea de mai înainte, în această luptă de antitese și de imagini, găsea totul falș. Lui i s'ar putea tare bine aplica :

„On cherche ce qu'il dit après qu'il a parlé“.

Aceasta însă nu era de loc în dauna succesorilor sale. Era cavalier galant, amabil, mândru și frumos. Și cum era pe lângă toate și străin, se putea să nu aibă trecere într'un salon francez ? Reputația lui Marini supăra pe Malherbe, care cât p'aci era să moară de ciudă. Ce era de făcut ? Nimic nu putea opri, pentru moment, gustul cel rău care sufla din toate părțile orizontului. Spania, Anglia și Italia atacau de pretutindenii vechiul bun simț francez. Lupta va fi mare, Franța însă va eși biruitoare.

Am văzut sub ce influinți Franța a dobândit o viață intelectuală și elegantă, ce maiștri deșteptară în ea sentimentul artișii, a grației și a frumuseții. Aceste modele străine, cu strălucitoarele lor defecte și lesne de imitat, trebuiau să placă la niște spirite puțin deprinse încă pentru a înțelege și gusta frumusețile simple și firești ale capodoperelor antice. Cei vechi vor veni și ei la rând, însă ceva mai târziu. Ei vor fi acei cari vor ajuta spiritul francez a-și redobândi caracterul seu propriu, în mijlocul acestei copleșiri de idei streine, și a-și recăpăta neatârănarea și originalitatea sa. Dar să nu ne prea grăbim.

Nu suntem de cât a doua zi după războaiele civile. Pretutindenii, în straturile înalte ale națiunii, se simte nevoe de a se vedea, de a se

întruni pentru a petrece timpul într'un mod plăcut și a convorbi. Spiritul de societate, gustul și talentul de vorbă iau de o dată un sbor necunoscut. Saloane literare se deschid în toate părțile ca prin farmec. Acolo se întrunesc oamenii de spirit, și cei de familiile mari și acei din clasa de mijloc, militari, judecători, eclesiastici cu femei plăcute, care de sigur dădeau tonul. Această transformare repede a spiritelor și a moravurilor presintă o privesite foarte curioasă. Puternica și curagioasa generație a lui Richelieu, aceste caractere energice care păstrau ceva din caracterul dur a veacului precedent, se arată tot odată sub un aspect deosebit și în aparență cu totul opus. Devin mai omenoși, mai blânzi, caută și găsesc o nouă calitate, grația. Energia și grația, iată trăsăturile deosebitoare cari dau acestei epoci o fisionomie originală. Acest contrast ciudat face din această epocă curioasă o epocă unică în istoria Franței. Totul e mare, puternic, extra-ordinar, și oamenii, și lucrurile, sub ocârmuirea lui Richelieu. Pretutindenți nu se întâlnesc de cât suflete curajoase, virtuți alese, crime mari, pedepse îngrozitoare, pocăinți uimitoare. Să ne amintim numele familiilor Condé, Turenne, Gassion, Luxembourg, să ne aducem aminte de asediul eroic de la Rochelle, de conspirațiunile îndrăsnețe ale lui Montmorency, Chalais, Cinq-Mars. Iată națiunea plină de viață și puternică care are, în același timp, și o mare pasiune pentru întâmplări și pericol, și pasiunea contrară a plăcerilor liniștite ale spiritului și a vieții de societate.

Femeile iau și ele parte la această mișcare a societății, dusă de vîntul spiritului celui nou. Ele joacă, din contră, un rol foarte activ, și mai ales prea vădit. Influența lor, în tot-d'auna mare, chiar acolo unde nu se arată, devine, dacă nu mai mare, cel puțin mai fățișă. Din timpul războiului Troei, în toate afacerile omenești, mari sau mici, mai totdeauna trebuie să fie la mijloc vre o Helenă. Aceasta era și părerea lui La Fontaine, care zice într'o fabulă :

„Deux coqs vivaient en paix ;

„Une poule survint ;

„Amour, tu perdis Troie !

Cu toate aceste putem zice că domnia femeilor în literatură nu începe a se simți de cît în veacul al 17-lea. Istoria literaturii grecești aminteste de o femeie sau două cari au fost poete. Roma nu ne a lăsat nici un nume de femeie scriitoare. În Franța, în evul de mijloc, nu e cunoscută de cît Cristina din Pisan, poetă și istoriografă a lui Carol al V-lea. Lucrul se petrece cu totul altmintrelea în veacul al 17-lea. Femeile ocupă, ca scriitoare, un loc însemnat pe lîngă marii scriitori. Doamna de Sévigné e necontenit citită și rescită. Doamna de La Fayette, Doamna de Maintenon, Domnișoara de Scudéry, Doamna de Motteville, Domnișoara de Montpensier, se bucură încă de o reputațiune meritată. În această epocă deosebită, mai erau și alte femei superioare ; de aceste femei se găseau prin mănăstiri, în saloane, la curte. După moda de pe atunci, ele au scris foarte mult, și, fără să scrie ca autorii de profesie, ele nu puteau scrie

într'un chip mediocru cu ideile și sentimentele cu cari erau crescute. La aceste calități se mai adaog încă o instrucțiune solidă, studii serioase și neîntrerupte, care, nu știu zău, dacă n'ar face să se îngrozească școlărițele noastre de astăzi. Ménage, profesorul Doamnei de la Fayette și a Doamnei de Sévigné, le făcuse să învețe în întregime, toată programa studiilor de pe acele vremi. Nu le scuti de cit de greacă. După cele de mai sus, putem să ne mai mirăm de cuvintele lui Paul Louis Courier, care zicea că nu-i femeie, în veacul al 17-lea care, în privință stilului, să nu fi slujit de model scriitorilor din veacurile următoare? Istoria literară trebuie să deosebească partea ce se cuvine femeilor în opera comună a gândirei a veacului al 17-lea, a acestui veac care a avut ca reprezentanți iluștri pe cei mai geniali scriitori.

N'ar fi tocmai ușor a cita numele tuturilor femeilor distinse cari făceau farmecul societăților ce frecventau, și care astăzi sunt aproape uitate. Vom întâlni câte-va dintre dînsele printre obicinuitele Otelului de Rambouillet, cel mai celebru dintre saloanele literare, a cărui istorie e în strînsă legătură cu istoria înșăși a literaturii franceze.

E o greșală de a crede că Otelul Rambouillet a fost cel dintăi și mult timp singurul salon din Paris unde se întrunea societatea aleasă. Nu, marchisa de Rambouillet n'a făcut de cât să continue un obicei deja stabilit. Ea însă era cea dintăi care, prin exemplul său, a dat o puternică îmboldire gustului pentru lucrurile spiri-

tului, pentru plăcerile delicate și ocupațiunile elegante. Acest gust fusese adus din Italia în Franța în urma resboaelor civile ale lui Carol al VIII-lea, Ludovic al XII-lea și Francisc I. În Italia, nu era oraș, nu era orașel cît de mic, care să nu fi fost mândru de *Academia sa*. Cuvîntul Academie poate părea pretențios; dar exista cuvîntul, dacă nu lucrul în sine. Cercurile literare deveniră de modă în Franța, fără a imita Academiile. Ele presintă, din contră, o varietate mai puțin caprițioasă și nu așa de pedantă. În timp de 200 de ani, de pe la sfîrșitul veacului al 15-lea pînă pe la jumătatea veacului al 17-lea, se văd formându-se cercuri de poeți, de scriitori, de artiști, de oameni de treabă, de femei de duh, pe lîngă regi, prelați, marii seniori, burgheji, la Curte, în Paris, în provincie, în palatul familiei de Valois;

 În castelul lui Geoffroy d'Estisac;

 În colegiul lui Coqueret;

 În salonul Doamnei des Roches;

 În casa lui Baif;

 În camera lui Gillot, — a lui Malherbe, — a Domnișoarei de Gournay, — a Doamnei des Losges;

 În biuroul de informații a lui Renaudot;

 În casele mobilate din ulița des Grès, unde se întilnesc poeții cu teologii;

 În cabinetul lui De Thou și a familiei Du Puy;

 În cabinetele lui Chantereau-Lefevre, a lui Bourbon, a învățatului jesuit Mersenne, prietenul lui Descartes.

Pentru a fi complet, s'ar putea cita și alte Academii de felul acesta, începând cu Academia

de țara a lui Richelieu și până la conferențele pline de duh ale lui Saint-Vincent de Paul, unde Bosuet se arată în 1654. Dacă abuzul ce se face de un lucru dovedește întrebuițarea lui și dacă parodia confirmă succesul, atunci de sigur nu am trebui să uităm nici poznașa Academie a vicomtesei d'Auchy, „cette pédanterie de l'autre sexe“ zice Balzac, nici Academia numai cu nume a lui Gaston d'Orléans.

Și când te gândești că aceste, pe acea vreme, în locul serbătorilor militarești din evul mediu, cu singura deosebire că în asemenea lupte lancea vitejilor e înlocuită prin limbă !

Dacă în vre-o Academie sau două, lupta nu e compusă de cât din nerozii, cei dintâi cari și rîd de ele sunt contimporanii, fără a se reci pentru cele-l'alte.

Două adunări li sunt superioare și călăuzesc această mișcare generală a spiritelor: Otelul de Rambouillet îndulcește moravurile și hotărăște gustul în timp de 40 de ani; Academia Franceză pune mâna pe domnia literaturii și devine o instituțiune națională.

Salonul de Rambouillet se deschise pe lă sfîrșitul domniei lui Henric al IV-lea. În acest salon trei femei avură pe rînd sceptra spiritului: muma, fiica și nepoata.

Julie Savelli, femeea marchizului de Vivonne ; Catherine de Vivonne, Marquise de Rambouillet (Arthénice) ; Julie d'Angennes.

Această adunare celebră era la apogeul seu sub Richelieu și Ludovic al XIII-lea. Autoritatea sa începu să slăbească sub regența Anei de

Austria și în timpul Frondei, și perdu ori-ce supremație socială, îndată ce Ludovic al XIV-lea fu în stare a-și ocîrmui singur curtea sa. În sfîrșit suferi disprețul veacului al 18-lea care îndreptă și în contra ei atacurile îndreptate de Molière în contra Prețioaselor generațiunei următoare. Pentru a judeca drept despre binele sau răul ce a făcut societatea de la Rambouillet, trebuie să ținem un termin mijlociū între entuziasmul contemporanilor și disprețul posterității.

La obârșia sa, spiritul acestei societăți fu moral și politic. În curînd luă o culoare literară destul de bine hotărâtă. Tonul glumeț și mândru al curtisanilor și chiar al regelui, destrăbălarea moravurilor înspăimîntau spiritul delicat și sufletul nepătat al Catherinei de Vivonne, soția credincioasă a marchizului de Rambouillet. Acesta, la rîndul său, prietenul ducelui d'Epemon, era dușman lui Sully. Scrupulile morale ale marchizei și resbunările politice al bărbatului său îi îndepărtară de la curte. Casa lor deveni atunci un centru de opoziție moderată, deschisă tuturor oamenilor onești, încîntați că vor regăsi, sub Henric al IV-lea, cultivarea datoriei, delicateța sentimentului și exercițiul spiritului.

Mai înainte de toate, să vorbim de schimbarea care se face în condițiunea oamenilor de litere la marchisa de Rambouillet. Societatea cultă și literată se organizează pe o bază cu totul nouă. E o adevărată revoluție în idei. Această schimbare merită să fie semnalată. Până atunci oamenii de litere, de o condiție inferioară, nu figurase la curte și în lume de cît cu titlul de servitori ai

regilor și ai celor mari. Nu îndeplineau funcții de servitori, însă după etimologia cuvîntului, ei făceau parte din casa celor mari, după cum adese-orî și nobilii înșiși. Marot era în serviciul Margarinei de Valois, sora lui Francisc I. Malherbe, prin mijlocirea lui Henric al IV-lea, era pensionarul ducelui de Bellegarde. La Bruyère și Santeuil, autorul frumoaselor imnuri a bisericeii din Paris, primiaŭ pensiuni de la familia Condé. Această stare de slugărnicie și aveau miclele sale neajunsuri. Intrebați mai de grabă pe Santeuil care într'o zi, la masă față cu lumea, primi o sdravănă palmă de la însăși principesa, (ce cinste!) și care cîntă, în frumoase versuri latinești, această mînie a unei zeițe pornite în contra unui favorit al muselor.

Principele de Conti și Sarrasin, care era secretarul seŭ, nu duceau în tot-deauna casă bună, și, de multe orî, pentru a împăca lucrurile, a trebuit spiritul și buna chibzuință a celui de pe urmă. Pentru întăia oară decî, literații aŭ fost primiți, cu titlul de oameni de litere, în intimitatea femeilor de condiție înaltă, întocmai ca și cei din familiile nobile. Cu toții profitară deopotrivă de frecventarea unor asemenea societăți. Femeile dădură bărbaților : politeța, eleganța, tactul ; bărbații, li dădură, în schimb : lumină, cunoștinți, o învățatură gata. Literații deveniră oameni de lume și oamenii de lume deveniră literați. Ast-fel se făcu contopirea între știință și cunoașterea usului de lume, între idei și forme, între științe și viață ; ast-fel se desvoltară, una prin alta, politeța literară și politeța socială. Să nu fie făcut

de cât acest serviciu literaturii și literaților, și încă marchisa de Rambouillet ar avea drept la recunoștința contemporanilor și a posterității.

Cei cari frecventau de obicei otelul de Rambouillet erau : Condé, Conti, La Rochefoucauld, Bussy, Grammont, Montausier, etc.

Principesa de Condé, Doamna de Longueville, Doamna d'Aiguillon, Marchisa de Sablé, Doamna de la Vergne și fiica sa (Doamna de La Fayette), Doamna de Sévigné, Domnișoara Paulet, Domnișoara de Scudéry, etc.

Printre oamenii de litere : Balzac, Voiture, Corneille, Malherbe, Chapelain, Conrart, Cotin, Godeau, Ménage, Vaugelas, Segrais, Pélișson etc.

Știm din cine se compunea societatea de Rambouillet ; aceasta însă nu e de ajuns pentru a o cunoaște. Să vedem acum spiritul acestei societăți. Ea reprezintă câteva din calitățile spiritului francez, pătrunderea, delicateța, grația, spiritul fin, chipul de a-și exprima într'un mod ingenios gândurile sale. Aicea se cultivă delicateța cea mai aleasă ; dar această politeță încetul cu încetul se îndreaptă spre Prețios și acolo se perde cu totul. Ce e deci Prețiosul ? E pur și simplu aceea ce noi numim elegantul, distinsul. Ori-ce persoană care posedă distincțiunea, sau care are gustul ei, e primit la Otelul de Rambouillet. Distincțiunea nu e ușor de definit, fiind-că se schimbă cu veacurile și societățile. Totuși de desubtul accesoriilor cari se schimbă, există un fond care rămâne neschimbăcios. Acest fond coprinde două lucruri contrare in aparență, care nu se întălesc de cât în naturele superioare bine înzestrate :

e înălțimea de idei și de sentimente unită cu simplitatea manierelor și a limbajului. Aticismul grecesc nu era altceva. Cicerone, care avea sentimentul acestui lucru, n'a putut nici-odată să-l definiască. La Athena, Pericle și Phidias vorbeau de artă și de politică, cu atâta simplitate ca și niște meseriași sau comercianți cari vorbesc de treburile lor. Socrate în dialogurile lui Platon, e un model fără păreche de simplitate și de natural. Theofrast fu recunoscut ca străin de o precupeață de zarzavaturi, fiind-că a voit să vorbească într'un chip deosebit. La Roma distincțiunea era urbanitatea, *urbanitas*. Se găsea în familia Scipionilor, la cari convorbirile cele mai serioase erau moderate prin glume plăcute. Cicerone nu era un prea mare senior ca să fie cit se poate de simplu. În el, omul nou (nu parvenitul) și mai ales oratorul și omul de litere se arătau în tot-d'a-una, măcar cătuși de puțin. Această urbanitate romană, slab ecoū al atecismului atenian, va fi nota caracteristică a conversațiunei la otelul de Rambouillet.

Conversațiunea, în sensul modern al cuvintului, n'a fost cunoscută de cei vechi. Dialogurile lui Platon și ale lui Cicerone, icoane fidele ale convorbirilor din timpul lor, nu sunt de cît niște disertațiuni sau discuțiuni cari nu se aseamănă de fel cu conversațiunea modernă. În evul mediu, nu există de asemenea adevărata conversațiune. La curțile galante unde predomină veselia, în poeziile trubadurilor și a truverilor (poezii numite *tensons*), găsim disertațiuni asupra amorului nu filosofice ca în Platone, ci purtînd caracterul

cavaleresc al epocii. Din aceste curți de amor se va naște mai târziu conversațiunea, cu această formă mai bună a vieții sociale, care va purta numele de societate. Așa dar nu va fi adevărată societate de cît în ziua cînd bărbații și femeile vor avea o viață comună a inteligenței. Acea zi e încă departe. Indelungatele răsboaie politice și religioase ale evului mediu vor întărzia pentru mult timp desvoltarea societății și a conversațiunii.

Italia e cea d'întîi care, în veacul al 15-lea va vedea născînd conversațiunea. Poesia și poveștile în versuri fac loc romanelor și nuvelilor în prosă. Aristocrații și doamnele lor se vor aduna pentru a-și povesti unii altora asemenea istorioare și a vorbi despre ele. Fie-care discută despre sentimentele și întâmplările persoanelor. În aceste discuțiuni, vorba se ascuțește, politeța se amestecă la convorbire, și romanul din care trece în realitate. Acest chip de a-și petrece timpul deveni o plăcere, și această plăcere o trebuință. Din acel moment femeile nu mai trăesc de o parte. Toți vor începe a simți aceea-ce J. J. Rousseau va numi cu drept cuvînt „l'agrément d'être auprès d'elles“. Eată în sfârșit societatea. Italia e deci țara care a văzut născîndu-se societatea și conversațiunile. Arta, meșteșugul de a conversa se va naște în Franța, și numai în veacul al 17-lea.

Aici credem că e locul de a vorbi despre un roman care a avut o mare înrîurire asupra literaturii, asupra teatrului, asupra societății întregi. Acest roman e *Astrée* a lui *Urfé*. Priveliștea cru-

dimelor și a corupțiunii veacului al 16-lea va da lui Urfé ideia de a face zugrăvirea ideală a unei vieți liniștite, pastorale și amoroase, prezentând cel mai mare contrast cu realitatea. Acest ideal se află în toate inimile. De unde și succesul ne mai pomenit al acestui roman, nu numai în Franța ci și în străinătate.

De cea-l'altă parte de Rhin, 29 de principii sau principese, 19 mari aristocrați sau doamne, fundară de îndată o Academie a adevăraților amanți, după modelul adunărilor pastorale ale romanului *Astrée*, și se pregătiră a aplica, cu toată serioșitatea și cât se poate mai poetic această duioasă pastorală. Era de ales în *Astrée*, roman care are peste 100 de persoane, toate amoroase și mai toate virtuose. Rolul lui Céladon, tipul amantului perfect, fu respectat; numai d'Urfé era socotit destoinic a-l îndeplini. Eată dar Arcadia transportată sub climatul mai nuros al Germaniei, acest pământ clasic al sentimentului și al poeziei sentimentale. Aceasta poate să facă pe Francezi a zîmbi; dar putem noi oare afirma că spiritul lor sarcastic le procură aceleași plăceri pe cari Germanii le găsesc încă în adevărata poezie, limba inimei?

Asemănător Academiei adevăraților amanți e Otelul de Rambouillet. Primirea entusiasmata ce s'a făcut romanului *Astrée* de ilustra societate, făcu cunoscute în viața practică, în cărți și la teatru, frumoasele sentimente și limba nobilă a eroilor lui Urfé. Imitațiunea nu merse mai departe în practică. În roman, era cu totul alt-ceva. Domnișoara de Scudéry depinse faimoasa cartă

a țerei duiosiei (Pays de Tendre) scăldată de fluviul Inclinațiunei (Inclination), unde trebuiau să se coboare amorezații, oprindu-se la toate stațiunile hotărîte. Această descriere amănunțită se găsește în tirada comică a lui Madelon către tatăl său Gorgibus din „Prețioasele ridicule“ ale lui Molière. Citirea acestei scene provoacă râsul, chiar dacă o știm pe de rost:

„Mon père, voilà ma cousine qui vous dira
 „aussi bien que moi que le mariage ne doit ja-
 „mais arriver qu’après les autres aventures. Il
 „faut qu’un amant, pour être agréable, sache
 „débitier les beaux sentiments, pousser le doux,
 „le tendre et le passionné, et que sa recherche
 „soit dans les formes. Premièrement, il doit voir
 „au temple, ou à la promenade, ou dans quel-
 „que cérémonie publique, la personne dont il
 „devient amoureux ; ou bien être conduit fatale-
 „ment chez elle par un parent ou un ami, et
 „sortir de là tout rêveur et mélancolique. Il cache
 „un temps sa passion à l’objet aimé, et cependant
 „lui rend plusieurs visites, où l’on ne manque
 „jamais de mettre sur le tapis une question ga-
 „lante qui exerce les esprits de l’assemblée. Le
 „jour de la déclaration arrive, qui se doit faire
 „ordinairement dans une allée de quelque jardin,
 „tandis que la compagnie s’est un peu éloignée :
 „et cette déclaration est suivie d’un prompt cour-
 „roux, qui paraît à notre rougeur, et qui, pour
 „un temps, bannit l’amant de notre présence.
 „Ensuite il trouve moyen de nous apaiser, de
 „nous accoutumer insensiblement au discours de

„sa passion, et de tirer de nous cet aveu qui
„fait tant de peine. Après cela viennent les aven-
„tures, les rivaux qui se jettent à la traverse
„d'une inclination établie, les persécutions des
„pères, les jalousies conçues sur de fausses ap-
„parences, les plaintes, les désespoirs, les enlè-
„vements, et ce qui s'en suit. Voilà comment les
„choses se traitent dans les belles manières, et
„ce sont des règles dont, en bonne galanterie,
„on ne saurait se dispenser. Mais en venir de
„but en blanc à l'union conjugale, ne faire l'a-
„mour qu'en faisant le contrat du mariage, et
„prendre justement le roman par la queue; en-
„core un coup, mon père, il ne se peut rien de
„plus marchant que ce procédé; et j'ai mal au
„cœur de la seule vision que cela me fait.“

Précieuses ridicules, Acte I, scène 5.

Obicinuiții otelului de Rambouillet împrumu-
tară de asemenea nume inchipuite, fără altă țintă
de cât de a face pe bieții profani să nu înțeleagă
nimic. Femeile 'și luară numele de *Prețioase* sau
de *Illustre*, nume ce la început n'avea nici o sem-
nificare ironică sau de dispreț.

„Eraū împărțite, după vîrstă, în tinere și vechi :
numele de bătrâne ar fi fost prea aspru pentru
delicateța lor; și în ordinea morală, ele se clasi-
ficau în galante și pline de duh, după vocațiu-
nea lor pentru delicatețele de sentiment sau sub-
tilitățile de spirit. Materia era dușmana lor, și
neputînd'o suprima, cel puțin voiau să o reducă
la nimic. Acest dispreț pentru lucrurile sensibile,
fără a le constringe să rămîna pentru tot-d'a-una

fecioare, le dădea un desgust pentru măritiş, de care căutau cât mai mult a'l amâna. În puterea acestei poetici matrimoniale d-nul de Montausier aştepta, fără să peardă curaj, ca Julie d'Angennes să treacă peste trei-zeci de ani pentru a o lua de nevastă.

Maî tot atâta timp trebuie pentru a face un poşas potrivit pe toate punctele hărţii din ţara Duişiei. Din care cauză, Ninon, Aspasia modernă, care avea şi ea o curte de altă specie, le numia Jansenistele amorului. Această asprime nu era făţarnicie, orî-ce ar zice gura cea rea a lui Saint-Evremond, care s'a încercat să se îndoiască despre virtutea «Preţioaselor.» (Géruzez, Histoire de la littérature).

Cinstea lor însă n'a suferit nimic din toate aceste atacuri îndreptate în contră-le, şi înriurirea ce, prin exemplul dat de ele, a avut asupra moravurilor şi a limbei, nu poate de loc fi tăgăduită.

Otelul de Rambouillet mult timp fu o şcoală de gust şi de manieri elegante, atât cît era cu putinţă. Fu leagănul societăţii politicoase şi a conversaţiunei. Acest meşteşug, maî înainte necunoscut, e unul din titlurile de glorie literară a naţiunei franceze. Cu toţii căutau să se întrecă în politeţă. Ce soiū de conversaţie aveau la Rambouillet? Se vorbea despre mii şi mii de lucruri, unele serioase, altele maî glumeţe.

În această societate de mari aristocraţi, de femei amabile şi de literaţi, fără altă recomandare de cât talentul lor, fireşte conversaţiunea trebuia să fie foarte variată. Când d-şoara Paulet sau

d-na întâia prezidentă Aubry nu cântau, atunci începea conversațiunea. Vorbiau despre chestiile cari îteresau națiunea întreagă, despre noutățile zilei. Acesta era caracterul propriu al curiosității femeestii, și căți bărbați sunt femei în această privință !

Pe urmă venea rîndul chestiunilor literare. Se tratau, la moment sau după o preparare, subiecte serioase sau pline de spirit, în cadrul restrîns al genurilor literare secundare, ca sonetul, madrigalul, rondoul, etc.

Sonetul următor al lui Sarrazin cătră amicul său Charleval, ațița mânia d-nelor din salonul Rambouillet :

„Lorsqu'Adam vit cette jeune beauté,
„Faites pour lui d'une main immortelle,
„S'il l'aima fort, elle, de son côté,
„(Dont bien nous prit) ne lui fut pas cruelle).

„Cher Charleval, alors en vérité,
„Je crois qu'il fut une femme fidèle ;
„Mais comme quoi ne l'aurait-elle été ?
„Elle n'avait qu'un seul homme avec elle.

„Or, en cela, nous nous trompons tous deux,
„Car bien qu'Adam fût jeune et vigoureux,
„Bien fait de corps, et de l'esprit agréable.

„Elle aima mieux, pour s'en faire conter,
„Prêter l'oreille aux sornettes du diable,
„Que d'être femme et ne pas coqueter.“

Une-ori se citiau scrisori de ale absenților, scrise pentru a fi citite în public. Era sau o bucată de elocvență, pregătită încetinel, însă cu pricepere, de către d-nul de Balzac, sau o pagină veselă a lui Voiture, care continua în scris conversația cu prietenii, fără să se gândească la vreun stil academic. Iată un exemplu :

„*A une Maîtresse inconnue.*

„Il n'y eut jamais une inclination si extraor-
„dinaire que celle que j'ai pour vous. Je ne sais
„du tout qui vous êtes; et de ma vie, que je
„sache, je ne vous ai seulement oui nommer. Ce-
„pendant, je vous assure que je vous aime, et
„qu'il y a déjà un jour que vous me faites souf-
„frir... Je m'imagine en vous je ne sais quoi,
„qui me fait aimer passionnément je ne sais qui.
„Quelquefois, je me figure que vous êtes blonde,
„et d'autres fois que vous êtes brune; tantôt
„grande, tantôt petite.... Sous toutes ces formes
„où je vous mets, vous me paraissez toujours la
„plus aimable chose du monde... Afin que vous
„ne soyez pas trompée, et qu'en cas que vous
„m'imaginiez un grand homme blond, vous ne
„soyez pas surprise en me voyant, je veux vous
„dire à peu près comme je suis. Ma taille est
„de deux ou trois doigts au-dessous de la mé-
„diocre. J'ai la taille assez belle, avec beaucoup
„de cheveux gris; les yeux doux, mais un peu
„égarés, et le visage assez niais. En récompense,
„une de vos amies vous dira que je suis le meil-
„leur garçon du monde; et que, pour aimer en

„cinq ou six lieux à la fois, il n'y a personne
qui le fasse aussi fidèlement que moi. Si vous
pouvez vous accommoder de tout cela, je vous
l'offrirai à la première vue. En attendant, je
penserai en vous sans savoir en qui je pense,
et quand on me demandera pour qui je sou-
pire, n'ayez peur que je le déclare, et soyez as-
surée que je ne dirai jamais rien.“

Altă-dată erau comentariii provocate de căuta-
rea vre-unei expresiuni alese; une-ori în sfârșit
avea loc citirea și aprecierea romanelor. În urmă,
ascultau și judecau operele de curând apărute:
mai ales se exercitau să vorbească frumos. Do-
vadă despre aceasta găsim într'o retorică de pe
acea vreme, în dialogurile de romane și în sce-
nele de tragedie și de comedie, cari nu sunt de
cât imaginea limbajului întrebuintat atunci.

Pină aci nimic mai puțin supărător de cât a-
ceste jocuri ale spiritului. Cu toate acestea cite-
odată răutatea și cronica scandaloasă nu erau ne-
cunoscute la otelul de Rambouillet. Și nu era
numai atita. Or-care era punctul de plecare al
conversațiunei, d-nele care o conduceau făceau
ce făceau și o aduceau tot pe terenul sentimen-
tului. După noutățile de la curte și din oraș,
după citiri, după tesele literare și gramaticale,
reveneau în tot-d'a-una la o chestiune de meta-
fistică sentimentală, amintire despre vechile curți
de amor din evul-mediu, în genul următoarelor:
*« Quel est le plus malheureux : d'un amant jaloux,
d'un amant dédaigné, d'un amant séparé de sa
maîtresse ou d'un amant qui a perdu l'objet de sa*

passion?» Amorul, — fiind-că suntem nevoiți a' l numi pe nume, — era așa dar chestiunea predominantă, care trecea înaintea tuturor. Era tema favorită a femeilor, și fie-care din ele pretindea că face descoperiri în această lume, a cărei hotare se păreau că se îndepărtează neconținut dinaintea exploratorilor. Acesta era elementul tuturor romanelor ale timpului, a lui *Cyrus*, a *Cleliei* și a atâtor opere numeroase pe care puțin le mai citesc astăzi.

Ce devine limba franțuzească în această transformare a societății? Ronsard o schimonosise grozav, așa că era necunoscută, voind să o facă greacă și latină.

Răul fu îndreptat de Malherbe, care nu era de feliu, după cum era învinovățit, un pedant de școală, dar un spirit puternic și o figură foarte originală. Malherbe dădu limbei franțuzești adevăratul seu caracter. Nu lua ca model nici curtea, nici colegiul, ci mahalii de la medéne, cari, după dînsul, erau singurii cari vorbeau limba franțuzească adevărată. El îi dădu de asemenea, vigoare, limpezire și măreție. Limba franceză mai avea nevoie și de alte calități, pe cari le găsi numai la otelul de Rambouillet. Limba e oglindirea spiritului: limba de la Rambouillet se deosebia decî prin eleganță și delicateță. Această societate cinstită și plină de duh, neavând scop de a predica, fără pretenție academică, și dădu toate silințele a îmbunătăți moravurile, sarcină ce nu era tocmai ușoară. Limba de la curte era tot așa de curată și de învățată. Era o împes-trițare compusă din toate dialectele de provincii

și din cuvinte gascone. Era o limbă accentuată, ba încă prea accentuată. Cei de casă, soldați viteji, însă proști gramatici, țineau tare puțin la decența și la puritatea limbei. Istorisirile cele mai slobode, expresiunile cele mai fără încunjur erau cele mai mult gustate. Poveștile reginei Navara, poesiile și comediile de pe acea vreme, dovedesc în deajuns slăbirea moravurilor și slobozenia de limbă de atunci.

Prețioasele reîncepură, fără să știe, lucrarea, moartă chiar în fașă, a Pleiadei (acest nume era dat lui Ronsard și școlaei sale), cu singura deosebire că dînsele au avut fericirea să nu știe grecește și latinește, ceea-ce le-a scutit de a face împrumuturi, lipsite de ori-ce pricepere, limbelor moarte. Ele avură bunul simț de a scoate un dicționar de cuvinte cunoscute și de imagini obicinuite. Cuvintele cele noi ce ele întrebuițau nu erau de cât niște modificări făcute cu chibzuință din expresiile deja cunoscute. Când aveau nevoie să formeze cuvinte cu totul noi, de obicei le împrumutau limbelor italienești și spaniolești, limbi contimporane pe cari le înțelegea pe atunci toată lumea. Ele crezură că se putea zice :

Laisser mourir la conversation ;
Le mot me manque ;
Revêtir ses pensées d'expressions nobles ;
Etre sobre dans ses discours ;
Tenir bureau d'esprit.

Epigramă de minune făcută chiar în contra lor,

Ele lăsară să treacă cuvîntul *urbanité* și verbul *féliciter*, introdus de Balzac.

După părerea lui Voiture, ele preferară cuvîntul *car* locuțiunii : pour ce que.

Ele numiră părul roș, *cheveux d'un blond hardi*, pentru a ascunde un adevăr displăcut mai ales sexului lor.

Inainte de Molière ele numiau fățarnicia (l'hy-pocrisie) *le masque de la vertu*.

Cuvîntul energic *s'encanailler* (a se amesteca cu mișei) e creat de ducesa de Mauny. Răspunsul a fost așteptat aproape un veac și jumătate, și Chamfort a fost acela care a răspuns la verbul duceseii prin un alt verb : *s'enducailler*.

Tot-odată, Prețioasele se ocupau și de ortografie, lepădând la unele cuvinte, literile de prisos : ele scrieau *tête* în loc de *teste* ; — *éclat* în loc de *esclat*, etc.

Acest bun avu societatea femeilor ; aveau însă și un rău. Cu toate bunele sale intențiuni, otelul de Rambouillet nu putu să scape de soarta de care e legată ori-ce întrunire de felul acesta, adică de spiritul de coterie. Aceste întruniri exclusive și au idei și o limbă deosebită. Dorința de a se deosebi de cei-l'alți oameni dă naștere la maniere și la afecțiune. Limba franceză suferi în această privință perzînd din vechile sale bunuri ce avea. Prețioasele despărțind cuvintele nobile de cele obicinuite din limbă, o împedigară de a se desvolta și o sărăciră.

Fénelon se plînge despre aceasta. Limba perdu vechea sa vigoare ; perdu în acelaș timp și din

căldura de imaginație trebuincioasă poetului și scriitorului ; nu mai era acea limbă de odinioară care avea, după cum spune tot arhiepiscopul din Cambrai, « je ne sais quoi de court, de vif, de naïf et de passionné. » Căutau să îndepărteze din versuri nu numai expresiunea grosolană, dar încă și expresiunea delicată a voluptății sensuale, acest isvor nesecat la care se adapă poesia genurilor literare de a doua mână.

Ura ce aveau pentru cuvintele prea slobode, o aveau și pentru cele simple ; umblarea după perifrasede aduse câte-va forme bune și originale, dar cele mai dese-orî lipsite de natural și de simplitate de stil. Aceasta fu greșala și pedepsirea Prețioaselor că se înșelară în rătăcirile lor, fără să ție seamă de nimic, nevoind a se amesteca cu toată lumea, nici a suferi controlul publicului. Ele nu băgară de seamă că în locul simțului comun au introdus domnia modei și spiritul de coterie și de admirațiune reciprocă.

Orî-cît de mare merit ar fi avut fie-care din membrele ce compuneau cercul restrâns al otelului de Rambouillet, această mică societate nu putea pretinde că toată națiunea consista în ea, și că posedă spiritul tuturor. O limbă nu e opera nici a unui om singur. — fie el or-cât de genial,—nici a unui academiî, nici a unei societăți de oameni de lume : e opera colectivă a unui popor întreg. Pentru acest motiv ea e icoana poporului care o vorbește. Națiunea franceză nu putea decî să se mai recunoască în limba otelului de Rambouillet. De sigur, membrele ilustrei societăți aveau prea mult tact și gust, pentru ca

să cadă în aiurările Prețioaselor din generațiunea următoare; însă aceste extravagante 'și aveau un început în manierile lor, și aceasta a fost de ajuns pentru a arunca asupra lor orice responsabilitate.

Rolul otelului de Rambouillet se sfirșește în 1648. Voiture murise în 1645, și Julie d'Angennes devenită doamna de Montausier, s'a dus după bărbatul său în gubernia din Saintonge. Moartea și Fronda împrăștiară toate membrele acestui salon celebru, a cărui înrîurire nu se stinse. În timp de 10 ani, după modelul său, se formează din rămășițele sale sute de saloane. Unele 'l imitează în partea bună și chiar caută a'l îndrepta; altele îi măresc greșelele și le aduc pînă la ridicul. Atunci cu adevărat Prețioasele devin Prețioase ridicule (*Le Précieuses ridicules*).

Adevăratele Prețioase împinsese deja prea departe analiza sentimentului. Imitatoarele lor, — Molière ar zice momițele lor (*leurs singes*), — meraseră încă și mai departe. Ele descoperiră *le fin des choses, le grand fin, le fin du fin*. Ca și Platon ele deosebiau *l'âme de la bête*. Toate preferințele lor fură pentru suflet, toate disprețurile pentru bestie, acest petic care va face pe poet să le răspundă :

« *Guenille, si l'on veut, ma guenille m'est chère.* »

În această lume nouă a Prețioaselor, spiritul era totul și trupul nimica. Sufletele nevăzute aveau relațiuni plăcute de politeță literară. Nu era nici o vîrstă, și amorul nu mai era sinonimul a 20 de ani. Din acel moment, nici o deosebire între tănăra Armande și vechea Elise :

una disprețuia farmecul chipului său ; cea-l'altă, tot atît de mărinimoasă, nu făcea nici un caz de sbărciturile sale :

« *Ce n'est qu'à l'esprit seul que vont tous les transports. Et l'on ne s'aperçoit jamais qu'on ait un corps.*

În practică, bestia 'și cam răsbuna pe disprețurile teoriei. Să ne amintim în *les Femmes Savantes* ale lui Molière, contrazicerile comice ale Armandei și ale Belisei cari, după ce 'și-au expus dibacele lor principii de spiritualitate, lasă să se întrevadă cel-l'alt (*l'autre*), adică bestia (*la bête*), când se sfădesc între dînsele de la Clitandru pe care voesc să'l răpească chiar din brațele plăcutei Henriette.

Care va fi limba acestor Prețioase ? O putem ghici după extravaganțele lor. Iată ce spune La Bruyère, moralistul francez din veacul al 17-lea :

„Elles laissèrent au vulgaire l'art de parler d'une manière intelligible ; une chose dite entre elles peu clairement en entraîna une autre encore, plus obscure, sur laquelle on enchérit par de vraies énigmes, toujours suivies de longs applaudissements.“ (*Les Caractères*).

Măi iată încă un specimen luat din comedia celebrului critic și autor din veacul al 17-lea, Saumaise, comedie intitulată : *Les véritables Précieuses*.

— „Apropos, dice Ariston, je fus il y a quelque temps chez Aglanide. Que dites-vous d'elle ?

— „C'est une personne qui a des *lumières éloignées* (cunoștinți confuse).

— „Pour moi, je tiens qu'elle a l'*âme demeurée* (că n'are de loc spirit).

— „Et moi, je ne sais qu'en croire. Il y a quantité de gens qui tiennent qu'elle a un *oeuf caché sous la cendre* (că are spirit, dar că n'are principiul, deschizătoarea, cheia spiritului),

— „Si vos sentiments sont partialisés, dice atunci Egisthus roșind, vous devez au mains avouer qu'elle a les *miroirs de l'âme* fort beaux (ochii), la bouche *bien façonnée* (frumoasă), qu'elle est d'une *vertu sévère* (că nimenea nu poate nimic căpăta de la ea), et qu'elle *articule bien sa voix* (că cântă bine).

Molière a adunat câte-va cuvinte din neînțeleasa lor limbă, pe care le pune în gura Prețioaselor ridicule Ele numiau oglinda, *le conseiller des grâces*; un jilt, *les commodités de la conversation*. Pentru a sfârși voiu cita perifrasa sau mai de grabă enigma următoare :

„*Complice innocent du mensonge*“:

Știți ce înseamnă ? Mă cam îndoesc. Nimic alta de cât : prosaica scufie de noapte.

La ce gândea deci Prețioasa care a făcut această expresiune ? Dacă adevărul nu'î în fundul unei scufii, să nu o mai căutăm atunci aiurea. Scufia nu vede ceea-ce se arată și ceea-ce nu se arată ? Nu e de față la desfacerea obiectelor artificiale ale toaletei ? Așa în cât aveau

mai multe motive să o numească confidenta adevărului.

Atâtea nerozii trebuiau să'și aibă răsplata lor odată. Atacurile fură îndreptate din mai multe părți. Romanul și comedia 'și rîseră de aceste forme ciudate cari începeau să copleșească literatura. Desmarests represintă comedia sa *Visionnaires*, în 1637.—L'abbé de Pure, publică romanul său intitulat: *La Précieuse*, în 1656, cu trei ani înainte de *Prețioasele Ridicule* ale lui Molière. Acela însă care le-a dat cea mai puternică lovitură a fost Molière, marele maestru când e vorba de natural și de adevăr.

Astăzi Prețiositatea nu mai e o boală molipsitoare; nu se găsesc de cât casuri cu totul neînsemnate și de loc de temut. Aceasta e una din numeroasele forme ale vanității omenești. Cum a arătat Molière pe Prețioase, fie-cine ușor le poate recunoaște. Cu toții cunoaștem:

Această femeie „qui aime le distingué“ și care o și spune;—e o Prețioasă; O alta „Qui prend l'impertinence pour la dignité“ fudulă cu cei mici, amabilă pînă la lingușire cu cei mari, încă o Prețioasă.

O a treia care are pe masa sa „Un volume de Sévigné“ dar pe care nu'l citește, care vorbește de corespondența sa de fie-care dimineață;—încă o Prețioasă;

O alta care vorbește din vârful buzelor, și spune într'un mod melodios la prostii; o Prețioasă.

N'ar fi greu să aducem și alte exemple, dar credem că aceste sunt în deajuns. E timp să ne rezumăm odată.

Am trecut în revistă evenimentele cele noi care dau veacului al 17-lea fisionomia sa generală. Aceste evenimente sunt :

1. Gustul general pentru viața de societate :
2. Prezența și înriurirea femeilor în adunările ce se formează în toate părțile ;
3. Nașterea adevăratei conversațiuni la otelul de Rambouillet, unde oamenii de litere 'și iau rangul lor alături cu oamenii de lume ;
4. Rolul adevăratelor și a falșelor Prețioase. Aceasta e pentru starea societății.

Mult timp literatura nu-'i de cât o literatură de salon, care a avut meritul de a răspândi gustul pentru lucrurile spiritului, a mlădia limba și a forma un public. E expresiunea necomplectă a acestei societăți, pe ale cărei capriții de imaginație sau isbucniri de spirit le exprimă. Corneille e cel d'intéiu care, prin o glorioasă excepție, se face, în *Cid*, în 1656, — dată importantă, — vrednicul interpret al ideilor eroice din timpul său. Acest mare nume mă face să'mi aduc aminte că sunt la o altă epocă literară și că trebuie să mă opresc aci.

CYRANO DE BERGERAC.

Cyrano de Bergerac, născut pe la 1620, în castelul cu acelaș nume, în Périgord, (după alții la Paris), veni, după niște studii destul de mediocre, să ducă o viață destrăbalată în capitala Franței, îmbrățoșind mai întâi cariera militară. O rană însă de care pătimi în timpul pe când era soldat, 'l sili să părăsască imediat slujba militară și a se îndeletnici numai cu literatura.

N'a trăit de cât 34 de ani, de la 1620—1655. El fu împreună cu Molière, Chapelle, Bachaumont, Hesnault, Bernier elevul celebrului filosof Gassendi.

Atât de la camarazi și de la profesor, dînsul înțelese că rațiunea e o lumină, imaginațiunea e o tăbliță, inima un focar; că pentru a face opere trainice, trebuie ca lumina rațiunii să străbată sfera imaginațiunii ce colorează, și să ajungă la inimă, unde, după o expresiune a contimporanului său Balzac, care trăi cu 24 de ani înainte de el, și muri în același an ca și dînsul, „lumina devine foc“ (la lumière devient feu).

În Cyrano focul era în tot-deauna gata să se

aprinde, lumina înse era cam împrăștiată, deși foarte vie și culoarea sau puternică sau plăcută.

Născut în vechiul Bergerac, orașel liberal și generos care ținu de două ori piept Englezilor în „Răsboiul de o sută de ani“, și dădu naștere la trei mareșali ai Franței, Cyrano aparținea a-celeii Franți răsboinice și literare, căria, pentru a se rădica și a se mai desvolta încă, nu-i trebuia de cât a adăoga la toate măririle și măreția supremă a libertății.

Răsboiul, și nu studiul, fu întâia sa pasiune. Duelul 'l ademenea, cu toată amintirea ce avea despre Conte de Bouteville de Montmorency, care, pentru că s'a împotrivit cardinalului de Richelieu și lui Ludovic al XIII-lea, avuse un sfârșit tragic.

După cum se spune, nu se mărginia numai a birui pe cei mai mari luptători, era în stare să țină piept unei armate întregi și să iasă cu toate aceste învingător din uriașa bătălie.

Și pînă la regiment, unde slujia cu rangul de cadet, i se dăduse porecla de „vajnic“ (intrépide). Două primite în niște lupte însemnate, justificară pe deplin acest nume.

Natura sa vioae și aprinsă 'l arunca în mijlocul unei societăți ce se potrivea cu el, ducînd o viață nedisciplinată și lipsită de orî-ce cumpatare.

Caracterul seu era eroic și cavaleresc, rîdător și mândru; un duh cu deosebire original și desprețuitor.

Cyrano mănuia condeiul, cum mănuise și sabia, fără cruțare și cele mai de multe ori cu patimă și fără chibzuință.

Însă îndată ce gustul pentru studiu și iubirea

pentru literatură luară locul pornirei pentru duiele și lupte, el se desbracă de violență și de mânie ca de o haină nepotrivită.

Apoi, potrivit firei sale, se ținea mai aproape de îndrăzneala sa extravagantă de cât filosofică. Ceea ce putem judeca prin *Epistolele* sale.

Ele sunt destul de numeroase și în general *satirice*, cu toate că cele trei grupuri ce le compun nu poartă toate acelaș titlu.

Știm ce era o scrisoare în veacul al 17-lea ; nu era o împărtășire intimă a unui prieten către un alt prieten, ci o operă literară, menită pentru public.

În epistolele sale intitulate *Lettres diverses*, două sunt scrise asupra aceluiaș subiect, una pentru *vrajitori* (*pour les sorciers*) și cealaltă în contra lor (*contre les sorciers*).

Câteva reflecții asupra acestor epistole precum și asupra altor două intitulate „*D'un songe*“ (despre un vis) și „*Contre les Frondeurs*“ în contra partizanilor Frondeii, ni vor da o idee exactă despre Cyrano ca filosof și ca poet, căci el e poet și în prosă, punându-ne tot-odată în vază și partea fantastică ce predomină în toate operile sale.

Întăia scrisoare *pour les sorciers* e un fel de povestire fantastică unde nu lipsește nimica la decorarea tabloului, nici luna care era „en son „plein, mais beaucoup plus pâle qu'à l'ordinaire „et qui eclipsa trois fois, nici, l'horreur d'un „silence effroyable qui régnait partout, nici, la „Nature qui semblait être en suspens de quelque „grande aventure, nici, un grand et vénérable „vieillard, vêtu de blanc, le visage basané, les

„soucis touffus et relevés, l'œil effrayant, la barbe
„renversée par-dessus les épaules, et qui avait
„sur sa tête un chapeau de verveine, et sur le dos
„une ceinture tissue de fougère de mai, faite en
„tresse, și care avea, sur sa robe une chauve-souris
„morte, et autour du col un corcan chargé de sept
„différentes pierres précieuses, dont chacune por-
„tait le caractère de planète qui la dominait, și
„care, „ne remuait presque point les lèvres, de și
„se auzia cu toate aceste, „dans sa gorge un
„brouissement, comme de plusieurs voix entre-
„mêlées“.

Această scrisoare a lui Cyrano după mine nu-î
altă ceva de cit un exercițiu de școală, un alt
soiū de scrimă. Să nu o studiăm în toate amă-
nunțimele, să-î mărim mai de grabă însămna-
tatea. Să opunem un exercițiu de școală unui e-
xercițiu de școală, o scrimă unei scrime. Să ne
închipuim că, în timpurile în care trăim, un om,
un poet care a cetit mult, a gândit mult, după
cum făcuse și Cyrano, să adune, în spiritul seū,
toate amintirile sale plăsmuite séu cetite asupra
vrajei, asupra magiei, asupra alchimiei, asupra
divinațiunei, și mai știu eu ce? Să presupunem
că în mintea acestui prieten al muselor i se pre-
sintă deodată aceste versuri destul de cunoscute :

„Satan vous verra !

„De vos mains grossières

„Parmi des poussières,

„Ecrivez sorcières :

„Abracadabra.

„Volez, oiseaux faunes,
„Dont les ailes chauves
„Aux ciels des alcôves
„Suspendent Smarra !

Apoi, să mai cetească versurile mai de curînd ale aceluiaș poet despre *degetul femeii*, să mediteze și să se uite pe dînsul. În o asemenea stare sufletească, nu ar fi de mirare ca el să personifice la un moment dat toate amintirile sale și să creadă că vede arătîndu-i-se dinaintea ochilor o ființă ideală, o femeie ținîndu-î acest limbaj?...

— Sunt *divinațiunea*. Origina mea e înșămnată; eram cunoscută de Caldeenii, de Grecii, de Romani. Am dictat oraculele ghicitoarelor de la Delfi, am consultat pe Zeii în coastele calde încă pe altare; am observat cu mare bagare de samă sborul păsărilor său am ascultat cîntecul lor; persoanele cele mai de samă m'aū ascultat, au vorbit de mine. Am întrebat stelele la nașteri.

Cunosc magia, și pe cea neagră și pe cea albă. Ea arată-mi palma, am să găsesc în ea dungii și-ți voiū explica ce însemnează; povestește-mi visurile și ți le voiū explica.

Ea uită-te la acel laborator, e locuința unei mare descoperitoare care oftează după aur; are să aibă și rivali. Ea umblă să descopere peatra filosofală; a străbătut în lung și în larg Egiptul, China și Arabia; cu toate aceste se teme de o rivală mai învațată. Nu cumva să o superi; iată și credinciosul seu servitor care ține în mână sare, mercur și sulfur pentru a explica fel de fel de fenomene; să nu desprețuești nici pe a-

ceasta, de origine din Persia, care știe să socotiască strașnic, care are să-ți dovedească că combinarea literilor, cuprinse în figura *abracadabra*, dă un număr de cifre închipuind pe cele 365 de zile ale anului.

Astfel putea să fie, după cît 'mî închipuiesc, soiul născocirilor fantastice ce preocupau pe Cyrano, cînd s'a făcut avocatul vrăjitoriei. În realitate această călduroasă pleduarie, din partea lui, nu era de cît o întărire a unor credinți ce existau și erau crezute pe vremea lui. Cyrano 'ș păstra dreptul să pledeze mai târziu cu mai multă libertate cauza rațiunei.

Vrăjitoria jucase în timpul seû un rol mare, însă în acelaș timp și dăunător.

Știa foarte bine, dealtmîntrelea, că, în veacurile anterioare, vrăjitoria era desprețuită, urită și socotită ca înjositoare.

Și în adevăr, cînd Franciî, sub autoritatea unei noue erî, primiră cuvîntul *sorciers* (vrăjitori) în locul cuvîntului *magiciens*, se înscrișese în *le-ga salică* (*loi salique*, lege ce îndeparta pe femei de la tron) că: „Orî-cine ar numi pe un barbat vrăjitor și l'ar învinovăți că a purtat caldarea în adunare (ținută Sămbătă la 12 oare de noapte), va fi condamnat la un ștraf de 62 pitaci (de 5 bani), și că, oricine ar numi pe o femeie liberă vrăjitoare, fără a putea să dovedească, va fi condamnat la 186 petaci și 6 bănuți (denier a 12 parte din 5 centimi)“.

Prin aceste cifre, și prin deosebirea lor, se poate lesne vedea că acești Franci de dincolo de *Loire*, socotiți une-orî și poate cu drept cuvînt,

ca barbari, erau cu toate aceste o națiune vitează, puternică, necrezînd în superstiții, menită să întindă, odată, brațele sale binefăcătoare și civilizațiunei de mează-zi, că chiar, de la începutul monarhiei, ei știau să prețuiască o femeie 124 petaci și 6 banuși mai mult de cît pe un barbat. Și aceasta din cauză că, sub influința creștinismului, soldatul aspru de odinioară începuse a se înblînzi la caracter, auzind repetîndu-i-se poate dese-orî aceste cuvinte ale sântului Paul: „Femeea e gloria barbatului“.

Cyrano se sprijinea pe bunul-simț al femeiei, pentru a împedea pe barbat să-și dea sufletul dracului, căci și diavolul fu mult timp și el o personalitate. Și închipuiau că au relațiuni cu satana, că-î dau întîlniri, că-î fac visite, că se închină pînă la pămînt dinaintea piciorului său rîsuscit.

Se lăudau că capătă puteri supraominești, prin mijlocirea acestui ciudat ocrotitor, tot prin el nădăjduiau să adune bogății, să-și prelungiască viața, să doboare un dușman, adecă să-și satisfacă lăcomia, egoismul, rîsbunarea.

Patimele, legate de superstiții, sporiau numărul vrăjitorilor.

Tagma lui Satana și avea statele sale generale. așezate într'un loc slobod, pe ruini, la vatra unui vulcan, pe vîrvul unui munte.

Vrăjitori și vrăjitoare, transformați în mițe, după credința lor, călăriau pe țapi, pe magari, pe coade de mături, pe vatrare. Bolborosînd câte va cuvinte, ei și închipuiau că au să străbată prin aer în sbor, în timp de noapte, în tocmai

ca liliecii. Ei credeau că în urma hotărârei luate în adunarea de noapte, ținută la 12 oare, sub președenția Satanei, în ziua de Sâmbătă, se vor duce, de la 30 Aprilie până la 1 Mai, să-și exerciteze drăceasca lor artă.

În loc de-a se bucura în liniște de o noapte frumoasă și luminată de stele a cărei tăcere nu e întreruptă de cit de cântecele primavaratice ale melodioaselor păseri, orbi și surzii se desfătau fără rușine, conspirau în contra omenirii, născociau vrăji sau otrăvi, nu se temeau de loc de para rugului, și cheltuiau în orgii adevăratul farmec ce produce în ori-ce suflet sănătos adierea recoritoare a lunii florilor.

Dacă, din cauza ignoranței și a primejdiilor, vrăjitoria era de temut, ea mai avea și partea căraghioasă, prin ciudățeniile deosebitelor întâmplări. Ca o dovadă despre aceasta e următoarea anecdotă care e întemeiată pe o mărturisire autentică :

Într'o zi, sau mai bine, într'o noapte, un locuitor de la un sat, din districtul *Lot-et-Garonne* (din Franța) era bine incredințat că nevastă-sa părăsise locuința conjugală sburând prin fereastră. Ca un barbat credincios, se puse să-o urmărească ; credea că dinsa se unsese cu unt-de-lemn : și el își parfumă trupul tot cu unt-de-lemn ; închipuita fugară rostise câte-va cuvinte și el rosti câte-va cuvinte, se metamorfozase : și el se metamorfoza ; ea plecase prin aer în cutare direcțiune ; acelaș drum trebuia și el să apuce prin calea aeriană. Cu chipul acesta el călători foarte departe, peste hotarele Franței, până la Vesuviu. Acolo, lui i se păru

că toată adunarea dracilor văzîndu-l pe el a fugit. Remase singur. Cum să se întoarcă înapoi? Numai are nici-un călăuz. Se întoarse pe jos, în țară la el, la bordeiul lui, pe care nevastă-sa nici-odată nu-l părăsise, . . . și el nici atita!

Acest țaran avea halucinații.

Anecdota e din evul mediu. Inse, și după Cyrano, în veacul următor, se petrecea pe pămîntul clasic al muzicii, în Italia, ceva tot așa de poznaș și mai vesel încă.

Un compositor iscusit visa (aceasta era în 1713) că făcuse contract cu dracul pe care-l ia slugă la el.

Voințele sale erau în tot-deauna cunoscute de mai înainte de noua sa slugă. Ii vine în gând,— înse tot în vis,— să 'i împrumute vioara ca să vadă dacă dracul știe să cânte; se pune să-l asculte, rămâne înmărmurit de știința sa musicală; aude o sonată încântătoare, compusă și executată de dracul în persoană.

Nu se deșteaptă bine și repede 'și ia vioara, inse, spre marea lui suparare, nu mai găsește sonata ce a admirat și care încă vibrează la urechea sa. Compune una, cât 'și amintește, și compoziția celebrului virtuos o păstrează numele originii sale. E „*Sonata diavolului*“ de Tartini.

Dacă ast-fel de lucruri se visau în veacul al XVIII-lea, nu e de mirare că lumea era superstițioasă în al XVII-lea. Pe vremea când Cyrano scria, ignoranța era încă puternică. Oamenii se găseau puși între două dușmane, între ridicarea rațiunii care voia să trăiască și căderea superstiției care nu voia să moară.

Pentru acest motiv Cyrano de Bergerac compuse două pleduării, una pentru superstițiune, și alta pentru rațiune.

Duelistul neobosit care era gata să se bată la cea mai mică căutătură aruncată chiorș, știa ca filosof, din respect pentru libertatea omului, să ție socoteala de greșelile sale, chiar combătându-le.

El cheltuește toate comorile imaginațiunei sale pentru a expune cu lealitate drepturile partidului ce nu e al său; el pune toate luminile rațiunei sale, în favoarea cauzei ce trebuie, ce voește să susție.

Luminile rațiunei sale!.. Da; căci, „dacă a murit nebun, n'a trăit nebun“. In cele de pe urmă an al scurtului său traiu, fu lovit de o grindă care-i căzu pe cap; ori cine știe însă că crierul e locul inteligenței, și că cea mai mică leziune la acest organ poate să aducă o moarte grabnică, sau un somn mai trist încă. Din acel moment, Cyrano începu să lincezească. Un nour întunecos îi acoperea scânteia geniului.

Dacă în apararea sa pentru cauza raționabilă, adevă în epistola sa *contre les sorciers*, sunt prea mari îndrăsneli, acestea nu trebuiesc puse pe socoteala nebuniei, căci sunt anterioare nenorocitei întimplări.

In veacul despoților, ministri sau regi, Cyrano duse o viață cu totul independentă. Nimeni n'a pus mai bine în practică de cît el cuvîntul poetului latin Horațiu:

„Nu sînt silit să jur pe cuvîntul nici unui

stăpân“. Dar limba, în care el declară aceasta, e un model de rațiune elocventă.

Pentru a ne da mai bine samă, să-l lăsăm pe el să grăiască ; iată cum se exprimă Cyrano :

„Non, je ne crois point aux sorciers, encore que plusieurs grands personnages n'aient pas été de mon avis, et je ne defère à l'autorité de personne, si elle n'est accompagnée de raison, ou si elle ne vient de Dieu... Ni le nom d'Aristote, ni celui de Platon, ni celui de Socrate ne me persuadent point, si mon jugement n'est convaincu par raison de ce qu'ils disent. *La raison seule est ma reine à qui je donne volontairement les mains ;* et puis, je sais *par expérience*, que les esprits les plus sublimes ont *choppé le plus lourdement* : comme ils tombent de plus haut, ils font de plus grandes chutes ; enfin, nos pères se sont trompés jadis, leurs neveux se trompent maintenant ; les nôtres se tromperont quelque jours. N'embrassons donc point une opinion, à cause que beaucoup la *tiennent*, ou parce que c'est la pensée d'un grand philosophe ; mais seulement, à cause que nous voyons plus d'apparence qu'il en soient ainsi, que d'être autrement... Il est aisé de prouver tout ce qu'on veut, quand on ajuste les principes aux opinions, et non pas les opinions aux principes“.

Pe care din doi recunoaștem aice, pe elevul lui *Gassendi* sau elevul lui *Descartes* ? Cu toate aceste *Gassendi* nu e așa departe de *Descartes* cum am putea crede după amintirea luptelor lor și a dușmăniilor personael.

Susținuând un sistem deosebit, Gassendi, avu-
sesse grijă, ca și Descartes, să-și facă rezervele
lui în favoarea doctrinei celei mai mîngăitoare.
Asupra acestui punct, ei se înțeleg. Cyrano deci,
în această privință atîrnă și de unul și de altul.
Arată același respect, adăogînd la declarațiunea
de mai sus, aceste reflecțiuni semnificative la
adresa adversarilor seî pe cari-i tractează de
pedanți :

„Je les en croirai..., s'ils me montrent une
philosophie dont les principes ne puissent être
révoqués en doute, desquels toute la nature soit
d'accord, ou qui nous aient été révélés d'en haut“.

Nu e cu puțință de a se pune cineva chizeș
pentru tot ceea ce Cyrano a scris asupra subiectului
în chestiune. Ar fi însă greu a găsi ceva
de condamnat în părțile citate mai sus.

Cyrano iubea tot ce era fantastic. Scrisoarea
întitulată, *D'un songe* e nouă dovadă. Autorul
presupune că s'a găsit în vis în infern, și de și,
prin un caprițiu al imaginațiunei sale, la înce-
put are aerul de a confunda infernul cu câmpii
Elisei, un *Infern* cu toate aceste zugrăvește, căci,
—dacă e ertat a compara lucrurile mici cu cele
mari,—Cyrano face ca și Dante, vără în infern
pe toți acei pe cari nu-i iubește.

Mai e încă fantasie în epistola „*les Frondeurs*“.
E o aparare puternică a cardinalului Mazarin,
și o jertfire în regulă a bietului poet Scarron.

După cum cardinalul *Richelieu* avusese în con-
tra lui pe Balzac, și în favoarea lui pe *Voiture*,
tot ast-fel și *Mazarin* are în contra lui pe *Scar-*

ron și pentru dânsul pe Cyrano, nu însă în totdeauna.

Și după cum găsim în Balzac un mare dor de răsbunare în contra lui Richelieu, găsim în Cyrano o prea mare laudă întru cât privește pe Mazarin.

Totuși trebuie a mărturisi, pentru a fi drept față cu un om poate prea pasionat, că, dacă ocărește pe Scarron (sau Ronscar cum 'l numește prin anagramă), nu laudă Mazarin de cit când Mazarin e slab, neînarmat, fugar, în timpul asediului Parisului, și pe vremea celei mai mari dușmăniî a partidelor contra cardinalului.

Fronde are o parte glumeață și alta serioasă; partea serioasă e sărăcia poporului care poate n'a fost bine înțeleasă și scrisă cu nepărtinire de cât în timpurile moderne. Nu voiu face decî un criminal din Cyrano de Bergerac că a tractat cu ușurință de *vulgaire stupide* populațiunea franceză care suferea multe neajunsuri din pricina turburărilor Frondei. Partea glumeață o presintă prea pe un ton mușcător, ca un partisan fanatic mai degrabă de cât ca un observator nepărtinitor.

Să ne închipuim un aparat fantasmagoric, o lanternă magică: într'o parte artistul, de cealaltă publicul, și între ei amîndoi o mare pânză. Ce se vede? nălucî cari merg, vin, dispar, reînvie, se micșorează, se măresc și se mișcă în toate părțile ca niște ființi cu viață. Cam așa e și cu priveliștea ce ni presintă tabloul care se mișcă al Frondei, unde persoanele, când vizibile, când ascunse, înaintează, dau îndărăt, se întrunesc,

se desbină, și formează (așteptând lupte mai mari) o adunătură de oameni furioși sau veseli, înfirșit schimbă la fie ce moment și costumul și aspectul.

S'ar zice că și aice e încă vre un joc de magie. Dar să lăsăm deoparte științele oculte.

Atmosfera vrăjitorilor nu e sănătoasă. Să cerem, pentru a o curăți, de la Cyrano chiar, curentul recoros a unei adieri poetice. O scenă a naturei, împrumutată operilor sale, ni va da, cu toată învioșarea, anotimpul primăverii :

„Ne pleurez plus... les longues nuits sont loin de nous... ; la nature est aux noces.... Là, de tous côtés les fleurs *respirent* une haleine sauvage qui réveille et satisfait l'odorat ; la simplicité d'une rose sur l'églantier, et l'azur éclatant d'une violette sous des ronces, ne laissant point de liberté pour le choix, font juger qu'elles sont toutes deux plus belles, l'une que l'autre. Là, le printemps s'anime!.... là, les ruisseaux racontent leurs voyages aux cailloux ; là, mille petites voies emplumées font retentir la forêt du bruit de leurs chansons : et la trémoussante assemblée de ces gorges mélodieuses est si générale, qu'il semble que chaque feuille dans les bois ait pris la figure et la langue du rossignol. Tantôt vous les voyez chatouiller l'oreille par un concert, tantôt passionner une élégie par des soupirs entrecoupés, et puis, amollir l'éclat de leurs sons pour exciter plus tendrement la pitié ; tantôt aussi ressusciter leur harmonie, et, parmi les roulades, les fugues, les crochets et les éclats, rendre l'âme et la voix tout ensemble“.

TABLA DE MATERII

	<i>Pag.</i>
I. O chestiune de estetică	1
II. Corneille	9
III. La Fontaine	44
IV. Molière	63
V. Boileau	117
VI. Racine	157
VII. Molière: „Les Précieuses Ridicules“ și „les Femmes savantes“	198
VIII. Molière: „L'Ecole des Maris“ și Regnard „les Folies amoureuses“	250
IX. Corneille: Polyucte	295
X. Starea Societății și a literaturii pe vre- mea Prețioaselor	334
XI. Cyrano de Bergerac	367

VERIFICAT
1987